

ZAGADNIENIA SPOŁECZNE

Nr 2 (2) 2014

RECENZENT NAUKOWY TOMU

Dr hab. Jacek Dworzecki

RADA NAUKOWA

Prof. zw. dr hab. Tadeusz Wieczorek
Prof. zw. dr hab. Bożena Matyjas
Prof. zw. dr hab. Ewa Drozda-Senkowska
Prof. zw. dr hab. Mirosław J. Szymański
Doc. Ph. Dr. František Škvrnda
Dr hab. Katarzyna Laskowska
Dr hab. Bolesław Sprengel
Dr hab. Inetta Nowosad
Dr Henryk Malewski
Dr Janusz Bryk
Dr Marek Jasiński
Dr Zbigniew Siemak

KOLEGIUM REDAKCYJNE

Redaktor Naczelny	Dr hab. Agata Popławska
Sekretarz	Dr Grażyna Kędzierska
Redaktor językowy	Dr Tatiana Aniskevich
Redaktor statystyczny	Mgr Małgorzata Bogdanowicz
Redaktor tematyczny	Dr Marek Strzoda
	Dr Agata Jacewicz
	Dr Hanna Hamer

PROJEKT OKŁADKI

Adam Jakoniuk

WYDAWCA

Niepaństwowa Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Białymstoku
Aleja Jana Pawła II 91, 15-703 Białystok, e-mail: nwsp@nwsp.bialystok.pl;
www.nwsp.bialystok.pl

Czasopismo jest finansowane ze środków
Niepaństwowej Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Białymstoku
Wersją referencyjną jest wersja papierowa
Regulamin czasopisma jest dostępny na stronie internetowej
Czasopismo ukazuje się co sześć miesięcy

NAKLAD: 100 egzemplarzy

REDAKCJA TECHNICZNA, SKŁAD I ŁAMANIE

Ewa Frymus-Dąbrowska

DRUK

Wydawnictwo PRYMAT. Mariusz Śliwowski
ul. Kolejowa 19; 15-701 Białystok
Tel. 602 766 304, e-mail: prymat@biasoft.net
www.prymat.biasoft.net

SPIS TREŚCI

STUDIA I MATERIAŁY

7

Dr hab. Agata Popławska, mgr Ewa Banach
Jakość życia osób starszych – wybrane aspekty
The quality of life of older people – selected aspects

24

Dr hab. Jerzy Mroziak
Funkcjonowanie i rehabilitacja poznawcza osób w podeszłym wieku
Functioning and Cognitive Rehabilitation of the Elderly

45

Dr Tatiana S. Aniskevich, dr Agata Jacewicz
Uczestnictwo dziadków w życiu rodzinnym
– współczesna analiza zjawiska
Grandparents' participation in family life
– modern analysis of the phenomenon

60

Dr Andrzej Urbanek
Zagrożenia asymetryczne – wymiar militarny i pozamilitarny
Asymmetric threats – the military and non-military dimension

74

Dr Karolina Malinowska-Krutul
Sądowa kontrola zatrzymania
Judicial review of detention

90

Dr Anna Gadomska-Radel
Wysłuchanie dziecka w postępowaniu cywilnym
Hearing of a child in civil proceedings

107

Jurgita Baltrunienė
Przemyt papierosów i korupcja – powiązania i współzależność zjawiska
Cigarette smuggling and corruption – relationship and interdependence

125

Mgr Wojciech Kasprzak

Wybrane prawno-kryminalistyczne problemy kradzieży dóbr
z gier komputerowych
Selected legal and criminal aspects
of theft in computer games

Z BADAŃ

147

Dr hab. Eva Naništová, dr hab. Eva Klčovanská

Weryfikacja psychometrycznych właściwości skali mapowania
domocentrycznych i aksjologicznych korelatów relacji społecznych
Verification of the psychometric characteristics of scales mapping
domocentric and axiological correlates of social relations

178

Dr hab. Katarzyna Laskowska

Napady na banki – reakcja pracowników banków, klientów i Policji
Bank robberies – a response from bank's employees, clients and the police

192

Mgr Magdalena Adamczyk

Przestępczość przeciwko mieniu w województwie podlaskim
w latach 2000-2012
Property crimes in the podlaskie province
in the years 2000-2012

RECENZJE

208

Prof. zw. dr hab. Andrzej Peptoński

Rola i zadania służb w systemie bezpieczeństwa publicznego
pod red. Marka Górki,
Wydawnictwo Politechniki Koszalińskiej, Koszalin 2013,
ss. 387, ISBN 978-83-7365-312-2

213

Dr hab. Denis Solodow

Modele nauczania w kryminalistyce: historia i współczesność
pod red. prof. N.P. Jabłokowa i prof. V. J. Shepitko,
Wydawnicza Agencja Apostyl, Charków 2014,
ss. 226, ISBN 978-83-966-2517-15-6

KOMUNIKATY

226

*Dr Agnieszka Itendo-Milewska, mgr Izabela Kaczyńska,
dr Marek Jastrzębski*

Ogólnopolska Konferencja Naukowa:
Zmieniająca się przestrzeń życia współczesnego człowieka
– szanse, zagrożenia, wyzwania, Białystok 23 maja 2014

241

Dr Hanna Hamer

Konferencja Naukowa: V Edycja Podlaskiej Szkoły Medycyny Paliatywnej,
Nowa Wola 7 czerwca 2014

248

Dr Zbigniew Siemak

Międzynarodowa Konferencja Naukowa: Rodzinna Europa.
Europejska myśl polityczna a wyzwania XXI wieku,
Wilno 9-11 kwietnia 2014

253

Dr Henryk Malewski

10. Międzynarodowa Konferencja Naukowa:
Kryminalistyka i ekspertyza sądowa: nauka, studia, praktyka,
Ukraina Zakarpacka 26-27 czerwca 2014

263

Dr Katarzyna Hamer

Konferencja International Society of Political Psychology:
Ideologie i konflikt ideologiczny, Rzym 4-7 lipca 2014

267

Dr Zbigniew Siemak

II Ogólnopolskie Warsztaty Studenckich Kół Naukowych Kryminalistyki
Wyższa Szkoła Policji, Szczytno 14-16 Maja 2014

KRONIKA

272

Dr Zbigniew Siemak

Niepaństwowa Wyższa Szkoła Pedagogiczna
w Białymstoku w latach 2000-2005

RECENZENCI TOMÓW 1 (1) 2014, 2 (2) 2014

Jolanta Andrzejewska, Janusz Bryk, Piotr Dela, Anna Kanios,
Jerzy Kasprzak, Monika Kotowska, Beata Krzesińska-Żach,
Katarzyna Laskowska, Tomasz Majewski, Izabela Nowicka,
Ewa Pisula, Andrzej Polak, Agata Tyburska, Wiesław Pływaczewski,
Piotr Próchniak, Marek Stefański, Bolesław Sprengel,
Krzysztof Wołodkiewicz

W następnym numerze:

Dr hab. Jerzy Mroziak
Osoby starsze w starzejącym się społeczeństwie

Mgr Wojciech Kasprzak
Wykrywanie i ściganie sprawców kradzieży dóbr z gier komputerowych

Adam Siegień
Zwalczanie przestępczości narkotykowej w powiecie hajnowskim
w latach 2008-2013

Mgr Maciej Popławski
Narkomania i jej przeciwdziałanie
w świetle prawa oraz w percepcji młodzieży

Dr hab. Agata Popławska

Niepaństwowa Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Białymstoku

mgr Ewa Banach

Jednostka Wojskowa Bemowo Piskie

JAKOŚĆ ŻYCIA OSÓB STARSZYCH – WYBRANE ASPEKTY

Streszczenie

W tekście podjęto zagadnienie jakości życia, jej wyznaczników i uwarunkowań. Uwagę skupiono na końcowym etapie życia człowieka – starości. Okres ten wymaga od człowieka zmagania się z nieuchronną naturą biologii, odnajdywania się w nowej sytuacji społecznej oraz stawiania czoła licznym wyzwaniom. Starość przynosi nie tylko ograniczenia, ale także dobrodziejstwa. Czas ten można wykorzystać do samorealizacji, do rozwoju duchowego i pogłębiania życia wewnętrznego oraz rozwoju zainteresowań, nabywania nowych kompetencji. W starszym wieku ważne jest zaakceptowanie zachodzących w człowieku zmian i jednocześnie podejmowanie wielostronnej aktywności sprzyjającej dobremu funkcjonowaniu.

Słowa kluczowe: jakość życia, ludzie starsi, starość, problemy psychospołeczne, aktywność

THE QUALITY OF LIFE OF OLDER PEOPLE – SELECTED ASPECTS

Abstrakt

The paper discusses the issue of quality of life, its determinants and conditions. Attention is focused on the final stage of human life - old age. This period requires a man struggling with the inevitable nature of biology, finding

themselves in a new social situation and tackling the many challenges. Aging brings not only limit, but also the advantages. This time can be used to self-realization, spiritual development and deepening of the inner life and development interests, acquire new competencies. In old age, it is important to accept the changes occurring in man and at the same time taking multilateral conducive to good management.

Keywords: quality of life, elderly people, old age, psychosocial problems, activity

Wprowadzenie

Dzięki poprawie warunków życia, odkryciom medycyny, wiek życia stale wydłuża się. Starość nazywana także późną dorosłością lub trzecim wiekiem należy uznać za istotny etap naszej egzystencji, za okres bardzo zróżnicowany, w dużej mierze uzależniony od faz poprzednich (odzwierciedlenie wcześniejszego funkcjonowania), sytuacji obecnej (stanu zdrowia, finansów, relacji z innymi, duchowości), a także osobistego nastawienia i subiektywnej oceny samopoczucia.

Starość bywa definiowana jako końcowy etap procesu starzenia się, w którym procesy biologiczne, psychiczne i społeczne zaczynają oddziaływać względem siebie synergetycznie, prowadząc do naruszenia równowagi biologicznej i psychicznej człowieka, bez możliwości przeciwdziałania temu¹.

Okres ten wymaga zmagania się nie tylko z nieuchronną naturą biologii, odnajdywania się w nowej sytuacji społecznej, ale także stawiania czoła licznym wyzwaniom i kryzysom dotyczącym w tym czasie człowieka. Często trzeba zmierzyć się z przejściem na emeryturę, utratą zdrowia, sił witalnych, atrakcyjności fizycznej, odejściem najbliższych, perspektywą własnej śmierci.

Starość z jednej strony przynosi ograniczenia (ze względu na pogarszający się stan zdrowia i sprawność fizyczno – umysłową), z drugiej zaś przynosi korzyści (w postaci braku obowiązków związanych z pracą, dużej ilości wolnego czasu co przy odpowiedniej postawie sprzyja samorealizacji). Ludzie starsi mogą rozwijać swoje zainteresowania, podróżować, spotykać się ze zna-

---

¹ A. A. Zych, *Słownik gerontologii społecznej*, Warszawa 2001, s. 202.

jomymi, działać na rzecz innych, uprawiać ogródek, pomagać bliskim, uczyć się.

Późna dorosłość stwarza sprzyjające warunki do rozwoju duchowego i pogłębiania życia wewnętrznego.

Starość, podobnie jak inne fazy życia, stawia przed człowiekiem wiele zadań. Należą do nich w opinii E. Eriksona: akceptacja własnego życia, przekierowanie energii na nowe role i formy aktywności oraz rozwój stosunku do śmierci². Natomiast A. A. Zych przekonuje, że jednym z ważniejszych zadań egzystencjalnych każdego człowieka jest wypracowanie własnej, niepowtarzalnej postawy psychicznej wobec starości³.

W literaturze przedmiotu wskazuje się szeroką gamę uwarunkowań decydujących o pomyślnym starzeniu się, są to m.in. czynniki zdrowotne (stan zdrowia, sprawność fizyczna, dostępność do opieki medycznej), czynniki socjodemograficzne (wiek, płeć, wykształcenie, stan cywilny, warunki materialne), czynniki związane ze stylem życia i sposobem odżywiania, czynniki psychospołeczne (wsparcie społeczne, zadowolenie z życia, aktywność, autonomia, samodzielność)⁴.

Wymienione elementy często analizuje się poddając obiektywnej i subiektywnej ocenie funkcjonowanie człowieka, określając poziom jakości życia.

Jakość życia człowieka – próba definiowania

Jakość życia człowieka często utożsamia się z poczuciem szczęścia i satysfakcją życiową, poziomem życia, tzw. stopą życiową bądź standardem czy dobrostanem fizycznym i samopoczuciem psychicznym, jak też zadowoleniem z życia⁵. Jest ona

---

² Z. Kawka, *Starość w cyklu życia*, [w:] J. Krzyszkowski, R. Majer (red.), *Problemy społeczne, pomoc społeczna, praca socjalna. Wymiar polski i europejski*. Częstochowa 2004, s. 62.

³ A. A. Zych, *Człowiek wobec starości. Szkice z gerontologii społecznej*, Katowice 1999, s. 138.

⁴ Por. B. Bień, *Starzenie się pomyślne versus zwyczajne*, „Gerontologia Polska” 1997 nr 5, 4, 41-42; S. Steuden, *Psychologia starzenia się i starości*, Warszawa 2011, s. 174-175.

⁵ A. A. Zych, *Przekraczając smugę cienia. Szkice z gerontologii i tanatologii*, Katowice 2009, s. 139.

uzależniona od indywidualnych kryteriów wartościowania, skorelowanych z cechami charakterystycznymi osobowości człowieka i jego aspiracjami⁶. Jest to pojęcie wielowymiarowe⁷, które w zależności od przyjmowanej koncepcji teoretycznej i szczegółowego rozmienia, może być definiowane w kategoriach obiektywnych warunków życia, jego kulturowego i materialnego poziomu, jak również w kategoriach subiektywnych reakcji na własne doświadczenia życiowe, związanych z wartościowaniem różnych sfer życia⁸.

W koncepcji Nordenfelta⁹ przyjęto, że jakość życia to indywidualny dobrostan jednostki, będącym wynikiem działania człowieka w określonym środowisku i zbierania doświadczeń życiowych. Jeśli wrażenia odbierane przez człowieka są pozytywne, prowadzą do poczucie równowagi, harmonii, spokoju i tym samym wskazują na wysoką jakość życia.

Jakość życia w sferze psychicznej, jest określana jako zaspokajanie różnych potrzeb, a zwłaszcza: potrzeby egzystencji (mieć), potrzeby bezpieczeństwa (być), potrzeby kontaktu społecznego (kochać)¹⁰.

Nieco inaczej choć także w kategoriach „mieć” i „być” jakość życia analizuje B. Suchodolski. Kategoria „mieć” odnosi się do zasobu środków jakimi dysponuje człowiek w społeczeństwie, by móc aranżować własne życie jako oddziaływanie w określonych układach organizacyjno-instytucjonalnych. Uwaga skoncentrowana jest tu na posiadane przez osobę dobra oraz sposoby korzystania z tych dóbr¹¹. Natomiast rozważając kategorię „być” zwraca się uwagę na wewnętrzne życie jednostki, na jego sensowność i relacje z innymi ludźmi¹².

⁶ M. Halicka, *Satysfakcja życiowa ludzi starych*, Białystok 2004, s. 21-22.

⁷ A. A. Zych, *Przekraczając smugę...* op. cit., s. 139.

⁸ Z. Palak, *Jakość życia osób niepełnosprawnych i nieprzystosowanych społecznie*, Lublin 2006, s. 9.

⁹ S. Kowalik, *Jakość życia psychicznego*, [w:] R. Derbis (red.), *Jakość rozwoju a jakość życia*, Częstochowa 2000, s. 21-22.

¹⁰ B. Rysz-Kowalczyk (red.), *Leksykon polityki społecznej*, Warszawa 2001, s. 63-64.

¹¹ B. Suchodolski, *Kształt życia*, Warszawa 1979, s. 19.

¹² E. Fromm, *Mieć czy być?*, Poznań 2005, s. 66.

Interesująca z pedagogicznego punktu widzenia jest koncepcja Z. M. Zimnego¹³, gdzie zestawiono jakość życia z jakością rozwoju osobowości człowieka. Autor jakość życia definiuje jako „poziom (a więc wielkość) zaspokojenia potrzeb określonych jakościowo i to najpierw jako potrzeb, kolejno: bezpieczeństwa społecznego i ekonomicznego, psychicznego oraz biologicznego, a następnie jako stopy podnoszenia poziomu zaspokojenia tychże potrzeb przez podnoszenie poziomu zaspokojenie odpowiednich potrzeb przedmiotowych”¹⁴.

J. Daszykowska, odwołując się do ujęcia humanistycznego, gdzie człowiek może osiągnąć prawdziwą wartość i radość życia przede wszystkim poprzez doskonalenie i rozwój, definiuje jakość życia jako poczucie życiowej satysfakcji wyrażonej „możliwością kształtowania wielowymiarowego rozwoju i autokreacji człowieka oraz realizacją jego aspiracji i celów życiowych zgodnie z przyjętymi wartościami i oczekiwaniami, przy uwzględnieniu materialnych elementów statusu społecznego”¹⁵.

Natomiast w medycynie jakość życia określa się jako kompleksowy sposób oceniania przez człowieka stanu fizycznego, emocjonalnego, funkcjonalności w życiu i stopnia niezależności od otoczenia oraz relacji ze środowiskiem w aspekcie osobistych wierzeń i przekonań¹⁶.

W Światowej Organizacji Zdrowia (WHO) przyjęto, że jakość życia to sposób spostrzegania przez człowieka jego pozycji życiowej w kontekście kultury i systemów wartości, w którym funkcjonuje oraz w relacji do jej celów, oczekiwań, standardów i zainteresowań¹⁷. W ramach tak rozumianej jakości życia wyodrębniono sześć podstawowych wymiarów: stan fizyczny, stan psy-

---

¹³ Z. M. Zimny, *Jakość rozwoju osobowości człowieka a jakość jego życia*, [w:] R. Derbis (red.), *Jakość rozwoju a jakość życia*, Częstochowa 2000, s. 36.

¹⁴ Ibidem, s. 36.

¹⁵ J. Daszykowska, *Jakość życia w perspektywie pedagogicznej*, Kraków 2007, s. 65.

¹⁶ M. Skrzypek, *O badaniach nad jakością życia i sposobach rozumienia normy*, Alma Mater Lublin 2000, 1/34, s. 136-139.

¹⁷ The WHOQOL Group; The World Health Organization Quality of Life Assessment (WHOQOL): Position Paper from the World Health Organization; *Social Science and Medicine*; 1995: 41, 1403-1409.

chiczny, stopień niezależności, relacje społeczne, środowisko, religię, wierzenia, przekonania i poglądy¹⁸.

Podejmując próbę definiowania przyjmuję, że jakość życia można powiązać z „dobrostanem” osoby, gdzie człowiek – aktywny podmiot charakteryzujący się określonymi przymiotami może „realizować siebie” (swoje preferencje, wartości, cele, aspiracje), spełniać się w świadomym, zaplanowanym i odpowiedzialnym działaniu, czyli doświadczać podmiotowości będąc zanurzonym w środowisku zewnętrznym, w specyficznej dla niego przestrzeni społecznej, kulturowej, technicznej. Ważne jest, aby rozpoznając jakość życia człowieka poznać nie tylko obiektywne warunki życia, ale także jego subiektywną ocenę sytuacji, subiektywne poczucie harmonii (lub jej braku) między osobistymi potrzebami, zasobami a zasobami środowiska, w którym funkcjonuje.

Wielowymiarowość jakości życia

Jakość życia człowieka można rozpatrywać biorąc pod uwagę różne wymiary (fizyczny, ekonomiczny, społeczny, duchowy) jak i różne zakresy oraz poziomy.

D. Felce i J. Perry reprezentują pogląd, że jakość życia rozpatrywać należy uwzględniając trzy poziomy. Pierwszy poziom – osobistych wartości, który obejmuje: dobry stan fizyczny (zdrowie, mobilność, sprawność, bezpieczeństwo), dobry stan materialny (dochody, mieszkanie, bezpieczeństwo socjalne), dobry stan społeczny (więzi interpersonalne, wsparcie), dobry stan emocjonalny (pozytywne emocje, zdrowie psychiczne, odporność na stres), rozwój i aktywność (kompetencje, produktywność, samoocenę, wiarę, seks). Drugi poziom jakości życia to osobista (subiektywna) satysfakcja życiowa. Trzeci poziom tworzą obiektywne warunki życia¹⁹. Obiektywne warunki życia pozwalają

¹⁸ I. Wrońska i in., *Badanie jakości życia w naukach medycznych*. cz. I, „Pielęgniarstwo XXI wieku” 2004 nr 1(6), s. 5-9.

¹⁹ D. Felce, J. Perry, *Exploring Current Conceptions of Quality of Life: A Model for People with and without Disabilities*, [w:] R. Renwick, I. Brown, M. Nagler (red.), *Quality of Life in Health Promotion and Rehabilitation*, Sage, New York 1996, s. 53 cyt. za J. Daszykowska, *Jakość życia w perspektywie pedagogicznej*, Kraków 2007, s. 51-52.

(bądź nie pozwalają) człowiekowi realizować wartości, które łączą się z osiągnięciem dobrego stanu w zakresie: fizycznym, materialnym, społecznym, emocjonalnym i możliwości rozwoju. Z kolei ocena własnego położenia w wymienionych wymiarach wpływa na poziom odczuwanej satysfakcji życiowej. Zadowolenie z warunków życiowych oraz możliwość osiągnięcia w zadowalającym stopniu wymienionych kategorii wartości składają się w tej koncepcji na jakość życia człowieka²⁰.

Po przeanalizowaniu koncepcji i wyników badań dotyczących jakości życia interesujące wnioski sformułował A. Bańka²¹. Zwraca on uwagę, że ani zasoby ekonomiczne (finansowe), ani zasoby osobowości nie są same w sobie wartością determinującą jakość życia, są one jedynie drogą lub narzędziem osiągania szczęścia. Szczęście jest temporalną kategorią rozwojową obejmującą doświadczenia przeszłości, aktualne przeżycia, oraz oczekiwania związane z przyszłością. Natomiast dobrostan to kategoria dwojakiego rodzaju: kontekstowa kategoria uczucia szczęścia wynikającego z posiadania lub konsumpcji zasobów i jako kategoria rozwojowa standardów porównań. „W pierwszym przypadku szczęście i dobrostan jest efektem kontekstu rozumianego w terminach sukcesywnie napływających informacji. W drugim przypadku szczęście jest procesem rozwijania (konstruowania) mentalnej reprezentacji całości życia i jego domen na bazie sukcesywnie napływających informacji”²². A. Bańka dochodzi do konkluzji, że szczęście, dobrostan i jakość życia to efekt rozwoju jednostki, czyli skutek procesu konstruowania standardów porównań dla osiągalnych w czasie informacji, z jednej strony, oraz wypadkowa rozłożonego w czasie procesu konstruowania sądów o życiu, będących mentalnymi reprezentacjami życia i regulatorami procesu przetwarzania, napływających informacji. Podsumowując, jakość życia jest kategorią zmieniającą się w czasie doświadczania codzienności i funkcją jakości rozwoju w cyklu życia²³.

---

²⁰ J. Daszykowska, *Jakość życia ...*, op. cit., s. 52.

²¹ A. Bańka, *Jakość życia a jakość rozwoju. Społeczny kontekst płci, aktywności i rodziny*, [w:] A. Bańka (red.), *Psychologia jakości życia*, Poznań 2005, s. 12-13.

²² Ibidem, s. 13.

²³ Ibidem.

Warto wspomnieć o jeszcze jednej koncepcji zaproponowanej przez S. Kowalik, w świetle której człowiek ma dwie możliwości odczuwania własnego życia: może je poznawać o może je przeżywać²⁴. Przeprowadzone badania dotyczyły jakości życia psychicznego, gdzie odwoływano się do bogatego świata przeżyć człowieka oraz do charakteru otaczającej rzeczywistości (materiału bodźcowego). Zwrócono uwagę, że doświadczenia, które uzyskał człowiek w przeszłości są indywidualnie zróżnicowane, każdy odwołuje się do innych wspomnień, przypomina je sobie w odmiennych sytuacjach. Ludzie mają też różne sposoby eksploracji otaczającego świata, jedni charakteryzują się dociekliwą naturą i szukają jak największej liczby potrzebnych informacji w dostępnym materiale bodźcowym, angażują spostrzeganie, pamięć, wyobraźnię, a więc procesy aktywujące sferę przeżyciową²⁵, dzięki czemu pojawia się wiele przeżyć. Osoba, reagująca w opisany sposób wyróżnia się wyższym poziomem jakości życia psychicznego. Analogicznie dzieje się w przypadku, gdy osoba potrafi odebrać i wykorzystać (tzn. włączyć do sfery swych przeżyć) jak największą liczbę informacji z otaczającej, bardzo złożonej i różnorodnej rzeczywistości.

Natomiast jeśli człowiek odbiera bodźce i przetwarza je na bardzo płytkim poziomie czyli nie wykorzystuje w pełni bogatej oferty otoczenia i znikomą część zdobytych doświadczeń włączy do swojej struktury przeżyć, można mówić o zmarnowanej szansie na rozwój sfery przeżyć, co jest równoznaczne z niższą jakością życia psychicznego. Podobnie niską jakością życia psychicznego będzie charakteryzować się osoba, która zetknie się z bodźcami o niskim stopniu zróżnicowania i mimo dokładnego ich odbioru nie ma szansy wykorzystania zdobytego materiału do „stworzenia” przeżyć. Przedstawiona koncepcja zwracając uwagę na subiektywny i psychiczny wymiar jakości ludzkiego życia, nie pomija także aspektu środowiska, rzeczywistości zewnętrznej, w jakiej to życie się toczy²⁶.

---

²⁴ S. Kowalik, *Jakość życia psychicznego*, [w:] R. Derbis (red.), *Jakość rozwoju a jakość życia*, Częstochowa 2000, s. 24-29.

²⁵ Por. A. Brzezińska, M. Stolarska, J. Zielińska, *Poczucie jakości życia w okresie dorosłości*, [w:] K. Appelt, J. Wojciechowska (red.), *Zadania ...* op. cit., s. 108.

²⁶ Ibidem, s. 108.

Wybrane uwarunkowania jakości życia osób starszych

Wraz z wiekiem zmienia się, często niekorzystnie, kondycja psychofizyczna człowieka. Stan zdrowia i sprawność fizyczną można uznać za jeden z ważnych predyktorów jakości życia osób starszych.

Tezę, że jakość życia seniorów obniża zły stan ich zdrowia potwierdzają wyniki badań naukowych²⁷. Większość osób w tym wieku cierpi na przewlekłe schorzenia czy stałe dolegliwości. Przybywa też chorób charakterystycznych dla podeszłego wieku²⁸. Na podstawie danych GUS można stwierdzić, iż najczęstsze choroby przewlekłe wśród ludzi starych rzutujące na ich złe samopoczucie to: choroby układu krążenia, kręgosłupa, stawów, płuc, wątroby, nerwice, cukrzyca, miażdżyca, choroby układu pokarmowego, moczowego oraz nowotwory²⁹. Osoby starsze stają się pacjentami wymagającymi większej troski, jak też przystosowania struktury służby zdrowia do ich specyficznych potrzeb³⁰.

Jak słusznie podkreśla Z. Juczyński „(...) zdrowie, to nie tylko brak choroby czy kalectwa, ale pełny, dobry stan fizyczny, psychiczny i społeczny”³¹.

Niekiedy zjawiskiem towarzyszącym starości jest depresja, która negatywnie wpływa zarówno na stan psychosomatyczny jak i społeczny człowieka na nią cierpiącego, a także dotyka osoby mu bliskie.

Zespoły depresyjne w późnej dorosłości w sposób znaczący pogarszają jakość życia seniorów, niekorzystnie wpływają na ich relacje społeczne, na przebieg i wyniki leczenia chorób somatycznych, a przed wszystkim zwiększają śmiertelność w tej grupie

---

²⁷ A. Ostrzyżek, J. T. Marcinkowski, *Wymiary jakości życia w podeszłym wieku*, „Probl Hig Epidemiol” 2009, nr 90(4), s. 465-469.

²⁸ J. Kędzior, *Wybrane aspekty starzenia się i starości w perspektywie gerontologii i geragogiki*, [w:] J. Kędzior, A. Ładyżyński (red.), *Współczesne wyzwania pracy socjalnej*, Toruń 2006, s. 172.

²⁹ G. Ciechomska, *Aktywna starość*, „Gazeta Lekarska” 1999, nr 6, s. 2.

³⁰ J. Kędzior, *Wybrane aspekty...* op. cit., s. 172.

³¹ Z. Juczyński, *Szlachetne zdrowie, niech każdy się dowie*, „Wychowanie Fizyczne i Zdrowotne” 1999, nr 3, s. 95-97.

osób (związek pomiędzy depresją i samobójstwem jest bardziej wyraźny u osób w podeszłym wieku niż u młodszych)³².

H. Shipper i współautorzy uwzględniając model jakości życia uwarunkowany stanem zdrowia, przekonują, że istotną rolę w jakości życia odgrywa:

1. Funkcjonowanie fizyczne – sprawność nadrzędnych funkcji fizjologicznych; poziom aktywności zwanej zdolnością do samoobsługi; ruchliwości (poruszanie się wewnątrz domu i poza nim); aktywności fizycznej; wykonywania czynności związanych z pełnieniem ról np. praca, dom.

2. Funkcjonowanie psychiczne – ocena przystosowania do choroby; istnienie bądź brak uczuć negatywnych tj. lęku, gniewu, przygnębienia oraz uczuć pozytywnych tj. zadowolenia, radości, nadziei.

3. Funkcjonowanie społeczne – jakość i rodzaj kontaktów społecznych; umiejętność i chęć do podejmowania aktywności społecznej; wsparcie ze strony najbliższych³³.

W tak ujętym modelu jakości życia determinowanym stanem zdrowia, ważną rolę przypisuje się sprawności ruchowej, która warunkuje zdolność wykonywania codziennych czynności umożliwiających zaspokojenie podstawowych potrzeb, jak i pozwala na wywiązywanie się z ról społecznych³⁴.

O pogorszeniu jakości życia można mówić też wówczas, gdy występują stany:

- bezradności (utrata kontroli nad sobą i swoją sytuacją),
- rozpacz, beznadziejności (niemożność nadawaniu swojemu życiu sensu),
- bezcelowości i bezużyteczności (poczucie utraty własnego świata wewnętrznego oraz jego wartości)³⁵.

Następuje odczucie obniżenia się jakości życia w związku z ograniczeniem, utrudnieniem, a nawet uniemożliwieniem speł-

³² J. Turczyński, A. Bilikiewicz, *Depresja u osób w podeszłym wieku*, „Psychiatria w Praktyce Ogólnolekarskiej” 2002 nr 2, s.99-107.

³³ M. D. Osoba, *Badania jakości życia zależnej od stanu zdrowia pacjentów onkologicznych*, „Nowotwory” 1993, nr 43, cyt. za B. Zboina, *Jakość życia osób starszych*, Ostrowiec Świętokrzyski 2008, s. 20.

³⁴ B. Zboina, *Jakość życia...* op. cit., s.21.

³⁵ R. Ossowski, *Jakość życia - efektywne pełnienie ról rodzinnych i zawodowych jako wskaźnik udanej rehabilitacji*, [w:] M. Kościelska, B. Aouilia (red.), *Człowiek niepełnosprawny. Rodzina i praca*, Bydgoszcz 2004, s. 69.

niania się w przypisywanych kulturowo czy prawnie rolach społecznych³⁶.

Dolegliwości somatyczne, poczucie bezradności, bezsilności, lęk, wycofanie się lub agresja powodują zmiany relacji z rodziną i często też powodują powstanie sytuacji zależności.

Niewątpliwie w podtrzymaniu jakości życia osób starszych istotne znaczenie mają relacje społeczne, jeśli są one właściwe mogą nawet przyczynić się do przedłużenia życia. Znalezienie się osoby starszej w sieci społecznej, czyli zbiorowości ludzi wzajemnie ze sobą powiązanych, gdzie dochodzi do wymiany świadczeń w odwołaniu do wspólnie wyznawanych wartości oraz wzajemnego zaufania pozwala na uzyskanie niezbędnego wsparcia społecznego.

Wsparcie to może przybierać formy:

1. wsparcia emocjonalnego, które ma na celu budowanie poczucia bezpieczeństwa, opieki i przynależności,
2. wsparcia informacyjnego, które umożliwia zrozumienie sytuacji w której osoba się znajduje,
3. wsparcia instrumentalnego, którego celem jest kształtowanie umiejętności postępowania adekwatnego do zaistniałej sytuacji,
4. wsparcia rzeczowego (materialnego)³⁷.

Za jedno z najważniejszych źródeł wsparcia społecznego dla człowieka starszego należy uznać rodzinę, gdzie możliwe jest zaspokojenie potrzeb odczuwalnych braków (fizjologicznych, bezpieczeństwa), jak i potrzeb rozwoju (przynależności, uznania i samorealizacji). Bliskie więzi z najbliższą rodziną stanowią ochronę przed poczuciem wyobcowania oraz wzmacniają odporność człowieka.

Wsparcie społeczne niewątpliwie odgrywa istotną rolę w zachowaniu zdrowia człowieka, procesie leczenia oraz chroni przed zagrożeniami i pomaga w sytuacjach problemowych. Dodatkowo daje się zauważyć takie efekty wsparcia jak: kształtowanie opty-

---

³⁶ Z. Gajdzica, *Dwa wymiary bezradności społecznej jako wskaźniki (utruty) jakości życia osób z lekkim upośledzeniem umysłowym*, „Chowanna” t.1, Katowice 2008, s. 86-88.

³⁷ H. Sęk, R. Cieślak, *Wsparcie społeczne – sposoby definiowania, rodzaje i źródła wsparcia, wybrane koncepcje teoretyczne*, [w:] H. Sęk (red.), *Wsparcie społeczne, stres i zdrowie*. Warszawa 2005, s. 18–19.

mistycznego nastawienia, przekonanie o własnej skuteczności w podejmowaniu działań sprzyjających poprawie zdrowia³⁸.

Jan Paweł II wskazuje na inny aspekt funkcjonowania społecznego osób starszych. Podkreśla rolę aktywnego ich uczestnictwa w społeczeństwie, ich dojrzałość, zrównoważenie i mądrość oraz angażowanie się w działania społeczne, kulturalne, edukacyjne, religijne. Przekonuje, że traktowanie człowieka starszego wyłącznie z perspektywy potrzebnej mu opieki wpływa na jego wycofanie się z ról społecznych³⁹.

Wspomnianą mądrość można analizować jako mądrość pragmatyczną i mądrość transcendentną. Ta pierwsza, kształtująca się w oparciu o osobiste doświadczenia życiowe, pozwala człowiekowi lepiej kierować własnym życiem oraz radzić sobie w trudnych sytuacjach. Natomiast mądrość transcendentną, charakterystyczną dla okresu późnej dorosłości, można uznać za efekt rozwoju podmiotowego. Istotą jej jest: ukierunkowanie na osiąganie wewnętrznej niezależności, przekraczanie własnych ograniczeń, odkrywanie sensu zdarzeń życiowych, akceptacja duchowego wymiaru życia, reinterpretacja wartości życia i śmierci. Dzięki niej przyjmuje się filozoficzną postawę wobec życia, nabiera dystansu wobec wielu zdarzeń życiowych. Zapewnia ona pogodę ducha, cierpliwe znoszenie przeciwności losu, poczucie kontroli nad życiem i równowagę psychiczną⁴⁰.

Zdolność osób starszych do pełnienia kontroli nad własną egzystencją ma nie tylko ogromne znaczenie dla poczucia godności, ale również wzmacnia poczucie własnej wartości, redukuje lęk, samotność oraz pozwala na podtrzymanie tożsamości społecznej i kulturowej, a tym samym poprawy jakości życia⁴¹.

Osoba starsza, która oddaje się prawdziwym wartościom, odnajduje swój cel i sens życia, kreuje samą siebie we wszystkich wymiarach egzystencji. Wartości pobudzają człowieka i zarazem

---

³⁸ A. Głębocka, M. Sarzyńska, *Wsparcie społeczne a jakość życia ludzi starszych*, „Gerontologia Polska” 2005, nr 13(4), s. 256.

³⁹ Jan Paweł II, *W oczekiwaniu na „wieniec sprawiedliwości”*, „Ethos” 1999, nr 47, s. 11-12.

⁴⁰ Zob. M. Straś-Romanowska, *Późna dorosłość. Wiek starzenia się*, [w:] B. Harwas-Napierała, J. Trempała (red.), *Psychologia rozwoju człowieka*, t. 2, Warszawa 2001, s. 263-292.

⁴¹ C. Sutton, *Psychologia dla pracowników socjalnych*, Gdańsk 2004, s. 79.

domagają się pełnego zaangażowania, bowiem wtedy to służą twórczemu byciu osoby. Dostarczają one poczucia aktywnego uczestnictwa w rozwoju zarówno w wymiarze indywidualnym, jak i społecznym oraz dają poczucie stabilizacji i bezpieczeństwa w życiu, umożliwiając twórcze przetrwanie różnych sytuacji⁴².

Starsi, którzy potrafią wyznaczać sobie zarówno cele bliższe, jak i cele długoterminowe i je wytrwale, systematycznie realizować, funkcjonują w sposób bardziej satysfakcjonujący. Szczególnie istotne w starszym wieku, kiedy człowiek żyje ze świadomością przemijania, jest uzmysłowienie sobie i trwanie w tym przekonaniu, że życie ma sens i określony cel. Osobie, która dostrzeżga sens swojej egzystencji łatwiej jest poradzić z różnego rodzaju trudnościami i wyzwaniem.

Charakteryzując uwarunkowania jakości życia badacze często wskazują na podejmowaną w okresie późnej dorosłości aktywność społeczną. Dowodzą, iż tylko poszerzające się aktywne działanie starszego człowieka przyczynia się do wzrostu jego zadowolenia⁴³.

J. M. Raeburn i I. Rootman⁴⁴ zwracają uwagę, że o poziomie jakości życia każdego człowieka może świadczyć radość z realizacji własnych możliwości. Jakość życia człowieka zależy od tego, w jaki sposób żyje on w danym środowisku, rozwija się, odpoczywa – wymienione rodzaje aktywności zdaniem autorów są źródłem radości, która kształtuje jakość życia. Brak możliwości realizacji własnych zamierzeń, choćby w jednej ze sfer, powoduje jej obniżenie⁴⁵.

Podeszły wiek może stwarzać nowe możliwości w podejmowaniu dającej radość różnorodnej aktywności, wymienić tu można: rozwijanie wcześniej zaniedbywanych zamiłowań i pasji, ak-

---

⁴² K. Popielski, *Noetyczne jakości życia i ich znaczenie w procesie „bycia i stawania się” w egzystencji*, „Chowanna” t. 1, Katowice 2008, s. 164.

⁴³ M. Susułowska, *Psychologia starzenia się i starości*, Warszawa 1989, s. 64.

⁴⁴ S. Kowalik, Z. Janecka, *Użyteczność koncepcji jakości życia dla procesu rehabilitacji osób niepełnosprawnych*, [w:] S. Kowalik, Z. Zabor (red.), *Rozwiązywanie problemów życiowych mieszkańców domów opieki społecznej*, Jarogniewice 1998, s. 23.

⁴⁵ A. Brzezińska, M. Stolarska, J. Zielińska, *Poczucie jakości życia w okresie dorosłości*, [w:] K. Appelt, J. Wojciechowska (red.), *Zadania i role społeczne w okresie dorosłości*, Poznań 2001, s. 108.

tywność kulturalną, aktywność rodzinną, aktywność religijną, aktywność edukacyjną.

W edukacji osób starszych ważne jest ich dobrowolne zaangażowanie się w proces kształcenia, wysoki poziom motywacji, odwoływanie się posiadanego zasobu wiedzy i doświadczenia a jednocześnie otwarcie się na nowe informacje związane z ciągle zmieniającą się przestrzenią społeczno-kulturową i techniczną. Osoby w trzecim wieku mogą dążyć do poznania i rozumienia zmieniającego się świata, nabywania nowych umiejętności, by lepiej adaptować się do rzeczywistości. Aktywność edukacyjna sprzyja dłuższemu, samodzielnemu życiu, konstruktywnemu rozwiązywaniu życiowych problemów a także dobremu komunikowaniu się z młodszym pokoleniem.

Dzięki wielostronnej aktywności osoby starsze mają możliwość nawiązywania i utrzymywania kontaktów społecznych (przez co nie czują się osamotnione), a także rozwijania swoich zainteresowań i pasji, co pozwala im na prowadzenie życia twórczego, pełnego pozytywnych przeżyć i ciekawego⁴⁶.

J. Maciuszek zwraca uwagę na trzy ważne wymiary funkcjonowania w starości:

1. aprobata wartości i możliwy zakres ich zaspokojenia przez osoby starsze,
2. subiektywno-przeżyciowy aspekt bycia starym, tzn. głębia i trwałość pozytywnych przeżyć i doświadczeń jednostki,
3. bycie twórcą własnego życia⁴⁷.

Autor przekonuje, że realizacji własnych, indywidualnych planów towarzyszy wzrost jakości życia. Zwraca uwagę na konieczność podejmowania różnorodnych działań zwłaszcza tych, które są w zgodzie z własnym „ja”⁴⁸.

---

⁴⁶ A. Nowicka, E. Majdańska, *Aktywność seniorów-słuchaczy Żarskiego Uniwersytetu Trzeciego Wieku*, [w:] A. Nowicka (red.), *Wybrane problemy osób starszych*, Kraków 2006, s. 284.

⁴⁷ J. Maciuszek, *Jakość życia a nieuniknioność ludzkiego cierpienia*, [w:] A. Bańka, R. Derbis (red.), *Pomiar poczucia jakości życia aktywnych zawodowo i bezrobotnych*, Poznań 1995, s. 63-67.

⁴⁸ Ibidem, s. 63-67.

Zakończenie

Analiza treści literatury przedmiotu pozwala stwierdzić, iż jakość życia jest zjawiskiem złożonym, w różny sposób definiowanym. Można interpretować je w sposób obiektywny, bądź subiektywny. Jest kategorią dynamiczną, ulega zmianie w czasie i w różnych sytuacjach. Determinują ją ludzkie potrzeby, które pojawiają się w hierarchicznej kolejności: od podstawowych do wyższych. W starości nie należy ograniczać się tylko do zaspokojenia potrzeb niższego rzędu, ale stwarzać warunki do ujawnienia i zaspokajania potrzeb wyższego rzędu.

Refleksyjna ocena życia, stopnia zaspokojenia potrzeb, czy wykorzystania osobistych potencjałów są ważne, ale nie najważniejsze, nie mniej istotne jest to, co czujemy. Ocena własnej egzystencji może powodować pewne stany emocjonalne, w tym szczęście, ale również już sama emocja wpływa na określoną ocenę życia i jego jakość⁴⁹. Należy też podkreślić, że poczucie szczęścia, dobrostanu nie jest zależne tylko od warunków środowiskowych, zewnętrznych, lecz również od naszych zasobów intelektualnych i osobistego nastawienia.

Jak pisze K. Obuchowski, każdy człowiek indywidualnie postrzega znaczenie jakości swojego życia i sam dla siebie stanowi źródło zmian decydujących o wzroście bądź jego spadku. „Tylko od jednostki zależy jej klasa i przed nikim nie da się usprawiedliwić omyłki zaniechania bycia tym, kim może być” ponieważ „nie ma granic wiekowych dla podjęcia realizacji działań nadających sens życiu i nawet w późnym wieku działalność ta może zmienić już, wydawałoby się, ustabilizowaną biografię”⁵⁰.

„Udane starzenie się” jest możliwe wtedy, gdy człowiek modyfikuje własne życie, koncentruje się na tym co uważa się za istotne i sensowne; formuje pozytywny stosunek do własnej wartości; stawia sobie nowe wyzwania i wytrwale dąży do realizacji ważnych dla niego zadań⁵¹.

---

⁴⁹ A. Brzezińska, M. Stolarska, J. Zielińska, *Poczucie jakości życia w okresie dorosłości*, [w:] K. Appelt, J. Wojciechowska (red.), *Zadania...*, op. cit., s. 108.

⁵⁰ K. Obuchowski, *Galaktyka potrzeb. Psychologia dążeń ludzkich*, Poznań 2000, s. 266.

⁵¹ Zob. A. S. Rathus, *Psychologia współczesna*, „Rocznik Demograficzny” 2002, Warszawa 2004, s. 199.

Warunkiem dobrego funkcjonowania w starszym wieku jest zaakceptowanie zmian, które wynikają z naturalnych procesów zachodzących w człowieku i jednocześnie podejmowanie wielostronnej aktywności, by zmiany te miały możliwie korzystny wpływ na egzystencję, a z czasem, gdy zajdzie taka potrzeba, przedsięwzięcie działań kompensacyjnych.

Bibliografia

1. Bańka A. (red.), *Psychologia jakości życia*, Poznań 2005.
2. Bień B., *Starzenie się pomyślne versus zwyczajne*, „Gerontologia Polska” 1997 nr 5, 4, 41-42.
3. Brzezińska A., Stolarska M., Zielińska J., *Poczucie jakości życia w okresie dorosłości*, [w:] K. Appelt, J. Wojciechowska (red.), *Zadania i role społeczne w okresie dorosłości*, Poznań 2001.
4. Ciechomska G., *Aktywna starość*, „Gazeta Lekarska” 1999, nr 6.
5. Daszykowska J., *Jakość życia w perspektywie pedagogicznej*, Kraków 2007.
6. Derbis R. (red.), *Jakość rozwoju a jakość życia*, Częstochowa 2000.
7. Felce D., Perry J., *Exploring Current Conceptions of Quality of Life: A Model for People with and without Disabilities*, [w:] R. Renwick, I. Brown, M. Nagler (red.), *Quality of Life in Health Promotion and Rehabilitation*, Sage, New York 1996.
8. Fromm E., *Mieć czy być?*, Poznań 2005.
9. Gajdzica Z., *Dwa wymiary bezradności społecznej jako wskaźniki (utruty) jakości życia osób z lekkim upośledzeniem umysłowym*, „Chowanna” t. 1, Katowice 2008.
10. Głębocka A., Sarzyńska M., *Wsparcie społeczne a jakość życia ludzi starszych*, „Gerontologia Polska” 2005, nr 13(4).
11. Halicka M., *Satysfakcja życiowa ludzi starych*, Białystok 2004.
12. Harwas-Napierała B., Trempała J. (red.), *Psychologia rozwoju człowieka*, t. 2, Warszawa 2001.
13. Jan Paweł II, *W oczekiwaniu na „wieniec sprawiedliwości”*, „Ethos” 1999, nr 47.
14. Juczyński Z., *Szlachetne zdrowie, niech każdy się dowie*, „Wychowanie Fizyczne i Zdrowotne” 1999, nr 3.
15. Kawka Z., *Starość w cyklu życia*, [w:] J. Krzyszkowski, R. Majer (red.), *Problemy społeczne, pomoc społeczna, praca socjalna. Wymiar polski i europejski*. Częstochowa 2004.
16. Kędzior J., *Wybrane aspekty starzenia się i starości w perspektywie gerontologii i geragogiki*, [w:] J. Kędzior, A. Ładyżyński (red.), *Współczesne wyzwania pracy socjalnej*, Toruń 2006.
17. Kowalik S., Z. Zabor (red.), *Rozwiązywanie problemów życiowych mieszkańców domów opieki społecznej*, Jarogniewice 1998.

18. Nowicka A., Majdańska E., *Aktywność seniorów-słuchaczy Żarskiego Uniwersytetu Trzeciego Wieku*, [w:] A. Nowicka (red.), *Wybrane problemy osób starszych*, Kraków 2006.
19. Obuchowski K., *Galaktyka potrzeb. Psychologia dążeń ludzkich*, Poznań 2000.
20. Ossowski R., *Jakość życia – efektywne pełnienie ról rodzinnych i zawodowych jako wskaźnik udanej rehabilitacji*, [w:] M. Kościelska, B. Aouilia (red.), *Człowiek niepełnosprawny. Rodzina i praca*, Bydgoszcz 2004.
21. Ostrzyżek A., Marcinkowski J. T., *Wymiary jakości życia w podeszłym wieku*, „Probl Hig Epidemiol” 2009, nr 90(4).
22. Palak Z., *Jakość życia osób niepełnosprawnych i nieprzystosowanych społecznie*, Lublin 2006.
23. Popielski K., *Noetyczne jakości życia i ich znaczenie w procesie „bycia i stawania się” w egzystencji*, „Chowanna” t. 1, Katowice 2008.
24. Rathus A. S., *Psychologia współczesna*, „Rocznik Demograficzny” 2002, Warszawa 2004.
25. Sęk H. (red.), *Wsparcie społeczne, stres i zdrowie*. Warszawa 2005.
26. Skrzypek M., *O badaniach nad jakością życia i sposobach rozumienia normy*, Alma Mater Lublin 2000, 1/34.
27. Steuden S., *Psychologia starzenia się i starości*, Warszawa 2011.
28. Suchodolski B., *Kształt życia*, Warszawa 1979.
29. Susułowska M., *Psychologia starzenia się i starości*, Warszawa 1989.
30. Sutton C., *Psychologia dla pracowników socjalnych*, Gdańsk 2004.
31. Turczyński J., A. Bilikiewicz, *Depresja u osób w podeszłym wieku*, „Psychiatria w Praktyce Ogólnolekarskiej” 2002 nr 2.
32. Wrońska I. i in., *Badanie jakości życia w naukach medycznych. cz. I, „Pielęgniarstwo XXI wieku”* 2004 nr 1(6).
33. Zboina B., *Jakość życia osób starszych*, Ostrowiec Świętokrzyski 2008.
34. Zych A. A., *Przekraczając smugę cienia. Szkice z gerontologii i tanatologii*, Katowice 2009.
35. Zych A. A., *Człowiek wobec starości. Szkice z gerontologii społecznej*, Katowice 1999.

Dr hab. Jerzy Mroziak

Niepaństwowa Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Białymstoku

FUNKCJONOWANIE I REHABILITACJA POZNAWCZA OSÓB W PODESZŁYM WIEKU

Streszczenie

Pracę poświęcono przede wszystkim zaburzeniom procesów poznawczych, głównie pamięci, u osób w podeszłym wieku. Problematykę tę przedstawiono na tle obecnie niezadowolającego stanu opieki nad ludźmi starymi. Omówiono społeczne i psychologiczne konsekwencje zaburzeń poznawczych związanych z wiekiem oraz problemy chorych seniorów i ich rodzin. Zasygnalizowano także zagadnienia zmian w sferze psychicznej i funkcjonowaniu intelektualnym ludzi starych, ze szczególnym uwzględnieniem zespołu otępiennego (choroby Alzheimera i otępienia czołowo-skroniowego). Przedstawiono również problemy diagnozy i rehabilitacji zaburzeń pamięci.

Słowa kluczowe: starzenie się, zaburzenia pamięci, otępienia, choroba Alzheimera, diagnoza poznawcza, rehabilitacja poznawcza/pamięci, opieka.

FUNCTIONING AND COGNITIVE REHABILITATION OF THE ELDERLY

Abstract

The paper deals first and foremost with impairments of cognitive processes, memory above all, in the elderly. These issues were overviewed in the context of the currently unsatisfactory level of care provision to the aged. Social and psychological consequences of age-related cognitive impairments as well as problems faced by impaired seniors and their families were outlined. Moreover, age-related changes both in the psychological sphere and intellectual functioning were discussed, with the focus on dementias (including Alzheimer's disease and fronto-temporal dementia). Finally, the problems of assessment and rehabilitation of memory impairments were briefly presented.

Keywords: ageing, memory impairments, dementia, Alzheimer's disease, cognitive assessment, cognitive/memory rehabilitation, caregiving

Starzenie się społeczeństwa

Początek okresu starości zwykle jest wiązany z przejściem na emeryturę. Ponieważ każda jednostka starzeje w różnym tempie, lepiej byłoby oczywiście określać starość nie na podstawie metryki, lecz rzeczywistego stanu organizmu – ale nie ma takiego powszechnie akceptowanego wskaźnika.

Trendy demograficzne ujawniają wyraźne starzenie się społeczeństwa, wskazując tym samym na rosnące znaczenie geriatricznej. Powstaje pytanie, kto tak naprawdę jest pacjentem geriatricznym. Według Sekcji Geriatricznej Europejskiego Towarzystwa Lekarskiego jest to osoba w wieku podeszłym (zwykle 70+) z chorobami związanymi z wiekiem, lub każdy człowiek w wieku 80+, ponieważ w tej grupie wiekowej wzrasta ryzyko wystąpienia różnych zespołów chorobowych, powikłań, przejścia chorób ostrych w przewlekłe, oraz utraty sprawności funkcjonalnej i w konsekwencji – autonomii (Wieczorkowska-Tobis, Kropińska, 2011)¹. U takich osób nawet drobny uraz może wymagać leczenia i rehabilitacji, zwłaszcza, że w tej grupie wiekowej często występuje tzw. „zespół kruchości”, rozpoznawany na podstawie co najmniej trzech z pięciu objawów: 1) niezamierzonej utraty masy ciała (przynajmniej 5 kg w ciągu roku), 2) uczucia zmęczenia, 3) osłabienia, 4) wolnego tempa poruszania się, 5) małej aktywności fizycznej (L. Fried, za: Wieczorkowska-Tobis, Kropińska, 2011).

U osób starszych choroba może nakładać się na zmiany związane z wiekiem, co utrudnia różnicowanie niezbędne, by leczyć samą chorobę. Proces starzenia się wiąże się także z różnymi problemami psychicznymi, wskutek czego relacja między zaburzeniami psychicznymi a somatycznymi staje się złożona. Zaburzenia psychiczne mogą tylko współwystępować, ale mogą również pozostawać w związku przyczynowo-skutkowym. Zawsze jednak zmieniają obraz choroby, utrudniając diagnozę, a w konsekwencji – terapię. Stąd postulat kompleksowej oceny obejmującej diagnozę psychiatryczną, neurologiczną i neuropsychologiczną, ewentualnie uzupełnioną o badania dodatkowe. Poza klasycznym badaniem lekarskim Kompleksowa Ocena Geriatriczna

---

¹ Przypisy według przyjętego w psychologii standardu ATP.

(KOG) obejmuje wystandaryzowane narzędzia do oceny sprawności w życiu codziennym (ADL – *Activities of Daily Living* oraz IADL – *Instrumental Activities of Daily Living*); funkcjonowania poznawczego (MMSE – *Mini Mental Scale Examination*); oceny ewentualnej depresji (GDS – *Geriatric Depression Scale*); niedożywienia (MNA – *Mini Nutritional Assessment*), czy nasilenia bólu (VAS – *Visual Analogue Scale*). Niekiedy stosuje się – jako skróconą wersję KOG – sakłę VES-13 (wg Wieczorkowska-Tobis, Kropińska, 2011). Taka Kompleksowa Ocena Geriatryczna winna uwzględniać również liczbę zażywanych leków (średnio 7,6) zważywszy, że z każdym nowym lekiem wzrasta ryzyko niepożądanych skutków ubocznych (Józwiak, 2011). Jest to istotny problem, ponieważ szacuje się, że czynniki jatrogenne odpowiadają za ok. 30% problemów geriatrycznych (Wieczorkowska-Tobis, Kropińska, 2011).

Problem zażywania leków przez osoby starsze jest złożony. Seniorzy chętnie po nie sięgają i uruchamiają tzw. „kaskadę lekową”, nie zdając sobie sprawy, że ze wzrostem liczby leków rośnie w postępie geometrycznym liczba interakcji, zaś polekowe objawy uboczne często uważa się za nowe schorzenia lub progresję dotychczasowych (Józwiak, 2011). Problemem jest również to, że objawy chorobowe często przejawiają się inaczej u osób starszych. Na przykład, częstość odczuwania bólu przez osoby starsze w standardowych badaniach oceniono na 8%, natomiast gdy posłużono się Kompleksową Oceną Geriatryczną, wskaźnik ten wzrósł do 43% (Wieczorkowska-Tobis, Kropińska, 2011). Szczególnie trudna jest diagnoza osób z deficytami poznawczymi.

Stan obecnej opieki geriatrycznej jest niepokojący. Pod względem liczby geriatrów i łóżek geriatrycznych Polska jest na ostatnim miejscu w UE, a przecież w przyszłości Polska może być najstarszym krajem Europy. Niepokoi mała liczba geriatrów (około 150 w skali kraju), oraz brak dla nich etatów. Na 100 tys. mieszkańców przypada 0,4 geriatry, w tym 0,2 na 10 tys. osób po 65 roku życia. Jest to najniższy wskaźnik w Europie (najlepiej wypada Szwecja: odpowiednio 7,7/100 tys. i 4,2/10 tys. osób po 65 r. ż.). Sytuacja wygląda lepiej w Słowacji, gdzie wskaźniki wynoszą odpowiednio 3,1/100 tys. i 2,6/10 tys. i w Czechach – 2,1 oraz 1,2. W Wielkiej Brytanii oszacowano, że efektywna opieka

geriatryczna wymaga dwóch geriatrów na 100 tys. mieszkańców oraz 1,2 geriatry na 10 tys. osób po 65 r. ż.

Podobnie zła jest sytuacja pod względem liczby łóżek. W Polsce jest około 450 łóżek, co stanowi 1,2 łóżka na 100 tys. mieszkańców, oraz 0,9 łóżka na 10 tys. osób po 65 r. ż. (dla porównania w Belgii wskaźniki te wynoszą odpowiednio 72,1/100 tys. oraz 42,2/10tys.). Najlepiej jest w woj. śląskim, ale są województwa (świętokrzyskie i warmińsko-mazurskie), gdzie nie ma żadnej placówki geriatrycznej (Wieczorkowska-Tobis, Kropińska, 2011). W Holandii geriatryka jako specjalizacja istnieje od 1983 roku, a w 2009 roku oddziały geriatryczne funkcjonowały w 53 spośród 86 szpitali, w 6 spośród 8 szpitali klinicznych oraz w 8 szpitalach psychiatrycznych. Pracowało 175 geriatrów, zaś 111 było w trakcie specjalizacji. Opieką długoterminową i rehabilitacją w domach opieki, których jest około 350, zajmuje się wykwalifikowany personel medyczny (Jellesma-Eggenkamp, 2011).

Problemy psychiczne osób starszych

U osób w podeszłym wieku trudno odróżnić wpływ chorób od zwykłego starzenia się organizmu. Obniża się sprawność układu nerwowego, nasila męczliwość, spada aktywność i tempo wykonywania czynności, a istniejące schorzenia przekształcają się często w choroby przewlekłe.

Zmiany w narządach zmysłów

Oznaką starzenia się są m.in. postępujące zmiany w narządach zmysłów, włącznie z najważniejszymi, wzrokiem i słuchem. Około 7% osób w wieku 65-74 i 16% po 75 r. ż. ma poważne wady **wzroku**, często w postaci zaćmy. Innym schorzeniem jest jaskra powodująca ubytki w polu widzenia, a następnie ślepotę. Według WHO jaskra, która stanowi główną przyczynę utraty wzroku, dotyka 2-4 % populacji po 40 r. ż. (Steuden, 2012). Istnieje wiele innych schorzeń wzroku, takich jak retinopatia cukrzycowa lub zwyrodnienie plamki żółtej – wszystkie wywołują

u chorych lęk przed utratą samodzielności. Brak okularów korygujących wadę wzroku utrudnia funkcjonowanie i sprzyja izolacji.

Z wiekiem pogarsza się również **słuch**. Upośledzenie słuchu stwierdza się jedynie u 1,6% populacji w wieku 20-30 lat; natomiast już u 32% w grupie 70-80-latków, oraz u ok. 50% osób po 80 r. ż. (Steuden, 2012; Kołodziej, 2006a). Seniorzy (częściej mężczyźni) cierpią często na niedosłyszenie starcze, upośledzające słyszenie wysokich częstotliwości i utrudniające różnicowanie wyrazów. Podobnie jak w przypadku wzroku, brak aparatu korygującego wadę sprzyja izolacji; a otoczenie zmuszone do głośnego, wyraźnego mówienia i częstego powtarzania zaczyna unikać osób z wadą słuchu.

Pozostałe zmysły zwykle również funkcjonują gorzej, jednak nie odgrywają już tak istotnej roli. Pogarsza się odczuwanie smaku, zwłaszcza słonego i gorzkiego, natomiast odczuwanie smaku słodkiego i kwaśnego pozostaje w zasadzie bez zmian. Węch również nie ulega większym zmianom, lecz jego pogorszenie może być objawem choroby Alzheimera i jest uważane za dodatkowy wskaźnik diagnostyczny. Ludzie starzy mają wyższy próg dotyku i bólu, natomiast niższy próg termiczny, stąd ich wrażliwość na chłód (Steuden, 2012; Kołodziej, 2006a). Ocenę funkcjonowania zmysłów utrudniają zaburzenia poznawcze i malejące oczekiwania w stosunku do własnego ciała i zdrowia.

Zmiany psychiczne

W sferze psychicznej starzenie się powoduje m.in. zanik zainteresowań, większą drażliwość, obniżony nastrój. Zdaniem niektórych autorów (Kołodziej, 2006a) u 6-10% populacji osób starszych stwierdza się zaburzenia osobowości. Wiele zdolności poznawczych, takich jak zakres pamięci bezpośredniej, zasób słów, orientacja w czasie i przestrzeni pozostaje w normie, pojawiają się natomiast kłopoty z koncentracją i podzielnością uwagi, uczeniem się, przetwarzaniem informacji, pogarsza się koordynacja wzrokowo-ruchowa oraz pamięć operacyjna. Mimo tego wiele osób radzi sobie w codziennym życiu, czasami kompensując bra-

ki przez stosowanie notatek, dzienniczków. Sprawność umysłowa nie ulega większym zmianom do około 60 r. ż., potem zaczynają się skargi na słabnącą pamięć (dotyczy to szczególnie nazwisk, rzeczowników i gubienia przedmiotów). Do około 75 r. ż. zmiany poznawcze mogą być mało zauważalne, później stają się coraz wyraźniejsze. Zmiany te, zwłaszcza w zakresie pamięci, budzą niepokój rodziny.

Wśród zaburzeń psychicznych wieku podeszłego obok zespołów otępiennych najczęściej wymienia się depresję, która w ciężkiej postaci występuje jednak rzadziej niż u ludzi młodych, ponadto czterokrotnie częściej u kobiet, ale po 70-80 r. ż. różnice zanikają. Mania zdarza się rzadziej niż depresja i również częściej (trzykrotnie) u kobiet, często ujawnia się po 3-4 rzutach depresji (Kołodziej, 2006b). Depresja bywa mylona z otępieniem. W obydwu przypadkach występują zaburzenia poznawcze i zaburzenia zachowania, a ponadto niektóre objawy są podobne, np. pogorszenie pamięci, zaburzenia uwagi, trudności w uczeniu się.

Depresja wprawdzie zaburza funkcje poznawcze, lecz poddaje się leczeniu, dlatego też duże znaczenie ma trafna diagnoza. Bywa jednak, że po wyleczeniu depresji zmiany poznawcze nie wracają do normalnego poziomu, a nawet pojawia się ryzyko wystąpienia demencji w ciągu 2-4 lat. W takich przypadkach nie wiadomo, czy depresja nie była następstwem pojawiających się zmian mózgowych. Tak zwana depresja naczyniowa (*vascular depression*), zwana też podkorową depresją niedokrwinną (*subcortical ischemic depression*), powstaje wskutek uszkodzenia naczyń mózgowych spowodowanego np. przez cukrzycę lub nadciśnienie. Niektórzy autorzy uważają, że depresja naczyniowa jest podobna do zespołu uszkodzenia przyśrodkowej części płata czołowego (*medial frontal lobe syndrome*) i problemów czołowo-podkorowych (*frontal-subcortical problems*), ze współwystępującym spowolnieniem psychomotorycznym oraz trudnościami w inicjowaniu czynności (Thomas, 2010).

Skutkiem uszkodzeń mózgu są również zaburzenia emocjonalne takie, jak brak kontroli emocjonalnej, drażliwość, impulsywność, przymusowy śmiech lub płacz. Depresję i skłonność do izolacji społecznej częściej obserwowano po uszkodzeniach lewej

półkuli mózgu, zaś beztroskę i rozhamowanie – po uszkodzeniach prawej (por. np. Bolewska, 2008; Gainotti, 1979).

Zespół otępienny

Zespół otępienny początkowo trudno odróżnić od normalnego starzenia się. Nie jest nieodłączną cechą starości, ale następstwem chorób uszkadzających mózg, takich jak zaburzenia krążenia, cukrzyca, choroba nerek lub zatrucia. Otępienie oznacza cierpienie chorych i ich bliskich, bowiem oprócz zaburzeń poznawczych występują zaburzenia psychiczne (urojenia, halucynacje, chwiejność emocjonalna) i zmiany zachowania (pobudzenie, agresja).

Otępienie jest traktowane w ICD-10 jako odrębna jednostka nozologiczna, czyli zespół spowodowanych przez zmiany w mózgu objawów, zwykle przewlekłych i postępujących, obejmujących zaburzenia procesów poznawczych takich jak pamięć, myślenie, orientacja, rozumienie, kalkulia, mowa, uczenie się, planowanie, ocenianie (Pużyński, Wciórka, 2000). Niekiedy wystąpienie zaburzeń poznawczych poprzedzają zaburzenia emocjonalne i zmiany zachowania. Diagnoza zespołu otępiennego wymaga utrzymywania się objawów przez co najmniej 6 miesięcy. Jeżeli w tym okresie obserwuje się tylko zaburzenia świadomości (delirium, majaczenie), wówczas nie stwierdza się otępienia. Natomiast w DSM-IV nie wyodrębnia się otępienia – kryteria rozpoznania znajdują się w opisach poszczególnych typów otępienia (Wciórka, 2008). Wskazuje się na zaburzenia pamięci oraz przynajmniej jeden z następujących objawów: afazja, agnozja, apraksja, zaburzenia funkcji wykonawczych, myślenia abstrakcyjnego, krytycyzmu (Józwiak, 2011).

Częstość zespołów otępiennych wzrasta z wiekiem. U osób w wieku 65 lat wynosi 1%, rośnie do 1,9% wśród osób w wieku 65-69, oraz 16,5% w wieku 80-84. Natomiast po 90 r. ż. sięga już 40% (Bilikiewicz i in., 1999). W Polsce liczbę osób z otępieniem szacuje się na 450-500 tys. (w tym 300-350 tys. osób cierpi na chorobę Alzheimera). Ogólnopolskie badanie POLSENIOR ułatwi dokładniejszą ocenę skali zjawiska (Józwiak, 2011).

Najczęstsze rodzaje otępienia to choroba Alzheimera (50-60% przypadków), choroba rozsianych ciał Lewy'ego (15-30%), demencja naczyniowa (10-15%) i otępienie czołowo-skroniowe (Józwiak, 2011). Jak podaje Kołodziej (2006b), prawie 55% chorych otępiennych stanowi choroba Alzheimera, 25% to naczyniowe zespoły otępienne, 15% – mieszane oraz 5% inne.

Rozpoznanie otępienia nie oznacza określenia jego przyczyny. Istotne jest zwłaszcza odróżnianie zespołów pierwotnych (choroba Alzheimera, choroby naczyniowe, choroba Picka, Parkinsona, pourazowe) od wtórnych, upośledzających procesy poznawcze, lecz często uleczalnych (depresja, zaburzenia hormonalne, zaburzenia metaboliczne).

Przyczyna **choroby Alzheimera** jest nieznana. Wymienia się kilka możliwości – infekcyjną, toksyczną, immunologiczną. Oprócz zaburzeń pamięci stwierdza się zaburzenia innych wyższych funkcji psychicznych. W przebiegu wyróżnia się trzy fazy.

Faza I. Nie leczona trwa 2-4 lata. Występują niewielkie zaburzenia poznawcze, zwłaszcza pamięci krótkotrwałej, dezorientacja w przestrzeni. Objawy te zaczynają budzić niepokój chorych, sprzyjając depresji, lękom, poczuciu zagubienia.

Faza II. Trwa również 2-4 lata. Narastają zaburzenia poznawcze i emocjonalno-motywacyjne. Chorzy zwykle już trafiają do lekarza. Zaburzenia pamięci są głębsze, pojawiają się zaburzenia rozumienia mowy, sytuacji społecznych, kłopoty z rozpoznawaniem osób, przedmiotów i miejsc. Ujawniają się trudności w wykonywaniu codziennych czynności jak ubieranie się, higiena, zakupy. Chorzy nie dbają o swój wygląd, tracą zainteresowania. Objawy zależą od lokalizacji największych zmian mózgowych.

Faza III. Trwa 1-3 lata. Charakteryzuje ją utrata funkcji poznawczych, dezorganizacja zachowania, zniedołężnienie, niekontrolowanie funkcji fizjologicznych.

Chorzy muszą być pod opieką, zwykle kogoś z rodziny. Tacy opiekunowie to cisi bohaterowie, którym należy się pomoc i wsparcie, tym bardziej, że 70-90% chorych ma nie tylko deficyty poznawcze, ale także zaburzenia psychiczne (urojenia, halucynacje, zaburzenia nastroju, depresja, chwiejność afektywna, lęki, obawy, fobie), zaburzenia zachowania (pobudzenie, agresja, za-

burzenia snu, przyjmowania pokarmów, niewłaściwe zachowania seksualne, nietrzymanie moczu i kału), oraz zaburzenia osobowości – bierność, egocentryzm (Steuden, 2012).

W **otępieniu naczyniopochodnym** zaburzenia poznawcze ujawniają się nagle, obraz zaburzeń ulega wahaniom, stwierdza się też często ogniskowe zaburzenia neurologiczne (np. niedowład). Chorzy zwykle zachowują krytycyzm, co może być przyczyną obniżonego nastroju. Nie obserwuje się raczej zmian osobowości. Leczenia farmakologiczne z reguły spowalnia chorobę.

U chorych z **otępieniem czołowo-skroniowym**, zależnie od lokalizacji, obserwuje się najpierw zmiany zachowania i/lub funkcji językowych, a dopiero później zaburzenia poznawcze i pamięciowe, natomiast w chorobie Alzheimera kolejność jest raczej odwrotna. Różnicowanie, trudne na wczesnym etapie, nabiera tu szczególnego znaczenia. Istotne jest też różnicowanie czołowych i skroniowych wariantów otępienia, w których dominują, odpowiednio, zaburzenia zachowania lub funkcji językowych. Zdarza się, że u chorych z otępieniem czołowo-skroniowym rozpoznaje się chorobę psychiczną, ponieważ nie mają tak ciężkich zaburzeń poznawczych jak w chorobie Alzheimera, a zmian w ich zachowaniu nie uważa się za otępienne (Olszewski, 2011).

Ogólna objętość mózgu 90-latków zmniejsza się o około 10%, zaś istoty szarej o około 15-20%. Ubytkom, szczególnie wyraźnym w obrębie górnych zakrętów: czołowego i skroniowego oraz mózdzku, towarzyszą zaburzenia zachowania. Zmiany w okolicy nadoczodołowej powodują rozhamowanie, zachowania antyspołeczne; grzbietowo-bocznej kory czołowej – planowania działań, rozumienia sytuacji społecznych, zaś zmiany w okolicy skroniowej i ciemieniowej – zaburzenia percepcji, podejrzliwość, wycofywanie się. Zmiany struktur podkorowych płatów czołowych wiążą się ze spowolnieniem, utratą zainteresowań, spłyceniem afektywnym, brakiem motywacji do działania (Bilikiewicz, Parnowski 2002, za: Kołodziej, 2006a). Zarówno w przypadku choroby Alzheimera, jak i naczyniopochodnego zespołu otępiennego potrzebna jest pomoc chorym i ich opiekunom.

Rehabilitacja funkcji poznawczych

Wyróżnia się dwa główne cele rehabilitacji: kompensację lub odbudowę utraconej funkcji, choć ostatnio mówi się o trzecim: terapii ukierunkowanej na metapoznanie lub samoregulację (np. uczenie się samokontroli podczas wykonywania zadania). Wszystkie te podejścia są użyteczne i często łączone (Raskin, 2010).

Zaburzenia pamięci

Jest to problem szczególnie ważny w rehabilitacji osób starszych oraz osób z łagodnymi zaburzeniami poznawczymi (MCI, *mild cognitive impairment*). Za najefektywniejsze uważa się łączenie dwóch podejść: kompensacji i odbudowy funkcji. Zachowania kompensacyjne mogą się również ujawniać spontanicznie, zwłaszcza w przypadku umiarkowanych zaburzeń, ponieważ osoby z zaburzeniami łagodnymi nie odczuwają takiej potrzeby, natomiast przerasta to możliwości osób z zaburzeniami ciężkimi. Bywają nieprawidłowe zachowania kompensacyjne, utrudniające korzystanie z zachowanych zasobów poznawczych chorego.

Rehabilitację pamięci powinna poprzedzać *diagnoza*. Jest ona niełatwa, ponieważ zaburzenia pamięci współwystępują z innymi, takimi jak trudności w koncentracji lub obniżenie poziomu inteligencji. Cele badania diagnostycznego bywają różne: od wybiórczej oceny (np. zakresu pamięci bezpośredniej) do pełnej diagnozy, w której dąży się do poznania mechanizmu zaburzeń. W diagnozie lokalizacyjnej chodzi o ustalenie, jakie uszkodzenia mózgu leżą u podstaw zaburzeń, podczas gdy diagnoza funkcjonalna koncentruje się na ocenie tego, „co i w jaki sposób uległo zaburzeniu”. Należy również pamiętać o prognozie, zwykle niedocenianej, co przejawia się akcentowaniem tego co zaburzone a pomijaniem tego co zachowane. Ponieważ skuteczność rehabilitacji wielu funkcji psychicznych zależy od zdolności zapamiętywania, dlatego duże znaczenie ma właściwa ocena pamięci. W „prognostyczno-rehabilitacyjnej” diagnozie pamięci należy uwzględnić zarówno zachowane zdolności [do-out] uczenia się, jak też określić sposób ich wykorzystania. Stwierdzenie np. nasi-

lonej interferencji (pro- i retroaktywnej) winno prowadzić do wolnego tempa ekspozycji materiału, zbyt szybkie może bowiem zaburzyć proces uczenia się. Oczywiście, tempo ekspozycji jest istotne również u osób w podeszłym wieku.

W diagnostycznym badaniu pamięci korzysta się zwykle z testów. Choć często służą one do diagnozy organicznych zaburzeń pamięci (Russell, 1981), to należy pamiętać, że zaburzenia pamięci stwierdza się również u osób bez uszkodzeń mózgu, lecz np. z depresją lub amnezją afektywną. Ponadto, testy mają z reguły charakter werbalny, co wynika z ogromnej roli mowy i pamięci werbalnej, utrudnia jednak badanie chorych z afazją, przyczynia się również do pomijania funkcji półkuli niedominującej dla mowy i zniekształcenia obrazu zaburzeń.

Obraz zaburzeń bywa bardzo zróżnicowany wskutek złożoności pamięci. Bywają zaburzenia uogólnione lub ograniczone do określonego rodzaju materiału lub modalności zmysłowej, trwałe albo przemijające, przy czym np. zaburzenia uogólnione mogą być krótkotrwałe (Kritchevsky, 1989; Frederiks, 1993). Niekiedy chorzy skarżą się na pamięć, chociaż testy nie wykazują deficytów. Może to wynikać zarówno z małej czułości testów, jak z dużej męczliwości chorych, osłabienia uwagi, a także „zbyt dobrych” warunków badania testowego. W życiu codziennym chorzy muszą wyławiać informacje z wypowiedzi kilku osób mówiących jednocześnie, co bardzo obciąża pamięć, wymaga dużej koncentracji uwagi i efektywnej selekcji informacji. W teście z odpowiedziami do wyboru i przy braku dystrakcji nie wykryje się takich trudności chorego, co później utrudnia rehabilitację.

Zarówno w diagnozie, jak i w rehabilitacji należy uwzględniać spontaniczne zachowania badanego. Jest to ważne nie tylko w przypadkach uszkodzenia przednich części mózgu, kiedy to (zależnie od lokalizacji) może wystąpić albo pobudzenie, albo zanik spontaniczności, lecz także u chorych amnestycznych, którzy niekiedy potrafią posługiwać się różnymi strategiami zapamiętywania, ale nie stosują ich spontanicznie. Zdarza się też, iż chory twierdzi, że nie pamięta materiału, lecz badanie ujawnia mimowolne, nieświadome zapamiętywanie, co należy wykorzystać w rehabilitacji (Glisky, 2004; Glisky, Schacter, 1989).

Wyniki testów należy traktować ostrożnie ze względu na ich niską trafność ekologiczną (Quemada i in. 2003). Dlatego celowe jest przeprowadzenie oceny chorych w warunkach naturalnych, z uwzględnieniem ich codziennej aktywności, sposobu pełnienia ról społecznych. Pozwala to zaobserwować zachowania istotne dla rehabilitacji, a zwykle pomijane w diagnozie testowej (por. Boman i in., 2004). Należy pamiętać również o takich czynnikach, jak motywacja lub postawa wobec własnych zaburzeń.

Zaburzeniom pamięci z reguły towarzyszą deficyty innych funkcji, co utrudnia diagnozę i ocenę, w jakim stopniu zaburzenia pamięci są pierwotne, a w jakim wtórne wobec dysfunkcji innych procesów wspomagających pamięć (Mroziak, 1998). Przykładem tego trudnego problemu jest relacja między percepcją a pamięcią (Mroziak, 1986). Inną komplikacją są psychogenne zaburzenia pamięci, narastające wokół defektu organicznego, stąd potrzeba określenia relacji między zaburzeniami „organicznymi” a psychogennymi.

Zaproponowano wiele podziałów zaburzeń pamięci (Barbizet, 1966; Brierly, 1966; Russell, 1981; Łuria, 1974, Schacter i Tulving, 1994, za: Glisky, 2004). Wyodrębniono np. pięć systemów pamięci z uwzględnieniem ich lokalizacji mózgowej:

1. pamięć operacyjna, która przechowuje małe porcje informacji przez krótki czas i operuje nimi (przechowywanie – okolica ciemieniowa, operowanie – okolica przedczołowa),
2. pamięć semantyczna – długotrwałe przechowywanie wiedzy ogólnej, wolnej od kontekstu (przechowywanie – tylne części mózgu, odzyskiwanie – lewa okolica przedczołowa),
3. pamięć epizodyczna – dotycząca zdarzeń osobistych w określonym miejscu i czasie (kodowanie i odzyskiwanie – dolna okolica przedczołowa w obu półkulach, konsolidacja śladów pamięciowych – płat skroniowy),
4. system reprezentacji percepcyjnej (PRS, *Perceptual Representation System*) – presemantyczne moduły podtrzymujące pamięć mimowolną i umożliwiające torowanie (*priming*) (okolice mózgu związane z daną modalnością zmysłową),
5. pamięć proceduralna – zapamiętywanie sprawności i umiejętności poznawczych oraz motorycznych (współdziałanie okolicy czołowej z mózdzkiem).

Pamięć jest powiązana z różnymi, współdziałającymi ze sobą okolicami mózgu. Również w sferze psychologicznej sprawne funkcjonowanie pamięci wymaga współdziałania różnych systemów i procesów pamięciowych.

Dane lokalizacyjne należy wykorzystywać w rehabilitacji. Prognozy rehabilitacyjne będą różne w zależności od miejsca uszkodzenia, np. po uszkodzeniu „układu zapamiętującego” (hipokampalno-suteczkowatego, por. Barbizet, 1966) będą inne niż w przypadku ogniskowych uszkodzeń korowych.

Rehabilitacja pamięci

W badaniu diagnostycznym należy zwrócić uwagę na pamięć mimowolną, okazuje się bowiem, że nawet chorzy głęboko amnestyczni są w stanie nieświadomie zapamiętywać informacje, co wykorzystano przy opracowywaniu metod rehabilitacji. Jedną z nich jest **metoda zanikających podpowiedzi** (*vanishing cues*), oparta na założeniu, iż zaburzenia pamięci rzadko bywają całkowite. Metoda ta nawiązuje zarazem do rozróżnienia, jakie wprowadzili Schacter i Graf (za: Dellis, 1989) między pamięcią jawną, świadomą (*explicit memory*), a utajoną czy nieświadomą (*implicit memory*) (czyli pamiętaniem np. sprawności, umiejętności i nawyków). Istnieją dane sugerujące, iż te dwa rodzaje pamięci mają odmienną lokalizację (Rugg i wsp., za Kessels, Haanan, 2003).

Metodą tą posługiwano się ucząc chorych np. terminologii komputerowej. Po podaniu danego terminu eksponowano jego kolejne litery, określając wielkość podpowiedzi niezbędnej do poprawnej odpowiedzi. W następnych próbach podpowieź malała o jedną literę, a jeśli reakcja była błędna, podpowieź zwiększano. Chorzy nauczyli się pojęć i pamiętali je przez wiele tygodni (Glisky, Schacter, Tulving, 1986; cyt. za Kessels i Haanan, 2003), a nawet miesiący (Glisky, Schacter, 1989). Niestety, proces uczenia się był długotrwały i hiperspecyficzny, tzn. poprawną odpowiedź uzyskiwano tylko po podaniu bodźca „wyzwalającego”, stosowanego podczas nauki. Wskazuje to na brak transferu, czyli możliwości zastosowania wyuczonej umiejętności w podobnych sytuacjach. Stanowi to ogromne utrudnienie w procesie rehabili-

tacji. Przygotowując chorą do podjęcia pracy Glisky i Schacter (1989) próbowali przezwyciężyć tę trudność symulując warunki przyszłej pracy. Według autorów pracę zawodową chorych amnestycznych powinna charakteryzować powtarzalność, ponieważ mogą się oni wyuczyć złożonych czynności, lecz nie potrafią ich wykonywać w zmienionych warunkach. Ponadto podczas treningu należy dzielić złożone zadania na mniejsze elementy, ćwiczone osobno. Taki sposób jest skuteczny również w treningu zawodowym osób upośledzonych umysłowo. Niektórzy sądzą, że „nadmiarowe uczenie się” (*overlearning*) może zwiększyć transfer. Potwierdzenie tej hipotezy miałoby istotne znaczenie dla rehabilitacji.

Metodą opartą również na rozróżnieniu między pamięcią jawną i niejawną jest **metoda bezbłędnego uczenia się** (*errorless learning*). Pamięć niejawna jest szczególnie podatna na błędy, które można korygować tylko w pamięci jawnej, a ponieważ bywa ona u chorych upośledzona, nieskorygowane błędy utrwalają się. Metoda ta okazała się lepsza od uczenia się metodą prób i błędów (Kessels, Haanan, 2003).

Kessels i Haanan (2003) podjęli próbę oceny efektywności owych metod na podstawie analizy dotychczasowych badań. Stwierdzili, że metoda zapobiegania błędom jest lepsza od metod dopuszczających błędy, natomiast metoda zanikających podpowiedzi nie różni się od metod „kontrolnych”, polegających np. na zwracaniu uwagi chorego na zapamiętywany materiał. Wyniki sugerują więc, że błędy zakłócają przechowywanie poprawnych reakcji w pamięci mimowolnej, jednak niezależnie od mechanizmów można przyjąć, iż w rehabilitacji należy dążyć do unikania błędów.

Zaburzenia pamięci ograniczają kontakty chorego, sprzyjają wycofywaniu się, dlatego tak pożądane są wszelkie sposoby aktywizacji chorych. Obiecującą metodą wydaje się tzw. **rzeczywistość wirtualna** (*VR, virtual reality*), czyli umożliwiające interakcję otoczenie wygenerowane komputerowo. Metoda ta, stosowana zarówno w badaniu diagnostycznym, jak w rehabilitacji (Rose i in., 2005), okazała się przydatna, zwłaszcza jeśli zważyć na przeciążenie personelu zmuszonego do monitorowania chorych.

Pacjenci amnestyczni mają zwykle trudności w zakresie tzw. pamięci prospektywnej (*prospective memory*), czyli pamiętania, że należy coś wykonać o określonej porze (np. zażyć leki). Ten rodzaj pamięci odgrywa istotną rolę w życiu chorych. Przy użyciu rzeczywistości wirtualnej (VR) w badaniach osób z zaburzeniami pamięci prospektywnej stwierdzono m.in., że lepiej pamiętają one zdarzenia „osobiste” (Brooks i in., 2004). Prawidłowość tę należy wykorzystać w rehabilitacji, zwłaszcza, że chorzy skarżą się, że to, czego się uczą (np. zapamiętywanie sylab) nie jest dostosowane do ich zainteresowań. Zachęcające wyniki w ćwiczeniu pamięci prospektywnej uzyskali Raskin i Sohlberg (Raskin, 2010). Chorzy mieli wykonać jakąś czynność po pewnym czasie, który stopniowo wydłużano. Pamięć prospektywna ulegała poprawie, stwierdzono także przenoszenie efektów (transfer) na inne zadania i sytuacje. Z badań nad rehabilitacją funkcji wykonawczych, pamięci, zdolności przestrzennych czy zaburzeń uwagi wynika też, że VR zwiększa poziom motywacji pacjenta, zmniejszając zarazem koszty rehabilitacji (Mroziak, 2008; Raskin, 2010). Badania ujawniły również, że chorzy mają trudności z samooceną pamięci, zwykle zawyżają swoje możliwości (Port i in., 2002). Być może chorzy kierują się swoim stanem sprzed choroby, lecz niezależnie od przyczyn zawyżonej samooceny, nie sprzyja ona motywacji do wysiłku, natomiast VR zwiększa motywację pacjenta, ponieważ możliwe są różne scenariusze zajęć z poziomem trudności dostosowanym do możliwości chorego.

Urządzenia wspomagające rehabilitację

Arsenał środków wspomagających jest niemały, począwszy od strzałek kierunkowych, „kartek-przypominajek”, przez różne aparaty, aż po przystosowanie otoczenia (np. usunięcie niebezpiecznych urządzeń). Istnieją nawet firmy świadczące usługę przypominania telefonicznego. Urządzenia wspomagające nazywane są „bajpasami” procesów poznawczych (Glisky, 2004). Pomagają one osobom z łagodnymi i umiarkowanymi zaburzeniami, mniej zaś – chorym z zaburzeniami głębokimi.

Przydatność urządzeń zależy m.in. od ich oceny i chęci posługiwania się nimi przez chorych. Gillette i DePompei (2004) sprawdzali, jak np. koszt urządzenia i jego właściwości (prostota, funkcjonalność) wpływają na korzystanie z niego. Szczególnie cenne okazały się odpowiednio oprogramowane urządzenia dostosowane do potrzeb i możliwości chorego, zwłaszcza wspomagające pamięć. Przy zaburzeniach pamięci perspektywnej przydatne są różnego rodzaju przenośne urządzenia elektroniczne (*PED-Portable Electronic Devices*, *PDA-Personal Digital Assistants*), przypominające choremu np. o terminach. W ocenie przydatności urządzeń przez klinicystów (O'Neil i in., 2004), wskazywano najczęściej na trudności pamięciowo-organizacyjne chorych. Okazało się przy tym, że sami klinicyści nisko oceniają swoje umiejętności w tym zakresie i możliwości pomocy chorym. Tak więc pełne wykorzystanie takich urządzeń wymaga również szkolenia terapeutów, tak, by umieli zademonstrować, udzielić wskazówek czy zaprogramować urządzenie.

Korzystanie z urządzeń elektronicznych przez chorych wymaga zwykle długiego treningu. Proste urządzenia (np. timery) są wprawdzie łatwe w obsłudze, ale mało przydatne, bowiem sygnalizują tylko, że **coś** trzeba zrobić, nie informując **co**. Bardziej przydatne urządzenia typu „timer + notes” wymagają już ćwiczeń: np. chora z umiarkowanymi zaburzeniami pamięci musiała przejść czteromiesięczny kurs posługiwania się „książką pamięciową”, zanim zaczęła ją efektywnie stosować (Glisky, Schacter, 1989). Ponadto konieczne są kontrole takich urządzeń, gdyż chorzy niekiedy wielokrotnie zapisują te same informacje, zmniejszając funkcjonalność aparatu (Cogan, 2004). Część chorych rezygnuje z urządzeń wspomagających, co może to wynikać z zawyżonej oceny własnej pamięci i z niskiej motywacji do rehabilitacji. Dlatego też potrzebne jest przygotowanie chorych, ukazywanie im przydatności urządzenia, aby w ten sposób zwiększyć ich akceptację. Urządzenia dostosowane do stanu procesów poznawczych oraz kondycji psychofizycznej chorego mogą znacznie zwiększyć jego samodzielność. Rola takich urządzeń będzie rosła, bowiem ich koszt szybko maleje, a możliwości szybko rosną. Można liczyć nie tylko na lepszą jakość, ale i sprofilowanie sprzętu – zaczęto już np. opracowywać specjalne programy dla róż-

nych grup chorych (por. Gillette, DePompei, 2004). Pojawia się np. „tele-rehabilitacja” zaburzeń poznawczych, interakcyjna, z indywidualnie opracowywanym oprogramowaniem (tailor-made software) ćwiczeń (Sing-Fai Tam i in., 2003).

Urządzenia mogą znacznie obniżyć koszt opieki nad chorymi oraz odciążać personel. Trzeba jednak pokonać trudności organizacyjne (szkolenia, dostęp do informacji), oraz bariery psychiczne u chorych, wynikające zarówno z upośledzenia zdolności poznawczych, jak też problemów osobowościowych, często wtórnych, będących następstwem zaniechania terapii, braku wsparcia, bądź nadopiekuńczości ze strony bliskich.

Istotną rolę spełnia edukacja rodziny pacjenta. Bliscy powinni obserwować zajęcia, aby w domu prowadzić niektóre ćwiczenia, pomagając choremu i zwiększając jego motywację. Należy pamiętać o pomocy zarówno psychologicznej, jak i praktycznej (dojazdy, pomoc w opiece), tak potrzebnej rodzinie. Pomoc taka może zmniejszyć ryzyko tzw. wyuczonej bezradności i pozytywnie wpływać zarówno na sytuację rodziny, jak i chorego – jak wykazują badania nad osobami z demencją, udział rodziny w treningu powoduje wydłużenie życia chorych. Brak współdziałania rodziny może wynikać zarówno z niedoinformowania, jak i z niezrozumienia, dlatego tak ważna jest edukacja członków rodzin (materiały, spotkania grupowe) oraz ukazywanie realnych możliwości poprawy (Bolewska, 2008).

Uwagi końcowe

Problemy rehabilitacji funkcji poznawczych obejmują także osoby z normalnym słabnięciem zdolności umysłowych wskutek starzenia się. O znaczeniu problemu świadczy wyodrębnienie zaburzeń poznawczych związanych z wiekiem (AACD – *Ageing-Associated Cognitive Decline*), zaburzeń poznawczych bez demencji (CIND – *Cognitive Impairment No Dementia*) oraz łagodnych zaburzeń poznawczych (MCI – *Mild Cognitive Impairment*). Opracowuje się metody opóźniania zaburzeń przeznaczone dla „zdrowych osób starszych”, np. program ACTIVE (*Advanced Cognitive Training for Independent and Vital Elderly*, zaawansowany tre-

ning dla niezależnych i pełnych sił witalnych osób w podeszłym wieku), złożony z trzech modułów ukierunkowanych na pamięć, rozumowanie i szybkość przetwarzania informacji (Raskin, 2010). Istnieją dane, że program ten opóźnia wystąpienie zaburzeń, zwłaszcza w zakresie szybkości przetwarzania informacji.

Zaburzenia poznawcze i rehabilitacja poznawcza staną się istotnym problemem w starzejącym się społeczeństwie. Celem rehabilitacji coraz częściej bywa nie tyle odtwarzanie funkcji, ile kompensacja deficytu – cele są więc mniej ambitne, za to bardziej konkretne i realistyczne. Niezbędny jest dalszy rozwój metod rehabilitacji oraz przejście od „medycznego” modelu rehabilitacji do podejścia holistycznego, ukierunkowanego na całego człowieka. Jak podkreślają Kopelman i Crawford (1996), chorzy amnestyczni mają również problemy w pracy (10,5%) czy w małżeństwie (ok.10%), dezorganizujące ich życie. Stąd postulat autorów, aby zająć się również zaburzeniami towarzyszącymi, zwracać uwagę na funkcjonowanie chorego w małżeństwie, rodzinie czy szerzej – w środowisku społecznym.

Jeśli sprawdzą się prognozy demograficzne, to ok. 25% populacji Europy będzie w wieku 65+, średnia długości życia wyniesie ok. 80 lat, zaś Polska może być jednym z najstarszych krajów europejskich. W świetle tych przewidywań konieczne są działania zapobiegające wykluczeniu osób starszych z aktywnego życia społecznego. Wymaga to odpowiednich decyzji politycznych, starość bowiem dotyczy nie tylko osób starszych i ich rodzin, lecz wpływa na wszystkie sfery naszego życia: społeczną, ekonomiczną, prawną.

Wzrost długości życia ma różne konsekwencje, m.in. z wiekiem rośnie częstość występowania zespołów otepiennych. Jeśli uwzględni się powodujące zaburzenia poznawcze urazy mózgu, do których dochodzi także u ludzi młodych, nie można zapominać o konieczności rozwoju placówek rehabilitacyjnych.

Najlepiej zapobiegać – profilaktyka i w tym zakresie jest możliwa. Z myślą o „zdrowych osobach starszych”, z normalnym osłabieniem zdolności umysłowych wskutek starzenia się, opracowywane są metody terapeutyczne, opóźniające deteriorację poznawczą, takie, jak wspomniany program ACTIVE.

Bibliografia

1. Barbizet J. (1966): *Nowe dane w sprawie pamięci ludzkiej*. „Neurologia, Neurochirurgia i Psychiatria Polska”, XVI, 3, 285-290.
2. Bilikiewicz A., Landowski J., Radziwiłowicz P. (1999): *Psychiatria*. Warszawa, PZWL.
3. Bolewska A. (2008): *Rola czynników psychospołecznych w rehabilitacji neuropsychologicznej*. W: E. Łojek, A. Bolewska (red.): *Wybrane zagadnienia rehabilitacji neuropsychologicznej*. Wyd. Naukowe SCHOLAR, Warszawa, 2008.
4. Boman I.L., Lindstedt M., Hemmingsson H., Bartfai A. (2004): *Cognitive training in home environment*. “Brain Injury”, 18, 10, 985-995.
5. Brierly J.B. (1966): *The neuropathology of amnesic states*. W: C.W.M. Whitty, O.L. Zangwill (eds): *Amnesia*. Butterworths, London, 199-223.
6. Brooks B.M., Rose E.D., Potter J., Jayawardena S., Morling A. (2004): *Assessing stroke patients' prospective memory using virtual reality*. “Brain Injury”, 18, 4.
7. Dellis D.C. (1989): *Neuropsychological assessment of learning and memory*. W: F. Boller, J. Grafman (eds): *Handbook of Neuropsychology* (T.3). Elsevier Science Publishers B.V., Amsterdam, New York, Oxford, 3-33.
8. Frederiks J.A.M. (1993): *Transient global amnesia*. “Clin. Neurol. Neurosurgery”, 95; 265-283.
9. Gainotti G. (1979): *The relationships between emotions and cerebral dominance: A review of clinical and experimental evidences*. W: J. Gruzelier, P. Flor-Henry (eds): *Hemisphere asymmetries of function in psychopathology*. Elsevier, North-Holland Biomedical Press. Amsterdam-New York-Oxford.
10. Gillette Y., DePompei R. (2004): *The potential of electronic organizers as a tool in the cognitive rehabilitation of young people*. “NeuroRehabilitation”, 19, 233-243.
11. Glisky E.L. (2004): *Disorders of memory*. W: J. Ponsford (ed.): *Cognitive and behavioral rehabilitation. From neurobiology to clinical practice*. The Guilford Press, New York, London; 100-128.
12. Glisky E.L., Schacter D.L. (1989): *Models and methods of memory rehabilitation*. W: F. Boller, J. Grafman (eds): *Handbook of Neuropsychology* (T.3). Elsevier Science Publishers B.V., Amsterdam, New York, Oxford., 233-246.
13. Jellesma-Eggenkamp M.J.H. (2011): *Geriatry w Holandii oraz istotne aspekty rozwoju tej dziedziny w Europie*. W: Anna Jakrzewska-Sawińska (red.): *Kompleksowe rozwiązania problemów geriatrycznych w trosce o przyszłość starzejącej się Europy*. Poznań, 20-22.
14. Józwiak A. (2011): *Rola geriatry w rozpoznawaniu i leczeniu otępień*. W: Anna Jakrzewska-Sawińska (red.): *Kompleksowe rozwiązania problemów geriatrycznych w trosce o przyszłość starzejącej się Europy*. Poznań, 91-97.
15. Kopelman M., Crawford S. (1996): *Not all memory clinics are dementia clinics*. “Neuropsychological Rehabilitation”, 6(3), 187-202.

16. Kessels R.P.C., Haanan E.H.F. (2003): *Implicit learning in memory rehabilitation: A meta-analysis on errorless learning and vanishing cues methods*. „Journal of Clinical and Experimental Neuropsychology”, 24, 805-814.
17. Kołodziej W. (2006a): *Bio-psycho-społeczne funkcjonowanie osób starszych a społeczne stereotypy i uprzedzenia dotyczące starzenia się i starości*. W: Agnieszka Nowicka (red.): *Wybrane problemy osób starszych*. Oficyna Wydawnicza „Impuls”; Kraków, 55-71.
18. Kołodziej W. (2006b): *Zaburzenia psychiczne i ryzyko samobójstwa u osób w starszym wieku*. W: Agnieszka Nowicka (red.): *Wybrane problemy osób starszych*. Oficyna Wydawnicza „Impuls”; Kraków, 87-97.
19. Kritchevsky M. (1989): *Transient global amnesia*. W: F. Boller, J. Grafman (eds): *Handbook of Neuropsychology*. Elsevier Science Publishers B.V., 167-183.
20. Łuria A.R. (1974): *Niewropsychologija pamiaty, Naruszenia pamiaty pri łokalných poraženjach mozga*. Izd. Pedagogika, Moskwa.
21. Mroziak J. (1986): *Percepcja a pamięć – na przykładzie modalności wzrokowej*. W: Z. Włodarski (red.). *Psychologiczne problemy pamięci. Materiały do nauczania psychologii*. PWN, Warszawa, 46-69.
22. Mroziak J. (1998): *Zaburzenia uczenia się po uszkodzeniach mózgu*. W: Z. Włodarski (red.). *Psychologia uczenia się*. T.II., PWN, Warszawa, 175-246.
23. Mroziak J. (2008): *Rehabilitacja neuropsychologiczna osób z zaburzeniami pamięci*. W: E. Łojek, A. Bolewska (red.): *Wybrane zagadnienia rehabilitacji neuropsychologicznej*. Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa, 96-122.
24. Olszewski H. (2011): *Wartość, kryteria i trudności wczesnego różnicowania otępienia czołowo-skroniowego z chorobą Alzheimera*. W: Anna Jakrzewska-Sawińska (red.): *Kompleksowe rozwiązania problemów geriatrycznych w trosce o przyszłość starzejącej się Europy*. Poznań, 82-88.
25. O’Neil-Pirozzi T.M., Kendrick H. Goldstein R., Glenn M. (2004): *Clinical influences on use of portable electronic memory devices in traumatic brain injury rehabilitation*. “Brain Injury”, 18, 179-189.
26. Oddy, M., Cogan J. (2004): *Coping with severe memory impairment*. “Neuropsychological Rehabilitation”, 14, 481-494.
27. Port A., Willmott C., Charlton J. (2002): *Self-awareness following traumatic brain injury and implications for rehabilitation*. “Brain Injury”, 16, 277-289.
28. Pużyński S., Wciórka J. (2000): *Klasyfikacja zaburzeń psychicznych i zaburzeń zachowania w ICD-10. Opisy kliniczne i wskazówki diagnostyczne*. Kraków, Vesalius, wyd. 2.
29. Quemada J.I., Cespedes J.M.M., Ezkerra J., Ballesteros J., Ibarra N., Urruticoechea I. (2003): *Outcome of memory rehabilitation in traumatic brain injury assessed by neuropsychological test and questionnaires*. “Journal of Head Trauma Rehabilitation”, 18, 532-540.
30. Raskin S. A. (2010): *Current Approaches to Cognitive Rehabilitation*. W: C.L. Armstrong, L. Morrow (eds): *Handbook of Medical Neuropsychology*. Springer, 505-517.

31. Rose E.D., Brooks M.B., Rizzo A.A. (2005): *Virtual reality in brain damage rehabilitation*. "Review. Cyber-Psychol. Behav"., 8, 241-262.
32. Russell E. W. (1981): *The pathology and clinical examination of memory*. W: S.B. Filskov, S.B. Boll (eds): *Handbook of Clinical Neuropsychology*. J. Wiley and Sons, 287-319.
33. Sing-Fai Tam, Wai Kwong Man, Cristina W.Y. Hui-Chan, A. Lau, B. Yip, Cheung W. (2003): *Evaluating the efficacy of the tele-cognitive rehabilitation for functional performance in three case studies*. "Occupat. Therapy Intern". 10 (1), 20-38.
34. Steuden S. (2012): *Psychologia starzenia się i starości*. PWN, Warszawa.
35. Thomas A.K., Dave J.B., Bonura B.M. (2010): *Theoretical Perspectives on Cognitive Ageing*. W: C.L. Armstrong, L. Morrow (eds): *Handbook of Medical Neuropsychology*. Springer, 297-313.
36. Wieczorkowska-Tobis K., Kropińska S. (2011): *Kto jest pacjentem geriatrycznym? Opieka geriatryczna w Polsce*. W: A. Jakrzewska-Sawińska (red.): *Kompleksowe rozwiązania problemów geriatrycznych w trosce o przyszłość starzejącej się Europy*. Poznań, 8-15.
37. Wciórka J. (red, wyd. polskiego) (2008): *Kryteria diagnostyczne według DSM-IV-TR*. Elsevier, Urban & Partner; Wrocław, wyd. 1.

Dr Tatiana S. Aniskevich

Niepaństwowa Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Białymstoku

Dr Agata Jacewicz

Niepaństwowa Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Białymstoku

UCZESTNICTWO DZIADKÓW W ŻYCIU RODZINNYM – WSPÓŁCZESNA ANALIZA ZJAWISKA

Streszczenie

Artykuł ukazuje istotę fenomenu „prarodzicielstwa” jako jednego z istotnych etapów ludzkiego rozwoju społecznego. Rozważono historycznie ustanowione funkcje starszego pokolenia w rodzinie, jego udział w wychowaniu młodego pokolenia. Autorki przeanalizowały również najnowsze badania dotyczące starszego pokolenia jako uczestnika interakcji społecznych. Ukazały klasyfikację ról pełnionych przez babcię i dziadków we współczesnej rodzinie, etapy „prarodzicielstwa”, typy dziadków, oraz warunki gotowości do bycia dziadkami współczesnego starszego pokolenia. Przedstawiły badania nad nowoczesnymi trendami udziału przodków w życiu rodziny.

Słowa kluczowe: rodzina, „prarodzicielstwo”, funkcje przodków w rodzinie, role dziadków, gotowość do bycia babcią/dziadkiem, typy przodków, etapy (stadia) „prarodzicielstwa”, rodzina wielopokoleniowa.

УЧАСТИЕ ПРАРОДИТЕЛЕЙ В ЖИЗНИ СЕМЬИ: СОВРЕМЕННЫЙ АНАЛИЗ ЯВЛЕНИЯ

В статье раскрывается сущность феномена «prarodzicielstwo», как одной из существенных стадий социального развития человека. Рассмотрены исторически сложившиеся функции старшего поколения в семье, их участие в воспитании молодого поколения. Авторы анализируют также различные современные исследования старшего поколения как участника социальных взаимодействий. Это подходы к классификации ролей, выполняемых бабушками и дедушками в современной семье, стадии прародительства, типы прародителей, а также условия готовности к прародительству современного старшего поколения. Представлены

исследования современных тенденций участия прародителей в жизни семьи.

Ключевые слова: семья, прародительство, функции прародителей в семье, прародительские роли, готовность к прародительству, типы прародителей, стадии прародительства, многопоколенная семья.

GRANDPARENTS' PARTICIPATION IN FAMILY LIFE MODERN ANALYSIS OF THE PHENOMENON

Abstract

The article reveals the essence of the phenomenon « grandparenthood» as one of the important stages of human social development. The article gives consideration to such problems as historically established functions of the older generation in the family, their participation in the education of the younger generation. The authors also analyze the various recent studies of the older generation as a participant of social interactions: the approaches to the classification of grandparent roles in the modern family, grandparenthood stages, grandparent types, as well as conditions of preparedness for grandparenthood. The researches of modern tendencies concerning grandparents' participation in family life are presented.

Keywords: family, grandparenthood, functions ancestors in the family, grandparent role, grandparenthood preparedness, grandparents types, grandparenthood stage, multigenerational family.

Wprowadzenie

Powszechnie wiadomo, że rodzina odgrywa ogromną rolę w wychowaniu dzieci i młodzieży. To w rodzinie tworzą się postawy, wartości, zasady życia, ideologie, itd., które następnie człowiek przenosi do dorosłości. Układ relacji dziecka w rodzinie nie ogranicza się tylko do komunikacji z rodzicami. Oprócz rodziców na wychowywanie i socjalizację młodego pokolenia wpływają też inni członkowie rodziny, którzy czynnie lub biernie uczestniczą w życiu dziecka. Najczęściej uczestnikami rodzinnego wychowania są babcie i dziadkowie (przodkowie, „prarodzice”), zainteresowani z różnych powodów warunkami życia swoich wnuków.

Fenomen „prarodzicielstwa” – aspekt historyczny

W literaturze nie występuje jednolita definicja pojęcia „prarodzicielstwa”. Z jednej strony, określenie „prarodzicielstwo” stanowi jeden z cykli rozwoju rodziny – od narodzin pierwszego wnuka do śmierci jednego z dziadków (prarodzica); jednocześnie „prarodzicielstwo” – to zamykające stadium rodzicielstwa. Z drugiej strony, Dmitriy Nikolayevich Ushakov w słowniku wyjaśnia, że „praojciec” (najdawniejszy przodek) – jest założycielem, osobą, od której bierze początek jakiś ród, pokolenie¹. Obecnie „prarodzicielstwo” jest określane w zakresie ról i funkcji (obowiązków) starszych członków rodziny, które są historycznie uwarunkowane, oparte na głęboko zakorzenionych tradycjach (zwyczajach, wierzeniach). W skrócie oznaczają tradycyjne funkcje przodków i te role w rodzinie, które przypisano historycznie.

Analiza literatury dotyczącej powyższej kwestii sugeruje, że w różnych grupach etnicznych obraz mężczyzny starszego pokolenia był ściśle związany z kategorią doświadczeń życiowych, stopniowego ich gromadzenia i przekazywania młodym. Zwyczaj, tradycje, ciągłość związana z dziedzictwem – wszystkie te mechanizmy życia społecznego zakładają szacunek dla przodków i wielki autorytet starszych.

Różne źródła opisują tradycję, zgodnie z którą babcie, dziadkowie i wnuki są bardziej skłonni do komunikowania się ze sobą, podczas gdy ich rodzice są zajęci własnymi sprawami. Kiedy dzieci są najbardziej podatne na nieprzewidywalne zachowania, a młodzi rodzice nie mają cierpliwości, siły i mądrości, z pomocą przychodzi dziadkowie. W archaicznych kulturach dzieci spędzały prawie cały swój czas z dziadkami i z rówieśnikami, przywiązywały większe znaczenie do faktu czyimi są wnukami, kto jest ich rodzicami. Rosnące dziecko mimowolnie przypominało rodzicom o zbliżającej się starości i niewidocznej nadchodzącej śmierci. Dziadkowie dawno się z tym pogodzili i spokojnie czekają swojego czasu, wspaniałomyślnie dając ciepło ukochanym wnukom. Ponadto, jeśli istniały nieporozumienia między najbliższym poko-

---

¹ Д. Н. Ушаков, *Большой толковый словарь современного русского языка*, „Альта-принт”, ООО Издательство „Дом. XXI век”, Москва 2008, 1293с.

leniem (ojciec i syn), to pomiędzy ludźmi oddalonymi od siebie jednym pokoleniem (dziadek i wnuk), wręcz przeciwnie, pozostały najczęściej ciepłe relacje i przywiązanie. Autorytet dziadków podkreśla znane przysłowie: „Jeśli dziadek coś mówi, nie trzeba idź do ojca, aby ponownie zapytać”.

Historycznie ukształtowały się różne role babci i dziadka. Babcia zaczynała dbać o dziecko zaraz po jego urodzeniu (przewijała dziecko, kołysała, śpiewała kołysanki, bawiła, uczyła chodzić, mówić, itp.). Współcześni białoruscy etnografowie (m.in. Safroniy Pavlovich Zhloba²) wskazują, że tradycyjnie babcia przyglądała się rosnącym wnukom, upewniając się, żeby były najedzone, ubrane, zdrowe, nie oddalały się zbyt od domu, opowiadała im bajki, uczyła dziewczynki prząść, szyć, robić na drutach, bawić się lalkami. Dziadek rzadko zajmował się małymi dziećmi. Zwykle jego rola kończyła się na przygotowywaniu (wykonywaniu) zabawek. W miarę wzrastania dzieci dziadkom powierzono obowiązek wprowadzenia ich do duchowego świata drosłych, tj. w podeszłym wieku byli głównymi powiernikami informacji o przeszłości, nośnikami wiedzy i doświadczenia. W związku z tym wnuki powierzali babci i dziadkowi swoje tajemnice.

Tak więc, głównym obowiązkiem dziadków w rodzinie było wychowanie wnuków i transfer życiowych doświadczeń młodszemu pokoleniu. Pomimo nietykalności podstawowych cech merytorycznych i emocjonalnej interakcji między starszymi i młodszymi pokoleniami, mechanizmy wymiany doświadczeń zmieniały się w czasie. Słynna amerykańska etnograf Margaret Mead³ w trakcie badania mechanizmów transmisji doświadczeń międzypokoleniowych wyodrębniła i opisała trzy typy kultur.

1. Kultura posfiguracywna (czyli nieocenieni przodkowie) – skoncentrowana na przeszłości, gdzie każda zmiana następuje bardzo powoli i niepostrzeżenie. Przyszłość dzieci kształtuje się zgodnie z tym, co przeżyli ich przodkowie. Dlatego, żeby zachować taką kulturę, byli niezbędni starzy ludzie, przekazujący doświadczenie i stanowiący wzór życia.

² С. П. Жлоба, *Народная педагогика Полесья (по материалам этнографических исследований)*, БрГУ, Брест 2002, 328с.

³ М. Мид, *Культура и мир детства: избранные произведения*, Наука, Москва 1988, 429с.

2. Kultura konfiguracywna (czyli odnalezieni rówieśnicy) – skoncentrowana na teraźniejszości. Dzieci i dorośli uczą się od swoich rówieśników, tj. cywilizacja, w której nie ma dziadków. Przykładem tak funkcjonującego społeczeństwa są migracje młodych ludzi z kraju, którzy pozostawiają swoich rodziców w starym miejscu. Albo wysoce uprzemysłowione, urbanizowane społeczeństwa, w których żyją bogaci i odwrotnie bardzo biedni ludzie, oddzielają od siebie starszych rodziców, pozostawiając im do zamieszkania specjalne domy albo rejony. Tutaj życiowe doświadczenie jest przekazywane rówieśnikom od rówieśników, a nie młodszym pokoleniom od starszych.

3. Kultura prefiguratywna (czyli zagadkowe dzieci) – skoncentrowana na przyszłości. Określa nowy typ więzi społecznych między pokoleniami, opartej o sieć łączności elektronicznej, pojawiła się od połowy XX wieku. Szybkość aktualizacji wiedzy jest duża, okazuje się, że młodzi ludzie są lepiej poinformowani niż osoby starsze⁴.

Opisane mechanizmy transmisji kultury pozwalają wyłonić trzy typy wymiany wiedzy między dorosłymi i dziećmi: transfer wiedzy od dorosłych do dzieci, wiedza dorosłych i dzieci otrzymywana od swoich rówieśników, i transfer wiedzy od dzieci do dorosłych.

Na przestrzeni stuleci ważnymi dorosłymi dla swoich dzieci i wnuków byli „prarodzice”, którzy na każdym kulturalno-histerycznym etapie specyficznym współdziałali z młodszym pokoleniem. Jest to związane z szybkim tempem rozwoju współczesnego społeczeństwa i sytuacją, kiedy autorytet starszych już nie może służyć jako główne wsparcie dla młodych. Jednak współdziałanie pokoleń na współczesnym etapie uznania wartości innowacji powinno opierać się na autorytecie i mądrości starszych, szacunku dla ich doświadczenia. O tym świadczą współczesne badania zjawiska „prarodzicielstwa”.

Fenomen „prarodzicielstwa” w ostatnich latach coraz częściej budził zainteresowanie naukowców (Vera Mikhaylovna Yermo-

---

⁴ Zob. M. Mead, *Kultura i tożsamość. Studium dystansu międzypokoleniowego*, przeł. J. Hołówka, Warszawa 2000.

layeva⁵, Ol'ga Viktorovna Krasnova⁶, Alla Semonovna Spivakovskaya⁷, Irina Vladimirovna Shapovalenko⁸ itd.). Jednakże w badaniach niezbyt wyraźnie wyodrębniano termin „prarodzicielstwo”. W celu zbadania kwestii zaangażowania dziadków w życie rodziny badacze najczęściej:

- oceniali duchowy wkład starszego pokolenia w życie rodzinne;
- badali rodzinne role, które pełnią osoby starsze w rodzinie;
- opisywali rodzaje babć i dziadków (typologia dziadków);
- opracowali klasyfikacje dziadków z uwzględnieniem różnych kryteriów;
- badali wpływ dziadków na wychowanie wnuków itp.

Zatem zjawisko „prarodzicielstwa” w literaturze opisano przede wszystkim pod kątem funkcji i ról pełnionych przez przodków w rodzinie.

Funkcje przodków w rodzinie

Funkcje babć i dziadków zazwyczaj różnią się od funkcji pełnionych przez rodziców. Dziadkowie ustalają nieco inne relacje przywiązania do wnuków. Ich uczestnictwo w wychowaniu prowadzi do intensyfikacji emocjonalnego okrewieństwa między pokoleniami i wzbogaca wychowanie dzieci. Z wnukami dziadkowie już trzeci raz, ale na innym poziomie, otwierają otaczający świat: na początku życia sami „wchodzili” w nie, potem „wprowadzali” swoje dzieci, teraz – wnuki.

Shalva Aleksandrovich Amonashvili twierdzi, że babcie i dziadków łączy specyficzne, szczególne, relacje ze swoimi wnukami i wnuczkami. Dziadkowie są mądrzejsi, bogatsi o życiowe do-

---

⁵ М. В. Ермолаева, *Практическая психология старости*, ЭКСМО-Пресс, Москва 2002, 320 с.

⁶ О. В. Краснова, *Роль бабушки: сравнительный анализ*, „Психология зрелости и старения”, 2000, № 2, с. 89-114.

⁷ А. С. Спиваковская, *Психотерапия: игра, детство, семья*, ООО Апрель Пресс; ЗАО Изд-во ЭКСМО-Пресс, Москва 2000, 464с.

⁸ И.В. Шаповаленко, *Прародители (бабушки и дедушки) в системе семейных отношений/Психология семейных отношений с основами семейного консультирования*, 4-е изд., „Академия”, Москва 2006, с. 108-120.

świadczanie w wychowaniu swoich dzieci, które uczyniło ich bardziej wrażliwymi, delikatnymi, wyrozumiałymi, na krzątanie dzieci patrzy z perspektywy swojego wieku, doświadczenia i mądrości. Miłość do wnuka i wnuczki różni się miłości do synów i córek: w niej łączy się zarówno miłość rodzicielska, jak i współczucie z powodu bezradności i bezbronności dziecka. O tym głosi ludowa mądrość: „Syn przechodzi przez serce, lecz wnuk – przez rdzeń”⁹.

Autorzy reprezentują różne funkcje w przodków w życiu rodziny. Na przykład Lyudmila Mikhaylovna Pankova¹⁰ rosyjska autorka, wskazuje na duże znaczenie różnych zadań pełnionych przez dziadków w rodzinie. Na przykład daje psychoterapeutyczne (emocjonalne) wsparcie dla matki w czasie ciąży i służy radą, pomocą w przypadku konfliktu w rodzinie, bawi się ze swoimi wnukami i reguluje stosunki między wnukami (wspiera pierworodnego po urodzeniu drugiego dziecka), przygotowuje wnuka do szkoły, i pomaga małemu uczniowi w nauce itp.

Grace Craig¹¹ na przykładzie osób starszych ze Stanów Zjednoczonych pokazuje, że babcie i dziadkowie w rodzinie najbardziej są potrzebni w rodzinach niepełnych lub jeśli matka jest zmuszona pracować.

Również Svetlana Nikolayevna Kurovskaya¹² – białoruska pedagog, podkreśla, że rola starszego pokolenia jest szczególnie ważna, ponieważ większość kobiet pracuje. W wielu rodzinach nuklearnych babcie pełnią rolę niani i guwernantki. Dziadkowie (zwykle babcia, a nawet niekiedy prababcia) biorą na siebie opiekę nad wnukami, ponoszą odpowiedzialność za nich i ich przyszłość, kontaktują się z różnymi instytucjami itp.

W oparciu o analizę źródeł teoretycznych Irina Vasil'yevna Kovalevich wyodrębniła następujące typowe funkcje dziadków w rodzinie:

---

⁹ Ш. А. Амонашвили, *Как живете, дети?: пособие для учителя*, Просвещение, Москва 1986, 176 с.

¹⁰ Л. М. Панкова, *Воспитание внуков*, Питер, Санкт-Петербург 1998, 288 с.

¹¹ Г. Крайг, *Психология развития: учебник*, Питер, Санкт-Петербург 2002, 992с.

¹² С. Н. Куровская, *Бабушка и дедушка в семье*, „Планета-семья”, 2004, № 6 (13).

- integracyjna, której celem jest jednoczenie członków rodziny, babcie i dziadkowie stanowią jej duchowe centrum, pomagają młodszym pokoleniom zachować w pamięci ich powiązanie z gniazdem rodzinnym,
- towarzyska, mająca na celu dostosowanie dzieci do życia w społeczeństwie, w wielorakiej przestrzeni relacji stosunków międzyludzkich z wielością poglądów przedstawicieli różnych pokoleń, które tworzą środowisko kulturowe dla wszechstronnego rozwoju dziecka; w tym sensie przodkowie okazują się przewodnikami socjalizacji swoich wnuków,
- pielęgnowanie historii rodziny (najbardziej oczywista funkcja przodków) – celem jest przekazywanie i przyswajanie rodzinnej tradycji, doświadczeń rodzinnych, zachowanie pamiątek rodzinnych, które są symbolem stabilności rodziny i wskaźnikiem ciągłości pokoleń,
- wychowawcza – realizowana przez przodków za pomocą technik i metod, (które mają wspólną cechę – moralność), specyficznych dla każdego wychowanka w nowoczesnej sytuacji społecznej i kulturowej¹³.

We współczesnej literaturze autorzy zwracają uwagę nie tylko na rodzinne funkcje przodków, ale opisują także ich rolę, które w pewnym sensie charakteryzują babcie i dziadków.

Rola dziadków

Przejęcie roli wewnątrzrodzinnej prarodziców (roli babci lub roli dziadka) towarzyszy uporządkowanie istniejących stosunków hierarchii, poszukiwanie harmonii między nowymi i istniejącymi rolami (u kobiet – rola córki, żony, matki, teściowej lub babci, u mężczyzn – rola syna, małżonka, ojca, teścia lub dziadka). Przyjęcie roli dziadka wymaga oswojenia się z nową osobistą sytuacją. Konceptji „gotowości do rodzicielstwa”, towarzyszy „gotowość do bycia dziadkiem”. Według psychologów (Svetlana Genn-

---

¹³ И. В. Ковалевич, *Прародители как субъекты взаимодействия школы и семьи*, БрГУ, Брест 2012, 100с.

ad'yevna Maksimova¹⁴, Shapovalenko¹⁵ itp.), optymalna gotowość dziadków do ich roli jest określona przez:

- początek nowego etapu ich życia;
- ich nowej szczególnej roli;
- wydłużenie perspektywy życia (przedłużenie rodu);
- pojawienie się nowych źródeł satysfakcji z życia;
- zwiększenie prestiżu społecznego;
- wartość jaką stanowi posiadanie wnuków.

Uzupełnieniem wyżej wymienionych kwestii, są badania Kovalevich¹⁶, które dowodzą, że niektórzy przodkowie charakteryzują się niedojrzałością, brakiem gotowości do pełnienia swojej nowej roli, nie chcą być dziadkami, chcą zachować rolę rodzicielską, pozbawiając jej młodych rodziców. W związku z tym wielu pedagogów i psychologów zaczęło rozważać różne opcje niegotowości dziadków do ich nowej roli. W wyniku badań (często w oparciu o różne kryteria) powstały klasyfikacje (rodzaje) dziadków niegotowych do (prarodzicielstwa) pełnienia roli dziadków. Zdecydowana większość przeprowadzonych badań dotyczyła babć, tylko niektóre tematy odnosiły się do dziadków.

Rosyjscy naukowcy, m.in. Spivakovskaya¹⁷, podkreślała rolę dwóch babć w rodzinie: „babci – ofiary” i „babci – rywala”. Jednak autorzy charakteryzują babcie posiadające tylko małe wnuki, zatem pozostaje poszukiwanie odpowiedzi na pytanie, jak babcie utrzymują wybrany styl zachowań w rodzinie w przyszłości, gdy wnuki dorastają.

W latach 60. ubiegłego wieku, w Stanach Zjednoczonych, Craig zaproponowała klasyfikację, w której występują następujące typy przodków:

- „formalny” – dziadkowie realizują sztywno ustalone role, które mają do spełnienia w rodzinie, jak również przygotowują do pełnienia ról społecznych wnuków;
- „zastępczy rodzice” – dziadkowie, którzy przyjęli odpowiedzialność i opiekę nad wnukami;

¹⁴ С. Г. Максимова, *Социально-психологические особенности личности позднего возраста*, Изд-во Алт. ун-та, Барнаул 2008, 99с.

¹⁵ И. В. Шаповаленко, *Прародители...*, op. cit., s. 108-120.

¹⁶ И. В. Ковалевич, *Прародители...*, op. cit., 100 с.

¹⁷ А. С. Спиваковская, *Психотерапия...*, op. cit., 464с.

- źródło „mądrości rodzinnych” – osoby starsze, które dostarczają informacji na temat potomków, dziedzictwa kulturowego i rodzinnych korzeni;
- niosący „ładunek żartów” – dziadkowie, którzy aktywnie angażują się w spędzanie wolnego czasu z wnukami;
- „odległy” – dziadkowie rzadko współpracujący z wnukami;
- „harmonijny” – połączenie wielkiego idealnego wyobrażenia o roli babci i silnego zaangażowania w życie wnuków;
- „symboliczny” – wygórowany społeczno-normatywny obraz babci, ale rzeczywiste relacje z wnukami są rzadkie¹⁸.

Rosyjska psycholog Krasnova przedstawia klasyfikację dziadków z uwzględnieniem kryterium wykonywanej przez nich wewnątrzspółnotowej roli. Wyodrębniła następujące typy babć: „normalna (formalna)”, „na uboczu (symboliczna)”, „entuzjastka (z zapałem)” i „daleka”. Krasnova twierdzi, że zachowanie dziadków w stosunku do wnuków zależy przede wszystkim od wieku wnuków, w mniejszym stopniu – od wieku samych babć, ich poziomu wykształcenia, warunków życia czy charakteru więzi rodzinnych¹⁹.

W badaniu zjawiska „prarodzicielstwa” wyodrębniono następujące stadia (etapy):

1. Pierwszy etap odpowiada grupie „młodych babć”. Etap rozpoczyna się dla kobiet w wieku 47-51 lat, gdy w rodzinie pojawia się pierwszy wnuk. Głównie zajmuje się ona obsługą rodziny i wnuków, tj. karmienie, spacer, i innymi sprawami domowymi, pomaga finansowo. Optymalny wiek wdrożenia maksymalnych działań babci to 65 lat, a wiek wnuka do 11 roku życia.

2. Drugi etap następuje po osiągnięciu 10-11 roku życia wnuka (babcia zwykle ma 58-62 lata), tzn., że przechodzi do grupy „starszych babć”. Jeśli w rodzinie jest kilkoro wnuków, babcia pozostaje w grupie „młodych babć” tak długo, dopóki najmłodszy wnuk nie ukończy 10-11 lat. „Starsza babcia” już w mniejszym stopniu przyczynia się do pomocy rodzinie z dorosłymi dziećmi, liczba jej obowiązków wobec wnuków zmniejsza się. Ona jest zainteresowana utrzymaniem tradycji rodzinnych, wartości, i w tym

¹⁸ Г. Крайг, *Психология...*, op. cit., 992с.

¹⁹ О. В. Краснова, *Роль...*, op. cit., с. 89-114.

widzi swoją istotną rolę w rodzinie. Pojawia się nowy rodzaj komunikacji z wnukami, więcej równouprawnienia.

3. Trzeci etap „prarodzicielstwa” rozpoczyna się, gdy wnuki dorastają, prawdopodobnie dorosłe dzieci i wnuki mają obowiązki wobec starszych członków rodziny, którzy zaczynają potrzebować pomocy i opieki z powodu pogorszenia stanu zdrowia. W tym stadium następuje zmiana ról – zmiana równowagi niezależności i autonomii członków rodziny. Jednak większość starszych kobiet nie zgadza się z takim obrotem sprawy i dlatego same „odchodzą” od rodziny, same wołają oddalić się od swoich dzieci i wnuków, twierdząc, że „póki ich jeszcze nogi niosą” poradzą sobie.

Tak więc, dziadkowie zajmują znaczące miejsce w rodzinie swoich dzieci i wnuków, nawet jeśli nie mieszkają z nimi. Wykonują szereg funkcji, sprawują przydzielone role i robią to bardziej lub mniej skutecznie w zależności od świadomości swojego miejsca w rodzinie, osobistej gotowości, akceptacji nowego statusu. Bycie babcią (dziadkiem) – zmienia się w czasie ze względu na dojrzewanie wnuków, zmieniające się warunki kulturowo-historyczne społeczeństwa oraz zmiany tkwiące w starszym człowieku. Status dziadka („prarodzica”) dostaje człowiek w wieku około 45-55 lat (oczywiście istnieją pewne odstępstwa). Wydaje się oczywiste, że człowiek w tym wieku zmienia się w związku z procesem starzenia się.

Współczesne tendencje uczestnictwa dziadków w życiu rodziny

Związek dziadków z wnukami odgrywa ogromną rolę w socjalizacji obu pokoleń. W nowoczesnych rodzinach zazwyczaj kontakty są realizowane w triadzie: babcie i dziadkowie – dzieci – wnuki. Przyczyniły się do tego niektóre czynniki kulturowe i historyczne, które dodają specyficzności procesowi następstw pokoleń, wpływając na rodzinne role na wszystkich poziomach: dziadkowie – rodzice – dzieci – wnuki. Większość młodych rodzin nie jest w stanie zapewnić dziecku normalnej opieki i edukacji.

Naukowcy m.in. Yevgeniy Olegovich Komarovskiy²⁰ opisując przyczyny obecnej tendencji, wymieniają:

- nowoczesna rodzina często nie jest samowystarczalna – młodzi ludzie zawierając związek małżeński nie mogą przeżyć bez pomocy gospodarczo-bytowej i ekonomicznej swoich rodziców;
- młodzi rodzice nie mają doświadczenia w obchodzeniu się z małym dzieckiem, dlatego funkcja wychowawcza rodziny przechodzi na starsze pokolenie;
- proces opieki nad dzieckiem stale wymaga odpowiedzialnych decyzji, a młodzi rodzice często boją je podejmować, wolą zgodzić się z rozwiązaniami proponowanymi przez starsze pokolenie;
- w momencie pojawienia się w rodzinie dzieci, młodzi rodzice często sami dopiero stają się dorosłymi, zainteresowani rozrywką w towarzystwie rówieśników, nie są w stanie zaplanować wspólnego wypoczynku ze swoimi dziećmi.

Nowoczesna tendencja wielopokoleniowości w rodzinie to dość powszechne zjawisko na świecie. Według internetowego dziennika American Family, ta sytuacja będzie z czasem nasilać się, co pozwoli: starszemu pokoleniu przyłączyć się do wychowania dzieci; generacji 50-60-latków zaangażować się w opiekę nad 80-90-latkami z powodu rosnącej długości życia; rodzinom posiadać przedstawicieli 2-3 lub nawet 4 pokoleń.

Powszechnymi czynnikami na świecie, które określają trend zwiększania się liczby pokoleń w rodzinie są:

- brak mieszkań;
- wysoki koszt mieszkania;
- wysokie koszty utrzymania;
- duża liczba samotnych matek żyjących z rodzicami;
- tendencje migracyjne (powracające dorosłe dzieci do rodziców);
- wzrost długości życia – zwiększona potrzeba opieki nad starszymi krewnymi;

---

²⁰ Е. О. Комаровский, *Здоровье ребенка и здравый смысл его родственников*, Клиникон, Харьков 2001, 592с.

- rosnąca liczba dziadków wychowujących dzieci w związku ze śmiercią jednego rodzica, znęcanie się nad dziećmi, porzucenie dzieci, przemoc w rodzinie, ubóstwo.

Współzycie kilku pokoleń, niesie ze sobą wiele pozytywnych aspektów:

- młodzi rodzice mogą czuć się stosunkowo swobodnie: mama może iść do sklepu, zająć się pracami domowymi, a dziecko wysłać na spacer z dziadkiem; babcia może zaopiekować się wnukiem podczas choroby matki;
- młoda matka wychodząc z domu, nie ma potrzeby za każdym razem udzielać porad na temat opieki nad dziećmi – całe życie przebiega na oczach dziadków, a oni są w stanie opiekować się dzieckiem bez wstępnych wskázówek;
- młodzi rodzice mają możliwość urozmaicić swój czas wolny w godzinach wieczornych – mogą zostawić małe dziecko pod opieką swoich rodziców;
- dziadkowie pomagają nawet w tych momentach, kiedy nie mówimy o ukierunkowanej pomocy: po prostu wykonują swoje codzienne czynności, babcia i dziadek ułatwiają życie swoim dzieciom poprzez przygotowywanie jedzenia, drobne naprawy, itp.

Obecnie kilka pokoleń żyjących pod jednym dachem nie jest niczym niezwykłym. Według definicji socjologów wielopokoleniowa rodzina, to typ rodziny, w której żyją razem trzy lub więcej pokoleń, połączonych wspólnym gospodarstwem domowym. Jednakże, jeśli dziadkowie nie żyją pod jednym dachem, a tylko w pewnym stopniu są zaangażowani w interakcje z dziećmi, nadal są wielopokoleniową rodziną w sensie psychologicznym: rozwiązują typowe problemy, troszczą się o środki do życia pod względem wspólnych rodzinnych wartości i interesów.

W rodzinie składającej się z kilku pokoleń powstaje szereg specyficznych problemów. Wśród nich są:

- problemy materialno-bytowe życia codziennego (niskie płace młodych specjalistów i emerytura rodziców nie zawsze zapewnia niezbędną stabilność finansową i ekonomiczną rodziny; niedogodności mieszkaniowe);

- problemy zdrowotne (potrzeba opieki nad seniorami, chorymi członkami rodziny); częstymi chorobami dziecięcymi, niedożywieniem dzieci w niektórych rodzinach; potrzeba przeprowadzenia badań osób starszych z przewlekłymi chorobami; niekorzystny klimat psychologiczny w rodzinie np. nerwice, bezsenność, itp.);
- pedagogiczne i psychologiczne problemy rodziny (naruszenie struktury rodziny i stosunków hierarchii; niewłaściwy podział obowiązków; naruszenie relacji międzypokoleniowych: różnica zdań, różne cechy związane z wiekiem, utrzymanie własnego zdania, niechęć do brania pod uwagę życzeń innych członków rodziny, narzucanie swoich poglądów na temat życia i odrzucenie wartości drugiego pokolenia itd.).

W kontekście powyższych rozważań szczególnego znaczenia nabiera współpraca rodziny z przedszkolem i ze szkołą.

Zakończenie

Zadania szkoły (przedszkola) wymagają zaktualizowania. Swoistego podejścia potrzebuje wzajemne oddziaływanie szkoły i rodziny z uczestnictwem dziadków. Bardzo ważne i przydatne w tym kierunku są prace prowadzone przez nauczycieli. Mają oni okazję pomóc rodzinie wypracować właściwe relacje (zorganizować współpracę) między pokoleniami tak, aby skutecznie wpływać na życie danej rodziny i społeczeństwa w ogóle. Wszelkie działania powinny zmierzać do przygotowania młodego pokolenia do życia.

Bibliografia

1. Амонашвили Ш. А., *Как живет, дети?: пособие для учителя*, Просвещение, Москва 1986.
2. Ермолаева М. В., *Практическая психология старости*, ЭКСМО-Пресс, Москва 2002.
3. Жлоба С. П., *Народная педагогика Полесья (по материалам этнографических исследований)*, БрГУ, Брест 2002.

4. Ковалевич И.В., *Прародители как субъекты взаимодействия школы и семьи*, Брест. гос. ун-т имени А.С. Пушкина БрГУ, Брест 2012.
5. Комаровский Е. О., *Здоровье ребенка и здравый смысл его родственников*, Клиником, Харьков 2001.
6. Крайг Г., *Психология развития: учебник*, Питер, Санкт-Петербург 2002.
7. Краснова О. В., *Роль бабушки: сравнительный анализ*, „Психология зрелости и старения”, 2000, № 2.
8. Куровская С. Н., *Бабушка и дедушка в семье*, „Планета-семья”, 2004, № 6 (13).
9. Максимова С. Г., *Социально-психологические особенности личности позднего возраста*, Изд-во Алт. ун-та, Барнаул 2008.
10. Mead M., *Kultura i tożsamość. Studium dystansu międzypokoleniowego*, przeł. J. Hołówka, Warszawa 2000.
11. Мид М., *Культура и мир детства: избранные произведения*, Наука, Москва 1988.
12. Панкова А. М., *Воспитание внуков*, Питер, Санкт-Петербург 1998.
13. Спиваковская А. С., *Психотерапия: игра, детство, семья*, ООО Апрель Пресс; ЗАО Изд-во ЭКСМО-Пресс, Москва 2000.
14. Ушаков Д. Н., *Большой толковый словарь современного русского языка*, „Альта-принт”, ООО Издательство „Дом. XXI век”, Москва 2008.
15. Шаповаленко И. В., *Прародители (бабушки и дедушки) в системе семейных отношений*, /Психология семейных отношений с основами семейного консультирования; 4-е изд., „Академия”, Москва 2006.

Dr Andrzej Urbanek
Akademia Pomorska w Słupsku

ZAGROŻENIA ASYMETRYCZNE – WYMIAR MILITARNY I POZAMILITARNY

Streszczenie

We współczesnych publikacjach dotyczących bezpieczeństwa pojawił się nowy termin – zagrożenia asymetryczne. Z różnych względów, wzbudza on dzisiaj wiele uzasadnionych zresztą kontrowersji. W niniejszym szkicu, jego autor podjął próbę wyjaśnienia istoty koncepcji asymetryczności i jej wykorzystania do analizy bezpieczeństwa w jego wymiarze militarnym i pozamilitarnym.

Słowa kluczowe: bezpieczeństwo, konflikty asymetryczne, zagrożenia bezpieczeństwa, zagrożenia asymetryczne.

ASYMMETRIC THREATS – THE MILITARY AND NON-MILITARY DIMENSION

Abstract

In modern publications connected with security appeared a new term – asymmetric threats. For various reasons, it arouses a lot substantiated controversy today. In this essay, the author attempted to clarify the nature of the concept of asymmetry and its use in the security analysis in the military and non-military dimension.

Keywords: security, asymmetric conflicts, security threats, asymmetric threats.

Wstęp

Problematyka zagrożeń asymetrycznych budzi dzisiaj wiele kontrowersji, jakkolwiek sama koncepcja rozwija się stosunkowo dynamicznie głównie na gruncie wojskowej myśli strategicznej. O kontrowersyjności powyższej koncepcji decyduje obecnie kilka

istotnych, związanych z nią problemów z pogranicza teorii i praktyki bezpieczeństwa.

Po pierwsze, ciągle brak jednoznacznej i powszechnie uznanej definicji asymetrii (asymetryczności) bezpieczeństwa. W tym względzie są podejmowane różne próby (ustalono pewne charakterystyczne cechy tego zjawiska), ale wynikające z nich implikacje trudno uznać za paradygmaty pozwalające na dalszą i dogłębną analizę problemu.

Po drugie, terminu tego używa się coraz częściej w wielu pracach naukowych i publikacjach, ale jest to bardziej skutkiem „mody”, traktowania asymetrii jako swoistej etykiety używanej do określenia nowych zagrożeń w celu uatrakcyjnienia problemu, niż wynikiem szczegółowych prac badawczych i przemyślanych koncepcji opartych na solidnej podbudowie teoretycznej¹.

Po trzecie, koncepcja ta rozwija się głównie w kręgach amerykańskich wojskowych i dotyczy przede wszystkim bezpieczeństwa USA, jako światowego mocarstwa. Stąd trudno w oparciu o te przemyślenia i podejmowane w tym zakresie działania, dokonywać daleko idących uogólnień i uniwersalizacji całej koncepcji².

Po czwarte, koncepcja ta rozwija się głównie na gruncie wojskowej myśli strategicznej, gdzie jest rozpatrywana z perspektywy wojny, konfliktów zbrojnych i innych zagrożeń militarnych, a to powoduje że niełatwo ją w sposób bezpośredni zastosować do analiz innych, pozamilitarnych zagrożeń.

Po piąte, w wielu kręgach ekspertów od spraw bezpieczeństwa narodowego zagrożenia tego rodzaju są utożsamiane z terroryzmem, co zawęża perspektywę ich badań i analizy.

Wreszcie po szóste, przyjmując współczesne rozumienie *asymetrii*, łatwo zauważyć, że nie jest to zjawisko nowe, charakterystyczne dla zagrożeń wyrosłych z rozwoju cywilizacyjnego i procesów globalizacyjnych, ale towarzyszące człowiekowi od zarania dziejów. W historii znajduje się bowiem wiele przykładów

---

¹ V. L. Goulding, *Back to the Future with Asymmetric Warfare*, „Parameters” 2000, t. 30, nr 4, s. 21–22; M. Madej, *Zagrożenia asymetryczne państw obszaru transatlantyckiego*, Warszawa 2007, s. 32.

² T. L. Thomas, *Deciphering Asymmetry's Word Game*, „Military Review” 2001, t. 81, nr 4, s. 32–37; M. Madej, *Zagrożenia asymetryczne państw obszaru transatlantyckiego...*, op. cit., s. 33.

wojen i konfliktów, w których stosowano techniki asymetryczne, co nie do końca koresponduje z tezą o ich współczesnej genezie.

Niektórzy eksperci i badacze, idą jeszcze dalej w swoich poglądach, negując całkowicie koncepcję zagrożeń asymetrycznych. Przykładem tego jest stanowisko R. Zięby, którego zdaniem, wszystkie zagrożenia mają charakter asymetryczny, stąd też „(...) wątpliwy z logicznego punktu widzenia wydaje się rozpowszechniony przez wielu autorów pogląd o występowaniu po zimnej wojnie tzw. zagrożeń asymetrycznych dla bezpieczeństwa państw. Gdyby uznać tę rację to należałoby zapytać, czy istnieją zagrożenia symetryczne, a więc, czy występowanie symetrii np. w posiadanym potencjale obronnym dwóch państw tworzy zagrożenie”³.

Nie wdając się w dalsze próby rozstrzygnięcia tych spornych kwestii, należy jednak zaznaczyć, że omawiana koncepcja zyskuje coraz więcej zwolenników, a ich przemyślenia mają swój wymiar nie tylko teoretyczny, ale i praktyczny.

Istota zagrożeń asymetrycznych

Słowa *symetria* i *asymetria* są wyrazami pochodzenia greckiego i oznaczają odpowiednio – *proporcję, współmierność oraz naruszenie lub brak symetrii*⁴. Używając terminu *asymetria* do opisu nowych zagrożeń, przypisuje się mu, między innymi następujące znaczenia⁵:

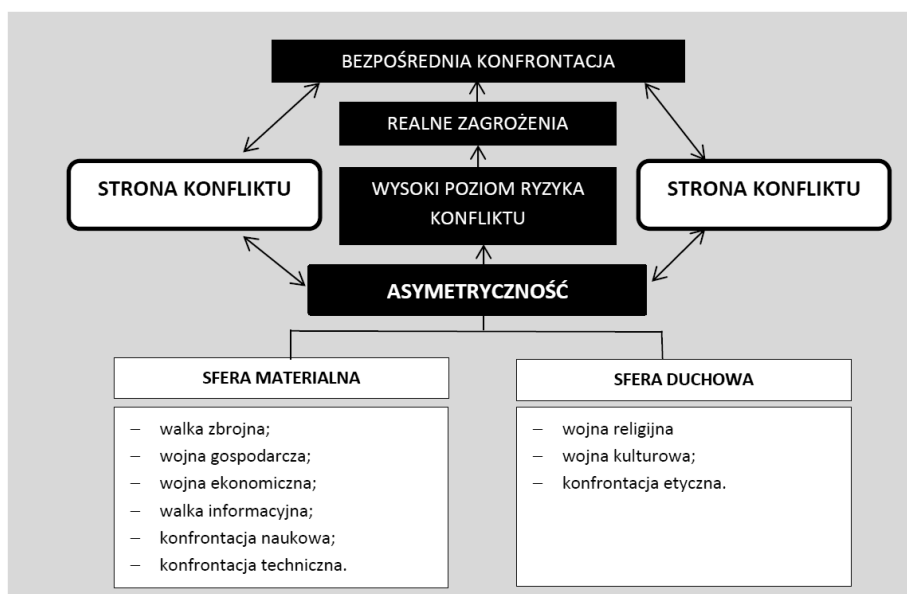
- nieuczciwa walka,
- uderzenie w słaby punkt,
- walka informacyjna,
- walka w sferze opinii publicznej,
- groźba lub użycie broni masowego rażenia,
- walka w cyberprzestrzeni.

³ R. Zięba, *Pozimnowojenny paradygmat bezpieczeństwa*, [w:] R. Zięba (red.) *Bezpieczeństwo międzynarodowe po zimnej wojnie*, Warszawa 2008, s. 25–26.

⁴ W. Kopaliński, *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych*, Warszawa 1989.

⁵ P. Gawliczek, J. Pawłowski, *Zagrożenia asymetryczne*, Warszawa 2003, s. 11.

Istnieją zatem duże rozbieżności w interpretacji terminu „asymetryczność” i odniesienia go do współczesnego środowiska bezpieczeństwa. W najogólniejszym znaczeniu, *asymetria* (asymetryczność) odnosi się do sytuacji, w której występuje nieprzystosowalność, niewspółmierność, odmienność lub też nieproporcjonalność obiektów będących przedmiotem porównania⁶. *Asymetryczność* jest antonimem hipotetycznego stanu symetrycznej równowagi, odnoszącej się do całokształtu zjawisk o charakterze społeczno-kulturowym i cywilizacyjnym oraz ich wzajemnych związków, powiązań i relacji. Symetria jest przez to czynnikiem determinującym trwałość i stabilność zmian zachodzących w procesach ewolucyjnych⁷.

Rycina 1. Asymetryczność a realne zagrożenie konfliktem

Źródło: opracowanie własne na podstawie: P. Gawliczek, J. Pawłowski, *Zagrożenia asymetryczne*, Warszawa 2003, s. 12–13; K. Rokociński, *Wybrane aspekty zagrożeń asymetrycznych na morzu w funkcji wykorzystania sił morskich*, „Zeszyty Naukowe Akademii Marynarki Wojennej” 2005, nr 1, s. 153.

⁶ M. Madej, *Zagrożenia asymetryczne państw obszaru transatlantyckiego...*, op. cit., s. 33; P. Gawliczek, J. Pawłowski, *Zagrożenia asymetryczne...*, op. cit., s. 11; K. Piątkowski, *Wojna nowego typu?*, „Polska w Europie” 2002, nr 1, s. 24.

⁷ P. Gawliczek, J. Pawłowski, *Zagrożenia asymetryczne...*, op. cit., s. 11.

Dysproporcja, zróżnicowanie i dysharmonia wywołana czynnikiem asymetrycznym dotyczą zarówno sfery materialnej, to jest gospodarczej, ekonomicznej, technicznej, naukowej, informacyjnej, jak i duchowej, obejmującej aspekty kulturowe, religijne, etyczne i inne⁸. Asymetryczność pomiędzy zantagonizowanymi stronami, po przekroczeniu określonego poziomu ryzyka, gdy zagrożenia przybierają realny kształt, prowadzi w konsekwencji do konfliktów i konfrontacji zarówno w sferze materialnej jak i duchowej⁹ (Rycina 1).

Asymetryczność zantagonizowanych stron oraz wynikające z niej zagrożenia są warunkowane czynnikami ilościowymi i jakościowymi. Czynniki ilościowe, które mogą przybrać postać zróżnicowania w sferze liczebności wojsk, liczby posiadanych środków walki (broni), ilości zasobów logistycznych i ekonomicznych, powodują powstanie asymetrycznej przewagi ilościowej jednej ze stron konfliktu. Asymetryczna przewaga jakościowa jest z kolei wynikiem dostępu przez jedną ze stron do nowszych technologii, nowszej generacji broni, zdolności wykorzystania swojego potencjału technologicznego i cywilizacyjnego do zapewnienia w krótkim okresie czasu przewagi nad drugą ze stron. Zatem asymetryczność ma nie tylko wymiar materialny i duchowy, ale również ilościowy i jakościowy oraz militarny i pozamilitarny. Dodatkowo asymetria działa niejako w dwie strony i ma swój aspekt pozytywny (*positive high*) i negatywny (*negative low*)¹⁰. Aspekt pozytywny oznacza uzyskiwanie przewagi przez wykorzystywanie odmienności w danym rodzaju działań wojskowych (np. posługiwanie się bardziej zawansowanymi technologicznie środkami walki, lepiej wyszkolonymi siłami itp.). Z kolei aspekt negatywny, sprowadza się do wykorzystywania słabości przeciwnika, pozbawienia go atutów itp.

Z uwagi na wielowymiarowość zagrożeń, trudnym zadaniem staje się zdefiniowanie ich asymetryczności. Najbardziej rozwinię-

---

⁸ Ibidem.

⁹ Ibidem, s. 12.

¹⁰ M. V. Rasmussen, *A New Kind of War: Strategic Culture and the War of Terrorism*, IIS Working Paper 2003/3, Danish Institute for International Studies, Copenhagen 2003, passim, S. Metz, *Armed Conflict in the 21st Century: The Information Revolution and Post-Modern Warfare*, SSII USA WC, Carlisle 2000, passim.

te koncepcje można odnaleźć w pracach strategów i dokumentach NATO. *Słownik terminów i definicji NATO* podaje, że zagrożenie asymetryczne, to zagrożenie „(...) wynikające z możliwości zastosowania różnych środków i metod w celu obejścia lub neutralizacji silnych punktów przeciwnika, wykorzystując jednocześnie jego słabości, w celu uzyskania niewspółmiernych wyników”¹¹.

Według klasyfikacji NATO, typowe działania asymetryczne, które mogą być podejmowane w okresach zwiększonego napięcia i ryzyka, organizowania ataków terrorystycznych, w wojnach partyzanckich lub otwartych konfliktach polegają przede wszystkim na¹²:

- wprowadzaniu zamieszania lub obezwładniania kluczowych elementów infrastruktury cywilnej lub wojskowej przeciwnika,
- uniemożliwianiu przeciwnikowi rozwinięcia jego wojsk w okresie otwartego konfliktu zbrojnego,
- zrywaniu interoperacyjności w celu uniemożliwienia prowadzenia działań koalicyjnych,
- osłanianie skuteczności wojskowej przeciwnika głównie poprzez ograniczenie możliwości użycia techniki wojskowej,
- zwiększenie kosztów operacji w wymiarze politycznym i ekonomicznym,
- ograniczeniu tempa prowadzenia operacji,
- uniemożliwieniu przeciwnikowi osiągnięcia przewagi informacyjnej i prawidłowej oceny sytuacji bojowej,
- osłabieniu poparcia politycznego udzielanego przeciwnikowi przez jego sojuszników.

W koncepcji Sojuszu, zwraca się ponadto uwagę na dużą różnorodność współczesnych środków asymetrycznych, do których zalicza się między innymi: walkę informacyjną, broń masowego rażenia, technikę antysatelitarną, tanie uzbrojenie i amunicję, broń obezwładniająca, środki antymateriałowe, broń pscho-

¹¹ Zob. AAP-6, *Słownik terminów i definicji NATO, NATO Glossary of terms and definitions*, NATO 2005, s. 54.

¹² Zob. P. Gawliczek, J. Pawłowski, *Zagrożenia asymetryczne...*, op. cit., s. 18.

troniczną, broń etniczną, środki wpływające na środowisko naturalne oraz broń geofizyczną¹³.

Szerszą definicję asymetryczności proponują Steven Metz i Douglas Johnson. Ich zdaniem, asymetria jest działaniem, organizacją i myśleniem innym niż przeciwnika w celu maksymalizacji własnych korzyści odniesienia zwycięstwa, uwypuklenia słabości przeciwnika, przejęcia inicjatywy lub osiągnięcia większej swobody działania. Może być ona: polityczno-strategiczna, wojskowo-strategiczna, operacyjna, lub kombinacją wyżej wymienionych. Może być krótkoterminowa i długoterminowa, dyskretna lub występować w połączeniu z działaniem symetrycznym. Może wreszcie obejmować wymiar psychiczny i psychologiczny¹⁴.

W Polsce przyjmuje się najczęściej, nawiązując do koncepcji NATO, że zagrożenia asymetryczne dotyczą zarówno sfery militarnej jak i niemilitarnej. Obejmują myślenie, organizowanie i działanie odmienne od przeciwnika, w tym wykorzystywanie wszelkiego rodzaju różnic w szeroko rozumianych potencjałach stron.

Celem asymetrii jest maksymalizowanie własnej przewagi, wykorzystywanie słabości przeciwnika dla uzyskania dominacji nad nim oraz większej swobody operacyjnej¹⁵. Z tego punktu widzenia asymetria i zagrożenia asymetryczne stają się wartościowym elementem taktyki działań militarnych. Jak napisał Tadeusz Kotarbiński, „(...) dobra rada, by próbować osiągnąć swoje cele drogą zagrożenia (...) przecież na ogół zagrożenie mniejszych wymaga starań własnych niż wykonanie faktyczne czynów, których wykonaniem grozimy przeciwnikowi”¹⁶. Na przykład bywa tak, że nie trzeba strzelać, lecz wystarczy zagrozić strzałem, by przeciwnik ustąpił z placu.

---

¹³ Ibidem, s. 41–42; A. Urbanek, *Podstawy bezpieczeństwa państwa. Wymiar społeczno-polityczny*, Słupsk 2013, s. 247–278.

¹⁴ S. Metz, D.V. Johnson, *Asymmetry and U. S. Military Strategy: Definition, Background, and Strategic Concept*, SSI USAWC, Carlise 2001, s. 5-6; M. Madej, *Zagrożenia asymetryczne bezpieczeństwa państw obszaru transatlantyckiego...*, op. cit., s. 41; P. Gawliczek, J. Pawłowski, *Zagrożenia asymetryczne...*, op. cit., s. 57.

¹⁵ P. Gawliczek, J. Pawłowski, *Zagrożenia asymetryczne...*, op. cit., s. 18.

¹⁶ T. Kotarbiński, *Dzieła wszystkie, Prakseologia, Część II*, Wrocław-Warszawa-Kraków 2003, s. 337–338.

Współcześnie, najwięcej uwagi poświęca się asymetrii w aspekcie konfliktów zbrojnych. Z tej perspektywy, konflikty zbrojne dzieli się na symetryczne i asymetryczne. Symetryczność konfliktu oznacza, że jego uczestnicy mają w dużym stopniu zbliżone do siebie potencjały i koncepcje ich wykorzystania, zbliżone sposoby lub środki walki, jak również akceptują powszechnie obowiązujące normy i zasady prowadzenia walki¹⁷. Termin *konflikt asymetryczny* pojawiło się już w latach dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku. Określano nim taki konflikt zbrojny, w którym państwo i jego siły zbrojne są konfrontowane z przeciwnikiem, którego cele, organizacja, środki walki i metody działania nie mieszczą się w konwencjonalnym pojęciu wojny. Wojna asymetryczna nie zna pojęcia pola walki, frontu, odbywa się w rozproszeniu bez zachowania ciągłości geograficznej i chronologicznej¹⁸. Zdaniem K. Piątkowskiego, wojny asymetryczne odróżniają od wojen klasycznych, cele, organizacja, technika, metody działania oraz zasięg¹⁹. Podobnie twierdzi B. Balcerowicz, uważając, że zasadnicze różnice między obydwoimi rodzajami konfliktów kryją się w obszarze celów wojny (konfliktu zbrojnego), metod prowadzenia działań, sposobów i źródeł finansowania oraz stosowanych form przemocy²⁰. Zdaniem niektórych autorów, asymetryczność występuje wówczas, gdy strony konfliktu mają różny status prawno-międzynarodowy (jedna ze stron nie jest podmiotem prawa międzynarodowego)²¹. Ponadto, jak uważa H. Münkler, cechą asymetrycznej wojny jest uznanie za nadrzędne, podrzędnych dotąd technik stosowania przemocy, to jest wojny partyzanckiej i terroryzmu²². Przykładem tego typu działań są obecnie regularne wręcz wojny z kartelami narkotykowymi prowadzone

---

¹⁷ J. Russel, *Asymmetric Warfare*, [w:] Potts David (red.), *The Big Issue: Command and Combat in the Information Age*, SCSi, Shrivenham 2002, s. 19; P. F. Herman, *Asymmetric Warfare: Sizing the Threat*, „Low Intensity Conflict and Law Enforcement” 1997, t. 6, nr 1, s. 176.

¹⁸ K. Piątkowski, *Wojna nowego...*, op. cit., s. 23–24.

¹⁹ Ibidem, s. 24–26.

²⁰ B. Balcerowicz, *Wojna. Kwestie nie tylko terminologiczne*, „Myśl Wojskowa” 2003, nr 3, s. 70–71.

²¹ T. Szubrycht, *Analiza podobieństw operacji militarnych innych niż wojna oraz działań pozwalających zminimalizować zagrożenia asymetryczne*, „Zeszyty Naukowe Akademii Marynarki Wojennej” 2006, nr 1, s. 141; H. Münkler, *Wojny naszych czasów*, Kraków 2004, s. 10.

²² H. Münkler, *Wojny naszych czasów...*, op. cit., s. 10.

przez siły zbrojne państw Ameryki Środkowej, Południowej i obszaru „Złotego Trójkąta” w Azji Południowo-Wschodniej. Cechą wyróżniającą tego typu konflikty jest asymetryczny przeciwnik. Zdaniem K. Rokocińskiego, przeciwnik asymetryczny ma następujące cechy²³:

- nie jest stroną w świetle prawa międzynarodowego,
- jako uczestnik walk nie ma statusu kombatanta,
- obszar prowadzenia walk nie jest dla niego określony,
- prowadzi działania za pomocą wszystkich dostępnych i wygodnych dla siebie środków walki,
- nie dostosowuje się do norm prawa międzynarodowego.

Współczesne konflikty asymetryczne mogą rozgrywać się, nie tylko w realnej rzeczywistości, ale i w świecie wirtualnym. Według opinii Winna Schwartau, konsultanta do spraw komunikacji firmy Inter-Pactu, który powołał się na A. H. Toflera „(...) ponad 100 milionów komputerów łączy nas wzajemnie przez niesłychanie złożony system układów komunikacyjnych, zarówno naziemnych jak i satelitarnych. (...) rządowe i komercyjne systemy komputerowe są tak słabo dziś chronione, że można je praktycznie uznać za bezbronne. Czeka nas zatem elektroniczne Pearl Harbour”²⁴.

Zagrożenia asymetryczne – ujęcie wojskowe i politologiczne

Rozpatrywanie zagrożeń asymetrycznych na gruncie wojskowej myśli strategicznej, to nie jedyne dzisiaj próby poznania istoty tych zjawisk. Według M. Madeja, na gruncie *security studies*, obserwuje się dwa wyraźne podejścia do jej rozumienia: ujęcie wojskowe i ujęcie politologiczne.

W ujęciu wojskowym, zwraca się uwagę przede wszystkim na fakt, że ich źródłem mogą być zarówno państwa, jak i podmioty pozapaństwowe (między innymi ugrupowania terrorystyczne).

---

²³ K. Rokociński, *Wybrane aspekty zagrożeń asymetrycznych na morzu w funkcji wykorzystania sił morskich*, „Zeszyty Naukowe Akademii Marynarki Wojennej” 2005, nr 1, s. 159.

²⁴ H. A. Tofler, *Wojna i antywojna*, Warszawa 1997, s. 218.

W ujęciu tym, o czym wspomniano wcześniej, przez asymetrię rozumie się najczęściej umiejętność wykorzystania wszelkiego rodzaju różnic w szeroko pojmowanych potencjałach stron konfliktu, w celu osiągnięcia przewagi nad przeciwnikiem. Ujęcie wojskowe jest ujęciem szerokim, co w konsekwencji utrudnia próby wykorzystania go do analiz współczesnego środowiska bezpieczeństwa, bowiem jak uważa M. Madej, „(...) rozumienie zagrożeń asymetrycznych jako określone metody lub techniki (techniki) działania nie wydaje się w pełni uzasadnione, choć niewątpliwie główną płaszczyzną, na której przejawia się odmienność między stronami danego konfliktu, jest właśnie nieprzystawalność ich sposobów operowania. Zagrożenie dla jednego podmiotu stanowi nie sama metoda, lecz inny podmiot ją stosujący”²⁵.

Podmiotowe pojmowanie tego terminu jest bardziej użyteczne niż definiowanie go w kategoriach metod i technik działania, głównie w sytuacji, gdy odnosi się do problemów innych niż militarne. W raporcie *Strategic Assessment* z 1998 roku, wyróżniono cztery podstawowe opcje asymetryczne, czyli: użycie broni masowego rażenia, wysoko zaawansowanej technologicznie broni konwencjonalnej, technologii informatycznych oraz metod wykorzystujących specyfikę środowiska geograficznego konfliktu. Wskazano w nim również podmioty mogące nimi się posługiwać, czyli: państwa w fazie transformacji, państwa hultajskie, państwa upadłe oraz transnarodowe grupy przestępcze²⁶. Ciekawą koncepcję podmiotowego ujęcia zagrożeń asymetrycznych przedstawił Robert D. Steele. Jego zdaniem, wyłania się dzisiaj nowy paradygmat zagrożeń, który cechuje dynamika i nieliniowość, brak jakichkolwiek ograniczeń i reguł działania. Stąd też przed siłami zbrojnymi w XXI wieku pojawiają się cztery typy zagrożeń, przeciwników (podmiotów), którym muszą stawić czoło²⁷:

---

²⁵ M. Madej, *Zagrożenia asymetryczne...*, op. cit., s. 45.

²⁶ *Strategic Assessment* 1998, s. 169–178, 205–216,

<http://www.isn.ethz.ch/Digital-Library/Publications/>, [dostęp 15.03. 2013].

²⁷ Zob. R. D. Steele, *New craft of the intelligence*, [w:] *Special Report of the Institute of Strategic Studies*, US Army, February 2002; P. Gawliczek, *Istota zagrożeń i działań asymetrycznych*, [w:] *Bezpieczeństwo polityczne i wojskowe*, red. A. Ciupiński, K. Malak, Warszawa 2004.

- 1) przeciwnik kategorii 1 (ang. *high-tech brutes, the violent state threat*) – czyli siły zbrojne konkretnego kraju, dysponujące kompleksowymi systemami uzbrojenia i pełnym zapleczem logistycznym,
- 2) przeciwnik kategorii 2 (ang. *low-tech brutes, the violent nonstate threat*) – czyli kombinacja grup kryminalnych i terrorystycznych (podmioty pozapaństwowe),
- 3) przeciwnik kategorii 3 (ang. *low-tech seers, the nonviolent nonstate threat*) – czyli nieuzbrojone masy wyznawców jakiejś religii, ideologii,
- 4) przeciwnik kategorii 4 (ang. *high-tech seers, the volatile mixed threat*) – czyli grupy przestępców informatycznych i szpiegów gospodarczych.

Z kolei wąskie rozumienie zagrożeń asymetrycznych – charakterystyczne dla podejścia politologicznego – odnosi się przede wszystkim do zagrożeń wywołanych aktywnością podmiotów pozapaństwowych, trans – lub subnarodowych²⁸. Jak podkreśla M. Madej, w takiej sytuacji „(...) odmienność metod działania i sposobów prowadzenia konfliktu oraz dysproporcja potencjałów (zwłaszcza militarnych) stron układu wynika z faktu, iż podmiot zagrożony (państwo) i stanowiący zagrożenie należą do różnych kategorii uczestników stosunków międzynarodowych”²⁹.

Wśród tak rozumianych zagrożeń asymetrycznych wyróżnia się zazwyczaj ich cztery podstawowe rodzaje: terroryzm międzynarodowy, transnarodową przestępczość zorganizowaną (uwzględniającą między innymi handel narkotykami, wyróżniany przez niektórych znawców przedmiotu jako odrębny rodzaj zagrożeń), użycie przez podmioty pozapaństwowe broni masowego rażenia oraz użycie przez nie, dla osiągnięcia własnych celów,

---

²⁸ R. Kuźniar, *Niebezpieczeństwa nowego paradygmatu bezpieczeństwa*, [w:] R. Kuźniar, Z. Lachowski (red.), *Bezpieczeństwo międzynarodowe czasu przemian. Zagrożenia – koncepcje – instytucje*, Warszawa 2003, s. 216; D. A. La Carte, *Asymmetric Warfare and the Use of Special Operation Forces in North American Law Enforcement*, *Canadian Military Journal* 2001, t. 2, nr 4, s. 23–27.

²⁹ M. Madej, *Zagrożenia asymetryczne bezpieczeństwa państw obszaru transatlantyckiego...*, op. cit., s. 50.

nowoczesnych technologii informatycznych³⁰. Należy zauważyć, że lista ta nie jest pełna i zamknięta oraz nie obejmuje wszelkich możliwych form zagrożeń asymetrycznych w węższym i jeszcze bardziej szczegółowym zestawieniu.

Cechą charakterystyczną zagrożeń asymetrycznych w ujęciu politologicznym jest nie tylko fakt, iż ich źródłem są podmioty pozapaństwowe, lecz również:

- ich *quasi – militarny charakter* (zagrożenia ze strony podmiotów pozapaństwowych nie przybierają postaci ataku regularnych sił zbrojnych, co nie pozwala uznać je za zagrożenia militarne w tradycyjnym znaczeniu, jakkolwiek podmioty pozapaństwowe mogą używać do swoich celów typowych środków walki zbrojnej, wyprodukowanych dla celów wojskowych),
- *transnarodowość i aterytorialność* (podmioty pozapaństwowe stanowiące zagrożenie mogą rozwijać swoje struktury na terytorium więcej niż jednego państwa³¹, a w przypadku wystąpienia samego zagrożenia trudno im przypisać konkretny obszar działań, teatr walki czy front, przez co zaciera się rozróżnienie między groźbą o charakterze zewnętrznym a wewnętrznym³²),
- *nieprzewidywalność miejsca i czasu wystąpienia oraz formy i sposobu realizacji konkretnych działań* podejmowanych przez podmioty pozapaństwowe stanowiące zagrożenie³³,
- *niska podatność podmiotów będących źródłem zagrożeń na odstraszanie* czy też inne strategie zapobiegania i zwalczania niebezpieczeństw przez przymus, lub groźbę jego zastosowania³⁴.

W praktyce, wykorzystanie zarówno ujęcia wojskowego jak i politologicznego zagrożeń asymetrycznych jest w pełni uzasad-

---

³⁰ Zob. D. A. La Carte, *Asymmetric Warfare...*, op. cit.; R. Kuźniar, *Bezpieczeństwo – realizm oceny, dylematy polityki*, „Polska w Europie” 2002, nr 3; M. Madej, *Zagrożenia asymetryczne...*, op. cit.

³¹ Zob. S. Koziej, *Powrześnieowe wyzwania w dziedzinie bezpieczeństwa*, „Polska w Europie” 2002, nr 1.

³² Zob. R. Kuźniar, *Niebezpieczeństwa nowego paradygmatu bezpieczeństwa...*, op. cit., s. 225–226.

³³ Zob. R. Kuźniar, *Bezpieczeństwo – realizm oceny...*, op. cit., s. 15.

³⁴ Zob. M. Madej, *Zagrożenia asymetryczne...*, op. cit., s. 58.

nione, przy czym ujęcie wojskowe jest przydatne przy opisie zagrożeń militarnych, a politologiczne – niemilitarnych.

Podsumowanie

Zagrożenia asymetryczne to istotna kategoria zagrożeń, która nie pozostaje obojętna dla współczesnego państwa i tworzonego przez to państwo systemu bezpieczeństwa. Zagrożenia tego typu pochłaniają ogromne ilości środków finansowych i angażują znaczne siły, przy niewspółmiernie niskich siłach i środkach, często wirtualnego przeciwnika. Stąd też przy neutralizacji tego typu zagrożeń istotną staje się współpraca międzynarodowa, zaangażowanie w nią instytucji międzynarodowych i przygotowanie procedur działania na tyle skutecznych, by chronić państwo przed ich następstwami. Sam termin „zagrożenia asymetryczne” zyskał sobie już pełne prawo istnienia tak w nauce, jak i praktyce. Jego kwestionowanie, nie wydaje się zatem uzasadnione.

Bibliografia

1. AAP-6, *Słownik terminów i definicji NATO, NATO Glossary of terms and definitions*, NATO 2005.
2. Balcerowicz B., *Wojna. Kwestie nie tylko terminologiczne*, „Myśl Wojskowa” 2003, nr 3.
3. Gawliczek P., Pawłowski J., *Zagrożenia asymetryczne*, Warszawa 2003.
4. Gawliczek P., *Istota zagrożeń i działań asymetrycznych*, [w:] A. Ciupiński, K. Malak (red.), *Bezpieczeństwo polityczne i wojskowe*, Warszawa 2004, s. 50-59.
5. Goulding V. L., *Back to the Future with Asymmetric Warfare*, „Parameters” 2000.
6. Herman P. F., *Asymmetric Warfare: Sizing the Threat*, „Low Intensity Conflict and Law Enforcement” 1997, t. 6, nr 1.
7. Kotarbiński T., *Dzieła wszystkie, Prakseologia*, Część II, Wrocław-Warszawa-Kraków 2003.
8. Koziej S., *Powrześnieowe wyzwania w dziedzinie bezpieczeństwa*, „Polska w Europie” 2002, nr 1.
9. Kuźniar R., *Bezpieczeństwo – realizm oceny, dylematy polityki*, „Polska w Europie” 2002, nr 3.
10. Kuźniar R., Lachowski Z. (red.), *Bezpieczeństwo międzynarodowe czasu przemian. Zagrożenia – koncepcje – instytucje*, Warszawa 2003.

11. La Carte D. A., *Asymmetric Warfare and the Use of Special Operation Forces in North American Law Enforcement*, Canadian Military Journal 2001, t. 2, nr 4.
12. Madej M., *Zagrożenia asymetryczne państw obszaru transatlantyckiego*, Warszawa 2007.
13. Metz S., *Armed Conflict in the 21st Century: The Information Revolution and Post-Modern Warfare*, SSII USA WC, Carlise 2000.
14. Metz S., Johnson D.V., *Asymmetry and U. S. Military Strategy: Definition, Background, and Strategic Concept*, SSI USAWC, Carlise 2001.
15. Münkler H., *Wojny naszych czasów*, Kraków 2004.
16. Piątkowski K., *Wojna nowego typu?*, „Polska w Europie” 2002, nr 1.
17. Rasmussen M. V., *A New Kind of War: Strategic Culture and the War of Terrorism*, IIS Working Paper 2003/3, Danish Institute for International Studies, Copenhagen 2003.
18. Rokociński K., *Wybrane aspekty zagrożeń asymetrycznych na morzu w funkcji wykorzystania sił morskich*, „Zeszyty Naukowe Akademii Marynarki Wojennej” 2005, nr 1.
19. Russel J., *Asymmetric Warfare*, [w:] P. David (red.), *The Big Issue: Command and Combat in the Information Age*, SCSi, Shrivenham 2002.
20. Steele R. D., *New craft of the intelligence*, [w:] *Special Report of the Institute of Strategic Studies*, US Army, February 2002.
21. Szubrycht T., *Analiza podobieństw operacji militarnych innych niż wojna oraz działań pozwalających zminimalizować zagrożenia asymetryczne*, „Zeszyty Naukowe Akademii Marynarki Wojennej” 2006, nr 1.
22. Thomas T. L., *Deciphering Asymmetry's Word Game*, „Military Review” 2001, t. 81, nr 4.
23. Tofler H. A., *Wojna i antywojna*, Warszawa 1997.
24. Urbanek A., *Podstawy bezpieczeństwa państwa. Wymiar społeczno-polityczny*, Słupsk 2013.
25. Zięba R. (red.), *Bezpieczeństwo międzynarodowe po zimnej wojnie*, Warszawa 2008.

Dr Karolina Malinowska-Krutul

Sąd Okręgowy w Białymstoku

VIII Wydział Karny Odwoławczy

SĄDOWA KONTROLA ZATRZYMANIA

Streszczenie

Zatrzymanie jest jednym ze środków przymusu przewidzianych w kodeksie postępowania karnego z 1997 roku. Sądowa kontrola zatrzymania jest kluczową gwarancją spośród katalogu uprawnień procesowych służących zatrzymanemu. Stanowi barierę przed nielegalnym stosowaniem tego środka i zapobiega jego nadużywaniu przez organy ścigania. Na ukazaniu roli sądu w zakresie kontroli zasadności, dopuszczalności i prawidłowości wykonania zatrzymania koncentruje się niniejsze opracowanie. Aby przybliżyć tę tematykę koniecznym stało się omówienie rodzajów zatrzymania, wyszczególnienie podstawowych gwarancji procesowych zatrzymanego na gruncie ustawy karnoprocesowej i regulacji konstytucyjnych.

Słowa kluczowe: zatrzymanie, wolność osobista, bezpieczeństwo, sąd, sądowa kontrola, proces karny.

JUDICIAL REVIEW OF DETENTION

Abstract

Detention is one of the coercive measures regulated in the 1997 Code of Criminal Procedure. Judicial review of detention is an essential warranty among the catalog of procedural rights of the detained. It constitutes a barrier against illegal use of detention and prevents the investigating bodies from abusing this specific right. Presented study focuses on the judicial control of detention, as well as the admissibility and regularity of detention proceedings. In order to introduce the topic, it appears vital to discuss the types of detention and highlight basic procedural guarantees of a detained, on the basis of the Corporate law and constitutional regulations.

Keywords: detention, personal freedom, security, court, judicial review, criminal trial.

Uwagi wstępne

Postępowanie karne z natury rzeczy jest związane z ingerencją organów ścigania w dziedzinę osobistego życia obywatela. Charakter czynności procesowych sprawia, że ingerencja ta jest nieunikniona i że pociąga za sobą wiele ograniczeń. Rzecz oczywiście w tym, aby ograniczenia te nie przekraczały miary niezbędnej dla zabezpieczenia prawidłowego przebiegu i skuteczności postępowania karnego. Na straży powyższego winien stać organ sądowy. Obecnie we wszystkich państwach, które można określić jako demokratyczne, decyzje w zakresie najpoważniejszych ograniczeń praw i wolności obywatelskich, już na etapie postępowania przygotowawczego, podejmuje lub kontroluje organ sądowy.

Godzi się zauważyć, iż zwłaszcza stosowanie środków przymusu w postępowaniu karnym może oznaczać wkraczanie w sferę konstytucyjnych praw obywatelskich¹. Szczególnie dolegliwym spośród nich, a przewidzianym w przepisach Kodeksu postępowania karnego (dalej : k.p.k.)² jest zatrzymanie. Ogólnie w literaturze prawniczej przyjmuje się, iż polega ono na krótkotrwałym pozbawieniu wolności określonej osoby³. Taka zatem decyzja z uwagi przede wszystkim na fakt, iż wkracza w podstawowe prawo człowieka rangi konstytucyjnej, jakim jest wolność osobista, musi być tym bardziej wolna od arbitralności i swobody organu ją podejmującego. Z chwilą zatrzymania osoba zatrzymana zostaje pozbawiona nie tylko prawa swobodnego poruszania się, ale także chociażby porozumiewania z innymi osobami, przyjmowania przedmiotów bez zgody organu zatrzymującego. Szczególnej wagi nabierają zatem uprawnienia sądu w przedmiocie kontroli legalności, zasadności i prawidłowości wykonania owego zatrzymania. Istotnym jest przy tym, aby z jednej strony –

---

¹ Zob. S. Pikulski, K. Szczechowicz, *Zatrzymanie i tymczasowe aresztowanie w świetle praw i wolności obywatelskich*, Olsztyn 2004, s. 32.

² Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego (Dz. U. 1997, Nr 89, poz. 555 ze zm.).

³ Zob. R. A. Stefański, *Zatrzymanie według nowego kodeksu postępowania karnego*, „Prokuratura i Prawo” 1997, nr 10, s. 33; S. Waltoś, *Proces karny. Zarys systemu*, Warszawa 1985, s. 267; S. Kalinowski, *Polski proces karny w zarysie*, Warszawa 1981, s. 150.

uwzględnić interes wymiaru sprawiedliwości i zabezpieczyć tok postępowania, a z drugiej strony – stworzyć warunki przestrzegania zagwarantowanych zatrzymanemu praw.

Prezentacja tematyki sądowej kontroli zatrzymania wymaga, w pierwszej kolejności, scharakteryzowania wyróżnianych w literaturze rodzajów zatrzymania, wyszczególnienia katalogu podstawowych gwarancji procesowych zatrzymanego, a następnie zaprezentowanie na tym tle roli sądu w zakresie kontroli zatrzymania.

Najistotniejsze znaczenie z perspektywy praktyki ma zatrzymanie procesowe, a zasadniczo zatrzymanie właściwe. Stąd większość uwag dotyczy tego rodzaju zatrzymania.

Rodzaje zatrzymania i ich charakterystyka

Biorąc pod uwagę kryterium celu, jaki ma spełniać zatrzymanie, w literaturze przedmiotu wyróżnia się cztery podstawowe formy zatrzymania:

- procesowe (art. 243 k.p.k. – 248 k.p.k.),
- penitencjarne – ma miejsce w stosunku do osób pozbawionych wolności, które na podstawie zezwolenia właściwego organu opuściły areszt śledczy lub zakład karny i nie powróciły do niego w wyznaczonym terminie (art. 15 ust. 1 pkt 2 a ustawy o policji)⁴,
- prewencyjne, porządkowe – następuje w stosunku do osób stwarzających w sposób oczywisty bezpośrednie zagrożenie dla życia i zdrowia ludzkiego jak również dla mienia (art. art. 15 ust. 1 pkt 3 ustawy o policji),
- administracyjne – polegające na tym, iż osoby w stanie nietrzeźwości, które swoim zachowaniem dają powód do zgorszenia w miejscu publicznym lub w zakładzie pracy, znajdują się w okolicznościach zagrażających ich życiu lub zdrowiu albo zagrażają życiu lub zdrowiu innych, mogą zostać doprowadzone do izby wytrzeźwień, zakładu opieki zdrowotnej, lub innej właściwej placówki wskazanej przez

---

⁴ Ustawa z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji (Dz. U. 1990, Nr 30, poz. 179 ze zm.).

jednostkę samorządu terytorialnego albo do miejsca zamieszkania lub pobytu (art. 40 ust. 1 i 3 ustawy o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi)⁵.

W literaturze procesu karnego przyjmuje się, iż zatrzymania penitencjarne, porządkowe i administracyjne są określane jako zatrzymania pozaprocesowe, bowiem nie realizują one zadań procesowych. Natomiast zatrzymanie procesowe Kodeks postępowania karnego różnicuje jako trzy rodzaje:

- ujęcie osoby (art. 243 k.p.k.),
- zatrzymanie właściwe (art. 244 k.p.k.),
- zatrzymanie na żądanie organów procesowych (art. 247 k.p.k.).

Tak zwane ujęcie ma w stosunku do zatrzymania właściwego, charakter subsydiarny, ponieważ odbywa się w zastępstwie Policji lub innego zobowiązanego do tego organu. Jest to uprawnienie przysługujące każdemu człowiekowi, czyli każdy ma prawo do zatrzymania osoby. Nie jest ono formalnym aktem, ale bezpośrednią reakcją, niejako naturalnym zachowaniem skierowanym bezpośrednio przeciwko sprawcy przestępstwa. Aby jednak było legalne, jest dopuszczalne jedynie w dwóch sytuacjach: na gorącym uczynku przestępstwa lub w pościgu podjętym bezpośrednio po popełnieniu przestępstwa. Spełnienie któregokolwiek z tych warunków nie jest jeszcze wystarczające do legalnego ujęcia osoby. Konieczne jest bowiem, by ponadto zachodziła: obawa ukrycia się tej osoby lub nie można było ustalić jej tożsamości.

Ujęcie osoby następuje zatem, gdy sprawca znajduje się w momencie popełniania przestępstwa lub po jego popełnieniu, jednak gdy jeszcze pozostaje na miejscu przestępstwa lub w jego pobliżu. Nie ma tu znaczenia rodzaj popełnionego przestępstwa, jak też wysokość grożącej za nie kary. Pościg w ujęciu art. 243 § 1 należy rozumieć tak jak to się przyjmuje – w języku potocznym jako podążanie za sprawcą, którego przestępne zachowanie się zostało dostrzeżone, w celu uniemożliwienia mu oddalenia się⁶.

---

⁵ Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi (Dz. U. 1982, Nr 35, poz. 230 ze zm.).

⁶ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z dnia 3 lipca 2008 r., sygn. akt II AKa 78/08, OSA 2010, z. 6, poz. 36.

Czas pościgu nie jest ograniczony, może on trwać zarówno kilkanaście sekund, kilka minut, jak i kilka dni⁷.

Przy ujęciu chodzi więc o sytuację, w której nieujęcie sprawcy mogłoby utrudnić lub wręcz uniemożliwić prowadzenie postępowania karnego. Obawa ukrycia się sprawcy może wynikać z jego zachowania, np. gdy podjął próbę ucieczki, jak też z zagrożenia karą – zwłaszcza obawa surowej kary grożącej za przestępstwo może być silnym bodźcem do ukrywania się. Taka obawa może zachodzić, gdy sprawca nie ma stałego miejsca zamieszkania lub pobytu i mogą wystąpić trudności z jego odnalezieniem w toku postępowania karnego.

Nieemożność ustalenia tożsamości osoby zachodzi przede wszystkim, jeżeli sprawca nie jest znany osobie zatrzymującej go i nie posiada przy sobie dokumentów (np. dowodu osobistego, paszportu) pozwalających na ustalenie danych dotyczących jego osoby lub okazany przez niego dokument budzi wątpliwości co do wiarygodności.

W kwestii przesłanek prawnych zatrzymania właściwego, należy wskazać art. 244 § 1 k.p.k. Wyposaża on Policję w uprawnienie do zatrzymania osoby podejrzaną, jeżeli istnieje uzasadnione przypuszczenie, że popełniła ona przestępstwo, a przypuszczeniu temu towarzyszy dodatkowo obawa ucieczki lub ukrycia się tej osoby, albo zatarcia śladów przestępstwa lub nie można ustalić jej tożsamości albo istnieją przesłanki do przeprowadzenia przeciwko tej osobie postępowania w trybie przyspieszonym.

Zatem najważniejszą przesłanką, która musi zawsze wystąpić, aby można było zatrzymać osobę, jest uzasadnione przypuszczenie, że ta właśnie osoba popełniła przestępstwo. Dodatkowo musi zachodzić przynajmniej jedna z nw. podstaw prawnych:

- obawa ucieczki lub ukrycia się takiej osoby,
- obawa zatarcia śladów przestępstwa – działania zmierzające do uniemożliwienia lub utrudnienia czynności mających na celu wyjaśnienie okoliczności sprawy,

---

⁷ Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 17 marca 2000 r., sygn. akt I KZP 58/99, OSNKW 2000, nr 3-4, poz. 23.

- przesłanki do przeprowadzenia przeciwko osobie postępowania w trybie przyspieszonym,
- niemożność ustalenia jej tożsamości.

W tym miejscu należy dostrzec stosunkowo nowe podstawy prawne zatrzymania wprowadzone w art. 244 kpk § 1 a oraz w § 1 b, a dotyczące zatrzymania sprawcy przemocy w rodzinie. I tak Policja ma prawo zatrzymać podejrzanego o przestępstwo z użyciem przemocy na szkodę osoby wspólnie zamieszkującej, jeżeli zachodzi obawa, że podejrzanym ponownie popełni przestępstwo. Przy czym zatrzymanie to staje się obligatoryjne (obowiązkowe) w sytuacji, gdy przestępstwo zostało popełnione przy użyciu broni palnej, noża lub innego niebezpiecznego przedmiotu. Konsekwencją powyższych zmian ustawodawczych była zmiana w ustawie o Policji, w której funkcjonariusz Policji został upoważniony do zatrzymania sprawcy przemocy w rodzinie stwarzającego bezpośrednie zagrożenie dla życia lub zdrowia ludzkiego.

Zatrzymanie na żądanie organów procesowych to kolejny rodzaj zatrzymania, które można stosować tylko w celu przymusowego doprowadzenia osoby podejrzanego do prokuratora.

Odrębne regulacje odnośnie zatrzymania przewiduje Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia. Zgodnie z art. 45 § 1 k.p.s.w. sprawca wykroczenia może zostać zatrzymany tylko na gorącym uczynku popełnienia wykroczenia lub bezpośrednio potem, jeżeli zachodzą podstawy do zastosowania wobec niego postępowania przyspieszonego lub gdy nie można ustalić jego tożsamości.⁸ Nadto ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich przewiduje podstawy prawne zatrzymania nieletniego w przypadku uzasadnionego popełnienia przez niego czynu karalnego⁹.

Gwarancje procesowe zatrzymanego

Termin „gwarancje procesowe” oznacza przewidziane w prawie środki mające na celu ochronę określonych praw i interesów

---

⁸ Ustawa z dnia 24 sierpnia 2001 r. Kodeks postępowania w sprawach wykroczenia (Dz. U. 2008, Nr 133, poz. 848 ze zm.).

⁹ Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich (Dz. U. 2010, Nr 33, poz. 178 ze zm.).

w procesie karnym. Za takie środki należy zatem rozumieć bądź konkretne przepisy ustaw, bądź zasady prawne które można sformułować na podstawie tych przepisów, bądź inne normy prawne, które wynikają wprost lub pośrednio z przepisów ustawy bądź wreszcie całe instytucje danego systemu prawnego. W doktrynie procesu karnego rozróżnia się gwarancje procesowe, które chronią ogólniejsze interesy zwane gwarancjami wymiaru sprawiedliwości, ustanowione w celu prawidłowej realizacji prawa karnego materialnego i obok nich wyróżnia się gwarancje praw i interesów poszczególnych uczestników procesu¹⁰. Z szeregu tych drugich przedmiotem zainteresowania na potrzeby niniejszego opracowania będą gwarancje praw zatrzymanego. I tak wiążące wskazania dotyczące jego sytuacji w procesie karnym wynikają przede wszystkim z postanowień Konstytucji RP¹¹.

Zasadnicze znaczenie ma tu jednak art. 41 Konstytucji RP, który zapewnia każdemu nietykalność osobistą i wolność osobistą, a ograniczenie lub pozbawienie tych wolności może nastąpić tylko na podstawie i w trybie przewidzianym w ustawie (ust. 1). Każdy pozbawiony wolności – nie na podstawie wyroku sądowego – ma prawo odwołania się do sądu w celu niezwłocznego ustalenia legalności tego pozbawienia (ust. 2). Każdy zatrzymany powinien być niezwłocznie i w sposób zrozumiały dla niego poinformowany o przyczynach zatrzymania. Powinien być on w ciągu 48 godzin od chwili zatrzymania przekazany do dyspozycji sądu. Zatrzymanego należy zwolnić, jeżeli w ciągu 24 godzin od przekazania do dyspozycji sądu nie zostanie mu doręczone postanowienie sądu o tymczasowym aresztowaniu wraz z przedstawionymi zarzutami (ust. 3). Każdy pozbawiony wolności powinien być traktowany w sposób humanitarny (ust. 4), zaś każdy bezprawnie pozbawiony wolności ma prawo do odszkodowania (ust. 5). Oprócz wyżej wskazanych konstytucyjnych gwarancji ochrony wolności osobistej w art. 42 ust. 2 Konstytucji RP, zawarto prawo do obrony, które służy także osobie zatrzymanej.

---

¹⁰ M. Cieślak, *Polska procedura karna. Podstawowe założenia teoretyczne*, Warszawa 1984, s. 479; podobnie K. Marszał, *Proces karny. Zagadnienia ogólne*, Katowice 2008, s. 29; T. Grzegorzczak, J. Tylman, *Polskie postępowanie karne*, Warszawa 2009, s. 55.

¹¹ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. 1997, Nr 78, poz. 483 ze zm.).

Coraz większy wpływ na określenie uprawnień procesowych zatrzymanego i jego faktyczną sytuację w postępowaniu karnym wywierają zobowiązania Polski wynikające z umów międzynarodowych, a przede wszystkim z Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych z dnia 16 grudnia 1966 roku¹² oraz Europejskiej Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności z 4 listopada 1950 roku¹³. Przy czym większość środków gwarancyjnych przewidzianych w Pakcie i Konwencji pokrywa się, a niektóre ich sformułowania niemal dosłownie się powtarzają.

W aktualnie obowiązującym Kodeksie postępowania karnego wyeksponowano gwarancje osób zatrzymanych, rozbudowując je i uściślając. Zasadniczo rozwijają one konstytucyjne gwarancje praworządnego zastosowania zatrzymania. Przede wszystkim należy tu wskazać służące zatrzymanemu: prawo do informacji (art. 244 k.p.k.) i umożliwienie kontaktu z adwokatem (art. 245 k.p.k.). Zatrzymanego należy natychmiast poinformować o przyczynach zatrzymania oraz o przysługujących mu prawach, w tym o prawie do skorzystania z pomocy adwokata, oraz wysłuchać go. Osobie, która była niewątpliwie niesłusznie zatrzymana, służy od Skarbu Państwa odszkodowanie za poniesioną szkodę i zadośćuczynienie za doznaną krzywdę, wynikłą z wykonania względem niej zatrzymania (art. 552 § 4 kpk.)

Szereg uprawnień osoby zatrzymanej wynika z przepisów art. 15 ust. 5 i 6 Ustawy o Policji, która odnosi je nie tylko do zatrzymania prewencyjnego, ale i do zatrzymania procesowego, wymienionego w art. 15 ust. 1 pkt. 2 tej ustawy. Chodzi tu o m.in. o prawo żądania badania lekarskiego, udzielenia zatrzymanemu pierwszej pomocy medycznej, poszanowania jego godności i ochrony dóbr osobistych przy wykonywaniu czynności zatrzymania.

---

¹² Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych z dnia 16 grudnia 1966 r. (Dz. U. 1997, Nr 38, poz. 167 ze zm.).

¹³ Europejska Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności z dnia 4 listopada 1950 r. (Dz. U. 1993, Nr 61, poz. 284 ze zm.).

Zażalenie na zatrzymanie

Prawo złożenia zażalenia do sądu na zatrzymanie (art. 246 kpk) jest niewątpliwie najważniejszą gwarancją ochrony praw osoby zatrzymanej¹⁴. Z drugiej strony jest także formą kontroli sądowej postępowania przygotowawczego¹⁵.

Prawna regulacja kontroli zatrzymania znalazła unormowanie w przepisach aktu najwyższej rangi w hierarchii źródeł prawa – w Konstytucji RP z 1997 r., a ściślej w art. 41, zaś sądową kontrolę zatrzymania zapewniono w art. 246 k.p.k. Regulacja ta nie w pełni odpowiada standardom międzynarodowym ochrony praw i wolności człowieka. Zarówno art. 9 MPPOiP oraz art. 5 EKPC obok możliwości odwołania się przez osobę pozbawioną wolności do sądu w celu zbadania legalności zatrzymania wymagają, aby zatrzymany został niezwłocznie postawiony przed sądem albo inną osobą sprawującą władzę sadowniczą. Instytucja ta nazywana *habeas corpus act* umożliwia przeprowadzenie sądowej kontroli nie na skutek rozpoznania zażalenia wniesionego przez zatrzymanego, ale na skutek realizacji ciężącego na organie zatrzymującym ustawowego obowiązku doprowadzenia zatrzymanego do sądu.

Przed uchwaleniem przez sejm ustawy z dnia 29 maja 1989 r. o zmianie niektórych przepisów prawa karnego, prawa o wykroczeniach, oraz innych ustaw zatrzymanie nie podlegało w ogóle kontroli sądowej, a oceniano jedynie zasadność tymczasowego aresztowania¹⁶. Już od lat 70. w doktrynie procesu karnego dostrzegano potrzebę sądowej kontroli także zatrzymania. Zanim jednak wprowadzono do kodeksu postępowania karnego taką możliwość, poszukiwano jej na drodze procesu cywilnego, w trybie powództwa o ochronę dóbr osobistych (art. 23 i 24 k.c.).

Mając na uwadze wyszczególnione w literaturze rodzaje zatrzymania powstaje pytanie, które z nich są objęte prawem do złożenia zażalenia. Jeszcze do niedawna przyjmowano, że zakre-

---

¹⁴ Zob. S. Pikulski, K. Szczechowicz, *Zatrzymanie...*, op. cit., s. 32.

¹⁵ Zob. też A. Kaftal, *Kontrola sądowa postępowania przygotowawczego*, Warszawa 1974.

¹⁶ Ustawa z dnia 29 maja 1989 r. o zmianie niektórych przepisów prawa karnego, prawa o wykroczeniach, oraz innych ustaw (Dz. U. 1989, Nr 34, poz. 180).

sem gwarancji przewidzianych w kodeksie postępowania karnego dla osób zatrzymanych, w tym prawem do zażalenia na zatrzymanie, nie są objęte osoby zatrzymane na podstawie innych aktów prawnych. Aktualnie zażalenie przysługuje na zatrzymanie właściwe (art. 244 k.p.k.) jak i na zarządzane przez prokuratora (w trybie art. 247 § 2 k.p.k.), ale także na zatrzymanie dokonane w trybie Ustawy o Policji. Ponadto nowelizacja Ustawy o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi dodała do jej art. 40 przepisy ust. 3a-3c, z których wynika że na zatrzymanie w izbie wytrzeźwień przysługuje zażalenie do sądu i ma ono analogiczny zakres, jak zażalenie przewidziane w art. 246 k.p.k. oraz jest rozpoznawane według reguł z k.p.k. Aktualnie zatem również osoby zatrzymane na podstawie Ustawy o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi mogą odwołać się do sądu w celu niezwłocznego ustalenia legalności pozbawienia wolności.

Porównując rozwiązania przyjęte na gruncie ustawy karno-procesowej w zakresie zażalenia na zatrzymanie z przewidzianymi w innych aktach prawnych, należy dostrzec, iż Konstytucja RP (art. 41 ust. 1) stanowi o możliwości odwołania się do sądu jedynie w celu ustalenia legalności pozbawienia wolności, podobnie stanowi MPPOiP oraz EKPC, tymczasem art. 246 k.p.k. szerzej reguluje kryteria kontroli zatrzymania, bowiem wyróżnia oprócz legalności jeszcze zasadność i poprawność wykonania zatrzymania. Wydaje się, że słusznie zauważono w literaturze przedmiotu, iż przepisy Konstytucji RP to normy o charakterze generalnym, więc ustanawiają ogólną regułę kontroli legalności zatrzymania, zaś przepisy ustawy karno-procesowej rozszerzają zakres kontroli o kwestię zasadności i poprawności wykonania zatrzymania.

Zgodnie zatem z treścią art. 246 § 1 k.p.k. zatrzymany w zażaleniu może domagać się zbadania:

- zasadności zatrzymania,
- legalności zatrzymania,
- prawidłowości jego wykonania.

W Kodeksie postępowania karnego kryteria te nie zostały sprecyzowane. Wydaje się, że pierwsze dwa odnosić należy do problematyki dopuszczalności. Biorąc pod uwagę kryterium le-

galności sąd winien zwrócić uwagę na legitymację organu, który dokonał zatrzymania, czas jego trwania i prawną możliwość jego zastosowania.

Zasadność zatrzymania wiąże się z istnieniem faktycznych podstaw podejrzenia popełnienia przestępstwa i celowością zastosowania zatrzymania w stosunku do konkretnej osoby. Ponadto zasadność należy łączyć z istnieniem odpowiedniej podstawy dowodowej do dokonania tej czynności, w tym danych uzasadniających przypuszczenie popełnienia przestępstwa przez zatrzymywanego. Podstawa dowodowa musi jednocześnie wskazywać na istnienie innych warunków zastosowania tej instytucji tj. m.in. obawy ucieczki, ukrycia się osoby, zatarcia przez nią śladów przestępstwa, bądź musi zachodzić niemożność ustalenia jej tożsamości. Prawidłowość wykonania dotyczy natomiast jedynie sfery wykonawczej.

Prawidłowość zatrzymania to z kolei poprawność dokonania poszczególnych, wymaganych przez ustawę czynności, związanych z zatrzymywaniem, a więc konieczność udzielenia informacji i pouczeń, a także sporządzenia protokołu z dochowaniem jego wymogów określonych w art. 244 § 3 k.p.k., w tym doręczenia zatrzymanemu jego odpisu. Kontroli podlega tu także sposób dokonania tej czynności przez zatrzymującego (np. zbędne użycie siły fizycznej lub pałki, obraźliwe traktowanie zatrzymanego, wyrządzenie szkód w mieniu itd.).

Kontrola zasadności i legalności jest uznawana za kontrolę merytoryczną, zaś kontrola formalna to badanie prawidłowości wykonania zatrzymania, warunków pobytu, prawidłowości prowadzonej dokumentacji. Zauważyć także należy, iż żądanie zbadania zasadności i legalności zmierza do zwolnienia zatrzymanego, natomiast badanie prawidłowości wykonania zmierza do stwierdzenia i wytknięcia przez sąd niewłaściwego sposobu wykonania tego środka.

Istotnym zagadnieniem jest kontrola sądowa czasu trwania zatrzymania. Kodeks postępowania karnego przewiduje ścisłe ramy czasowe dla zatrzymania właściwego (art. 248 k.p.k.). Zatrzymanego należy natychmiast zwolnić, gdy:

- ustanie przyczyna zatrzymania,

- jeżeli w ciągu 48 godzin od chwili zatrzymania przez uprawniony organ nie zostanie on przekazany do dyspozycji sądu wraz z wnioskiem o zastosowanie tymczasowego aresztowania,
- jeżeli w ciągu 24 godzin od przekazania go do dyspozycji sądu nie doręczono mu postanowienia o zastosowaniu wobec niego tymczasowego aresztowania,
- na polecenie sądu lub prokuratora.

Ważnym jest, że ponowne zatrzymanie osoby podejrzanej na podstawie tych samych faktów i dowodów jest niedopuszczalne.

W związku z trybem rozpoznania zażalenia należy zauważyć, iż legitymacja prawna do wniesienia tego środka zaskarżenia przysługuje jedynie zatrzymanemu. Z powodu braku definicji legalnej „zatrzymanego” określa się go jako osobę, wobec której zastosowano środek przymusu polegający na krótkotrwałym pozbawieniu wolności.

Rozpoznanie zażalenia następuje na zasadach przewidzianych w rozdziale 50 k.p.k. ze zmianami wynikającymi z przepisów rozdziału 27 k.p.k., które stanowią tu *lex specialis*. Kodeks postępowania karnego nie reguluje szczegółowo kwestii terminu do wniesienia zażalenia – należy zatem sięgnąć do rozdziału traktującego ogólnie o zażaleniu i art. 460 k.p.k., zgodnie z którym zażalenie wnosi się w terminie 7 dni od zatrzymania. Zażalenie przekazuje się niezwłocznie sądowi rejonowemu miejsca zatrzymania lub prowadzenia postępowania, który jest właściwy do jego rozpoznania i który również niezwłocznie je rozpoznaje (art. 246 § 2 k.p.k.). Określenie „niezwłocznie” oznacza „tak szybko, jak to tylko możliwe w danej sytuacji”. Gwarancja ta jest o tyle istotna, gdyż w razie jej niezachowania może mieć miejsce sytuacja, w której okres zatrzymania upłynie jeszcze przed rozpoznaniem wniesionego zażalenia. Spowoduje to utratę jego realnego znaczenia, gdyż zatrzymany nie osiągnie celu jakim jest jak najszybsze wyjście na wolność. W takim wypadku postanowienie sądu wydane po rozpoznaniu zażalenia może mieć znaczenie dla potencjalnego postępowania w przedmiocie odszkodowania za niewątpliwie niesłuszne tymczasowe aresztowanie.

Jeżeli zatrzymanie przerodziło się w zastosowane przez sąd tymczasowe aresztowanie (art. 250 k.p.k. w zw. z art. 248 § 1

k.p.k.), na które złożono zażalenie tak, że doszło do zbiegu zażaleń na zatrzymanie i tymczasowe aresztowanie i gdy sąd nie zdąży rozpoznać zażalenia na zatrzymanie przed wpływieniem do tego samego sądu, w tej samej sprawie, co do tej samej osoby, zażalenia na tymczasowe aresztowanie, wówczas obydwa zażalenia mogą być rozpoznane łącznie (art. 246 § 5 k.p.k.). Oznacza to, że oba zażalenia może wówczas rozpoznać sąd odwoławczy wobec sądu, który zastosował tymczasowe aresztowanie, a prezes sądu rejonowego przekazuje oba te środki sądowi odwoławczemu, chyba że sąd rejonowy w trybie art. 463 § 1 k.p.k. uwzględnia zażalenie na zatrzymanie. Właściwym do rozpoznania obu zażaleń łącznie jest sąd właściwy do rozpoznania zażalenia na postanowienie o tymczasowym aresztowaniu. Ponieważ podstawy ogólne i przesłanki tymczasowego aresztowania i zatrzymania są różne obydwie kwestie są rozstrzygane odrębnie, co znajduje odzwierciedlenie w wydanym orzeczeniu. Ustawa nie zabrania jednak odrębnego rozpoznania obu zażaleń – jednego przez sąd rejonowy, drugiego przez odwoławczy – okręgowy.

Odnosząc się do właściwości miejscowej sądu do rozpoznania zażalenia na zatrzymanie, to w tym zakresie decyduje miejsce zatrzymania lub miejsce prowadzenia postępowania. Ustawodawca wskazał dwa kryteria dotyczące ustalenia właściwości miejscowej, nie czyniąc żadnych preferencji. Wydaje się, że miejsce prowadzenia postępowania winno decydować w sytuacji, kiedy to postępowanie zostało wszczęte. W doktrynie zauważono problem, jaki może powstać w sytuacji, kiedy to już po wszczęciu postępowania przygotowawczego organ procesowy dokona zatrzymania osoby w warunkach niecierpiących zwłoki i w dodatku w miejscu odległym od miejsca, w którym siedzibę ma prokurator prowadzący postępowanie. Pojawia się pytanie, do którego z sądów wówczas Policja powinna przekazać zażalenie, czy do sądu rejonowego miejsca zatrzymania czy raczej do sądu właściwego ze względu na prowadzone postępowanie mimo, że przykładowo znajduje się on kilkaset kilometrów od miejsca zatrzymania. Za tym drugim rozwiązaniem opowiadają się między innymi A. Ludwiczak, R. A. Stefański. Gdyby wziąć pod uwagę interes osoby zatrzymanej i nakaz niezwłocznego rozpoznania zażalenia uznać by należało, że rozwiązanie powyższe jest błędne. Jednak jak za-

uważają A. Ludwiczek, R. A. Stefański w wielu sytuacjach sąd miejsca zatrzymania i tak nie mógłby niezwłocznie przystąpić do rozpoznania zażalenia z powodu braku materiałów niezbędnych do wydania merytorycznej decyzji, musiałby więc żądać przesłania przedmiotowych akt, co z pewnością już spowodowałoby pewne opóźnienie.

Przepisy rozdziału 27 k.p.k. nie przewidują odrębnych regulacji dotyczących forum rozpoznania sprawy, będą więc miały tu zastosowanie ogólne przepisy. Sąd rozpoznaje zażalenie na posiedzeniu (art. 95 k.p.k.) jednoosobowo (art. 30 k.p.k.). Zwrócić należy uwagę, iż art. 246 k.p.k. § 1 i 2 oraz art. 464 k.p.k. zostały uznane przez TK w wyroku z dnia 6 grudnia 2004 roku za niezgodne z art. 45 ust.1, art. 41 ust. 2 zd. pierwsze i art. 42 ust. 2 Konstytucji RP, w zakresie w jakim nie gwarantują zatrzymanemu lub jego obrońcy bądź pełnomocnikowi wzięcia udziału w posiedzeniu sądu¹⁷. W związku z tym ustawą z dnia 7 lipca 2005 roku o zmianie ustawy k.p.k., art. 464 k.p.k. zmieniono i dopuszczono na jego podstawie udział stron, obrońców i pełnomocników, w posiedzeniu zażaleniowym w kwestii zatrzymania, z zastosowaniem do pozbawionego wolności zatrzymanego odpowiednio art. 451 k.p.k. czyli doprowadzenia go na posiedzenie na jego wniosek¹⁸. Powyższa regulacja pozostaje w zgodzie z najnowszym orzecznictwem Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, w którym podkreśla się, że sądowa kontrola legalności pozbawienia wolności powinna być przeprowadzona z zachowaniem podstawowych gwarancji *fair trial*, a do nich należy zasada równości broni, nakazująca między innymi zapewnienie stronom równego udziału w postępowaniu kontrolnym, a tym samym równych możliwości zaprezentowania swoich argumentów¹⁹.

---

¹⁷ Wyrok TK z dnia 6 grudnia 2004 r., SK 29/04, Dz. U. Nr 264, poz. 2641.

¹⁸ Ustawa z dnia 7 lipca 2005 r. o zmianie ustawy Kodeks postępowania karnego (Dz. U. 2005, Nr 169, poz. 1416), która weszła w życie 21 września 2005 roku.

¹⁹ Porównaj chociażby wyroki ETPC: z 24 października 1979 r., w sprawie 6301/73 Winterwerp przeciwko Holandii; z 12 maja 1982 r., w sprawie 13770/8 Megyeri przeciwko Niemcom, z 25 marca 1999 r., w sprawie 31195/96 Nikolowa przeciwko Bułgarii, <http://www.echr.coe.int>.

Treść orzeczenia sądu rozpoznającego zażalenie na zatrzymanie właściwe zależy od dokonanych ustaleń i od sytuacji zatrzymanego²⁰:

- w razie uznania, że zatrzymanie było bezzasadne, nielegalne, a zatrzymany jest nadal pozbawiony wolności, sąd zarządza natychmiastowe zwolnienie zatrzymanego (art. 246 § 3 k.p.k.) oraz zawiadamia o tym prokuratora i organ przełożony nad organem, który dokonał zatrzymania (art. 246 § 4 k.p.k.),
- jeżeli sąd stwierdzi wyłącznie nieprawidłowości w wykonaniu zatrzymania, daje satysfakcję moralną zatrzymanemu, zawiadamiając o tym prokuratora i organ przełożony nad tym, który dokonał zatrzymania (art. 246 § 4 k.p.k.),
- w sytuacji, gdy zatrzymany już został zwolniony i bezprzedmiotowe jest zarządzenie jego zwolnienia, sąd post factum stwierdza bezpodstawność lub nielegalność zatrzymania albo nieprawidłowość zatrzymania i zawiadamia o tym prokuratora oraz organ przełożony nad organem, który dokonał zatrzymania (art. 246 § 4 k.p.k.),
- jeżeli uchybienie w obu wyżej przedstawionych sytuacjach polegało na nieprawidłowościach wykonania zatrzymania, stwierdza ich zaistnienie; dopiero jednak gdy miały one charakter poważnych nieprawidłowości, zawiadamia o tym prokuratora i organ przełożony nad organem, który dokonał zatrzymania (art. 246 § 4 k.p.k.).

Uwagi końcowe

Zatrzymanie jest jednym ze środków przymusu przewidzianych w Kodeksie postępowania karnego z 1997 roku. Wiąże się ono z krótkotrwałym pozbawieniem wolności, a zatem bezspornie ingeruje w wolność osobistą. Prawo do sądowej kontroli zatrzymania z pewnością należy postrzegać, jako kluczową gwarancję spośród wszystkich przysługujących zatrzymanemu uprawnień

---

²⁰ R. A. Stefański, *Środki zapobiegawcze w nowym kodeksie postępowania karnego*, Warszawa 1998, s. 262-263; L. Paprzycki, *Sądowa kontrola zatrzymania*, „Nowe Prawo” 1989, nr 9, s. 45.

procesowych. Ma ono stanowić barierę przed nielegalnym stosowaniem tego środka i zapobiec jego nadużywaniu przez organy procesowe. Z tego powodu szczególnej wagi nabiera rola sądu w zakresie kontroli legalności, zasadności i prawidłowości wykonania zatrzymania.

Bibliografia

1. Cieślak M., *Polska procedura karna. Podstawowe założenia teoretyczne*, Warszawa 1984.
2. Grzegorzczak T., Tylman J., *Polskie postępowanie karne*, Warszawa 2009.
3. Kaftal A., *Kontrola sądowa postępowania przygotowawczego*, Warszawa 1974.
4. Kalinowski S., *Polski proces karny w zarysie*, Warszawa 1981.
5. Marszał K., *Proces karny. Zagadnienia ogólne*, Katowice 2008.
6. Paprzycki L., *Sądowa kontrola zatrzymania*, „Nowe Prawo” 1989, nr 9.
7. Pikulski S., Szczechowicz K., *Zatrzymanie i tymczasowe aresztowanie w świetle praw i wolności obywatelskich*, Olsztyn 2004.
8. Stefański R. A., *Zatrzymanie według nowego kodeksu postępowania karnego*, „Prokuratura i Prawo” 1997, nr 10.
9. Stefański R. A., *Środki zapobiegawcze w nowym kodeksie postępowania karnego*, Warszawa 1998.
10. Waltoś S., *Proces karny. Zarys systemu*, Warszawa 1985.

Dr Anna Gadomska-Radel

Niepaństwowa Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Białymstoku

WYSLUCHANIE DZIECKA W POSTĘPOWANIU CYWILNYM

Streszczenie

W celu dostosowania przepisów kodeksu postępowania cywilnego do standardów konstytucyjnych, postanowień Konwencji o prawach dziecka oraz Europejskiej konwencji o wykonywaniu praw dzieci, wprowadzono instytucję wysłuchania dziecka, czego wyrazem jest art. 216¹ k.p.c. oraz art. 576 § 2 k.p.c. Daje ona dziecku prawo do wyrażenia swoich poglądów oraz umożliwia uwzględnienie jego zdania i rozsądnych życzeń w sprawach dotyczących jego osoby lub majątku. W celu ochrony praw małoletniego powinno być ono przeprowadzone w specjalnie przystosowanych do tego pomieszczeniach, w obecności biegłego psychologa oraz utrwalone za pomocą urządzenia rejestrującego obraz i dźwięk.

Słowa kluczowe: dziecko, wysłuchanie, postępowanie cywilne, biegły psycholog, ochrona praw dziecka, prawa dziecka.

HEARING OF A CHILD IN CIVIL PROCEEDINGS

Abstract

In order to adapt the provisions of the Code of Civil Procedure to constitutional standards, the provisions of the Convention on the Rights of the Child and European Convention on the Exercise of Children's Rights, the institution of the child's hearing was introduced, which is reflected in the provisions of article 216¹ and article 576 § 2 of the Code of Civil Procedure. It gives the child the right to express its opinions and enables taking into consideration child's views and reasonable wishes in matters concerning child's person or property. In order to protect the rights of the minor, hearing of a child should be performed in a specially adapted chambers in the presence of an expert witness in the field of psychology and recorded using the equipment recording sound and vision.

Keywords: child, hearing, civil procedure, expert witness in the field of psychology, protection of children's rights, rights of the child.

Prawo dziecka jako podmiotu zdolnego do kształtowania swoich poglądów oraz do swobodnego ich wyrażania we wszystkich sprawach, które jego dotyczą, w tym prawo do wypowiedzania się w każdym postępowaniu sądowym powinno być zagwarantowane w porządku prawnym każdego państwa. Dziecko bowiem stanowi odrębny podmiot konstytucyjnych praw i wolności. Do XIX wieku nie rozumiano odrębności i specyfiki podmiotu jakim jest dziecko. Uważano, że dzieciństwo jest mało istotnym procesem w życiu człowieka, charakteryzującym się słabością umysłową i fizyczną. Dziecko podlegające absolutnej władzy ojca traktowano jako zadatek na człowieka, wymagający surowego wychowania¹. Sytuacja zmieniła się pod koniec XIX wieku, zaś zasadniczym dokumentem międzynarodowym mającym znaczenie w tworzeniu praw dziecka i umożliwieniu mu swobodnego wypowiedzania swojego zdania jest Konwencja o prawach dziecka z dnia 20 listopada 1989 r.² Zgodnie z treścią art. 12 ust. 2 Konwencji o prawach dziecka uznano, że należy zapewnić dziecku prawo do swobodnego wyrażania własnych poglądów we wszystkich sprawach dotyczących dziecka z uwzględnieniem jego wieku i stopnia dojrzałości. Dziecko powinno zatem mieć zapewnioną możliwość wypowiedzenia się w każdym postępowaniu sądowym i administracyjnym zarówno osobiście bądź za pośrednictwem przedstawiciela np. rodzica lub opiekuna.

Dzięki uchwaleniu Konwencji o prawach dziecka sprawa praw dzieci na świecie zyskała wysoki priorytet polityczny w działalności Organizacji Narodów Zjednoczonych i różnych międzynarodowych organizacji regionalnych. Konwencja o prawach dziecka została ratyfikowana przez 192 państwa. Polska podpisała Konwencję o prawach dziecka 26 stycznia 1990 r., zaś Sejm ustawą z dnia 27 września 1990 r. o ratyfikacji Konwencji o prawach dziecka wyraził zgodę na jej ratyfikację przez Prezydenta. Konwencja weszła w życie z dniem 7 lipca 1991 r. Zgodnie z Konstytucją, Konwencja jako ratyfikowana umowa międzynarodowa

---

¹ P. Aries, *Historia dzieciństwa. Dziecko i rodzina w dawnych czasach*, Gdańsk 1995, s. 65.

² Konwencja o prawach dziecka z dnia 20 listopada 1989 r. (Dz. U. 1991, Nr 16, poz. 71).

stanowi integralną część wewnętrznego polskiego porządku prawnego.

W przedmiocie instytucji wysłuchania dziecka istotną rolę odgrywa także Europejska konwencja o wykonywaniu praw dzieci sporządzona w Strasburgu w dniu 25 stycznia 1996 r.³ Celem tej konwencji jest promowanie – dla dobra dzieci – ich praw, przyznanie dzieciom praw procesowych oraz ułatwienie ich wykonywania poprzez zapewnienie, że dzieci osobiście albo za pośrednictwem innych osób lub instytucji będą informowane i uprawnione do uczestnictwa w dotyczących ich postępowaniach przed organem państwowym (art. 1 ust. 2). W art. 3 Konwencji wskazano, że dziecko uznane według prawa wewnętrznego za mające wystarczające rozeznanie, w dotyczącym go postępowaniu przez organem sądowym powinno mieć przyznane prawo – i samo może żądać przyznania tego prawa – do otrzymywania wszystkich istotnych informacji, do pytania go o zdanie i do wyrażania swojego stanowiska, do bycia informowanym o ewentualnych skutkach jego stanowiska oraz o ewentualnych skutkach każdej decyzji. Jednocześnie w art. 6 Konwencji podkreślono, że dziecko jest podmiotem praw, o czym świadczy zapis, iż organ sądowy przed podjęciem decyzji powinien zasięgnąć opinii samego dziecka, umożliwić mu przedstawienie jego stanowiska, a także przykładać należytą wagę do stanowiska wyrażonego przez dziecko.

Powyższe stanowi potwierdzenie, że instytucja wysłuchania dziecka jest szeroko uregulowana w aktach prawa międzynarodowego i tym samym państwa mają obowiązek przestrzegania prawa dziecka do bycia wysłuchanym w sprawach, które odnoszą się do jego osoby, majątku oraz mają wpływ na życie i dalsze losy małoletniego.

Standardy wyznaczone przez Konwencję o prawach dziecka oraz Europejską konwencję o wykonywaniu praw dzieci, znajdują odzwierciedlenie w polskich regulacjach prawnych, a w szczególności w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej⁴, kodeksie postę-

---

³ Europejska konwencja o wykonywaniu praw dzieci z dnia 25 stycznia 1996 r. (Dz. U. 2000, Nr 107, poz. 1128).

⁴ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. 1997, Nr 78, poz. 483 ze zm.).

powania cywilnego⁵, kodeksie rodzinnym i opiekuńczym⁶ oraz kodeksie postępowania karnego⁷. Konstytucyjny standard udziału dziecka w postępowaniu sądowym wynika z art. 72 ust. 3 Konstytucji RP, który stanowi, że „w toku ustalania praw dziecka organy władzy publicznej oraz osoby odpowiedzialne za dziecko są obowiązane do wysłuchania i w miarę możliwości uwzględnienia zdania dziecka. Prawo do wysłuchania odnosi się do każdego dziecka, które znajduje się pod władzą Rzeczypospolitej Polskiej”⁸. Podmiotowe traktowanie dziecka zarówno w odniesieniu do jego pozycji w rodzinie, jak i w sądzie zagwarantowano także w przepisach kodeksu rodzinnego i opiekuńczego, o czym świadczy treść art. 95 § 4⁹: „rodzice przed powzięciem decyzji w ważniejszych sprawach dotyczących osoby lub majątku dziecka powinni je wysłuchać, jeżeli rozwój umysłowy, stan zdrowia i stopień dojrzałości dziecka na to pozwala, oraz uwzględnić w miarę możliwości jego rozsądne życzenia”. Obowiązek wysłuchania dziecka jest uzależniony od jego rozwoju umysłowego, stanu zdrowia i stopnia dojrzałości. Nie ma on zatem związku ze zdolnością do czynności prawnych i obejmuje także dzieci, które nie ukończyły 13 roku życia, czyli pozbawione są zdolności do czynności prawnych.

W związku z koniecznością dostosowania nie tylko przepisów prawa cywilnego materialnego, lecz także przepisów postępowania cywilnego do standardów konstytucyjnych oraz Konwencji o prawach dziecka, nowelizacją Kodeksu postępowania cywilnego¹⁰, która weszła w życie w dniu 13 czerwca 2009 r. wprowadzono obowiązek wysłuchania dziecka w sprawach cywilnych.

---

⁵ Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. Kodeks postępowania cywilnego (Dz. U. 1964, Nr 43, poz. 296 ze zm.).

⁶ Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz. U. 1964, Nr 9, poz. 59 ze zm.).

⁷ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego (Dz. U. 1997, Nr 89, poz. 555 ze zm.).

⁸ E. Morawska, *Ochrona praw dziecka w świetle art. 72 Konstytucji RP. Uwagi na tle orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego*, „Kwartalnik Prawa Publicznego” 2007, nr 4, s. 143.

⁹ Artykuł dodany na podstawie art. 3 pkt 6 ustawy z dnia 6 listopada 2008 r. o zmianie ustawy Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. 2008, Nr 220, poz. 1431), wszedł w życie w dniu 13 czerwca 2009 r.

¹⁰ Ustawa z dnia 6 listopada 2008 r. i zmianie ustawy – Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. 2008, Nr 220, poz. 1431).

Zgodnie z treścią art. 216¹ § 1 k.p.c., „sąd w sprawach dotyczących osoby małoletniego dziecka wysłucha je, jeżeli jego rozwój umysłowy, stan zdrowia i stopień dojrzałości na to pozwala”. Jednakże ustawodawca chociaż w wskazanym artykule posługuje się terminem „dziecko” to jednak ani w kodeksie cywilnym, ani kodeksie postępowania cywilnego nie zostało ono wprost zdefiniowane. Pojęcie dziecka natomiast ma ogromne znaczenie w problematyce wysłuchania, gdyż odnosi się do podmiotu, który spotyka się z przedstawicielami judykatury w trakcie postępowania sądowego w sprawach dotyczących małoletniego.

Słownikowa definicja terminu „dziecko” podaje, że jest to „człowiek od urodzenia do wieku młodzieńczego”¹¹. Dziecko to człowiek, który po przyjściu na świat przez dłuższy czas jest niezdolny do samodzielnego życia. Z kolei według Encyklopedii PWN dzieckiem jest „człowiek w pierwszym okresie postnatalnego rozwoju osobniczego, od chwili urodzenia do zakończenia procesu wzrastania”¹². Zgodnie zaś z art. 2 ustawy o Rzeczniku Praw Dziecka¹³, „dzieckiem jest każda istota ludzka od poczęcia do osiągnięcia pełnoletniości”. Uzyskanie pełnoletniości określają odrębne przepisy. Na znaczenie terminu „dziecko” zwrócił uwagę także Trybunał Konstytucyjny w wyroku z dnia 28 maja 1997 r.¹⁴, który wyraził pogląd, że definiując dziecko należy uwzględnić z jednej strony moment poczęcia, zaś z drugiej osiągnięcie pełnoletniości.

Z powyższego wynika, że momentem granicznym pomiędzy dzieckiem a dorosłym jest kryterium wieku, a mianowicie uzyskanie przez istotę ludzką pełnoletniości. Zgodnie z przepisami kodeksu cywilnego¹⁵ (zwanego dalej k.c.) pełnoletność uzyskuje się z chwilą ukończenia 18 lat (art. 10 § 1 k.c.), z wyjątkiem kobiet, które ukończyły 16 lat i zawarły związek małżeński za zgodą sądu opiekuńczego (art. 10 § 2 k.c. i art. 10 § 1 k.r.o.). Małoletni

---

¹¹ M. Szymczak (red.), *Słownik języka polskiego*, t. 1, A–K, Warszawa 1981, s. 498.

¹² *Encyklopedia PWN*, www.encyklopedia.pwn.pl.

¹³ Ustawa z dnia 6 stycznia 2000 r. o Rzeczniku Praw Dziecka (Dz. U. 2000, Nr 6, poz. 69 ze zm.).

¹⁴ Orzeczenie TK z dnia 28 maja 1997 r., K 26/96, OTK ZU 1997, Nr 2, poz. 19.

¹⁵ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny (Dz. U. 1964, Nr 16, poz. 93 ze zm.).

poprzez zawarcie małżeństwa uzyskuje pełnoletniość. Z punktu widzenia prawa cywilnego przez dziecko należy zatem rozumieć człowieka od urodzenia do 18 lat tj. do momentu uzyskania przez niego pełnej zdolności do czynności prawnych i ustania opieki prawnej ze strony rodziców lub opiekuna, ustanowionego prawnie. Do czasu uzyskania przez człowieka pełnoletniości ma on ograniczoną zdolność do czynności prawnych lub do ukończenia 13 roku życia w ogóle jej nie posiada. Wynika to z art. 11 k.c., który stanowi, że pełną zdolność do czynności prawnych nabywa się z chwilą uzyskania pełnoletniości i art. 12 k.c., zgodnie z którym nie mają zdolności do czynności prawnych osoby, które nie ukończyły trzynastu lat oraz osoby ubezwłasnowolnione całkowicie. Prawo cywilne uznało zatem człowieka 18-letniego jako dojrzałego i przygotowanego do życia społecznego. Z powyższego można wnioskować, że na gruncie prawa cywilnego nie występuje wprost pojęcie dziecka, a ustawodawca posługuje się jedynie terminem „małoletni”.

Interpretacja pojęcia dziecka pozwala zarówno na określenie podmiotu, do którego znajduje bezpośrednie zastosowanie instytucja wysłuchania uregulowana w kodeksie postępowania cywilnego jak również na kompleksowe przeanalizowanie omawianej problematyki.

Z treści art. 216¹ k.p.c. wynika, że wysłuchanie małoletniego dziecka występuje w sytuacji, gdy istnieje konieczność ustalania w procesie jego praw niemajątkowych np. kształtowania władzy rodzicielskiej w sprawach o rozwód, separację, unieważnienie małżeństwa, w sprawach dotyczących ustalania lub zaprzeczania pochodzenia dziecka, unieważnienia uznania dziecka oraz rozwiązania przysposobienia. Treść art. 216¹ § 1 k.p.c. obliguje zatem sąd do wysłuchania małoletniego w każdej sprawie, która dotyczy jego osoby. Z literalnego brzmienia przepisu należy wnioskować, że nie znajduje on zastosowania w sprawach alimentacyjnych dotyczących kwestii majątkowych, natomiast znajduje odniesienie do spraw dotyczących osoby dziecka¹⁶. Ponadto umiejscowienie art. 216¹ k.p.c. świadczy o możliwości stosowania

---

¹⁶ E. Stefańska, *Postępowanie przed sądami pierwszej instancji*, [w:] M. Manowska (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, Warszawa 2013, s. 418.

tej regulacji prawnej jedynie w postępowaniu procesowym. Dlatego też aby rozszerzyć możliwość wysłuchania dziecka w kwestiach odnoszących się do jego sytuacji w rodzinie także na postępowanie nieprocesowe ustawodawca wprowadził przepis art. 576 § 2 k.p.c., według którego sąd w sprawach dotyczących osoby lub majątku dziecka wysłucha je, jeżeli jego rozwój umysłowy, stan zdrowia i stopień dojrzałości na to pozwala, uwzględniając w miarę możliwości jego rozsądne życzenia. Tak więc przepis ten dotyczy zarówno spraw majątkowych, jak i niemajątkowych dzieci.

W sprawie rodzinnej i opiekuńczej dotyczącej małoletniego w myśl art. 216¹ k.p.c. i art. 576 § 2 k.p.c., sąd ma obowiązek zapoznać się ze stanowiskiem dziecka poprzez jego wysłuchanie, ale jedynie wtedy, gdy rozwój umysłowy, stan zdrowia i stopień dojrzałości dziecka na to pozwala. Wynika z tego, że dokonanie oceny wymienionych przesłanek należy każdorazowo do kompetencji sądu. Dodatkowo w art. 216¹ § 1 k.p.c. ustawodawca wskazał, że sąd stosownie do okoliczności, rozwoju umysłowego, stanu zdrowia i stopnia dojrzałości dziecka uwzględni jego zdanie i rozsądne życzenia.

Ponadto sąd podejmując decyzję w przedmiocie wysłuchania małoletniego winien kierować się naczelną zasadą prawa rodzinnego, a mianowicie dobrem dziecka. Wprawdzie nie została ona wprost wskazana w znowelizowanych przepisach odnoszących się do instytucji wysłuchania, lecz znajduje wyraz w orzecznictwie sądowym. W zakresie kierowania się przy wysłuchaniu małoletniego przesłanką dobra wypowiedział się Sąd Najwyższy w postanowieniu z dnia 15 grudnia 1998 r.¹⁷, w którym stwierdził, że „kierując się celowością, przy uwzględnieniu stopnia dojrzałości małoletniego oraz charakteru sprawy opiekuńczej, właściwy sąd powinien zapoznać się ze stanowiskiem tego małoletniego, mając na względzie jego dobro (art. 12 Konwencji o prawach dziecka oraz art. 573, 574 i 576 § 2 k.p.c.)”. W literaturze przedmiotu zgodnie podkreśla się obowiązek dbałości sądu, aby osobisty udział dziecka w postępowaniu nie miał ujemnych następstw natury społeczno-wychowawczej albo tego rodzaju na-

---

¹⁷ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 15 grudnia 1998 r., I CKN 1122/98, OSNC 1999, Nr 6, poz. 119.

stępstwa były ograniczone do minimum¹⁸. W ocenie Bronisława Czecha wysłuchanie dziecka w sprawie rozwodowej nie może być regułą i sędzia powinien podejmować decyzję kierując się doświadczeniem życiowym i zawodowym oraz uwzględniając okoliczności sprawy, wiek dziecka, jego stopień rozeznania, a także dobro dziecka i konieczność jego wysłuchania¹⁹. Ponadto Sąd Najwyższy wyraził stanowisko, że „spełnienie przesłanek warunkujących przeprowadzenie wysłuchania małoletniego musi być ocenione przez sąd w świetle okoliczności sprawy w odniesieniu do konkretnego małoletniego dziecka. Z uwagi na fakt, że wysłuchanie dziecka stanowi czynność procesową, zarówno o jej przeprowadzeniu, jak i pominięciu decyduje sąd, a więc skład orzekający sądu, a nie jego przewodniczący”²⁰.

Bez wątplenia decyzja co do udziału małoletniego dziecka w postępowaniu sądowym jest dokonywana w konkretnej, indywidualnej sytuacji. Jest ona uwarunkowana szeregiem czynników, m.in. wymaga zgromadzenia obiektywnych i istotnych informacji pozwalających na ochronę praw dziecka i zapewnienie jego pełnego rozwoju. Jednocześnie decyzja ta powinna być przemyślana i nacechowana racjonalnym postępowaniem podmiotu uzasadnionym posiadaną przez niego informacją²¹.

Wysłuchanie małoletniego nie jest przesłuchaniem go w charakterze świadka i wymaga zbadania stopnia dojrzałości postawy dziecka i racjonalności wyrażanych przez niego przekonań, w szczególności, gdy jest uwikłane w spory rodzinne. Sąd kierując się zasadą dobra dziecka powinien przy podejmowaniu decyzji o wysłuchaniu dziecka chronić je, aby w konsekwencji nie zostało ono zaangażowane w konflikt istniejący pomiędzy jego przedstawicielami ustawowymi. Kwestia rozeznania stopnia rozwoju umysłowego małoletniego dziecka oraz stopnia jego dojrzałości i w konsekwencji oceny rozsądności jego wypowiedzi może

---

¹⁸ B. Czech, *Artykuł 58 k.r.o. w związku z problematyką ustawy nowelizującej z dnia 6 listopada 2008 r.*, „Rodzina i Prawo” 2009, nr 19, s. 5 i nast.

¹⁹ B. Czech, *Wysłuchanie małoletniego dziecka rozwodzających się rodziców*, [w:] K. Piasecki (red.), *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, Warszawa 2009, s. 468.

²⁰ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 13 grudnia 2013 r., SNO 35/13, LEX nr 1409019.

²¹ E. Gapska, *Czynności decyzyjne sądów w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2010, s. 39.

uzasadniać powołanie osoby dysponującej wiedzą specjalistyczną (art. 278 § 1 k.p.c.)²². Jako czynniki sytuacyjne, które powinny być uwzględniane w decyzji o wysłuchaniu dziecka w sądzie opiekuńczym w sprawach dotyczących jego osoby lub majątku oraz w uwzględnieniu jego „rozsądnych życzeń”, wyodrębniono:

- wpływ sytuacji rodzinnej na postawy i treść wypowiedzi dziecka,
- wpływ okoliczności i sposobu wysłuchania,
- obiektywne możliwości, które pozwalają na uwzględnienie oczekiwań dziecka²³.

W związku z tym, w ocenie autorki, w czynności wysłuchania dziecka powinien obligatoryjnie brać udział biegły psycholog, który posiada stosowną wiedzę i doświadczenie pozwalające na zbadanie stopnia dojrzałości, świadomości dokonywanych wyborów oraz rozwoju umysłowego dziecka. Opinia sporządzona przez biegłego pozwoli następnie na dokonanie przez sąd oceny uzyskanych od dziecka informacji. Spotkanie dziecka z psychologiem ma także istotne znaczenie na etapie przygotowania do czynności wysłuchania, gdyż już wówczas biegły na podstawie przeprowadzonej z dzieckiem rozmowy, oceni stopień rozwoju psychofizycznego dziecka, ustali jego zasób słownictwa oraz osobowość będące pomocne przy prawidłowym przeprowadzeniu czynności wysłuchania i formułowaniu odpowiednich pytań kierowanych do dziecka, z uwzględnieniem jego wieku i rozwoju. Tak więc sędzia przed przystąpieniem do wysłuchania powinien zapoznać się z opinią biegłego psychologa oraz z materiałem dowodowym zgromadzonym w sprawie. Ponadto sąd przed wysłuchaniem dziecka może zarządzić przeprowadzenie wywiadu środowiskowego celem uzyskania informacji dotyczących małoletniego i jego środowiska, a w szczególności zachowania się i warunków wychowawczych dziecka, sytuacji bytowej rodziny, sposobu spędzania przez niego wolnego czasu, stosunku do rodziców lub opiekunów, czy też podejmowanych działań wychowawczych. Nie sposób bowiem pominąć, że odpowiednie przygotowanie do czynności wysłuchania jest konieczne, gdyż na osobach

---

²² A. Czerederecka, *Psychologiczne kryteria wysłuchania dziecka w sprawach rodzinnych i opiekuńczych*, „Rodzina i Prawo” 2010, nr 14-15, s. 22 i nast.

²³ Ibidem.

wysłuchujących dziecko spoczywa ogromny ciężar odpowiedzialności a nieprawidłowe przeprowadzenie wysłuchania nie tylko nie doprowadzi do uzyskania istotnych informacji od dziecka, ale może narazić je na negatywne konsekwencje spotkania się z przedstawicielami wymiaru sprawiedliwości i spowodować niepotrzebny stres.

Istotną kwestię stanowi także miejsce wysłuchania dziecka, które winno gwarantować odpowiednie warunki sprzyjające przeprowadzanej czynności. Zgodnie z dyspozycją art. 216¹ k.p.c., jak również art. 576 § 2 k.p.c., sąd po zbadaniu przesłanek warunkujących wysłuchanie dziecka dokonuje tej czynności poza salą posiedzeń sądowych. Rozwiązanie to należy ocenić pozytywnie, gdyż miejsce wysłuchania odgrywa ważną rolę w prawidłowym przeprowadzeniu czynności procesowej, przy jednoczesnej ochronie dziecka. Jednakże z indywidualnej analizy spraw przeprowadzonych w Biurze Rzecznika Praw Dziecka wynika, że najczęściej dzieci są wysłuchiwane w gabinetach sędziowskich²⁴. Zalecenie zmian w zakresie miejsca przeprowadzania czynności wysłuchania przedstawia także poznański Zespół Prawa Rodzinnego, który podkreśla, że aby przepis art. 216¹ k.p.c. mógł dalej funkcjonować „każdy sąd powinien dysponować niebieskim pokojem”, a „sędziowie powinni przejść odpowiednie szkolenia teoretyczno-warsztatowe celem umiejętnego wysłuchiwanie dzieci, tak by minimalizować stres oraz uzyskać jak najwięcej istotnych informacji od wysłuchiwanego”²⁵. Podobne stanowisko wyraził Podsekretarz Stanu w Ministerstwie Sprawiedliwości W. Węgrzyn, który zgłosił postulat, że praktyka powinna zmierzać w kierunku wysłuchiwanie dzieci w przyjaznych, specjalnie do tego przystosowanych pomieszczeniach, a dobrym tego przykładem są przyjazne pokoje przesłuchań zwane niebieskimi²⁶. Na konieczność zapewnienia odpowiedniej ochrony małoletniemu biorące-

---

²⁴ Pismo Rzecznika Praw Dziecka Marka Michalaka z dnia 23 marca 2012 r. adresowane do Ministra Sprawiedliwości dr Jarosława Gowina, ZSR/500/5/2012/KCH, http://brpd.gov.pl/sites/default/files/rpd_stare/wystapienia/wyst_2012_03_23_ms.pdf, [28.10.2014].

²⁵ Zespół Prawa Rodzinnego pod przewodnictwem Z. Marciniaka, poprawki z dnia 25 maja 2010 r., www.poznan.so.gov.pl.

²⁶ Pismo Podsekretarza Stanu w Ministerstwie Sprawiedliwości z dnia 5 czerwca 2012 r., znak: DWMPC-I-072-1/12/1/3.

mu udział w czynnościach procesowych zwraca uwagę także Rzecznik Praw Dziecka, wyrażając pogląd, że „w dalszej perspektywie należy zmierzać w kierunku wysłuchiwanie dzieci w przyjaznych, specjalnie przystosowanych pomieszczeniach, zaś dobrym przykładem są przyjazne pokoje przesłuchań”²⁷.

Wprawdzie Przyjazny Pokój Przesłuchań Dzieci został stworzony w celu ograniczenia do minimum liczby przesłuchań dzieci, które stały się ofiarami lub świadkami w postępowaniu karnym, aby nie narażać ich na ponowne przeżywanie traumatycznych wydarzeń²⁸. Jednakże z uwagi na fakt, że w czynności wysłuchania uczestniczy dziecko, aby zminimalizować jego stres związany z przeżywaniem nowego doświadczenia, należy wysłuchanie dziecka w postępowaniu cywilnym przeprowadzać w takim specjalnie przystosowanym pokoju. Przyjazny Pokój Przesłuchań Dzieci składa się z dwóch pomieszczeń przedzielonych lustrem fenickim, które umożliwia bieżące obserwowanie wysłuchiwanego dziecka. Jedno pomieszczenie jest przeznaczone dla dziecka i sędziego²⁹. Wnętrze tego pokoju powinno być wyposażone w niezbędne meble biurowe takie jak: stolik, krzeselka przystosowane do wieku dziecięcego, zabawki, malowanki, flamastry, kredki i papier do rysowania³⁰. Pokój do przesłuchań powinien być położony z daleka od ruchliwej ulicy i nieprzechodni, ponieważ wszelkie zakłócenia stwarzają atmosferę niepokoju, a dziecku ma być zapewniony spokój, cisza i możliwość skoncentrowania się na czynności. Ponadto Przyjazny Pokój Przesłuchań Dzieci jest wyposażony w ukryte kamery oraz mikrofon, które zapewniają rejestrację spotkania z dzieckiem. Odnosząc się do kwestii związanej z utrwaleniem przebiegu wysłuchania dziecka należy wskazać, że ustawodawca wprowadzając niniejszą instytucję nie zapewnił konieczności rejestrowania czynności wysłuchania za pomocą urządzeń rejestrujących obraz i dźwięk, a jedynie wymóg sporządzenia pisemnego protokołu z przeprowadzonej czynności. Natomiast w przypadku dziecka konieczne jest dokładne zaprotokolowanie czynności. Tak więc w celu sprostania temu wymogowi,

---

²⁷ Pismo Rzecznika Praw Dziecka..., op. cit.

²⁸ www.kepno.policja.gov.pl, [28.10.2014].

²⁹ www.suwalki.kmp.gov.pl/prewencja/kmp.php?id=kacik, [28.10.2014].

³⁰ www.kepno.policja.gov.pl, [28.10.2014].

protokół z wysłuchania dziecka, podobnie jak w przypadku przesłuchania dziecka w procesie karnym, w praktyce musiałby zawierać literalne brzmienie pytania zadanego dziecku, jak i treści udzielanych odpowiedzi. Często dopiero odpowiedź wraz z pytaniem tworzą zrozumiałą całość³¹. W protokole zawsze powinny także znajdować się określenia użyte wprost przez wysłuchiwanego dziecko i nie mogą być one zastąpione zwrotami prawniczymi, gdyż obniża to wartość przekazanych informacji. Jednocześnie zaprotokołowanie czynności z udziałem dziecka nie może także ograniczać się do streszczenia jego wypowiedzi, gdyż kryje to w sobie niebezpieczeństwo zniekształceń myśli dziecka³².

Ponadto Przyjazny Pokój Przesłuchań Dzieci umożliwia uczestniczenie w czynności wysłuchania stronom postępowania, uczestnikom postępowania i ich pełnomocnikom. Wszystkie te osoby w trakcie czynności wysłuchania mogłyby przebywać w drugim pomieszczeniu, pozostającym w sąsiedztwie i utrzymującym łączność bezprzewodową z prowadzącym wysłuchanie. W ten sposób osoby te mogłyby w sposób niezauważalny obserwować przebieg czynności.

Ustawodawca wprowadzając do Kodeksu postępowania cywilnego instytucję wysłuchania dziecka nie wskazał w art. 216¹ k.p.c. i art. 576 § 2 k.p.c. w sposób jednoznaczny katalogu osób, które mogą uczestniczyć w czynności. Jedynie z uwagi na fakt, że zgodnie z treścią art. 575¹ k.p.c. „w sprawach opiekuńczych osób małoletnich sąd z urzędu zarządza odbycie całego posiedzenia lub jego części przy drzwiach zamkniętych, jeżeli przeciwko publicznemu rozpoznaniu sprawy przemawia dobro małoletniego”, można uznać, że w wysłuchaniu małoletniego mogą brać udział strony, ich przedstawiciele ustawowi i pełnomocnicy, prokurator oraz osoby godne zaufania po dwie z każdej strony (art. 154 § 1 k.p.c. w zw. z art. 13 § 2 k.p.c.). Zarządzenie w tej kwestii sąd podejmuje z urzędu, co nie wyklucza jednak możliwości złożenia wniosku w danej sprawie przez stronę postępowania.

---

³¹ M. Lipczyńska, *Pytania w procesie karnym*, „Problemy Kryminalistyki”, 1963, nr 43, s. 351.

³² Z. Czeczot, *Kryminalistyczna problematyka osobowych źródeł dowodowych*, Warszawa 1976, s. 104.

Ze względu na charakter spraw, w których sąd dopuszcza możliwość wysłuchania małoletniego dziecka, z dużą ostrożnością należy podchodzić do możliwości towarzyszenia dziecku przez jego rodzica. Rodzice ze względu na konflikt, czy też nieporozumienia istniejące między nimi mogą wywierać presję na dziecku, co w rezultacie negatywnie wpłynie na treść przekazywanych przez niego informacji i „rozsądnych życzeń”, które będą miały na celu wyłącznie spełnienie oczekiwań przedstawicieli ustawowych. Dlatego też, za art. 185a § 2 k.p.k., rodzice powinni mieć prawo do uczestniczenia w czynności wysłuchania małoletniego dziecka, jeżeli nie ograniczy to swobody wypowiedzi wysłuchiwanego. Organ procesowy jest zatem obowiązany do zawiadomienia rodziców małoletniego o planowanym wysłuchaniu i dopuszczenia do udziału w nim. Udział rodzica lub opiekuna w wysłuchaniu może być wskazany ze względu na zapewnienie w ten sposób bezpieczeństwa małoletniemu. Oczywiście udział osoby bliskiej będzie wykluczony w sytuacji, gdy jej obecność ograniczy swobodę wypowiedzi wysłuchiwanego. Ponadto obecność rodzica jest niewskazana, jeżeli dziecko sugeruje, że nie chce aby rodzice uczestniczyli w wysłuchaniu, gdyż będą na niego działać krępująco. Dziecko może odczuwać lęk przed reakcją rodzica, np. gniew lub może bać się odrzucenia w odpowiedzi na informacje, które przekaze wysłuchującemu³³.

W związku z tym, że wysłuchanie dziecka jest trudną czynnością procesową ze względu na podmiot, którego dotyczy i rodzaj spraw rozpoznawanych przez sąd, powinna ją przeprowadzać odpowiednio przygotowana do tego osoba. Zgodnie z treścią art. 216¹ k.p.c. oraz art. 576 § 2 k.p.c. wysłuchanie dziecka przeprowadza zawsze sąd. Zdaniem przedstawicieli doktryny osoba wysłuchująca dzieci powinna posiadać określone cechy, które często warunkują prawidłowe wysłuchanie³⁴. Przede

---

³³ A. Gadomska-Radel, *Przesłuchanie dziecka w polskim procesie karnym w świetle standardów europejskich*, „Białostockie Studia Prawnicze” 2014, z. 15, s. 191-192.

³⁴ Zob. także V. Kwiatkowska-Darul, *Przesłuchanie małoletniego świadka w polskim procesie karnym*, Toruń 2007, s. 169; B. Hołyst, *Kryminalistyka*, Warszawa 1996, s. 737; Z. Czeczot, *Kryminalistyczna problematyka osobowych źródeł dowodowych*, Warszawa 1976, s. 45-49; W. Kołakowska, B. Lach, *Psychologiczne determinanty zeznań świadków i osób składających wyjaśnienia (wybrane zagadnienia)*, Szczytno 1998, s. 5-6.

wszystkim zadaniem wysłuchującego sędziego jest wzbudzenie zaufania w dziecku oraz neutralizowanie formalizmu i sztywności sytuacji, w której znajduje się wysłuchiwane dziecko. Dlatego też sędzia nie może być osobą posępną, wyniosłą, lub krzykliwą i władczą. Natomiast powinien odznaczać się odpowiednim, przyjaznym podejściem do dzieci, lubić je i umieć z nimi rozmawiać³⁵. Są to umiejętności bardzo szczególne, które nie polegają tylko na spoufalaniu się i schlebaniu, lub na używaniu zwrotów z gwary dziecinnej lub szkolnej, lecz na spokojnej, rzeczowej rozmowie, przy użyciu prostego i zrozumiałego dla dziecka języka³⁶. Duże znaczenie w uzyskiwaniu istotnych informacji odgrywa także posiadanie przez sędziego takich cech osobowości jak umiejętność nawiązywania kontaktu, spostrzegawczość, zdolność do koncentracji uwagi, jej podzielność lub konstruktywna wyobraźnia. Sędzia powinien posiadać wiedzę nie tylko z zakresu prawa, lecz także psychologii dziecięcej, socjologii czy pedagogiki. Ponieważ dziecku bardzo łatwo jest zasugerować odpowiedź (werbalnie lub niewerbalnie), należy unikać pytań i zachowań sugestywnych. Paroletnie dziecko ma swoje niewysłowione potrzeby i można do nich dotrzeć – należy jednak czynić to umiejętnie i tak, aby w żaden sposób nie „nasuwać” mu odpowiedzi³⁷. Pytania powinny być zadawane w taki sposób, aby sędzia mógł sam wywieść z wypowiedzi dziecka, z kim chce ono mieszkać, jak powinny wyglądać kontakty dziecka z rodzicem, z kim dziecko czuje się dobrze, z kim spędza wolny czas. Najważniejsze jest, aby sędzia umożliwił dziecku swobodną wypowiedź i możliwość przedstawienia wszystkich rozsądnych życzeń.

Czynność wysłuchania wymaga posiadania przez wysłuchującego odpowiedniej wiedzy, umiejętności i doświadczenia. W związku z tym osoba przeprowadzająca wysłuchanie dziecka powinna posiadać nie tylko wiedzę z zakresu prawa, lecz także z psychologii dziecięcej oraz uczestniczyć w szkoleniach pozwalających na właściwe przygotowanie się do czynności.

---

³⁵ A. Gadomska, *Przygotowanie do przesłuchania małoletniej ofiary w charakterze świadka*, „Prokuratura i Prawo” 2008, nr 7-8, s. 185.

³⁶ M. Brojek, *Uwagi i postulaty dotyczące taktyki przesłuchania w charakterze świadka osoby nieletniej*, „Prokuratura i Prawo” 1998, nr 1, s. 99.

³⁷ J. Zajączkowska, *Głos dziecka na wokandzie – o instytucji wysłuchania małoletniego*, „Palestra” 2013, nr 7-8, s. 63.

Wnioski końcowe

Instytucja wysłuchania dziecka wprowadzona do kodeksu postępowania cywilnego w art. 216¹ k.p.c. oraz art. 576 § 2 k.p.c. stanowi wyraz dostosowania obowiązującego porządku prawnego do standardów konstytucyjnych, postanowień Konwencji o Prawach Dziecka oraz Europejskiej konwencji o wykonywaniu praw dzieci.

W ocenie autorki jest to rozwiązanie korzystne, gdyż daje dziecku prawo do wyrażenia swoich poglądów oraz umożliwia uwzględnienie jego zdania i rozsądnych życzeń w sprawach dotyczących jego osoby lub majątku. Jednocześnie wysłuchanie dziecka wpływa na uzyskanie przez sąd cennych informacji, które mogą mieć wpływ na dalsze życie małoletniego oraz daje możliwość zapoznania się z opinią małoletniego, jego obawami i potrzebami. W celu ochrony praw małoletniego czynność ta powinna być poprzedzona odpowiednim przygotowaniem się sędziego, przeprowadzana w specjalnie przystosowanych do tego pomieszczeniach, w obecności biegłego psychologa oraz utrwalona za pomocą urządzeń rejestrujących obraz i dźwięk. W związku z tym autorka postuluje i wysuwa wniosek *de lege ferenda*, aby wysłuchanie dziecka było przeprowadzane każdorazowo w Przyjaznym Pokoju Przesłuchań Dzieci. Pozwoli to na przeprowadzenie czynności wysłuchania w przyjaznej dla dziecka atmosferze, a jednocześnie umożliwi utrwalenie przebiegu wysłuchania za pomocą znajdujących się tam urządzeń rejestrujących obraz i dźwięk. Zdaniem autorki utrwalenie przebiegu wysłuchania dziecka za pomocą urządzenia rejestrującego obraz i dźwięk jest także rozwiązaniem korzystnym, gdyż dzięki temu czynność wysłuchania mogłaby zostać odtworzona na rozprawie oraz przeanalizowana przez biegłego psychologa. Jednakże, aby czynność wysłuchania dziecka była przeprowadzona w sposób właściwy należy postulować, aby sędziowie uczestniczyli w szkoleniach i warsztatach pozwalających na zapoznanie się ze specyfiką związaną z przeprowadzaniem wysłuchania dziecka, przygotowania do czynności oraz zdobycia wiedzy z zakresu psychologii dziecięcej.

Należy także umożliwić, aby w trakcie wysłuchania dziecku towarzyszył przedstawiciel ustawowy lub opiekun prawny, jeżeli

nie wpływa to na swobodę wypowiedzi. Ponadto sędzia podejmując decyzję o wysłuchaniu małoletniego powinien zawsze kierować się dobrem dziecka, ponieważ „głos dziecka jest tak samo ważny, jak głos osoby dorosłej, a w sprawach dotyczących bezpośrednio sytuacji małoletniego, niejednokrotnie ważniejszy. Jednocześnie ze względu na szacunek do dziecka i poszanowanie jego godności, jako dorośli zobowiązani jesteśmy, nie tylko umożliwić dziecku swobodne wyrażanie myśli, ale także z uwagą i rozważnością powinniśmy go wysłuchać, starając się zrozumieć jego sytuację”³⁸.

Bibliografia

1. Adamczuk A., Manowska M., Prus P., Radwan M., Sieńko M., Stefańska E., *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, M. Manowska (red.), Warszawa 2013
2. Aries P., *Historia dzieciństwa. Dziecko i rodzina w dawnych czasach*, Gdańsk 1995.
3. Brojek M., *Uwagi i postulaty dotyczące taktyki przesłuchania w charakterze świadka osoby nieletniej*, „Prokuratura i Prawo” 1998, nr 1.
4. Czech B., *Wysłuchanie małoletniego dziecka rozwodzących się rodziców*, [w:] K. Piasecki (red.) *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, Warszawa 2009.
5. Czech B., *Artykuł 58 k.r.o. w związku z problematyką ustawy nowelizującej z dnia 6 listopada 2008 r.*, „Rodzina i Prawo” 2009, nr 19.
6. Czeczot Z., *Kryminalistyczna problematyka osobowych źródeł dowodowych*, Warszawa 1976.
7. Czerederecka A., *Psychologiczne kryteria wysłuchania dziecka w sprawach rodzinnych i opiekuńczych*, „Rodzina i Prawo” 2010, nr 14-15.
8. Gadomska A., *Przygotowanie do przesłuchania małoletniej ofiary w charakterze świadka*, „Prokuratura i Prawo” 2008, nr 7-8.
9. Gadomska-Radel A., *Przesłuchanie dziecka w polskim procesie karnym w świetle standardów europejskich*, „Białostockie Studia Prawnicze” 2014, z. 15.
10. Gapska E., *Czynności decyzyjne sądów w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2010.
11. Hołyst B., *Kryminalistyka*, Warszawa 1996.
12. Kołakowska W., Lach B., *Psychologiczne determinanty zeznań świadków i osób składających wyjaśnienia (wybrane zagadnienia)*, Szczytno 1998.

---

³⁸ Pismo Rzecznika Praw Dziecka Marka Michalaka z dnia 23 marca 2012 r. adresowane do Ministra Sprawiedliwości dr Jarosława Gowina, ZSR/500/5/2012/KCH, http://brpd.gov.pl/sites/default/files/rpd_stare/wystapienia/wyst_2012_03_23_ms.pdf, [28.10.2014].

13. Kwiatkowska-Darul V., *Przesłuchanie małoletniego świadka w polskim procesie karnym*, Toruń 2007.
14. Lipczyńska M., *Pytania w procesie karnym*, „Problemy Kryminalistyki” 1963, nr 43.
15. Morawska E., *Ochrona praw dziecka w świetle art. 72 Konstytucji RP. Uwagi na tle orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego*, „Kwartalnik Prawa Publicznego” 2007, nr 4.
16. Szymczak M. (red.), *Słownik języka polskiego*, t. 1, A-K, Warszawa 1981.
17. Zajączkowska J., *Głos dziecka na wokandzie – o instytucji wysłuchania małoletniego*, „Palestra” 2013, nr 7-8.

Jurgita Baltrunienė

Kowieńska Prokuratura Rejonowa (Kowno, Litwa)

PRZEMYT PAPIEROSÓW I KORUPCJA – POWIĄZANIA I WSPÓLZALEŻNOŚĆ ZJAWISK

КОНТРАБАНДА СИГАРЕТ И КОРРУПЦИЯ – ВЗАИМОСВЯЗЬ И ВЗАИМОЗАВИСИМОСТЬ ЯВЛЕНИЙ

Аннотация

Данная статья является одним из элементов проводимого автором научного исследования, посвященного незаконному обороту табачных изделий и вопросам совершенствования борьбы с этим явлением. В статье рассматриваются некоторые корреляционные связи таких деяний, как контрабанда и коррупция. Контрабанда и коррупция – это противоправные деяния, которые нередко взаимосвязаны, вследствие чего значительно возрастает их социальная опасность. Контрабанда обычно определяется как незаконное перемещение товаров (или иных предметов) через государственную границу, незаконное обращение с нелегально импортированными товарами, которые облагаются установленными государством обязательными налогами. По подсчетам Европейского бюро по борьбе с мошенничеством (OLAF), в результате нелегальной торговли сигаретами бюджеты Европейского Союза и государств-членов ЕС ежегодно несут финансовые убытки в размере свыше 10 млрд. евро. Эти убытки составляют неуплаченные таможенные пошлины и налоги, включая налог на добавленную стоимость и акцизные налоги¹.

Под коррупцией понимается любое поведение государственного служащего или приравненного к нему лица, противоречащее доверенным ему должностным полномочиям и установленным стандартам поведения, равно и поощрение подобного поведения, в целях получения выгоды для себя или для третьих лиц, наносящее таким образом вред интересам государства или отдельных личностей. Данная проблема в различных аспектах уже рассматривалась автором в статьях «Некоторые проблемы понимания и

---

¹ Сообщение Европейской комиссии Совету ЕС, Европейскому парламенту «Усиление борьбы с контрабандой сигарет и иной незаконной торговлей табачными изделиями. Всеобъемлющая стратегия ЕС», Брюссель 06.06.2013. COM (2013) 324 final.

расследования контрабанды сигарет и иных акцизных товаров в Литве», «Криминалистическая характеристика преступных деяний контрабанды и практические аспекты раскрытия таких преступлений»². По мнению автора, контрабанда и коррупция, особенно в их взаимосвязи, являются проявлениями организованной преступности, подрывающими экономические основы государства, наносящими ущерб демократии и правовому государству, искажающими социальную справедливость. Поэтому в данной статье автор попытается проанализировать соотношение и взаимосвязь между этими двумя понятиями, обсудить некоторые общие черты контрабанды сигарет и коррупции как отдельных социальных явлений, а также дать оценку их взаимосвязи.

В статье анализируется динамика контрабанды сигарет и некоторых преступных деяний коррупционного характера, а также существующая между ними взаимозависимость.

Основные понятия: контрабанда, контрабанда сигарет, коррупция, преступные деяния коррупционного характера, социальные явления.

CIGARETTE SMUGGLING AND CORRUPTION INTERRELATION AND INTERDEPENDENCE

Abstract

This article is one of the elements of the author's research devoted to illegal tobacco traffic and also to some aspects of combating this phenomenon. The given article deals with some correlational aspects of smuggling and corruption. Smuggling and corruption are negative interrelated social phenomena. Smuggling is commonly defined as illegal traffic of goods (or other items) across the state's border and disposal of illegally imported taxed goods. According to (OLAF) the European Anti-Fraud Office in the result of illegal tobacco traffic EU budget and the budget of EU countries incur losses at the rate of about 10 billion euros. These losses include customs duties unpaid such as value-added-tax and excise taxes.

Corruption is understood as any public servant's or an equivalent person's behaviour, which does not comply with his powers or set standards of behaviour, or a promotion of such behaviour in order to benefit for your own or others, damaging individuals' and state interests. This problem has been already mentioned in the author's articles titled «Some aspects of understanding and investigation tobacco smuggling and the other excised goods in Lithuania», «Criminal characteristics of smuggling and practical aspects of such crimes detection». According to the au-

---

² Zob. Ю. Балтрунене, *Некоторые проблемы понимания и расследования контрабанды сигарет и иных акцизных товаров в Литве*, „Криминалист первопечатный” 2012, nr 5, s. 88-96; Ю. Балтрунене, С. Матулене, *Криминалистическая характеристика преступных деяний контрабанды и практические аспекты раскрытия таких преступлений*, [w:] H. Malevski, G. Juodkaitė-Granskienė (red.), *Kriminalistika ir teismo ekspertizė: mokslas, studijos, praktika. VII*, Trijų dalių mokslo straipsnių leidinys, Vilnius 2011, I dalis, s. 74-89.

thor, smuggling and corruption are the most dangerous social phenomena that pose a threat to human rights, democracy and constitutional state under by distorting social justice. Therefore, this article seeks to reveal smuggling and corruption, as the two social phenomena, as well as provide ratio analysis, discussing smuggling and corruption, as distinct social phenomena. There are used different diagnostic methods such as assessment of understanding of the given phenomena, understanding and adjustment of experience methods, legal statistics and others.

The article deals with various smuggling and corruption-related criminal acts and movements the authors understand them as social events, In the article is also examined the dynamic relation of smuggling acts to the corruption-related criminal acts and presented common features of corruption and smuggling , as individual social phenomena.

Keywords: smuggling, corruption, corruption-related criminal acts, social phenomena.

Введение

Европейский парламент, подчеркивая, что «контрабанда сигарет служит важным источником финансирования для международных структур организованных преступных групп, обращает внимание на важность расширения Плана действий Комиссии по борьбе с контрабандой сигарет и алкоголя через восточную границу ЕС, направленного на поддержку правоприменительного потенциала в соседних странах, техническую помощь и обучение, повышение уровня информированности, усиление оперативного сотрудничества, например, проведение совместных таможенных операций, обмен оперативной информацией и укрепление международного сотрудничества; делает упор, в частности, на важность сотрудничества между государствами-членами, Россией и государствами Восточного партнерства (Арменией, Азербайджаном, Беларусью, Грузией, Молдовой и Украиной) в целях реализации целевых мероприятий, предложенных в Плане действий»³.

---

³ Сообщение Европейской комиссии Совету ЕС, Европейскому парламенту «Усиление борьбы с контрабандой сигарет и иной незаконной торговлей табачными изделиями. Всеобъемлющая стратегия ЕС», Брюссель, 06.06.2013. COM(2013) 324 final. EUROPOL. http://europa.eu/agencies/regulatory_agencies_bodies/pol_agencies/europol/index_lt.htm; [18.01.2013].

Познание явлений контрабанды сигарет и коррупции в социальном контексте представляется важным по нескольким причинам. Во-первых, контрабанда сигарет и коррупция – это социальные явления, а не природные факты в физическом мире, поэтому они не являются объективной, т. е. не зависящей от нас реальностью. Во-вторых, не только люди создают общество (государство), в котором процветают коррупция и контрабанда, но и само общество (государство) «создает в определенном смысле» коррумпированных людей, формирует у них систему ценностей, поведение, «ориентируя» на совершение деяний контрабанды. По этим причинам социальная теория, трактующая коррупцию и контрабанду как негативные социальные явления, является неотъемлемой частью жизни общества: она не может существовать вне практической деятельности, поведения людей, не утратив своего объекта.

Контрабанда сигарет и коррупция как социальные явления и уголовно-наказуемые преступления – это не только проблемы, которые необходимо исследовать и решать. Можно утверждать также, что в настоящее время эти проблемы являются «хорошо продаваемым товаром»⁴.

Существующая ситуация усугубляется тем, что официальная статистика не отражает подлинных масштабов и уровня распространения контрабанды сигарет и коррупции в государстве, по причине латентности этих явлений. Латентность обусловлена тем, что, во-первых, лица, участвующие в контрабанде сигарет и коррупции, как правило, заинтересованы в сохранении тайны факта

Агентство FRONTEX http://europa.eu/legislation_summaries/justice_freedom_security/free_movement_of_persons_asylum_immigration/133216_en.htm; [18.01.2013].

Сообщение Европейской комиссии „Доклад об оценке и перспективах развития агентства FRONTEX». COM(2008) 67 final.; [18.01.2013].

EUROSUR http://europa.eu/legislation_summaries/justice_freedom_security/free_movement_of_persons_asylum_immigration/114579_en.htm; [18.01.2013].

European Commission, Directorate General Home Affairs, Directorate C: Migration and Borders Unit C1: Border Management and return Policy, 14.06.2012 Expert meeting “Discussion paper and Different types of Checks carried out at the External Border – Border guard – Customs administrations Cooperation”.

⁴ J. Piliponytė, *Корупција: teoriniai bandymai apibrėžti ir paaiškinti*, „Sociologija ir kriminologija“ 2004, nr 2. s. 88.

преступного деяния, а ,во-вторых, чаще всего раскрываются лишь самые простые и очевидные случаи преступных деяний, в действительности же ядро коррупции и контрабанды как взаимосвязанных социальных явлений составляют сложнейшие комплексные случаи системной коррупции⁵.

Объект исследования: соотношение контрабанды сигарет и коррупции как двух взаимосвязанных социальных явлений.

Цель исследования – анализ соотношения контрабанды сигарет и коррупции как двух социальных явлений.

Задачи исследования:

- 1) обсуждение общих черт контрабанды сигарет и коррупции как отдельных социальных явлений;
- 2) оценка взаимосвязи между контрабандой сигарет и коррупцией, ее влияние на масштабы и распространенность обоих преступных деяний.

Распространенность контрабанды сигарет как социального явления и преступного деяния в Литве

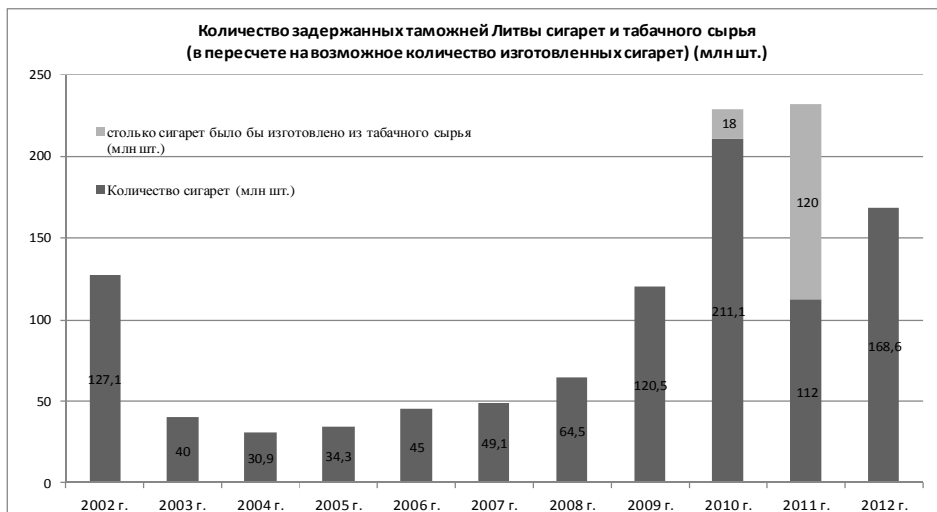
После вступления Литвы в Европейский Союз⁶ контрабанда как социальное явление отнюдь не исчезло, его масштабы с началом либерализации границ в 2010 году заметно выросли. Внутри государства ощутимо активизировалась связанная с контрабандой деятельность – незаконное обращение нелегально импортированных товаров, которые облагаются установленными в государстве обязательными налогами.

---

⁵ A. Gutauskas, J. Laucius, *Korupcija Lietuvoje: ikiteisminio ir teisminio nagrinėjimo praktika*,– Vilnius 2007, s. 11.

⁶ 1 мая 2004 г. Литва вступила в Европейский Союз.

График 1. Динамика объема задержанных в 2002–2012 гг. таможенной Литвы сигарет и табачного сырья (в пересчете на возможное количество изготовленных сигарет) (млн. шт.)

Анализируя доклад Таможенного департамента при Министерстве финансов Литовской Республики «Защита рынка и общества: результаты и тенденции», можно увидеть, что в 2012 году таможенной Литвы было задержано товаров на сумму свыше 65,83 млн. LTL (График 1). При этом стоимость задержанных товаров составила на 2% меньше по сравнению с 2011 годом (67,01 млн. LTL). Случаев задержания подакцизных товаров в 2012 году (4 055) установлено на 5% больше, чем в 2011 (3 867), а стоимость задержанных подакцизных товаров в 2012 году (59,5 млн. LTL) была на 8% меньше по сравнению с 2011 годом (64,58 млн. LTL). Большую процентную долю стоимости задержанных товаров (90%) составили табачные изделия. В 2012 г. в рамках досудебных расследований задержано 133,69 млн. шт. сигарет, т. е. в полтора раза больше по сравнению с 2011 годом (91,35 млн. шт.). Стоимость задержанных в рамках досудебных расследований товаров – 48,06 млн. LTL, т. е. на 14% меньше, чем в 2011 году (55,91 млн. LTL)⁷.

⁷ Muitinės departamentas prie Lietuvos Respublikos finansų ministerijos Rinkos ir visuomenės apsauga rezultatai ir tendencijos 2012 m. psl.8-9.

Контрабанда – это одно из тяжчайших преступлений против порядка осуществления предпринимательской деятельности, причиняющее огромный вред экономике страны. Ниже приводятся статистические данные о количестве и динамике товаров, задержанных таможенной Литвы в 2009–2012 гг.

График 2. Количество и динамика товаров, задержанных в 2009–2012 гг

Полагаем, что в действительности было совершено значительно больше преступлений контрабанды сигарет (в связи с большой латентностью явления). Латентность можно рассматривать и как естественное свойство преступности, и как выражение трудно раскрываемых преступлений. При совершении любого преступления преступник почти всегда пытается его скрыть, надеется, что оно не будет раскрыто. И только благодаря специальной дополнительной деятельности (сбору информации, анализу, регистрации событий, исследованиям и пр.) латентность частично уменьшается. Используя сопоставление количества раскрытых и зарегистрированных преступных деяний с научными

(Таможенный департамент при Министерстве финансов Литовской Республики. Защита рынка и общества: результаты и тенденции. 2012 г. (на лит. яз.). С. 8-9).

исследованиями, можно приблизительно оценить масштаб реально существующей преступности, в том числе и контрабанды, определить ее общие характеристики, тенденции изменения и возможные меры предупреждения.

Преступления данного вида создают препятствия в планировании и осуществлении экономической политики страны, сборе пошлин, являются одной из причин инфляции, подрывают доверие граждан к своему государству, оказывают крайне негативное влияние на рыночные отношения, коммерческую деятельность, экономическую систему в целом. Наблюдается тенденция к все большему проявлению признаков организованной и профессиональной преступности в этой области, стремление преступников укрепить и расширить свою незаконную деятельность. Зачастую одновременно с контрабандой сигарет совершаются преступные деяния против финансовой системы, собственности, государственной службы и публичных интересов, интеллектуальной и промышленной собственности, жизни и здоровья человека и т. п. Все это свидетельствует об опасности преступлений контрабанды для общества.

Борьба с контрабандой сигарет, ее предупреждение – это комплексная деятельность, охватывающая различные сферы: экономическую, социальную, правовую и др. Одним из наиболее эффективных, на наш взгляд, направлений работы является совершенствование способов и средств раскрытия и расследования контрабанды, создание криминалистических методических рекомендаций в области расследования контрабанды.

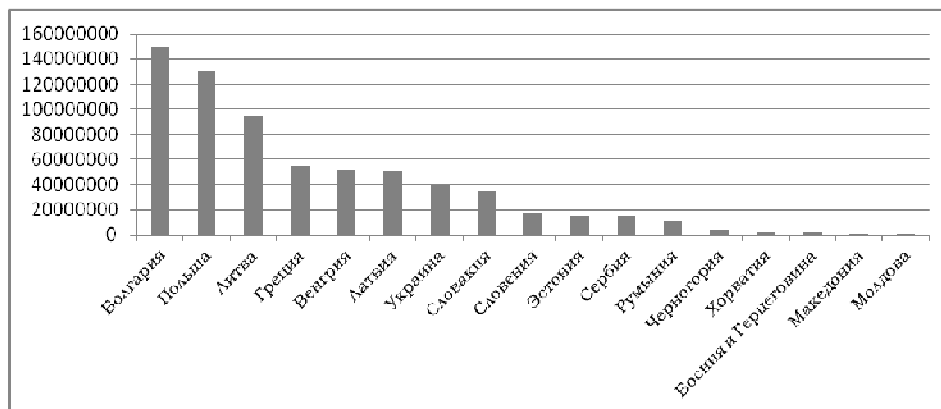
Контрабанда как квалифицированное правонарушение возникло после основания государствами специальных учреждений – таможен. Само слово «контрабанда» происходит от латинских слов *contra* – против, и *bando* – правительственный указ, и означает все, что запрещено, что перевозится, перемещается незаконно, украдкой, тайно через государственную границу⁸.

---

⁸ Tarptautinių žodžių žodynas, Vilnius. 1985, P. 263;

Контрабанда табачных изделий – проблема не одной только Литвы, с ней сталкиваются многие государства. Всемирная таможенная организация (в дальнейшем – ВтамО)⁹ провела анализ и в отчетном докладе представила информацию о нелегальном перемещении табачных изделий. В данном докладе указывается, что в 2011 году в регионах Восточной и Центральной Европы, куда входит и Литва, на 28%. снизилось количество случаев нелегального провоза сигарет в партиях объемом свыше 100 000 шт., и на целых 40%. снизилось общее количество задерживаемых сигарет. В рамках возбужденных таможней Литовской Республики в 2011 году досудебных расследований задержано табака и табачных изделий более 94,4 млн. шт., т. е. на 49% меньше по сравнению с 2010 годом (186,3 млн. шт.)¹⁰.

График 3. Информация Всемирной таможенной организации о количестве задержанных в 2011 г. государствами Восточной и Центральной Европы сигарет, по фактам провоза которых возбуждены досудебные расследования

Источник данных: доклад Всемирной таможенной организации о таможене и контрабанде табачных изделий за 2011 г. * Бывшая Республика Югославия.

⁹ World Customs Organization (WCO)

¹⁰ Muitinės departamentas prie Lietuvos Respublikos finansų ministerijos Rinkos ir visuomenės apsauga rezultatai ir tendencijos 2012 m., (Таможенный департамент при Министерстве финансов Литовской Республики. *Защита рынка и общества: результаты и тенденции.* 2012 г. (на лит. яз.), s. 12).

Таблица 1.

Страна	Число задержаний		Количество задержанных сигарет, шт.	
	2010	2011	2010	2011
Украина	139	115	84 716 349	66 882 056
Российская Федерация	68	63	171 417 600	68 340 460
Беларусь	63	46	118 209 100	85 088 720
Польша	138	46	51 882 375	31 933 036
Китай	109	44	686 625 029	194 565 800
Греция	63	44	352 046 120	153 580 620
Объединенные Арабские Эмираты	47	33	296 681 700	202 010 950
Молдова	20	32	7 738 900	10 854 980
Словакия	1	29	1 209 960	28 201 886
Малайзия	6	17	54 844 000	91 086 720
Литва	36	15	28 453 960	18 298 700
Венгрия	12	14	3 135 818	4 044 360
Испания	16	12	27 804 760	45 342 040
Гвинея	9	10	1 448 000	1 613 340
Всего	727	520	1 886 213 671	1 001 843 668
Неизвестно	572	390	618 654 879	566 914 625
Всего (окончательно)	1 299	910	2 504 868 550	1 568 758 293

Источник данных: доклад Всемирной таможенной организации о таможене и контрабанде табачных изделий за 2011 г.

Контрабанда сигарет (как и коррупция) – сложное, многокомпонентное явление, которое можно и нужно анализировать комплексно, с точки зрения различных научных дисциплин. Каждая наука, изучающая преступное деяние как явление, решает свои специфические задачи, анализирует те или иные его аспекты.

Согласно статистическим данным, в Литве ежегодно выявляется немалое число преступных деяний контрабандного

характера, и их количество постоянно растет. Однако официальная статистика не отражает реальных тенденций распространенности преступных деяний контрабандного характера в нашем государстве. Следует заметить, что после усиления мер, направленных на борьбу с контрабандой, число регистрируемых преступлений увеличивалось, в дальнейшем уменьшалось, а затем снова увеличивалось. Контрабандисты, реагируя на меры государства, пытались приспособливаться и постоянно искали новые способы своей преступной деятельности. Возможность получения сверхприбыли была и остается основным мотивом деятельности преступных групп в этой сфере.

По мнению автора, причиной сравнительно невысокого числа раскрытых преступлений контрабанды является то, что участвующие в контрабандных деяниях субъекты чаще всего тщательно скрывают свои действия и не склонны к сотрудничеству с правоохранительными органами как в выявлении, так и в расследовании подобных деяний. Поэтому основное бремя раскрытия деяния контрабанды ложится на сотрудников правоохранительных органов. Успех осуществляемого ими расследования, в первую очередь, зависит от умелого выявления и доказательства признаков, указывающих на случай контрабанды. В ч. 1 ст. 199 «Контрабанда» (глава XXXI Уголовного кодекса Литовской Республики «Преступления и уголовные проступки против экономики и порядка предпринимательства») дано определение данного преступного деяния¹¹. Кроме того, в

---

¹¹ «Тот, кто при перемещении через границу Литовской Республики подлежащих предъявлению для таможенного контроля предметов, стоимость которых превышает сумму в размере 250 ПМ, не предъявил их для таможенного контроля либо иным способом уклонился от такого контроля, либо без разрешения перемещал через государственную границу Литовской Республики движимые культурные ценности или предметы антиквариата, наказывается штрафом или лишением свободы на срок до восьми лет». В части 2 данной статьи закрепляется квалифицированный состав преступного деяния контрабанды, который отличается от первой части предметом контрабанды: «Тот, кто без предъявления для таможенного контроля либо путем иного уклонения от такого контроля, или без разрешения перемещал через границу Литовской Республики *огнестрельное оружие, боеприпасы, взрывные устройства, взрывчатые, радиоактивные вещества либо другие стратегические товары, ядовитые,*

главе XXXIII Уголовного кодекса Литовской Республики «Преступления и уголовные проступки против государственной службы и публичных интересов» выделяются статьи, связанные с преступными деяниями коррупционного характера, а именно, ст. 225 «Взяточничество»¹² и ст. 228 «Злоупотребление»¹³.

сильнодействующие, наркотические, психотропные вещества либо исходные вещества (прекурсоры) наркотических или психотропных веществ, наказывается лишением свободы на срок от трех до десяти лет». (+, утвержденный законом № VIII-1968 от 26 сентября 2000 г., вступил в силу 1 мая 2003 г., № IX-1495, 10.04.2003, Ведомости, 2003, № 38-1733 (24.04.2003), в редакции закона № X-1233 от 28.06.2007, Ведомости, 2007, № 81-3309 (21.07.2007).

¹² Статья 225. Взяточничество

1. Государственный служащий или приравненное ему лицо, который в свою пользу либо в пользу других лиц прямо или через посредников пообещал либо условился принять взятку либо требовал или провоцировал дать взятку, либо принял взятку за законное действие или бездействие при исполнении полномочий, наказывается штрафом или арестом, или лишением свободы на срок до пяти лет.

2. Государственный служащий или приравненное ему лицо, который в свою пользу либо в пользу других лиц прямо или через посредников пообещал либо условился принять взятку либо требовал или провоцировал дать взятку, либо принял взятку за незаконное действие или бездействие при исполнении полномочий, наказывается штрафом или лишением свободы на срок до семи лет.

3. Государственный служащий или приравненное ему лицо, который в свою пользу либо в пользу других лиц прямо или через посредников пообещал либо условился принять взятку либо требовал или провоцировал дать взятку, либо принял взятку в размере свыше 250 ПМ за законное либо незаконное действие или бездействие при исполнении полномочий, наказывается лишением свободы на срок от двух до восьми лет.

4. Государственный служащий или приравненное ему лицо, который в свою пользу либо в пользу других лиц прямо или через посредников пообещал либо условился принять взятку либо требовал или провоцировал дать взятку, либо принял взятку в размере менее 1 ПМ за законное либо незаконное действие или бездействие при исполнении полномочий, совершил уголовный проступок и наказывается штрафом или арестом.

5. За деяния, предусмотренные настоящей статьей, ответственность несет и юридическое лицо.

Изменения статьи:

№ X-1233, 28.06.2007, Ведомости, 2007, № 81-3309 (21.07.2007)

№ XI-1472, 21.06.2011, Ведомости, 2011, № 81-3959 (05.07.2011)

¹³ Статья 228. Злоупотребление

1. Государственный служащий либо приравненное к нему лицо, злоупотреблявший служебным положением либо превысивший служебные полномочия, если вследствие этого государство, международная общественная организация, юридическое либо физическое лицо потерпели существенный ущерб, наказывается штрафом или арестом, или лишением свободы на срок до пяти лет.

Контрабанда как социальное явление связано как с потребностями членов общества, так с экономическим положением государства и с политикой в целом. Исследование этой темы, учитывая вышеупомянутые факторы, позволяет установить, из каких и в какие государства перемещаются определенные грузы, кому они предназначаются, где на них самый высокий спрос и т. п. Только принимая во внимание такие данные, можно разработать и применять эффективные меры предупреждения контрабанды.

Не секрет, что контрабанда носит международный характер, а в преступных группах часто участвуют представители нескольких стран. Этот аспект темы был представлен автором в докладе «Контрабанда сигарет как одна из форм проявления организованной преступности и международно-правовая борьба с нею» на 10 международной научно-практической конференции «Криминалистика и судебная экспертиза: наука, обучение, практика»¹⁴.

«Международное распространение контрабанды констатируется всеми странами Европы. Контрабанда оказывает негативное влияние на жизнь государства и предпринимательскую деятельность. Контрабандные товары конкурируют с товарами, попавшими на рынок на законных основаниях, и ощутимо снижают прибыль действующих законно и платящих налоги предприятий. Контрабандные товары не облагаются налогами, поэтому государственный бюджет лишается довольно крупного дохода. Часть контрабанды перемещается организованными преступными

---

2. Тот, кто совершил предусмотренное частью 1 настоящей статьи деяние в целях получения имущественной либо иной личной выгоды при отсутствии признаков взяточничества, наказывается штрафом или лишением свободы на срок до семи лет.

3. За деяния, предусмотренные настоящей статьей, ответственность несет и юридическое лицо.

Изменения статьи:

№ X-1233, 28.06.2007, Ведомости, 2007, № 81-3309 (21.07.2007)

№ XI-1472, 21.06.2011, Ведомости, 2011, № 81-3959 (05.07.2011)

¹⁴ Ю. Балтрунене, *Контрабанда сигарет как одна из форм проявления организованной преступности и международно-правовая борьба с ней*, [w:] Г. Малевски, В. Шепитько (составители) *Криминалистика и судебная экспертиза: наука, обучение, практика 10*, Харьков 2014, Часть II, s.15-37.

группами, которые направляют полученные средства на финансирование новых преступных деяний. Кроме того, контрабанда поощряет коррупцию среди таможенников, сотрудников службы охраны государственной границы, других должностных лиц, чиновников и политиков. «Коррупция – один из наиболее губительных пороков, встречающихся в сложном мире поддержания правопорядка»¹⁵. Контрабанда дает возможность несовершеннолетним приобретать на нелегальном рынке табачные и алкогольные изделия. При рассмотрении данной темы в научном аспекте беспокойство вызывает тот факт, что немалая часть населения Литвы оправдывает контрабанду»¹⁶.

Контрабанда сигарет, равно как и коррупция, – это не только негативные социальные явления, представляющие собой систему преступных деяний. Одновременно можно утверждать, что это своеобразная экономическая деятельность, в которой вероятность быть избалованным невысока, наказания достаточно мягкие, а получаемый нелегальный доход высок по сравнению с предлагаемыми должностному лицу государством поощрениями, что в совокупности существенно умаляет шансы на выявление коррупции¹⁷.

Анализ коррупционных отношений в соответствии с принципами экономической теории преступлений и наказания позволяет утверждать, что коррупция – это экономическая сделка, при которой злоупотребление работающих в публичном и частном секторах лиц их служебными полномочиями приобретает конкретную экономическую форму¹⁸. Анализируя научную литературу на

¹⁵ Tarptautinis seminaras „Korupcijos tyrimas, persekiojimas ir prevencija“, Vilnius, 1998. (Расследование коррупции, преследование и превенция“ Вильнюс, 1998.

¹⁶ J. Malinauskaitė, J. Šulija, V. Šulija, *Kontrabanda: Kontrolė ir prevencija Lietuvoje*, Muitinės departamentas prie Finansų ministerijos, Teisės institutas, Vilnius 2002, s. 136-143.

¹⁷ R. Klitgaard., R. Maclean-Abaroa, H.L. Parris. *Praktinis korupcijos gydymo ir prevencijos vadovas. Korumpuoti miestai*. Vilnius, 2005, s. 36-37.

¹⁸ V. Gavelis, *Korupcija – objektyvus valstybės veiklos mechanizmo kliuvinys*, „Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos“ 2006, T. 2(7), s. 55-61.

тему коррупции как экономической проблемы, В. Гавялис¹⁹ выделяет следующие экономические черты коррупции как сделки (которые в той или иной форме характерны, по мнению автора настоящей статьи, и контрабанде сигарет как преступному деянию): 1) происходят тогда, когда субъектов удовлетворяет разница между незаконной выгодой и возможными затратами; 2) незаконная выгода образуется за счет третьей стороны; 3) хорошо маскируется посредством правовых норм; 4) сложно выявляется; 5) формы сделок различны, быстро трансформируются; 6) препятствуют всестороннему проявлению элементов рыночного механизма (спроса, предложения, цен, затрат, прибыли и т. п.).

Можно утверждать, что экономический аспект коррупции выражается и в том, что коррупционная деятельность – это добыча, перераспределение, обмен или потребление продуктов, услуг или информации за определенное вознаграждение или с использованием определенных связей. Обобщая, можно утверждать, что коррупция, как фактор, способствующий распространению контрабанды, находит наилучшие условия развития в таких областях, где распространены следующие явления: 1) права и обязанности лиц зависят не от их собственной воли или добровольной договоренности с другими людьми, а от решений иных лиц (разрешения, одобрения, правового акта и т. д.). Особенно много предпосылок для коррупции возникает в случаях, когда необходимо личное решение другого лица, и полная автоматизация принятия такого решения либо невозможна, либо осуществление автоматических правил трудно контролируется; 2) последствия решений ложатся не на принимающего решение субъекта, а на третьих лиц; 3) правила, на основании которых выполняются действия, нечеткие, непрозрачные, допускают различные прогнозы их применения; 4) отсутствует механизм контроля, основанный на отношениях частной собственности; 5) отсутствует общая

---

¹⁹ V. Gavelis, *Socialinių ir ekonominių veiksmų įtaka nusikalstamumui. Korupciniai santykiai*, „Ekonomika“ 2001, T. 53.; V. Gavelis, I. Gavelytė, *Korupcija kaip konkurencijos priemonė*, [w:] *Lietuvos ūkio konkurencingumas: konferencijos pranešimai*, Vilnius 2001 m. lapkričio 23 d. – Vilnius 2001.

и определенная система управления информацией (о лицах и предприятиях), используемая государственными учреждениями, которая позволила бы избежать большой доли прямых контактов субъектов рынка с должностными лицами. Эти явления, на наш взгляд, распространены в таможенных как органах контроля контрабанды, поэтому именно здесь существуют большие возможности для административной коррупции. Возникновение этих явлений обуславливают не только правовые предпосылки, к примеру, пробелы и коллизии правового регламентирования, но и моральное состояние, культура, отношение к общечеловеческим ценностям в обществе и т. п. Распространенность этих явлений также свидетельствует о недостатках в деятельности правоохранительных органов в этих областях. Это также подтверждает необходимость серьезных исследований, разработки концептуальных стратегий и основанных на них практических мероприятий, в том числе в сфере повышения эффективности методик расследования этих групп преступлений.

Выводы

1. Для изучения и оценки феномена контрабанды сигарет и коррупции, их взаимосвязи, важно рассматривать эти явления в широком (социальном, экономическом, культурном, общеправовом, и в частности, уголовно-правовом) контексте, сочетая теоретические и практические методы исследования, учитывая временные перспективы и постоянно изменяющиеся формы коррупции и контрабанды, а также особенности международного, регионального, национального и местного контекста. По нашему мнению, контрабанда, и особенно контрабанда табачных изделий, очень часто сочетается с коррупционными преступлениями, благодаря чему обеспечивается эффективность этой формы преступной предпринимательской деятельности и безопасность ее исполнителей.

2. Эффективность и успех контрабандистов во многом зависят от наличия коррупционных связей с представителями соответствующих служб государственного аппарата.

3. Коррупция и контрабанда как два взаимосвязанных социальных явления – это преступные деяния, несущие определенной группе лиц экономическую выгоду, имеющие разнообразные, быстро трансформирующиеся, хорошо замаскированные формы. Эти явления имеют место тогда, когда субъектов удовлетворяет разница между незаконной выгодой и возможными затратами. Такие явления сложно выявляются, препятствуют всестороннему проявлению элементов рыночного механизма.

4. Распространенность вышеуказанных явлений свидетельствует о недостатках деятельности правоохранительных органов в соответствующих областях и подтверждает необходимость серьезных исследований, разработки концептуальных стратегий, а также основанных на них практических мероприятий, в том числе в сфере повышения эффективности методик расследования этих групп преступлений.

Литература

1. Gavelis V. Korupcija – objektyvus valstybės veiklos mechanizmo kliuvinys. // *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*. 2006. T. 2(7). P. 55–61.
2. Gutauskas A., Laucius J. Korupcija Lietuvoje: ikiteisminio ir teismo nagrinėjimo praktika. – Vilnius, 2007.
3. 3.Malinauskaitė J., Šulija J., Šulija V. Kontrabanda: Kontrolė ir prevencija Lietuvoje. Vilnius: Muitinės departamentas prie Finansų ministerijos, teisės institutas, 2002. P. 136-143; Lietuvos laisvosios rinkos institutas. Sociologinis tyrimas „Gyventojų požiūris į labiau apmokestinamų prekių kontrabandą“.
4. Gavelis V. Socialinių ir ekonominių veiksnių įtaka nusikalstamumui. Korupciniai santykiai // *Ekonomika*. 2001, P. 53.; Gavelis V., Gavelytė I. Korupcija kaip konkurencijos priemonė // Lietuvos ūkio konkurencingumas: konferencijos pranešimai, Vilnius, 2001 m. lapkričio 23 d. – Vilnius, 2001;
5. Piliponytė J. Korupcija: teoriniai bandymai apibrėžti ir paaiškinti. // *Sociologija ir kriminologija*. 2004.

6. Porta D., Vannucci A. *Corrupt Exchanges, Actors, resources and Mechanisms of Political Corruption*. – New York, 1999. P. 19–20.
7. Stansbury N. *Exposing the foundations of corruption in construction. Global Corruption Report 2005*. – Cambridge, 2006;
8. Tarptautinis seminaras „Korupcijos tyrimas, persekiojimas ir prevencija“, Vilnius, 1998.
9. Уголовный кодекс Литовской Республики, № IX-1495, 2003-04-10, Вед., 2003, № 38-1733 (24.04.2003), в ред. закона № X-1233 от 28.06.2007, Вед., 2007, № 81-3309 (21.07.2007).
10. Tarptautinių žodžių žodynas. Vilnius, 1985.- P. 263;
11. Юридический энциклопедический словарь. Под. ред. А. Ю. Сухарева. – Москва, 1984. С. 85.
12. Meny Y., Sousa de L. *Corruption: Political and Public aspects*. // *Encyclopaedia of Social and Behavioural Sciences*. – Elsevier Ltd., 2004.
13. Отчет о деятельности Генеральной прокуратуры Литовской Республики за 2012 г. (на лит. яз.), <http://www.prokuraturos.lt/Veikla/Ataskaitos/tabid/413/Default.aspx>. (Дата обращения 07.08.2014).
14. Обзор Генеральной прокуратуры Литовской Республики за 2010 год по уголовным делам о контрабанде, незаконного обращения с подакцизными товарами, незаконном невывозе товаров и обмана таможенни (на лит. яз.), <http://www.prokuraturos.lt/Veikla/Ataskaitos/tabid/413/Default.aspx>. (Дата обращения 13.09.2011).
15. Таможенный департамент при Министерстве финансов Литовской Республики. Защита рынка и общества: результаты и тенденции. 2012 г. (на лит. яз.)
16. Контрабанда сигарет как одна из форм проявления организованной преступности и международно-правовая борьба с ней. 10 международной научно-практической конференции «Криминалистика и судебная экспертиза: наука, обучение, практика» // 2014. Часть II. С.15-37.
17. Балтрунене Ю. // Некоторые проблемы понимания и расследования контрабанды сигарет и иных акцизных товаров в Литве», *Криминалистика* первопечатный №5. 2012. С.88-96.
18. Балтрунене Ю., Матулене С. Криминалистическая характеристика преступных деяний контрабанды и практические аспекты раскрытия таких преступлений, *Криминалистика и судебная экспертиза: наука, обучение, практика VII.*; 2011 // Часть I. С. 74-89.
19. R. Klitgaard., R. Maclean-Abaroa, H.L. Parris. *Praktinis korupcijos gydymo ir prevencijos vadovas. Korumpuoti miestai*. Vilnius, 2005, s. 36-37.

Mgr Wojciech Kasprzak
Collegium Balticum w Szczecinie

WYBRANE PRAWNO-KRYMINALISTYCZNE PROBLEMY KRADZIEŻY DÓBR Z GIER KOMPUTEROWYCH

Streszczenie

Internet jest centralną bazą danych i źródłem wymiany informacji między usługodawcami a konsumentami. Technologia ta dała również początek fali nowych rodzajów przestępstw na tle cyfrowym. W ostatnich latach obserwujemy rosnące zjawisko kradzieży towarów z gier komputerowych. Najbardziej dochodowym gatunkiem gier przynoszącym miliony dolarów zysku w skali miesięcznej są gry MMO (Massively Multiplayer Online). Produkcje takie łącząc miliony graczy do wspólnej rozrywki w wirtualnym świecie. Dostawca usługi wymaga od potencjalnych odbiorców opłaty abonamentowej związanej z możliwością dalszego użytkowania produktu. To, co przyciąga przestępców szukających nowych form pozyskiwania pieniędzy to możliwość wykradzenia i sprzedania cennych danych i zawartości konta w grze. Autor opisuje metody działania przestępców, charakteryzuje gry w świetle dóbr materialnych, przedstawiona zostaje kwalifikacja prawna kradzieży i procedury zgłaszania przestępstwa kradzieży w grach komputerowych.

Słowa kluczowe: gry, cyberprzestępczość, MMO, kradzież, Internet, cyberprzestrzeń.

SELECTED LEGAL AND CRIMINAL ASPECTS OF THEFT IN COMPUTER GAMES

Abstract

Internet as a central database and information exchange between consumers gave beginning to a wave of new types of crime. In recent years we have seen an increasing phenomenon of theft of goods from computer games. The most profitable games yielding millions of dollars profits are MMO (Massively Multiplayer Online). Productions such bringing together millions of gamers to the common entertainment enforce payment for additional fees associated with

the possibility of further use of the product: subscription fees, re-buy additional accessories to better performance in the game. It attracted offenders seeking new forms of raising money. The author gives the article the method of action of criminals, gives the concept a computer goods from game, the legal classification of theft and procedures for reporting an offense of theft in computer games.

Keywords: games, cybercrime, MMO, theft, Internet, cyberspace.

Uwagi ogólne

Postęp technologiczny zawsze oznacza nowe przywileje dla konsumentów, większe możliwości, szerszy dostęp do informacji, szybsze i bardziej komfortowe usługi. Jednak zawsze z nowymi możliwościami otwierają się także drogi dla nowych patologii. Powstanie Internetu jako centralnej bazy danych i wymiany informacji pomiędzy konsumentami dało początek całej fali nowych rodzajów przestępstw. Sprawca jest w stanie osiągnąć korzyści w sposób sprzeczny z prawem za pomocą domowego komputera, nie wychodząc z domu, miejsca pracy lub kafejki internetowej. Poza klasycznymi i znanymi organom ścigania działaniami hakerów (np. włamania do prywatnych firm, tworzenie wirusów) istnieje jeszcze wiele innych mało znanych rodzajów przestępstw komputerowych, które stają się coraz większym zagrożeniem.

W ostatnich latach obserwuje się zwiększające się zjawisko kradzieży dóbr z gier komputerowych. Najbardziej dochodowymi grami przynoszącymi milionowe zyski są te z gatunku MMO (Massively Multiplayer Online). Produkcje takie, zrzeszając miliony graczy do wspólnej rozrywki, wymuszają wnoszenie dodatkowych opłat związanych z możliwością dalszego użytkowania produktu – jak opłaty abonamentowe lub dokupienie dodatkowych akcesoriów umożliwiających lepsze wyniki w grze. Zainteresowało to wirtualnych przestępców szukających nowych możliwości pozyskiwania pieniędzy. Okazało się, że formy przestępstw związanych z grami internetowymi nie ograniczają się tylko do piractwa i łamania praw autorskich. Hakerzy rozwinęli swoją działalność na obszar gier internetowych w celu kradzieży dobra znajdującego w się w takich grach i będącego mieniem wirtualnym, niematerialnym ale o wartości realnej w pieniądzu. Rozpoczął się niele-

galny handel kradzionymi danymi użytkowników gier. Wartościowymi informacjami dla hakerów stały się dane personalne użytkowników, ich adresy, numery kart kredytowych. Wszystkie te elementy przypisane do kont gier internetowych stały się nowym celem cyberprzestępców. Straty szacowane na setki milionów dolarów, stawiają problem w innym świetle. Kradzieże takie w skali jednostki mogą nie robić zbyt dużego wrażenia na organach ścigania, ponieważ straty wynoszą najczęściej mniej niż 1000 zł, jednak w skali globalnej rosną do kwot sięgających milionów złotych.

Badania statystyczne potwierdzają, że istnieje znaczący wzrost aktywności hakerów za każdym razem, gdy następuje premiera gry z gatunku MMO. Liczba dostępnych metod i narzędzi wykorzystywanych przez hakerów jest olbrzymia. Sama działalność takich osób jest trudna w wykryciu i zapobieganiu przyszłym atakom. Z uwagi na specyficzny charakter, jakim jest sieć komputerowa – Internet – uważana za ponad graniczną i niezwykle trudną w kontroli, zacierają się w niej klasycznie rozumiane obszary jurysdykcji. W tej sytuacji największym problemem współczesnych organów ścigania, na tle obecnej technologii, jest doprowadzenie sprawcy czynu zabronionego przed oblicze sprawiedliwości oraz bagatelizowanie groźnego problemu kradzieży dóbr z gier komputerowych. Pokrzywdzony często nawet nie wie, że z problemem kradzieży z gry internetowej może się udać do organów ścigania.

Ważnym zagadnieniem jest sposób klasyfikowania czynu przestępczego, ponieważ budzi on problemy interpretacyjne na tle kodeksu karnego. Obecnie kradzież z gry internetowej jest zwykle klasyfikowana jako kradzież informacji, podczas gdy czyn ten posiada wszelkie przesłanki do tego by zostać uznanym za kradzież z włamaniem.

Pojęcie dobra komputerowego w grze i prawna klasyfikacja jego kradzieży

Gatunek MMORPG jest najbardziej rozbudowanym rodzajem gier komputerowych. Twórca, udostępniając swój produkt do gry

przez Internet, wykorzystuje dwie podstawowe metody płatności. Najpopularniejsza jest metoda „Free to Play” (F2P – Darmowa Gra). Producent udostępnia swój produkt za darmo, ale dodaje także możliwość robienia zakupów za prawdziwe pieniądze, w elektronicznym sklepie na oficjalnej stronie produkcji. Konsument może w tym momencie za niewielką opłatą dokupić do swojego „bohatera” dodatkowe elementy jak np. zbroję lub miecz, niedostępne w inny sposób. Gracz zyskuje tym samym przewagę nad użytkownikiem nie wykorzystującym takiego sklepu. Drugim rodzajem płatności jest metoda „Pay to Play” (P2P – Płać by Grać). Właściciel takiej gry wymaga od konsumenta uiszczania miesięcznych opłat abonamentowych w określonej wysokości, w zamian za dostęp do gry. Najczęściej abonament taki obejmuje czas gry w liczbie 30 lub 60 dni, po skończeniu, którego konsument, by kontynuować rozgrywkę, musi dokupić nowy abonament.

Każdy użytkownik gry MMORPG przed rozpoczęciem rozgrywki musi utworzyć swoje indywidualne konto, na którym będą zapisywane postępy w grze. Konto takie znajduje się na serwerach właściciela gry i jest zabezpieczone loginem i hasłem, a także systemami bezpieczeństwa, jakie zapewnia dostawca usługi gry komputerowej. Warto w tym momencie zaznaczyć, że konto to z czasem nabiera pewnej wartości, staje się „dobrem internetowym”. Czas, jaki użytkownik poświęca na zdobycie określonych rzeczy w grze można przeliczyć na sumę pieniędzy, jaką płaci się za możliwość użytkowania gry. Użytkownik poświęca czas na doskonalenie własnej postaci. Staje się to pewnego rodzaju mieniem osoby, która spędziła olbrzymią ilość czasu w wirtualnym świecie¹. Sam proces płatności odbywa się najczęściej za pośrednictwem kart kredytowych. Czasem właściciel danej marki udostępnia też inne metody płatności jak przelew. Jedną z bardziej innowacyjnych metod płatności dla osób nie posiadających dostępu do kart kredytowych lub kont internetowych jest możliwość opłacenia wymaganej kwoty za pośrednictwem specjalnej karty PrePaid. Metoda płatności kartą PrePaid wywodzi się z sieci telefonii komputerowej polegającej na zakupie określonych ilości

---

¹ *Rosnąca popularność gier MMORPG*, Praca w biznesie komputerowym, <http://praca.komputerowcy.info/2012/02/14/rosnaca-popularnosc-gier-mmorpg/>, [14.02.2012].

jednostek taryfikacyjnych². W przypadku gier MMORPG płatność taka polega na zakupie specjalnej karty, która posiada indywidualny kod seryjny, po wprowadzeniu, którego konsument uzyskuje przedłużenie abonamentu. Wiele firm, które są właścicielami gier z gatunku MMORPG wymaga wręcz uiszczania opłat abonamentowych tylko za pomocą karty kredytowej. W momencie tworzenia kont i akceptacji regulaminu konsument jest proszony o zdefiniowanie metody płatności. Przypisując swoje dane personalne, adres zamieszkania, numer telefonu i numer swojej karty kredytowej do konta, powierza te dane do ochrony właścicielowi usługi. Płatność jest wówczas ściągana automatycznie z rachunku bankowego w comiesięcznych odstępach. Jednym z głównych niebezpieczeństw takiego rozwiązania jest bezpośrednie narażenie wrażliwych danych personalnych na szkodliwe działanie osób trzecich np. hakerów. Systemy bezpieczeństwa stosowane przez właścicieli usług komputerowych nie zapewniają należytej ochrony. Bardzo często zdarzają się kradzieże kont internetowych, w skrajnych przypadkach nawet wyczyszczenie kart kredytowych pojedynczych konsumentów.

Historia notuje poważne ataki hakerów na branżę gier. W 2011 r. firma Sony zapewniła dostęp do sieciowej usługi PlayStation Network (PSN), która umożliwia m.in. granie „online” (przez Internet), jak również kupowanie przez sieć gier, muzyki i filmów. Sony podało, że na świecie ma już 70 milionów aktywnych kont PSN. Oszacowano też, że z usługi korzysta około 50% posiadaczy PS3 w Polsce (a więc prawie 150 tysięcy osób)³. W pewnym momencie nastąpił jednak problem z działaniem usługi, który trwał blisko tydzień. Firma Sony w oficjalnym oświadczeniu przyznała, że na przełomie 17-18 kwietnia 2011 r. nastąpił atak na usługę PSN ze strony hakerów. Sprawcom udało się wykraść hasła, dane personalne i numery kart kredytowych blisko połowy użytkowników PSN. To co wywołało jednak największy skandal, to opieszałość firmy Sony z oficjalnym opu-

---

² *Co to jest karta typu PrePaid*, wp.pl polonia, <http://polonia.wp.pl/country,1,title,Co-to-jest-karta-typu-PrePaid,wid,10478181,faq.html?tcid=1f4d5>, [03.01.2012].

³ *PlayStation Network: Sony wydaje oświadczenie. Gorzej być nie mogło...*, <http://www.cdaction.pl/news-18922/playstation-network-sony-wydaje-oswiadczenie-gorzej-byc-nie-moglo.html>, [26.04.2011].

blikowaniem tych informacji, zostały one podane dopiero około siedem dni po ataku hackerskim. Sprawcom udało się w tym czasie sprzedać dane użytkowników osobom trzecim. Nie są znane prawdziwe statystyki dotyczące poniesionych strat na skutek przestępczej działalności i opieszałości firmy Sony. Wszyscy klienci usługi PSN zostali zmuszeni do zmiany haseł w samej usłudze jak i swoich zabezpieczeń odpowiedzialnych za karty kredytowe i rachunki bankowe.

Firma Blizzard właściciel największej gry MMORPG stosuje też ciekawą metodę na przedłużenie czasu gry w swojej usłudze, która to zasługuje na odrębne omówienie. Pracownicy Blizzard Entertainment dali swoim konsumentom możliwość zapraszania innych osób, potencjalnych odbiorców ich produktu. Usługa ta nazywa się Recruiting a Friend (RaF – zwerbuj przyjaciela) polega ona na wysłaniu zaproszenia do osoby trzeciej na dołączenie do rozgrywki w grze World of Warcraft za darmo na okres kilku dni. W momencie, gdy zwerbowany użytkownik wykupi abonament na stałe by dalej grać, osoba zapraszająca otrzyma nagrodę od firmy Blizzard pod postacią darmowego przedłużenia czasu gry na okres 30 dni. Mechanizm w swojej prostocie jest bardzo przystępny i chętnie wykorzystywany przez odbiorców firmy Blizzard. Konsument za swoje starania otrzymuje nagrodę a Firma nowego klienta. Zabieg taki niestety powoduje też pewną patologię. RaF stał się wartościową metodą na zarobek poprzez sprzedanie tej usługi za mniejsze pieniądze niż wykupienie klasycznego abonamentu. Sprzedaż jest prowadzona za pośrednictwem aukcji internetowych na portalach takich jak Allegro. Osoby sprzedające zrzeszają się często w duże grupy, by bardziej efektywnie wykorzystywać możliwości RaF, co staje się dla nich źródłem zarobku. Działanie na taką skalę jest zabronione przez właściciela gry. RaF jest bezpłatną usługą, którą można wykorzystać by pozyskać nowych graczy. Natomiast jej sprzedaż jest zabroniona przez wewnętrzny regulamin produktu.

Sklep twórców gry nie jest jedynym miejscem dokonania transakcji i wymiany waluty, bardzo często odbywa się to za pośrednictwem Internetu na aukcjach. Przykładowo, po wpisaniu określonych słów „kluczy” służących do precyzyjnego wyszukiwania określonego rodzaju aukcji, konsument może znaleźć inte-

resujące go dobro sprzedawane hurtowo. Handlem takim zajmują się często osoby prywatne skupujące wybrane elementy wykorzystywane w sklepie gry. Metoda działania takich osób polega na wynajdywaniu najtańszej z ofert a następnie sprzedaniu jej za większą sumę na aukcjach. Ceny poszczególnych elementów w wewnętrznym sklepie gry komputerowej z gatunku MMO mogą się od siebie różnić. Firma będąca właścicielem gry stara się ustalać ceny tak by były one odpowiednie dla danego kraju. W praktyce działa to tak, że różne kraje mają inne ceny i ich obywatele mogą kupić wybrane elementy taniej niż obywatele innego kraju. W Polsce tacy handlarze nagminnie skupują dobra z gier przeznaczone na rynek rosyjski, gdzie marża jest dużo niższa niż cena tych samych przedmiotów na rynku polskim. Przedmioty te są następnie wystawiane za większą kwotę i odsprzedawane na polskich aukcjach. Problem ten nie dotyczy tylko samych dóbr ze sklepów MMO. Bardzo łatwo i szybko można kupić też egzemplarze gier, pod postacią kluczy elektronicznych. Klucz taki jest indywidualny dla każdej kopii gry i stanowi pewne zabezpieczenie przed złodziejami i pirackimi kopiami danej produkcji. Ceny takich gier są często nawet o 80% niższe niż odpowiedniki w oryginalnych sklepach. Przyczyną niskich cen jest kupowanie takich kluczy za pomocą kradzionych kart kredytowych. Cały proceder jest bardzo prosty w swojej konstrukcji. Zaczyna się od zdobycia hasła i danych do konta internetowego lub karty kredytowej, przez złodzieja lub hakera za pomocą dostępu do Internetu. Sprawca sprzedaje te dane pośrednikowi, który przynosi je w inne miejsce i udostępnia handlarzowi kupującemu hurtowe ilości danych kluczy elektronicznych. Najczęściej klucze te pochodzą z Chin lub Rosji. Ostatnim etapem jest kupno kluczy przez prywatnych handlarzy i wystawienie ich po zaniżonej cenie na portalach aukcyjnych. Klucze takie są często blokowane po pewnym czasie od aktywacji przez firmę będącą właścicielem marki. Konsument jednak traci w tej sytuacji pieniądze a próba ich odzyskania jest bardzo utrudniona z powodu długiego okresu od nabycia klucza do momentu zablokowania konta. Sprzedawca broni się natomiast zrzucając winę na kupującego, że złamał pewnie warunki regulaminu korzystając z danej gry a teraz próbuje wyłudzić pieniądze. Serwisy aukcyjne często same zamykają

konta takich sprzedawców i kasują aukcje. Jednak handlarze wracają za parę dni z nowym kontem i nowymi aukcjami.

W art. 278 Kodeksu karnego zostały zamieszczone przestępstwa: kradzieży zwykłej § 1, kradzieży programu komputerowego § 2, kradzieży energii lub karty kredytowej § 5 oraz wypadek mniejszej wagi każdego z tych przestępstw w § 3. Samym dobrem chronionym w rozumieniu art. 278 k.k. są prawa majątkowe do rzeczy ruchomej i faktyczne władztwo nad rzeczą ruchomą, nośnikiem, na którym zapisany jest program komputerowy, kartą bankomatową. Kradzież należy zaklasyfikować jako zabór rzeczy ruchomej będącej nie tylko w posiadaniu właściciela, ale także każdej innej osoby, która w danej chwili jest w posiadaniu rzeczy i nią aktualnie włada⁴. Istotnym zagadnieniem jest charakter pewnych elementów art. 278 i ich klasyfikacji. Kradzież programu komputerowego nie można zaklasyfikować wprost jako kradzieży, bo program komputerowy nie spełnia podstawowych warunków kradzieży. Czyn nie polega na zaborze rzeczy, ponieważ w rozumieniu obecnego prawa informacja nie jest rzeczą. Ważnym aspektem jest także fakt, że zabór nie pozbawia osoby uprawnionej dalszego dysponowania programem, ponieważ ten w wersji elektronicznej jest dobrem niematerialnym i znajduje się pod postacią kodu komputerowego na dysku właściciela. Stąd też uznając, że chodzi tu nie tylko o uzyskanie programu (jego kopii a nie samego nośnika danych – płyty CD/DVD) od jego autora, wprowadza się odpowiedni typ przestępstwa zbliżony do kradzieży art. 278 § 2 k.k. pkt. 2⁵.

Art. 278 Kodeksu karnego przewiduje jako podmiot przestępstwa każdą osobę zdolną do odpowiedzialności karnej. Przedmiotem wykonawczym kradzieży w rozumieniu art. 278 k.k. jest natomiast cudza rzecz ruchoma. Samo pojęcie rzeczy ruchomej należy tutaj rozumieć w ujęciu art. 115 § 9 k.k. Wymogiem zaklasyfikowania czynu jako kradzież musi być fakt, że rzecz jest cudza, czyli nie stanowi własności sprawcy w chwili popełnienia

---

⁴ Uchwała SN z 19.4.1977r., VII KZP 3/77, OSNKW 1977, Nr 6, poz. 54; Wyrok SN z 30.12.1970r., IV KR 211/70, biuletyn SN 1971, nr 4, poz. 69.

⁵ A. Grześkowiak, K. Wiak (red.), *Kodeks karny Komentarz*, Warszawa 2012, s. 1174.

czynu zabronionego⁶. Kradzież w ujęciu art. 278 kodeksu karnego jest więc przestępstwem z winy umyślnej o charakterze kierunkowym, znamionym celem. Treścią celu w przypadku kradzieży rzeczy, energii lub karty bankomatowej jest przywłaszczenie. Sprawca w takim przypadku działa z chęcią i w celu przywłaszczenia, jeżeli zamierza traktować cudzą rzecz, energię lub kartę bankomatową jako swoją własność przez włączenie jej do swojego majątku. Samą czynnością sprawczą kradzieży jest zabór, czyli wyjęcie spod władztwa innej osoby i objęcie skradzionej rzeczy władaniem przez sprawcę, wbrew woli osoby dysponującej rzeczą⁷. Inaczej została określona czynność sprawczą kradzieży z art. 278 § 2 k.k. dotycząca programu komputerowego. Ustawodawca określił czynność jako „uzyskanie” programu komputerowego i wskazał, że określenie to ma szersze konotacje niż termin „zabór”, ponieważ obejmuje wszelkie postaci przejęcia programu komputerowego, bez zgody jego dysponenta w taki sposób, który umożliwia użytkowanie tego programu przez osobę nieuprawnioną, równocześnie z osobą pokrzywdzoną (dwie osoby używają programu w tym samym czasie o tej samej licencji i kodach indywidualnych)⁸. Oznacza to, że zabór nośnika programu komputerowego jak i skopiowanie samego programu i uzyskanie do niego dostępu, wskazuje na materialny charakter tego przestępstwa. Sprawstwo dokonuje się w momencie umożliwienia sobie lub innej nieupoważnionej osobie trzeciej korzystanie z programu.

Kodeks karny na mocy art. 279 k.k. wyróżnia kradzież z włamaniem, polegającą na złamaniu zabezpieczeń chroniących dane dobro. Przepis art. 279 k.k. chroni dokładnie te same dobra prawne co art. 278, a także chroni systemy bezpieczeństwa mienia np. (drzwi, zamki, sejf, hasło, systemy bezpieczeństwa), polegające na zamknięciu wartościowej rzeczy w pomieszczeniu lub innych bezpiecznym miejscu służącym jego ochronie. Zakres podmiotu, strony przedmiotowej i podmiotowej kradzieży z włamaniem należy interpretować tak samo jak kradzież a art. 278,

---

⁶ A. Marek, T. Oczkowski, *Kradzież i przywłaszczenie*, [w:] R. Zawłocki (red. tomu), *System prawa karnego*, Warszawa 2011, tom 9, s. 74.

⁷ A. Grześkowiak, K. Wiak (red.), *Kodeks karny...*, op. cit., s. 1176.

⁸ Wyrok SA w Krakowie z 8.7.2009 r., II AKa 98/09, KZS 2009, Nr 7-8, poz. 58.

z tą różnicą, że art. 279 charakteryzuje się szczególnym sposobem popełnienia i stanowi przestępstwo niezależnie od wartości przedmiotu wykonawczego. Ustawodawca wyraźnie określił czynniki, jakie muszą być spełnione by sprawstwo zaklasyfikować jako kradzież z włamaniem. Przyjmuje się, że włamanie możliwe jest tylko wówczas, gdy rzecz znajduje się w pomieszczeniu zamkniętym. Sama definicja pomieszczenia zamkniętego rozumiana jest w szeroki sposób i obejmuje nie tylko budynki lub lokale, ale także sejfy, zamknięte na klucz szuflady, zaplombowany pojemnik. Drugim czynnikiem obok „zamkniętego pomieszczenia” określonego przez ustawodawcę w art. 279 k.k. jest „przełamanie zabezpieczenia”, które nie musi wiązać się z wtargnięciem do pomieszczenia. Samo zabezpieczenie musi być „wyraźną manifestacją woli właściciela czy posiadacza mienia, woli właśnie zabezpieczenia go przed innymi osobami”⁹. Poza zabezpieczeniami o charakterze materialnym jak (drzwi, zamki, sejfy), występują także różne rodzaje zabezpieczeń niematerialnych jak kody dostępu, hasła i loginy systemów komputerowych. Sprawca czynu zabronionego z art. 279 k.k., mimo że nie używa siły fizycznej, by zdobyć określone informacje musi przełamać zabezpieczenia elektroniczne. Stosowanie art. 279 § k.k. do kradzieży programu komputerowego i karty uprawniającej do podjęcia pieniędzy z bankomatu wymaga pewnych modyfikacji w utrwalonej wykładni znamienia „włamanie” ukształtowanej w kontekście kradzieży rzeczy¹⁰. Uzyskanie dóbr w ten sposób nie polega na zabraniu a na uzyskaniu do nich dostępu. Sąd Najwyższy orzekł, że samo zabezpieczenie w takim przypadku jest ekwiwalentem pomieszczenia zamkniętego¹¹.

Polskie prawo uznaje dobra z gier komputerowych za informacje i dane. Mienie takie nie posiada fizycznej postaci, występuje jedynie w formie wirtualnej, niematerialnej. Dodatkowo nie

---

⁹ Wyrok SN z 24.6.2010 r., V KK 388/09, OSNKW 2010, Nr 9, poz. 82.

¹⁰ A. Grześkowiak, K. Wiak (red.), *Kodeks karny...*, op. cit., s. 1181; M. Bojarski, J. Giezek, Z. Sienkiewicz, *Prawo karne materialne. Część ogólna i szczególna*, Warszawa 2004; A. Barczak-Oplustil, G. Bogdan, Z. Cwiakalski, M. Dąbrowska-Kardas, P. Kardas, J. Majewski, J. Ralewski, M. Rodzynkiewicz, M. Szewczyk, W. Wróbel, [w:] A. Zoll (red.), *Kodeks karny. Część szczególna komentarz*, Kraków 2006.

¹¹ Wyrok SN z 9.9.2004 r., V KK 1444/04, OSNwSK 2004, Nr 1, poz. 1533.

jest odrębnie regulowane. W 99% przypadków kradzież dobra z gier komputerowych dotyczy gatunku gier internetowych czyli MMORPG. Każdy użytkownik posiadający dostęp do produktu jest zmuszony do przestrzegania rygorystycznych systemów bezpieczeństwa w celach ochrony swojego mienia wirtualnego. Konta do gier MMORPG są zabezpieczone systemem logowania posiadającym login i hasło dla indywidualnego użytkownika. Jest to zatem dobro chronione, kradzież wymaga przełamania zabezpieczenia i dostania się do wnętrza systemu. Wszystko, co znajduje się na koncie gry posiada wartość realną mimo, że jest to mienie niematerialne i wirtualne. Samo posiadanie konta wymaga nabycia produktu, elementy, które pojawiają się na koncie z upływem czasu, także posiadają realną wartość, ponieważ konsument poświęca swój czas na doskonalenie elementów gry. System, na jakim opiera się wartość konta gry internetowej jest dość skomplikowany. Takie konto jest zabezpieczone, a właściciel marki zapewnia bezpieczne użytkowanie swojego produktu. W momencie włamania, utraty danych, właściciel gry jest zobowiązany do przywrócenia konta do stanu przed włamaniem. Realna wartość zawartości konta może być indywidualnie przeliczana przez jego użytkownika, nie ma sztywnych ram cenowych. Konsument na podstawie poświęconego czasu, opłaconego abonamentu i opłat dodatkowych może wyliczyć szacowaną wartość swojego mienia pod postacią konta w grze internetowej i jest to przeliczane na realne pieniądze, stanowi zatem realne mienie, chociaż postać tego mienia jest wirtualna¹².

Kradzież konta w grze internetowej powinna być klasyfikowana jako kradzież z włamaniem. Proceder taki posiada wszystkie przesłanki kodeksowe włamania. Wymogiem dostania się na konto przez złodzieja jest przełamanie systemu zabezpieczeń elektronicznych. Wszystkie konta posiadają takie zabezpieczenia. Dodatkowo niektóre firmy dostarczające usługę, jaką są gry internetowe MMO zapewniają swoim konsumentom dodatkowe metody ochrony ich kont przez nieautoryzowanym wejściem. Dodatkowe zabezpieczenia polegają najczęściej na dodatkowych systemach kodowania z wykorzystaniem urządzeń zewnętrznych.

---

¹² R. A. Stefański, *Prawo karne materialne część szczególna*, Warszawa 2009, s. 571.

Kolejnym elementem przemawiającym za kradzieżą z włamaniem jest chęć przestępcy do zagarnięcia mienia w celach majątkowych. Skradzione konta są sprzedawane na portalach aukcyjnych, jako sprzedaż „czasu poświęconego na grę”, zabieg taki pozwala ominąć wewnętrzne regulaminy portali aukcyjnych. Poza osobą poszkodowaną w postaci pierwotnego użytkownika konta, dochodzi jeszcze nowy nabywca, który zakupił konto na aukcji. Firma odpowiedzialna za bezpieczeństwo konta, odda je pierwszemu właścicielowi razem z całą jego zawartością do momentu włamania, osoba, która nabyła konto na aukcji utraci je ze względu na nabycie rzeczy pochodzącej z kradzieży, dodatkowo będzie też dochodziła roszczeń względem nieuczciwego sprzedawcy.

Metody kradzieży dóbr z gier komputerowych

Wypuszczenie każdego nowego produktu w dobie Internetu, wymagającego stałego połączenia z siecią naraża każdy komputer na ataki z zewnątrz. Działania hakerów można podzielić na różne kategorie. Pierwszą metodą jest bezprawna i nieautoryzowana próba włamania się do sieci komputerowej, systemu lub pojedynczego PC. Drugą metodą jest tworzenie złośliwego oprogramowania, służącemu destrukcji danych, szpiegowaniu lub ułatwianiu zdalnego dostępu do komputera ofiary. Trzecia metoda działania przestępców to łamanie zabezpieczeń i rozpowszechnianie pirackiego oprogramowania.

Podstawowy problem w zabezpieczeniach systemów sprowadza się do braku możliwości ich 100% ochrony. Internet pozwala stworzyć to, co nie istnieje i zmienić to, co już zostało stworzone. Hakerzy zawsze znajdą lukę w systemach bezpieczeństwa, jest to tylko kwestia czasu. Rodzaje ataków można podzielić na kilkanaście odmian. Niżej wymienione sposoby działań hakerów są jedynie najczęściej stosowanymi przykładami, gdyż szczegółowe opisanie wszystkich metod wymagałoby posiadania specjalistycznej

wiedzy z zakresu informatyki i kodowania¹³. Działalność osoby pragnącej dokonać kradzieży dóbr z gier komputerowych to jeden z rodzajów ataków hakerskich.

Haker do ataku i włamania jak każdy przestępca posługuje się odpowiednimi narzędziami. Najczęściej mianem złośliwego oprogramowania wykorzystywanego przez przestępców określa się programy komputerowe służące do zdobywania informacji, łamania zabezpieczeń i szpiegowania. Programy takie dzielimy na wiele kategorii. Do najpopularniejszych wirusów wykorzystywanych przy włamywaniu się do gier komputerowych i sieci należą:

- Ping of Death (PoD) – do komputera ofiary jest wysyłany pakiet składający się z pociętych fragmentów IP. Większość komputerów pracuje na stosach pakietów TCP/IP o określonej długości. Wysyłany pakiet po odebraniu przez komputer jest składany w całość i przekracza dozwoloną długość IP. Powoduje to zacięcie się lub restart komputera. Metoda jest czasem używana przez hakerów by sprawdzić czy wybrany komputer jest podatny na atak od strony portów i usług.

- Email bombing – do ofiary są wysyłane setki maili zawierających złośliwe oprogramowanie, otwarcie takiego maila powoduje załadowanie się wirusa do systemu komputerowego. Atak uniemożliwia też normalne korzystanie z poczty mailowej i wymaga ingerencji obsługi serwisu, na którym znajduje się skrzynka pocztowa. Maile takie nie są rozsyłane ręcznie przez hakera a najczęściej za pomocą programu komputerowego. Wykrycie agresora jest bardzo trudne, ponieważ często posługuje się on innym zainfekowanym komputerem w celu rozpowszechniania takich maili bez wiedzy prawowitego właściciela. Użytkownik nawet nie jest świadomy tego, że w ostatniej godzinie jego komputer wysłał 1000 maili.

- Email spamming – jest to odmiana email bombing, atak jest skierowany jednak do wielu adresatów w tym samym czasie.

- SPIT – rodzaj spamu (niechcianych wiadomości, reklam itp) atakujących głównie poczty głosowe.

---

¹³ M. Siwicki, *Nielegalna i szkodliwa treść w Internecie. Aspekty prawno-karne*, Warszawa 2011, s. 249; M. Brzozowska, *Ochrona danych osobowych w sieci*, Wrocław 2012, s. 28.

– Hijacking – polega na przechwytywaniu pakietów wysyłanych przez adresata do odbiorcy. Przykładowo komputer (adresat), z którego logujemy się na internetowe konto bankowe (odbiorca) przesyła pakiet informacji zawierający nasz login i hasło. Metoda hijacking-u umożliwia teraz przejęcie tego pakietu i jego skopiowanie na komputer hakera. Większość sieci bankowych ma kodowane połączenia, jednak metoda taka jest skuteczna w przypadku niezabezpieczonego połączenia.

– ActivSynchro – bardziej zaawansowana metoda od hijacking, działa bardzo podobnie, ale polega na podesłaniu na komputer odbiorcy programu, który podszyje się pod oryginalnego odbiorcę i przechwyci wysłane pakiety informacji. Dodatkowo rozsynchronizuje połączenie TCP. Atak ten jest wykorzystywany głównie przy komunikacji pomiędzy dwoma maszynami, pozwala także podsłuchiwać komunikacje i uniemożliwić łączenie się w przyszłości.

– Root compromise – program podsyłany na komputer ofiary służący do zdobycia przez hakera statusu administratora systemu. Haker jako administrator posiada szereg uprawnień pozwalających mu ingerować w wewnętrzny system atakowanego komputera i przechwycenie każdego rodzaju danych, jakie są przechowywane na dysku. Wirus może być podesłany w zainfekowanym mailu lub programie. Atak ten wykorzystuje także luki w systemie operacyjnym i może dostać się do komputera przez np odwiedzenie zainfekowanej strony internetowej.

– Exploit – jest zautomatyzowaną metodą prowadzącą do opanowania systemu (także do zwiększenia uprawnień itp). Przeważnie jest to sekwencja czynności mających na celu wykorzystanie błędów w oprogramowaniu systemów operacyjnych, usług sieciowych lub aplikacji użytkownika do uzyskania dostępu do powłoki systemowej z podwyższonymi uprawnieniami lub uzyskania danych, do których dostęp jest ograniczony lub zabroniony. Istnieją dwa rodzaje exploitów: „local” (lokalne) uruchamiane na atakowanym systemie i „remote” (zdalne) uruchamiane na systemie atakującym (bądź na systemie specjalnie do tego wcześniej przygotowanym). Ich konstrukcja oraz sposób działania bezpośrednio zależy od: atakowanej aplikacji; systemu operacyjnego, na którym aplikacja jest uruchamiana (także jego konfigu-

racji); architektury sprzętowej; rodzaju popełnionego błędu, który będzie wykorzystany do ataku¹⁴. Exploit jest jednym z najgroźniejszych rodzajów narzędzi hakerskich. Program ten umożliwił kradzież danych z sieci firmy SONY.

– Password attack – jest ogólnym terminem opisującym różne czynności, których celem jest ominięcie mechanizmów ochrony systemu komputerowego opartych na systemie haseł, a więc wszelkie próby złamania, odszyfrowania lub skasowania haseł. Ataki na hasło należą do najprymitywniejszych metod włamań do systemów komputerowych. Umiejętność łamania haseł to w gruncie rzeczy pierwsze czynności, których uczą się początkujący agresorzy – głównie ze względu na to, iż nie wymaga ona specjalnego wykształcenia. Obecnie każdy może łamać hasła Linuksa przy pomocy gotowych programów. Głównie wyróżnia się trzy sposoby łamania:

- 1) frequency analysis – metoda wykorzystująca częstość występowania liter.
- 2) ciphertext relative length analysis – metoda wykorzystująca długość zakodowanego tekstu.
- 3) similar plaintext analysis – metoda badająca zaszyfrowane podobne informacje.

Okazuje się, że wiele aplikacji stosuje proste sposoby szyfrowania danych. W wielu przypadkach zaszyfrowane hasło może zostać odtworzone dosłownie za pomocą kliku operacji matematycznych. W przypadku dużej grupy programów dobre algorytmy kryptograficzne zostały z kolei błędnie użyte przez autorów. W rezultacie liczba obliczeń potrzebnych do złamania hasła spada drastycznie w porównaniu z teoretyczną siłą algorytmu. Czas potrzebny na odtworzenie hasła jest wtedy często niezależny od jego długości i stopnia skomplikowania¹⁵.

– Brute force – metoda stosowana w sytuacjach, gdy wszystkie inne zawodzą. Haker podstawia w miejsce hasła różne kombinacje znaków w celu odszyfrowania danych. Użycie tej metody może być niezwykle czasochłonne, często jest stosowane przez

---

¹⁴ P. Krawaczyński, D. Zelek, *Rodzaje i klasyfikacja włamań oraz ataków internetowych*, s. 28, <http://faqxp.cba.pl/faq/wlamania.htm>, [11.02.2012].

¹⁵ P. Krawaczyński, D. Zelek, *Rodzaje...*, op. cit., s. 32.

początkujących i niedoświadczonych przestępców. Hasło jest ciągiem znaków, algorytmem. Istnieją jednak programy pozwalające na automatyczne szukanie właściwego algorytmu.

– Dictionary attack – rozbudowana wersja brute force, agresor przypuszcza, że hasło jako algorytm jest odwzorowaniem jakiegoś słowa słownikowego. Program następnie sprawdza kolejne warianty słownikowe do momentu wyczerpania źródła. Przykładem haseł łamanych w ten sposób są słowa: miłość, bóg, ziemia. Administratorzy systemów często zalecają w celach zwiększenia ochrony, wybieranie haseł połączonych literami i cyframi np.: ziemia375. Zbieg taki znacząco zmniejsza ryzyko udanego odszyfrowania tą metodą.

– Kret – sposób wykorzystywany przez hakera w celu uzyskania pewnych informacji o atakowanym komputerze i systemie. Nadawca (agresor) wysyła maila od odbiorcy (ofiary) np. z ofertą sklepową, promocją, ofertą pracy itp. Wykorzystując podstęp zmusza odbiorcę do odesłania odpowiedzi na wiadomość mailową. Pierwotnie wysyłany mail ma w sobie ukryty kod mający na celu zapisanie określonych danych w tej wiadomości. Po odesłaniu przez ofiarę takiego maila np. z podziękowaniem lub odmowa na zaproponowane usługi, haker uzyskuje informacje o adresie IP, systemie i innych podstawowych danych o komputerze. Zabieg taki jest pewnego rodzaju nadaniem czy komputer będzie podatny na ataki.

– Web-hacking – haker za pomocą odpowiedniego manipulowanie adresem strony internetowej (URL) jest w stanie dokonać określonych zmian pozwalających podobnie jak przy metodzie kreta na zdobycie podstawowych informacji o komputerze. Fałszywy link jest np. zamieszczany na forum publicznym, rozsyłany w wiadomościach typu spam itp.

– XSS – są to ataki z rodziny HTML Injection odnoszące się do danych zapisywanych / tworzonych poprzez przeglądarkę internetową, a połączonych z przeglądaną stroną WWW. Mowa tu głównie o plikach cookie oraz treściach tworzonych dynamicznie. Jeżeli włamywaczowi uda się wykonać wstrzyknięty przez niego kod z prawami aplikacji web, może spowodować to m.in. kompromitację DOM (Document Object Mode). Z kolei to może prowadzić do kradzieży plików cookie, przejęcia internetowego kon-

ta, zmianę ustawień konta, itp. W atakach typu XSS wyróżnia się trzy główne gałęzie rozwoju oraz działania, które tworzą swoiste typy ataków XSS:¹⁶

- *Dom-based XSS* – (znany także jako *Local XSS* bądź po prostu *Type 0 XSS*) – w tym przypadku błąd istnieje na stronie *www*, znajdującej się po stronie samego klienta (ma to miejsce wtedy, gdy np. strona oczekuje wpisania określonych danych w aktywnym polu bądź pasku URL a następnie dane te są wykorzystywane do dokonania zmian w tym samym dokumencie HTML). Jeżeli dane, które wprowadzimy w takim polu będą inne od oczekiwanych (np. kod JavaScript) i strona go wykona, można tu mówić o ataku XSS. Bardziej skomplikowane zastosowanie tego typu ataku może polegać m.in. na podaniu przez włamywacza na spreparowanej stronie specjalnego odnośnika (link), który to po kliknięciu przez ofiarę będzie się odwoływał do podanej strony *www* znajdującej się w lokalnym systemie po stronie klienta. Tak, więc jeżeli użytkownik posiada na swoim dysku twardym zapisaną stronę *www*, która to jest podatna na *Type 0 XSS*, stanowi to także duże zagrożenie.
- *Non-persistent XSS* – (zwany także *Reflected XSS* bądź po prostu *Type 1 XSS*) – najbardziej znany i rozpowszechniony typ ataków XSS. Ma on miejsce wtedy, kiedy to dane wprowadzane przez użytkownika są impulsem do generowania przez skrypty po stronie serwera strony *www* z odpowiednim wynikiem – rezultatem. Najczęstszym polem podatnym na ten atak jest np. pole „szukaj” na stronach internetowych. Atakujący podsyła ofierze odnośnik wyszukany opcją "szukaj" URL, który to poprzez odpowiednie wstrzyknięcie kodu zwróci wynikową stronę *www* w kierunku atakującego, a nie w stronę zwyczajnego użytkownika (innymi słowy, atakujący zobaczy treść, którą normalnie zobaczyłaby ofiara). Może to być wykorzystane do zdobycia poufnych danych, prywatnych korespondencji itp.

---

¹⁶ P. Krawaczyński, D. Zelek, *Rodzaje...*, op. cit., s. 35.

- *Referes XSS – (opcjonalnie znany jako Persistent XSS, Second-order XSS bądź po prostu Type 2 XSS) – najniebezpieczniejsza oraz najbardziej potężna technika XSS (bardzo często używana). Atak ten ma miejsce wtedy, kiedy to dane podawane przez użytkownika do okna aplikacji internetowej są przetrzymywane w „jakiś” sposób na serwerze (np. baza danych) a następnie są wyświetlane na stronie www. Najczęstsze miejsce tego typu ataku to wszelakiego rodzaju fora dyskusyjne, systemy komentarzy bądź też księgi gości. Metoda bardzo wygodna dla atakującego, ponieważ dokonuje on jednego wstrzyknięcia, które to oddziałuje na dużą liczbę odbiorców (np. każdy otwierający internetową księgę gości, którą to wcześniej odwiedził atakujący, pozostawiając po sobie ślad w postaci złośliwego kodu JavaScript). Dodatkowo na ten rodzaj ataku są podatne także takie aplikacje jak systemy kont pocztowych, logi systemowe, itp.*¹⁷

– Socjotechnika to jedna z najczęstszych metod ataku na konta graczy. Haker stara się wpłynąć na umysł odbiorcy w taki sposób by uzyskać od samej ofiary potrzebne dane. Socjotechnika jest to psychologiczna metoda zdobywania informacji. Takim atakiem może być np. mail, telefon lub inna forma zawiadomienia użytkownika danej usługi o pewnym wyimaginowanym problemie, jaki zaistniał. Haker podszywa się wówczas najczęściej pod administratora lub pracownika firmy, w której konsument posiada swoje konto. Wysyłane maile najczęściej odnoszą się do faktu zaistniałego zagrożenia w stosunku do istniejącego konta gracza – użytkownika i wymagane jest natychmiastowe potwierdzenie danych poufnych. Haker najczęściej zamieszcza link do podrobionej strony, bliźniaczo podobnej do oryginalnej, na której użytkownik musi zalogować się na swoje konto. Dane oczywiście zostają przesłane na komputer hakera.

– Koń Trojański (znany także jako Trojan) jest programem, który poniekąd podszywając się pod przydatną i użyteczną aplikację dla potencjalnego użytkownika, posiada tak naprawdę ukryte funkcje, które to pozwalają z kolei jego autorowi na prze-

---

¹⁷ P. Krawaczyński, D. Zelek, *Rodzaje...*, op. cit., s. 36.

prowadzanie nieautoryzowanych oraz niepożądanych czynności na maszynie swojej ofiary. Dla zachowania pozorów, niektóre konie trojańskie rzeczywiście oferują swojej ofierze przydatne funkcje, jednak użytkownik nie ma pojęcia, iż oprócz tych funkcji istnieje cały szereg innych postronnych procedur, dzięki to, którym na pierwszy rzut oka „przyjazny” program jest niebezpiecznym narzędziem w rękach włamywacza (atakujący jest w stanie kierować działaniem trojana bez wiedzy użytkownika). Trojany mogą także nie oferować żadnych przydatnych funkcji dla swojej ofiary, ponieważ ofiara może nawet nie zdawać sobie sprawy z tego, iż w jej systemie w ogóle znajduje się trojan (kolokwialnie mówiąc jest on „głęboko ukryty”). Chociaż Koń trojański to określenie całej gamy niebezpiecznych aplikacji, to bardzo często słowo to występuje także w konkretnym znaczeniu, tj. może ono opisywać postronną aplikację, która pozwala włamywaczowi na zdalne administrowanie systemem ofiary¹⁸.

– Backdoor – program umożliwiający przestępcy nieautoryzowane wejście do systemu poprzez lukę w systemach bezpieczeństwa. Program o cechach ukrytych, bardzo trudno wykrywalny gdyż najczęściej podczepia się jak element kody pod już istniejącą aplikację zainstalowaną na dysku. Haker używający „tylnych drzwi” uzyskuje prawa administratora i jest w stanie uzyskać wszelkie dane obecne na zainfekowanym komputerze, a także wykorzystać takiego PC do dalszych ataków na inne maszyny. Metoda taka działa na zasadzie pajęczyny gdzie wewnątrz znajduje się zainfekowany komputer służący za źródło sygnału przekazywanego innym jednostkom w systemie. Backdoor jest potencjalnie najniebezpieczniejszą bronią w rękach hakera, ponieważ nie da się przed nim całkowicie zabezpieczyć. Nawet najlepiej zabezpieczony komputer i system może posiadać setki małych luk w ochronie, takie luki są właśnie wykorzystywane przez oprogramowanie Backdoor. Sam program ma także inne zastosowanie, jest używany często przez administratora sieci np w fabrykach do zdalnego nadzoru nad setkami komputerów. Podczas awarii jednej z jednostek, administrator jest w stanie zdalnie wejść ze swojego komputera na maszynę i naprawić problem nie

---

¹⁸ P. Krawaczyński, D. Zelek, *Rodzaje...*, op. cit., s. 47.

wstając z krzesła. Hakerzy uczynili jednak z Backdoor jedną z najgroźniejszych broni.

- Rootkit – program implementowany często do innego złośliwego oprogramowania jak „strażnik”. Jego celem jest ukrycie działalności hakera i niepożądanego programu.

- Spyware – program szpiegowski, mający za zadanie zapisywanie w swojej pamięci wszelkiej aktywności na zainfekowanym komputerze. Do jego zadań należy np zapisywanie kolejności wciskanych klawiszy na klawiaturze w celu późniejszego odsortowania z nich loginów i haseł. Spyware jest często uważany za pochodne Koni Trojańskich, ale zaliczany jest do grupy złośliwego oprogramowania pod nazwą „malware”. Bardzo często program tego typu w odróżnieniu od Trojana, ma ściśle sprecyzowane zadanie do wykonania.

- Keylogger – program z rodziny koni trojańskich (spyware), służący do przechwytywania i zapisywania do pliku znaków wpisywanych przez użytkownika za pośrednictwem klawiatury. W połączeniu z innym programem typu backdoor (działającym w oparciu o model klient-serwer) pozwala uzyskać hasła oraz inne istotne informacje o użytkowniku komputera. Keylogger jest najczęściej wykorzystywanym narzędziem złodziei w grach komputerowych. Użytkownik korzystający z usług gier internetowych często poszukuje różnego rodzaju dodatków i materiałów do gry, w którą aktualnie gra. Takie strony i dodatki padają najczęściej ofiarą hakerów w celu późniejszego dostania się na dysk komputera. Gracz przeglądający zainfekowane pliki/strony nieświadomie pobiera Keylogger na swój komputer, co skutkuje w 90% przypadkach utratą konta w grze komputerowej.

- Scumware – program instalujący się na dysku komputera i umieszczający na witrynach internetowych linków do stron lub plików. Takie linki są widoczne jedynie dla użytkownika korzystającego z komputera zainfekowanego Scumware. Oprogramowanie jest używane głównie w celach reklamowych, ale ma także zastosowanie w rozpowszechnianiu keyloggerów i innych programów szpiegujących.

- Stealware – bardzo niebezpieczny program szpiegujący, ponieważ ujawnia się tylko w jednym momencie. Aktywuje go płatność dokonywana za pomocą Internetu na zainfekowanym

komputerze np. kartą płatniczą, przelewem internetowy. Program w chwili wysłania żądania przelania pieniędzy natychmiast kopiuje dane personalne, klucze i kody karty kredytowej. Dodatkowo ma także funkcję podmiany danych. Program jest w stanie przekierować płatność podmieniając dane adresata na te podane przez hakera. Często bywa wykorzystywany przy opłatach abonentowych za korzystanie z gier internetowych MMORPG.

Przedstawione metody włamań to tylko niewielka część tych, jakim dysponują hakerzy. Działalność przestępcza na tle komputerów i kradzieży danych przy użyciu Internetu ulega ciągłym zmianom i ewolucji¹⁹.

Bibliografia

1. Barczak-Oplustil A., Bogdan G., Ćwiakalski Z., Dąbrowska-Kardas M., Kardas P., Majewski J., Ralewski J., Rodzynkiewicz M., Szewczyk M., Wróbel W., [w:] Zoll A. (red.), *Kodeks karny. Część szczególna komentarz*, Kraków 2006.
2. Bojarski M., Giezek J., Sienkiewicz Z., *Prawo karne materialne. Część ogólna i szczególna*, red. M. Bojarski, Warszawa 2004.
3. Brzozowska M., *Ochrona danych osobowych w sieci*, Wrocław 2012.
4. *Co to jest karta typu PrePaid*, wp.pl polonia, [http://polonia.wp.pl/country,1,title,Co-to-jest-karta-typu-PrePaid,wid,10478181,faq.html?ticaid=1f4d5,\[03.01.2012\]](http://polonia.wp.pl/country,1,title,Co-to-jest-karta-typu-PrePaid,wid,10478181,faq.html?ticaid=1f4d5,[03.01.2012]).
5. Dziak P., Figat P., Kaczanowska K., Sarna M., Wownysz J., *Bezpieczne korzystanie z Internetu*, Warszawa 2012.
6. Grześkowiak A., Wiak K. (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2012.
7. Jordan T., *Hakerstwo*, Warszawa 2011.
8. Klander L., *Hacker proof – czyli jak sie bronić przed intruzami*, Warszawa 1998.
9. Korusiewicz A., *Zagrożenia w sieci Internet*, Warszawa 2007.
10. Krawaczyński P., Zelek D., *Rodzaje i klasyfikacja włamań oraz ataków internetowych*, <http://faqxp.cba.pl/faq/winxp/wlamania.htm>, [11.02.2012].
11. Marek A., Oczkowski T., *Kradzież i przywłaszczenie*, [w:] Zawłocki R. (red. tomu), *System prawa karnego*, Warszawa 2011, tom 9.
12. *PlayStation Network: Sony wydaje oświadczenie. Gorzej być nie mogło ...*,

---

¹⁹ L. Klander, *Hacker proof – czyli jak sie bronić przed intruzami*, Warszawa 1998, s. 304; P. Dziak, P. Figat, K. Kaczanowska, M. Sarna, J. Wownysz, *Bezpieczne korzystanie z Internetu*, Warszawa 2012, s. 5; A. Korusiewicz, *Zagrożenia w sieci Internet*, Warszawa 2007, s. 32; T. Jordan, *Hakerstwo*, Warszawa 2011, s. 85.

- <http://www.cdaction.pl/news-18922/playstation-network-sony-wydaje-oswiadczenie-gorzej-byc-nie-moglo.html>, [26.04.2011].
13. Post. SN z 24.6.2010r., V KK 388/09, OSNKW 2010, Nr 9, poz. 82.
  14. *Rosnąca popularność gier MMORPG*, Praca w biznesie komputerowym, <http://praca.komputerowcy.info/2012/02/14/rosnaca-popularnosc-gier-mmorpg/>, [14.02.1012].
  15. Siwicki M., *Nielegalna i szkodliwa treść w Internecie. Aspekty prawno karne*, Warszawa 2011.
  16. Stefański R. A., *Prawo karne materialne. Część szczególna*, Warszawa 2009.
  17. Uchwała SN z 19.4.1977 r., VII KZP 3/77, OSNKW 1977, Nr 6, poz.54.
  18. Wyrok SA w Krakowie z 8.7.2009 r., II AKa 98/09, KZS 2009, Nr 7-8, poz. 58.
  19. Wyrok SN z 9.9.2004 r., V KK 1444/04, OSNwSK 2004, Nr 1, poz. 1533.
  20. Wyrok SN z 30.12.1970 r., IV KR 211/70.

Dr hab. Eva Naništová

Niepaństwowa Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Białymstoku

Dr hab. Eva Klčovanská

Niepaństwowa Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Białymstoku

**WERYFIKACJA
PSYCHOMETRYCZNYCH WŁAŚCIWOŚCI
SKALI MAPOWANIA
DOMOCENTRYCZNYCH I AKSJOLOGICZNYCH
KORELATÓW RELACJI SPOŁECZNYCH**

Streszczenie

Celem artykułu jest analiza mapowania aksjologicznych i domocentrycznych korelatów relacji społecznych. Podstawowym punktem wyjściowym jest wymiar domocentryczny (definiowany przez indywidualnie znaczące miejsca oraz przywiązanie do miejsca) i wymiar aksjologiczny (mapowany za pośrednictwem przeżywania wartości Wolność). Badanie zostało przeprowadzone na grupie studentów oraz mieszkańców regionu Białegostoku i Warszawy w Polsce i regionie Trnava na Słowacji (n=234). Rdzeniem analizy statystycznej jest weryfikacja parametrów psychometrycznych stosowanych instrumentów: Kwestionariusz przywiązania do miejsca (D. Williams), Kwestionariusz satysfakcji z życia we wspólnocie (E. Naništová), Skala gotowości wyrzekania się czegoś w imię Wolności (E. Klčovanská) i Skala rozumienia Wolności (E. Klčovanská). Badania wskazały relewantność metod, kierunki ich modyfikacji oraz korzystania ze skal jako narzędzia diagnostycznego do mapowania korelatów relacji społecznych w różnych typach środowisk geograficznych i społeczno-kulturowych.

Słowa kluczowe: parametry psychometryczne, przywiązanie do miejsca, zadowolenie ze wspólnoty, wartość wolności.

**VERIFICATION OF THE PSYCHOMETRIC CHARACTERISTICS
OF SCALES MAPPING DOMOCENTRIC
AND AXIOLOGICAL CORRELATES OF SOCIAL RELATIONS**

Abstract

This article aims to analyze the mapping of axiological and domocentric correlates of social relations. The basic starting point is domocentric dimension (defined by individually significant places and attachment to the place) and axiological dimension (focused on experiencing the value of Freedom). The study was conducted on a sample of students and residents in the region of Białystok and Warsaw in Poland and Trnava in Slovakia (n = 234). The core of the statistical analysis is to verify the psychometric parameters of used instruments: Questionnaire of attachment to the place (D. Williams), Questionnaire of satisfaction with the life in the community (E. Naništová), Scale of willingness to relinquish something because of Freedom (E. Klčovanská) and Scale of understanding of Freedom (E. Klčovanská). The results of research have shown the relevance of methods as well as the additional possibility of their modification and using them also as a diagnostic tool for mapping correlates of social relations in different types of geographical and socio-cultural environments.

Keywords: psychometric parameters, place attachment, community satisfaction, value of freedom.

Wprowadzenie

Do podstawowej antropologicznej charakterystyki człowieka jako „homo theleologicus” można włączyć oscylowanie pomiędzy potrzebą pozostania w znanym (domowym) środowisku, a pragnieniem wolności i odejścia w przestrzeń, która jest otwarta na nieskończoność. Logoterapeutka Elizabeth Lukas (1997)¹ podkreśla znaczenie zakorzenienia, uporządkowania oraz związków pełnych miłości w bezpiecznym i pełnym zaufania zaciszu domowym. Według E. Lukas człowiek, który w takim właśnie domu lub innym bliskim mu miejscu wyrastał, łatwiej potrafi poddać się nieznanej przygodzie, niż osoba, która nigdy domu nie miała. E. Lukas (ibidem, s. 187) stwierdza, że ktoś, kto nigdy nigdzie nie należał – do żadnej rodziny, do żadnego miejsca i nie miał korze-

---

¹ Autorki podają źródła według przyjętego w psychologii standardu ATP.

ni w żadnych ramach wartości – może błądzić, oraz że kryzys sumienia i orientacji życiowej często może oznaczać tęsknotę za utraconym domem. Myśl o paradoksie powiązania zakorzenienia (zobowiązania) z przeżywaniem wolności wobec czegoś stała się inspiracją do badań nad mapowaniem wzajemnych powiązań pomiędzy domocentrycznymi i aksjologicznymi korelatami relacji społecznych.

Podstawowym punktem wyjściowym dla prezentowanych badań jest wymiar domocentryczny (definiowany przez indywidualnie znaczące miejsce oraz przywiązanie do miejsca) i wymiar aksjologiczny (mapowany za pośrednictwem przeżywania wartości Wolność). Celem badań na temat mapowania domocentrycznych i aksjologicznych korelatów relacji społecznych jest analiza wybranych korelatów relacji społecznych, topos, współzycie, tolerancja, preferencje aksjologiczne z akcentem na wartość relacji społecznych w wielokulturowym i wieloetnicznym środowisku na wybranych terenach Polski i Słowacji (Klčovanská, Mráz, Naništová, w druku). Interesujące jest również, jakie domocentryczne i aksjologiczne dane współuczestniczą w kształtowaniu profilu relacji społecznych oraz ewentualna egzystencja różnic w profilu i jakości relacji społecznych w zależności od miary kulturalnej i etnicznej dywersji. Dla osiągnięcia tych celów należy pogłębić teorię relacji, przede wszystkim jej wymiar aksjologiczny i domocentryczny, jak również *rozwinąć narzędzia badawcze*.

Artykuł przedstawia analizę mapowania aksjologicznych i domocentrycznych korelatów relacji społecznych. Badanie zostało przeprowadzone na grupie studentów uczelni oraz mieszkańców regionu Białegostoku i Warszawy w Polsce i regionie Trnava na Słowacji. Wprowadzenie opisuje metody badawcze i opisowe stosowane do charakterystyki pliku badawczego. Rdzeniem analizy statystycznej jest weryfikacja parametrów psychometrycznych zastosowanych instrumentów badawczych takich jak: Kwestionariusz przywiązania do miejsca (D. Williams), Kwestionariusz satysfakcji z życia we wspólnocie (E. Naništová), Skala gotowości wyrzekania się czegoś w imię Wolności (Škála ochoty zriekať sa kvôli Slobode) (E. Klčovanská) i Skala rozumienia Wolności (Škála chápania Slobody) (E. Klčovanská).

Wszystkie skale, w szczególności analiza pozycji, spójność wewnętrzna a także walidacja zbieżna i dyskryminacyjna są szczegółowo i indywidualnie interpretowane za pomocą softwaru statystycznego IBM SPSS-PC (wersja 21). Z procedur statystycznych wykorzystano testy do obliczenia rozkładu normalnego zbiorów (Test Kołmogorowa-Smirnowa, Test Shapira), testy do stwierdzenia różnic pomiędzy grupami (t-test, Mann-Whitney U-test), obliczenie korelacji (współczynnik korelacji Pearsona) i sprawdzenie niezawodności przez obliczenia Alfa Cronbacha. Ostateczne ustalenia (wyniki) otwierają dyskusję na temat korzystania ze skal jako narzędzia diagnostycznego do mapowania domocentrycznych i aksjologicznych korelatów relacji społecznych w różnych typach środowisk geograficznych i społeczno-kulturowych.

Korelaty domocentryczne

Życie każdego człowieka jest zakorzenione w konkretnych czasowych oraz przestrzennych ramach, od których nie może się on odizolować. Człowiek jest bowiem istotą potrzebującą związków (Mráz, 2010), a zdolność do tworzenia relacji oraz powiązań ze środowiskiem, rzeczami i innymi ludźmi jak również ze sobą samym oraz z transcendentną Istotą jest fundamentalną stałą antropologiczną, wkomponowaną w zasadniczą strukturę człowieka. Obraz człowieka może być zrozumiany w perspektywie wymiernej o ile myśli się o jego istnieniu na poziomie fizycznym, psychicznym oraz noetycznym (Frankl, 1997; Popielski, 2004). W podejściu tym, dążenie człowieka do kontaktu i związków może być ograniczone wymiennie jako (a) tworzenie relacji z miejscem (środowiskiem, domem), (b) tworzenie inter- i intrapersonalnych relacji oraz (c) odniesienie się do Istoty transcendentalnej (Naništová, 2008).

Przywiązanie do wyjątkowego dla człowieka miejsca lub wspólnoty, w której człowiek żyje należy więc do podstawowych korelatów domocentrycznych. Przywiązanie do miejsca (place attachment) na przestrzeni ostatnich lat stało się jednym z obszarów zainteresowania psychologii, a konkretnie jej dość jeszcze mało

rozbudowanej dziedziny – psychologii środowiskowej, łączącej w sobie doświadczenia i wiedzę z nauki rodzimej, jak i nauk pokrewnych, takich jak socjologia, geografia, architektura, urbanistyka (Bańka, 2002; Lewicka, 2012).

Przywiązanie do miejsca oznacza afektywny, pozytywnie nacechowany związek jednostki z miejscem zamieszkania i społecznością lokalną, który może owocować tendencją utrzymywania bliskich relacji z nimi i myśleniu o nich w pewnych emocjonalnie wartościowanych kategoriach. W przypadku Przywiązania do miejsca większość autorów rozróżnia dwa podstawowe wymiary. Wymiar Uzależnienie od miejsca odzwierciedla związek funkcjonalny, a więc znaczenie miejsca jako środowiska, w którym istnieją warunki sprzyjające osiągnięciu własnych celów oraz realizacji różnych działań. Wymiar Tożsamość z miejscem przedstawia symboliczne znaczenie miejsca, jako źródła emocji oraz związków, które wzbogacają życie człowieka o konkretny cel i sens istnienia (Proshansky, Fabian, Kaminhoff, 1983). Przywiązanie do miejsca może wyrażać nie tylko symboliczne i metaforyczne znaczenie miejsca dla osób, ale również intensywność emocjonalnych relacji z miejscem, emocjonalne i poznawcze elementy doświadczania miejsca oraz satysfakcję z miejsca zamieszkania.

Kultywowanie przyzwyczajania się do miejsca zaczyna mieć coraz większe znaczenie przede wszystkim w związku z tworzeniem się statusu rezydenta wraz z trendami migracyjnymi w globalizujących się społeczeństwach. Turnerowie (2006) zaliczają do komponentów, które mają znaczący wpływ na pogłębianie osobiste istotnych miejsc oprócz innych czynników *społeczne interakcje związane z danym miejscem*. Hay (1998) uważa potrzebę takiej kultywacji za podstawową w procesie dojrzewania zarówno u jednostki, jak i w społeczeństwie. Sanger (1997), nawet więcej, mówi o konieczności kształcenia wrażliwości przede wszystkim nowego pokolenia przywiązania do miejsca, oraz zrozumienia znaczenia miejsca. Takie kultywowanie może przyczynić się do powstania zdrowych stosunków w życiu społeczności, interakcji z krajem, jego dziedzictwem kulturowym, oraz do solidarności, przynależności oraz chęci wzbogacania treści życia i praktycz-

nego życia, które nie są „oderwane” od doświadczeń z miejscem i zbiorowością.

Metody do mapowania korelatów domocentrycznych

Badając przywiązanie do miejsca można rozpoznać dwie podstawowe linie metodologii. Podejście jakościowe, które opiera się na analizie geograficznej znaczenia miejsca oraz podejście psychometryczne (ilościowe), wynikające z badań cech wspólnotowych miejsca (Lewicka, 2011). Autorem jednej z najbardziej znanych skali używanej do mierzenia przywiązania do miejsca jest Daniel Williams (1995a, b; 2000), a jego oryginalną skalę wykorzystano również w badaniach do mapowania przywiązania do miejsca. Korelaty domocentryczne dodatkowo były mapowane za pomocą ankiety Kwestionariusz satysfakcji z życia we wspólnocie.

(a) Kwestionariusz przywiązania do miejsca (D. Williams, 1989; 1995a)

Skala służąca do mapowania przywiązania do miejsca, którą utworzył Williams (1989; 2003), składa się z 61 pozycji. Ankietowani wyrażają stopień zgody korzystając ze skali Likerta (od 1 do 5). Na podstawie analiz czynnikowych w różnych typach środowiska oraz między różnymi grupami respondentów Williams (1995a, b) rozróżnił pięć samodzielnych czynników: Zależność od miejsca (Place Dependence), Tożsamość z miejscem (Identity Expression), Identyfikacja z miejscem (Identity Importance), Centralita miejsca (Centrality) oraz Satysfakcja (Satisfaction). Zależność od miejsca opisuje funkcjonalny aspekt miejsca, jego wyjątkowość, potencjalne zastosowanie dla działalności. Tożsamość z miejscem określa się jako główny aspekt życia, związek z miejscem, identyfikację z miejscem. Centralita miejsca pokazuje w jakim stopniu miejsce wpływa na priorytety w organizacji pracy, wolnego czasu i rekreacji. Satysfakcja wyraża stopień zadowolenia w zakresie korzystania z określonego miejsca. W prezentowanych obliczeniach przedstawiano wyłącznie całkowicie surowy wynik ankiety. Przy redukcji liczby pozycji do tych, które najmocniej nasycyły całkowity wynik, wzajemna korelacja cał-

kowego oraz zredukowanego wyniku była bardzo wysoka ($r = 0,981$). Analiza czynnikowa (Principal Component Analysis, Varimax Rotation with Kaiser Normalization) wyizolowała 5 czynników, które wyczerpały 60,79% całkowitego rozproszenia.

(b) Kwestionariusz satysfakcji z życia we wspólnocie (E. Naništová, 1997)

Pierwotny kwestionariusz został sporządzony w celu mapowania zadowolenia ze wspólnoty w środowisku emigrantów, którzy musieli opuścić swoje wspólnoty lub kraj rodzinny z powodu radykalnych zmian cywilizacyjnych. Kwestionariusz składa się z 14 pozycji a respondenci odpowiadają za pomocą 5-stopniowej skali Likerta. Analizę satysfakcji z miejsca zamieszkania można opisać w wymiarze: Lokalizacja, Środowisko, Infrastruktura oraz Sąsiedztwo. Analiza czynnikowa rozpoznała trzy czynniki, które wyczerpały 57,1% całkowitego rozproszenia.

Korelaty aksjologiczne

Przedmiotem poznania rzeczywistości jest prawda oraz spektrum wartości. Te właśnie wartości przyciągają uwagę człowieka i to one są czynnikiem pobudzającym jego działanie. Ich atrakcyjność decyduje o wolnym wyborze kryterium, którym są potrzeby, zainteresowania, zasady moralne, oraz wytyczone cele życiowe.

Wolność jest podstawową kategorią antropologiczną, co oznacza, że prawda o człowieku jest nierozdzielnie związana z tożsamością człowieka, jest wpisana w jego istnienie oraz rozwój. Wolność człowieka wynika z jego charakteru. Człowiek jako osoba jest w swojej istocie bytem *racjonalnym oraz wolnym*. Oznacza to, iż jest zdolny poznać prawdę o świecie, w którym żyje, o zjawiskach, które się w nim rozgrywają, o sobie, innych ludziach, moralności oraz o świecie wartości (por. Chałas, 2009). Pojęcie wolności człowieka musi wynikać z podstaw antropologicznych oraz aksjologicznych, bez których trudno stwierdzić, kim jest człowiek gdy jest wolny, ponieważ wolność jest związana tak z istotą człowieka, jak i z modelem jego życia. Wolność jest

uważana za fundamentalną wartość życia. W swojej istocie jest konstytutywnym pierwiastkiem życia ludzkiego. Jest ściśle związana z przyjętym systemem wartości i spojrzenia na świat (worldview). Wyniki uzyskane przez autorki z poprzednich badań z dziedziny aksjologii, wykazały, że rozumienie wartości *Wolność* jest w przeważającym stopniu *upraszczane* (tzn. ogranicza się je do poziomu *cielesnego* ewentualnych *przeżyć*) co doprowadziło do decyzji, ażeby bardziej kompleksowo teoretyczno-empirycznie zbadać fenomen *Wolność*.

Wolność ludzka jest stałym zadaniem, obowiązkiem (zobowiązaniem). Wyraża i tworzy osobowość. Generalnie wolność można zdefiniować jako możliwość realizacji swojej tożsamości co może być rozumiane zarówno z punktu widzenia *metafizycznego*, *psychologicznego*, jak i *moralno-egzystencjonalnego*.

Z punktu widzenia *metafizycznego*, wolność jest rozumiana jako ontyczna cecha indywidualnego charakteru istoty ludzkiej. Z kolei z *psychologicznego* punktu widzenia wolność rozumie się jako umiejętność samokontroli (panowania nad sobą), „*wolność od*” i „*wolność do*”. Sednem moralno-egzystencjonalnego rozumienia wolności jest umiejętność doboru takich wartości, które mają zasadnicze znaczenie tak dla procesu stania się człowiekiem, jak i dla jego szczęścia (por. Chałas, 2009).

M. Nowak definiuje wolność jako decyzję woli, która jest odpowiedzialnością – wychodzącą z istoty indywidualnej egzystencji – na wyłaniające się wezwania wynikające z odpowiedzialności. Autor w integralny sposób łączy wolność z decyzją woli i odpowiedzialnością. Wolność jest człowiekowi dana, dlatego też musi być za nią odpowiedzialny. Przy kreowaniu wolności istotne znaczenie odgrywa **miłość**, która jest kryterium prawdziwej wolności.

Wolność człowieka przejawia się w umiejętności wyboru. Wolność, w centrum której wartość człowieka nie zajmuje ważnego miejsca oznacza *dziką* wolność, jest dla człowieka siłą destrukcyjną, która niszczy jego godność, człowieczeństwo oraz tożsamość. A. Maryniarczyk (w Chałas, 2009) podkreśla, że doszło do absolutyzacji wolności i jej ustawienia „przed człowiekiem” albo „zamiast człowieka”. Wolność przestała być wyrazem aktu decyzyjnego przy wyborze dobra a stała się sama w swojej istocie nowym bóstwem.

Wolność zachowuje swoją godność tylko wtedy, gdy jest zakorzeniona w swoim fundamencie moralnym i w swoim moralnym przesłaniu. Beztreściwa wolność indywidualna sama się dewaluje, bowiem wolność jednostki może trwać tylko wtedy, gdy jest zachowany porządek wolności. Wolność, której jedyną treścią byłoby zaspokajanie potrzeb, nie byłaby ludzką wolnością, ale zatrzymałaby się na poziomie wolności zwierzęcej. W związku z ludzką wolnością J. Ratzinger (1996) wskazuje jej **zawartość etyczną** jako rzeczywistość, która może być przeżywana zawsze tylko we wspólnej *odpowiedzialności*. Według niego, moralność i wolność nie są przeciwstawne, ale uzupełniają oraz warunkują się nawzajem. Do wolności zalicza się zdolność sumienia do postrzegania podstawowych wartości ludzkości, które dotyczą każdego człowieka.

Wolność jest często rozumiana w sposób powierzchowny oraz egoistyczny. Jednakże wolności nie można żądać jedynie dla siebie, wolności bowiem nie można dzielić, musi być ona rozumiana jako przesłanie dla całej ludzkości. To znaczy, że nie można jej mieć bez ofiar i wyrzeczeń. Wolności trzeba strzec aby moralność, jako spoiwo łączące wspólnotę oraz dotyczące całego społeczeństwa była rozumiana jako własna siła służąca człowiekowi. Jeżeli wolność jest pusta, może zlikwidować samą siebie, może mieć samej siebie dosyć. W obecnym stuleciu doszło do sytuacji, że decyzja większości może likwidować wolność. Z zachodnią naiwnością i cynizmem łączy się problem pustej i bezradnej wolności. Rygorystyczny pozytywizm, który jest określony absolutyzacją większościowych zasad, często z konieczności zmienia się w nihilizm. Nihilizm powstaje, gdy żaden z poprzednich celów nie jest już aktualny a wolność jest już tylko możliwością robienia tego wszystkiego, co może na chwilę uczynić puste życie interesującym i przez moment trzymać go w napięciu. Utrzymywanie zasadniczych aspektów moralnych jako tego, co jest wspólne oraz ich chronienie bez przymusu, jest według J. Ratzingera (1996) warunkiem przetrwania wolności wbrew wszelkim nihilizmom i ich totalitarnym konsekwencjom.

Metody do mapowania aksjologicznych korelatów

Na podstawie przytoczonych rozważań teoretycznych została przygotowana ankieta DL – DONUM LIBERTATIS (Dar Wolności) (autorka E. Klčovanská, 2012). Ankieta składa się z (a) *otwartych* pytań dotyczących rozumienia Wolności, jej znaczenia w życiu, jej atrakcyjności, doświadczania jej braku itp.: (b) *Skala rozumienia Wolności* i (c) *Skala gotowości wyrzekania się czegoś w imię Wolności*. Ze względu na tematykę niniejszego artykułu, którego celem jest weryfikacja psychometrycznego zakresu, przedmiotem analizy będą właśnie dwie wspomniane skale.

(a) Skala rozumienia Wolności (SRW)

Skala ta składa się z dwudziestu dwóch stwierdzeń (poglądów) związanych z Wolnością. Respondent może wypowiedzieć swoje stanowisko w stosunku do pojedynczych poglądów wyrażonych na 5-stopniowej skali Likerta (1 – nie zgadzam się wcale; 2 – trochę; 3 – dosyć; 4 – znacznie; 5 – w pełni się zgadzam).

Celem jest zbadanie, jak respondenci rozumieją Wolność. Niniejsza skala powstała na bazie stwierdzenia K. Popielskiego (1994) i V. E. Frankla (1996), że dla pełniejszego zrozumienia konkretnej wartości w życiu człowieka ważne jest badanie nie tylko *denotatu* ale i *konotatu* wartości.

Przykłady stwierdzeń: *Im więcej człowiek czyni dobra, tym bardziej staje się wolnym. Wolność robi człowieka odpowiedzialnym. Jedyną treść Wolności spoczywa w możliwości zaspokajania potrzeb. Decyzją większości Wolność może zostać cofnięta. Wolność jest osiągnięciem demokracji.*

Początkowo skala została utworzona do mapowania dwóch przeciwstawnie zamierzonych konstruktów – tzn. dwóch bazowych kierunków w rozumieniu wolności: tj. *uniwersalnego* (*Uniwersalizm*) i *relatywistycznego* (*Relatywizm*). W znaczeniu *uniwersalnym* to właśnie wolność, która jest dana obiektywnie tworzy fundament człowieka, jego tożsamość. Wolność jest związana z odpowiedzialnością, posiada etyczną treść i jest zakotwiczona w moralności. Wymiar ten jest określony przez trzynaste pozycji. Relatywistyczne rozumienie wolności w tym przypadku wynika z subiektywnego przeżywania wolności, z założenia, że wolność

jest dziełem człowieka, wspólnoty, z tendencji aby tę wolność absolutyzować. Wymiar relatywizmu tworzy dziewięć pozycji.

(b) Skala gotowości wyrzekania się czegoś w imię Wolności (SOW)

Skala składa się z dziewięciu sentencji. Respondent odnosi się do poszczególnych sentencji na pięciostopniowej skali Likerta (1 – w ogóle się nie zgadzam; 2 – trochę; 3 – dosyć; 4 – znacznie; 5 – w pełni się zgadzam). Częścią skali są pytania otwarte do których respondent ma możliwość dopisania (a takie możliwości nie były przytoczone w poprzednich sentencjach) czego może się wyrzec na rzecz Wolności.

Skala zawiera sentencje typu: *Być w niełasce u swego przełożonego. Stracić pracę. Stracić przyjaciół. Iść do więzienia itp.*

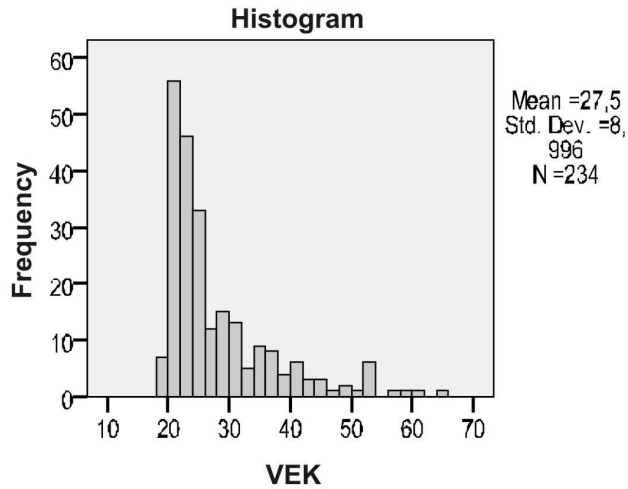
Do zestawienia tej skali doprowadziły wnioski innych autorów (Dyczewski, 1993), które wskazują na to, że (a) ludzie więcej mówią o wartościach, niż je stosują w życiu, przeżywając je w sobie; (b) w sytuacjach, które wymagają wysiłku, trudu ludzie bardzo szybko z deklarowanych wartości rezygnują. Zainteresowanie wzbudziło więc pytanie, czy poza szczególną wagą i atrakcyjnością wartości Wolność, respondenci są chętni – dla tej wartości – zrezygnować z czegoś, i jeżeli tak, to do jakiego stopnia i w jakiej dziedzinie.

Charakterystyka respondentów

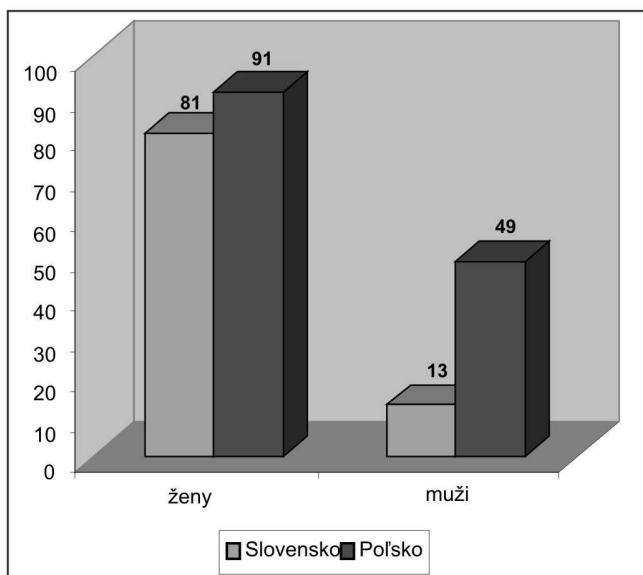
Grupę tworzyło 234 respondentów, w tym 94 osoby ze Słowacji i 140 osób z Polski. Wśród badanych było 62 mężczyzn (26,5%) i 172 kobiet (73,5%) w wieku od 19 do 65 lat (AM=27,5 roku; SD=8,996). Liczba kobiet w grupach polskiej i słowackiej była w przybliżeniu jednakowa, natomiast liczba Polaków była większa niż Słowaków (Wykres 2). Podział respondentów w obu krajach według wieku (Wykres 1) był w poszczególnych zakresach podobny. Wyjątkiem był przedział od 26 do 30 lat, w którym proporcjonalnie więcej respondentów pochodziło z Polski (w stosunku 27:7).

Z tego powodu niektóre stwierdzenia dotyczące dyskryminacyjnej mocy skali, były sprawdzane na podobnej grupie, w skład której wchodziło 68 respondentów ze Słowacji i 74 respondentów z Polski, przy kryterium wieku – od 19 do 25 lat.

Wykres 1. Podział badanych według wieku

Wykres 2. Porównanie badanych według płci

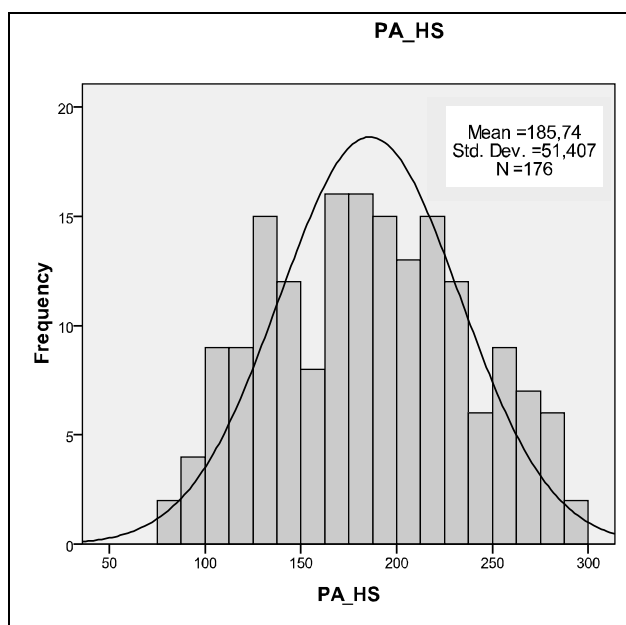
Wyniki psychometryczne

(a) Kwestionariusz przywiązania do miejsca (KPM)

Zakres punktowy wyników ze skali mieścił się w granicach od 84 do 291 punktów, ze średnim wynikiem 185,74 oraz odchyleniem standardowym 51,407. Weryfikacja rozkładu normalnego surowego wyniku skali za pomocą Testu Kołmogorowa-Smirnowa potwierdziła, że badana dystrybucja nie różni się znacząco od normalnego rozkładu ($Z=0,729$; Asymp. sig.=0,662). Współczynnik skośności (skewness=0,062) wskazuje słabe prawostronne nachylenie dystrybucji a ujemna wartość współczynnika spłaszczenia (kurtosis=-0,827) stwierdza, że dane są rozłożone w kierunku krawędzi histogramu (Tabela 1). Rzetelność weryfikowana za pomocą Alfa-Cronbacha wskazuje na bardzo wysoką wewnętrzną spójność użytej metodyki ($\alpha=0,978$). Częściowe obliczenia wielkości Alfa-Cronbacha dla grup podzielonych według płci oraz państwa, potwierdziły równowagę i silną wewnętrzną koegzystencję całej skali (Tabela 2).

Tabela 1. Podstawowe dane statystyczne oraz histogram dla skali *Przywiązania do miejsca*

Kwestionariusz przywiązania do miejsca	
Mean	185,74
Median	186,00
Std. Deviation	51,407
Skewness	0,062
Kurtosis	-0,827
Minimum	84
Maximum	291
Percentiles 25	144
Percentiles 50	186
Percentiles 75	221,5
N	176

Tabela 2. Porównanie wewnętrznej spójności skali *Kwestionariusz przywiązania do miejsca* ze względu na różne typy grup

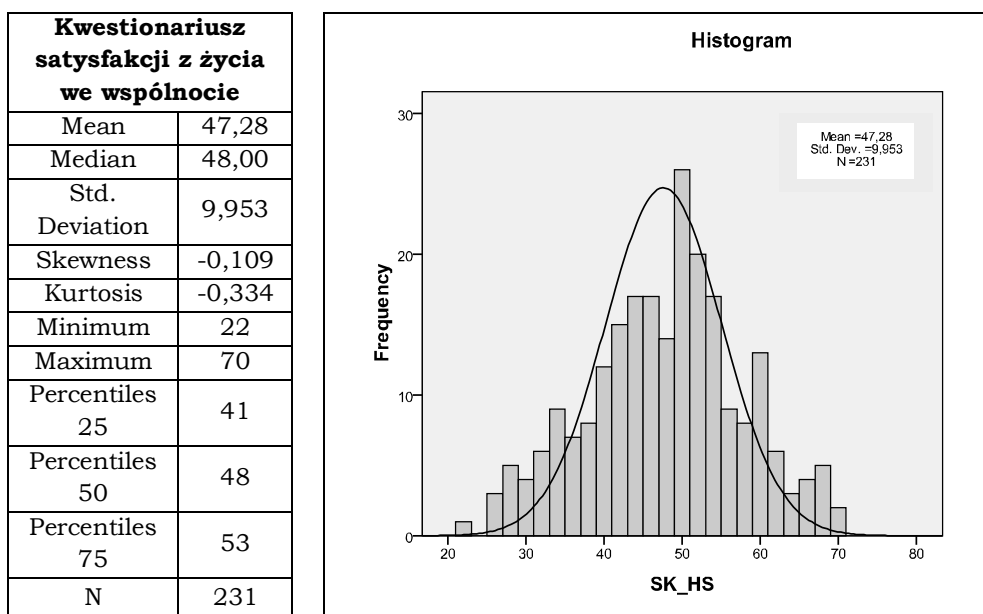
Cały zbiór n=234	Różnice międzykulturowe		Różnice między płciami	
	Polska n=140	Słowacja n= 94	Mężczyźni n=62	Kobiety n=172
0,978	$\alpha = 0,978$	$\alpha = 0,978$	$\alpha = 0,966$	$\alpha = 0,980$

(b) Kwestionariusz satysfakcji z życia we wspólnocie (KSZW)

Rozproszenie surowego wyniku dla całej skali wynosiło 22 do 70 punktów, ze średnim wynikiem 47,28 oraz odchyleniem standardowym 9,953. Weryfikacja rozkładu normalnego surowego wyniku skali za pomocą Testu Kołmogorowa-Smirnowa potwierdziła normalne rozłożenie dystrybucji ($Z=0,880$; Asymp. sig.= 0,421). Współczynnik skośności (skewness=-0,109) wskazuje lekkie lewostronne nachylenie dystrybucji, a więc, że dane są posunięte w kierunku poniżej średniej. Ujemna wartość współczynnika spłaszczenia (kurtosis=-0,334) określa, że dane mają tendencję do przesuwania się w kierunku krawędzi dystrybucji a krzywa jest bardziej płaska (Tabela 3). Rzetelność weryfikowana za pomocą Alfa-Cronbacha wskazuje na wysoką wewnętrzną spójność użytej metodyki ($\alpha=0,861$). Częściowe obliczenia Alfa-Cronbacha dla grup podzielonych według płci oraz państwa wskazują w stosunku do całego zbioru na niższą rzetelność w grupie mężczyzn ($\alpha=0,814$) oraz u słowackich respondentów ($\alpha=0,823$) (Tabela 4).

Tabela 3. Podstawowe dane statystyczne oraz histogram dla skali *Kwestionariusz satysfakcji z życia we wspólnocie*

Tabela 4. Porównanie wewnętrznej spójności skali *Kwestionariusz satysfakcji z życia we wspólnocie* ze względu na różne typy grup

Cały zbiór n=234	Różnice międzykulturowe		Różnice między płciami	
	Polska n=140	Słowacja n= 94	Mężczyźni n=62	Kobiety n=172
$\alpha = 0,861$	$\alpha = 0,883$	$\alpha = 0,823$	$\alpha = 0,814$	$\alpha = 0,873$

(c) Skala gotowości wyrzekania się czegoś w imię Wolności – SOW (E. Klčovanská)

Oryginalna skala składała się z dziewięciu pozycji (Alfa-Cronbacha =0,831). Jednak na podstawie szczegółowej analizy tych pozycji stwierdzono, że pozycja nr 8 (*Nie mam ochoty czegośkolwiek się wyrzekać*) wyraźnie obniża rzetelność całej skali (Tabela 5). Po wyłączeniu tej pozycji wewnętrzna spójność skali podniosła się do 0,883. Z tej właśnie przyczyny następujące

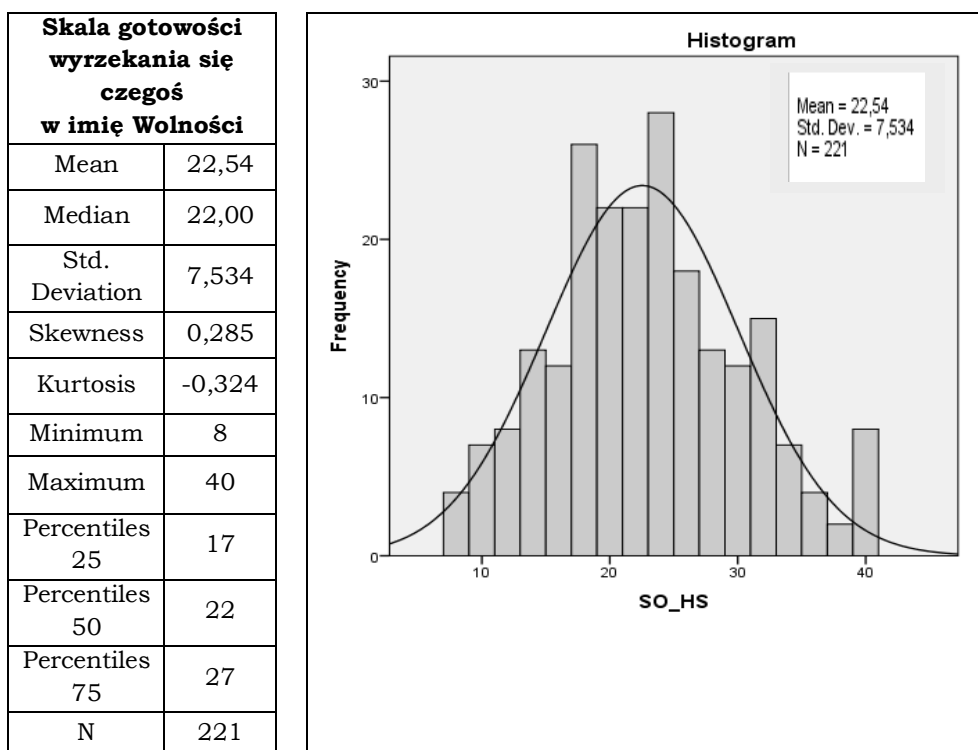
obliczenia oraz opisowa statystyka zostały zrealizowane na skali ograniczonej do ośmiu pozycji.

Tabela 5. Parametry statystyczne oraz rzetelność skali SOW przy wyłączeniu pozycji

	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Cronbach's Alpha if Item Deleted
SOW_1	21,40	42,810	0,653	0,801
SOW_2	21,37	42,459	0,697	0,796
SOW_3	21,74	42,717	0,683	0,797
SOW_4	21,70	42,483	0,692	0,796
SOW_5	21,45	41,165	0,724	0,791
SOW_6	22,05	42,965	0,611	0,805
SOW_7	22,54	44,530	0,558	0,812
SOW_8	22,50	57,158	-0,176	0,886
SOW_9	20,86	45,965	0,510	0,817

Zakres punktowy wyników poprawionej skali wahał się od 8 do 40 punktów, ze średnim wynikiem 22,54 oraz odchyleniem standardowym 7,534. Za pomocą Testu Kołmogorowa został zwerifikowany rozkład normalny surowego wyniku. Wyniki wskazały, że rozkład surowego wyniku skali nie różni się znacząco od normalnego rozkładu ($Z=0,976$; Asymp. sig.=0,297). Współczynnik skośności (skewness=0,285) wskazuje słabe prawostronne nachylenie poniżej średniej, natomiast ujemna wartość współczynnika spłaszczenia (kurtosis=-0,324) wskazuje na lekki rozkład wartości w kierunku krawędzi histogramu (Tabela 6). Jak zostało przytoczone, rzetelność zredukowanej skali była stosunkowo wysoka ($\alpha=0,883$), przy czym na podstawie częściowych obliczeń w ramach grup stwierdzono wysoką wewnętrzną spójność skali w grupie mężczyzn ($\alpha=0,902$) (Tabela 7).

Tabela 6. Podstawowe dane statystyczne oraz histogram dla skali *Skala gotowości wyrzekania się czegoś w imię Wolności*

Tabela 7. Porównanie wewnętrznej spójności skali *Skala gotowości wyrzekania się czegoś w imię Wolności* ze względu na różne typy grup

Cały zbiór =234	Różnice międzykulturowe		Różnice między płciami	
	Polska n=140	Słowacja n= 94	Mężczyźni n=62	Kobiety n=172
$\alpha = 0,883$	$\alpha = 0,887$	$\alpha = 0,874$	$\alpha = 0,902$	$\alpha = 0,868$

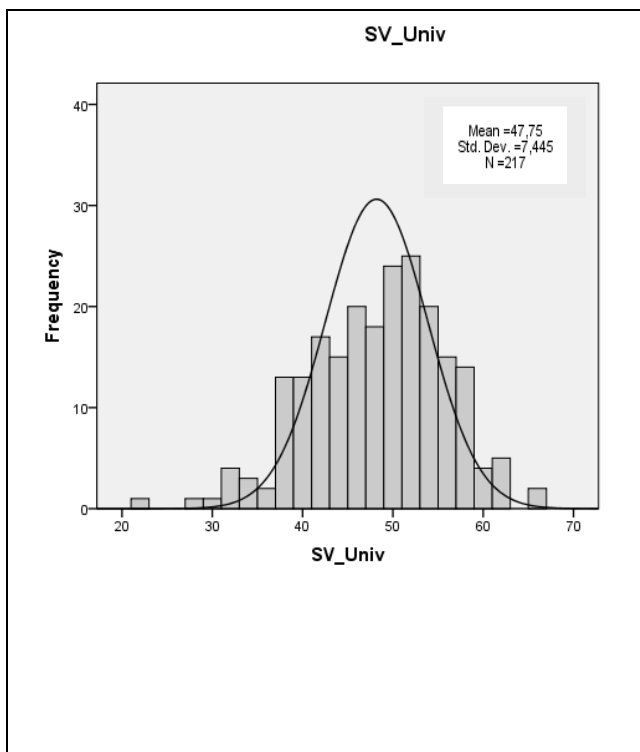
(d) Skala rozumienia Wolności – SRW (E. Klčovanská)
Subskala Uniwersalizm (SRW-U)

Zakres punktowy wyniku surowego subskali Uniwersalizm mieścił się w granicach od 22 do 65 punktów, ze średnim wynikiem 47,75 oraz odchyleniem standardowym 7,445. Weryfikacja

rozkładu normalnego surowego wyniku za pomocą Testu Kołmogorowa-Smirnowa wykazała, że badana dystrybucja nie różni się znacząco od rozkładu normalnego ($Z=1,113$; Asymp. sig.=0,168). Współczynnik skośności (skewness=-0,349) wskazuje lewostronne nachylenie dystrybucji, to znaczy, że większość wartości znajduje się nad średnią. Dodatnia wartość współczynnika spłaszczenia (kurtosis=0,106) określa, że więcej wartości znajduje się w środku dystrybucji (Tabela 8). Rzetelność weryfikowana za pomocą Alfa-Cronbacha ($\alpha=0,733$) znajduje się nad poziomem akceptowanej dolnej granicy wewnętrznej spójności subskali (Tabela 9). Częściowe obliczenia poziomu Alfa-Cronbacha dla grup podzielonych według płci oraz państwa wskazują na różnice w rzetelności subskali między grupą mężczyzn ($\alpha=0,782$) i kobiet ($\alpha=0,710$).

Tabela 8. Podstawowe dane statystyczne oraz histogram dla skali *Skala rozumienia Wolności – Uniwersalizm*

Skala rozumienia Wolności Universalizm	
Mean	47,75
Median	49,00
Std. Deviation	7,445
Skewness	-0,349
Kurtosis	0,106
Minimum	22
Maximum	65
Percentiles 25	42
Percentiles 50	49
Percentiles 75	53
N	217

Tabela 9. Porównanie wewnętrznej spójności skali *Skala rozumienia Wolności – Universalizm* ze względu na różne typy grup

Cały zbiór =234	Różnice międzykulturowe		Różnice między płciami	
	Polska n=140	Słowacja n= 94	Mężczyźni n=62	Kobiety n=172
$\alpha = 0,733$	$\alpha = 0,731$	$\alpha = 0,740$	$\alpha = 0,782$	$\alpha = 0,710$

Z tego powodu interesujące stało się, do jakiego stopnia poszczególne pozycje przyczyniają się do wewnętrznej spójności subskali *Uniwersalizm*. Z analizy danych w Tabeli 10 wynika, że pozycje nr 6, 11 oraz 1 obniżają całkowity stopień wewnętrznej spójności subskali *Uniwersalizm*. Gdy pozycja nr 6 (*Wolność ludzka jest ograniczona i omylna*) zostaje wyłączona, Alfa-Cronbach dla danego czynnika zwiększa się na $\alpha=0,738$. Również po wykluczeniu pozycji nr 11 (*Wolność człowieka wynika z charakteru osoby ludzkiej*) współczynnik Alfa jest trochę wyższy ($\alpha=0,735$) a bez pozycji nr 1 (*Każdy człowiek ma naturalne prawo do tego, aby był uważany za wolną i odpowiedzialną istotę*) osiąga wartość ($\alpha=0,735$). Z drugiej strony rzetelność subskali najbardziej podwyższa pozycja nr 14 (*Wolność zachowuje swoją godność tylko wtedy, kiedy jest zakorzeniona w swoim fundamencie moralnym*). W sytuacji, gdy nie zostałaby ona włączona, wartość Alfa-Cronbacha wyraźnie by się obniżyła ($\alpha=0,699$).

Tabela 10. Parametry statystyczne oraz rzetelność subskali *Uniwersalizm* przy wyłączeniu pozycji

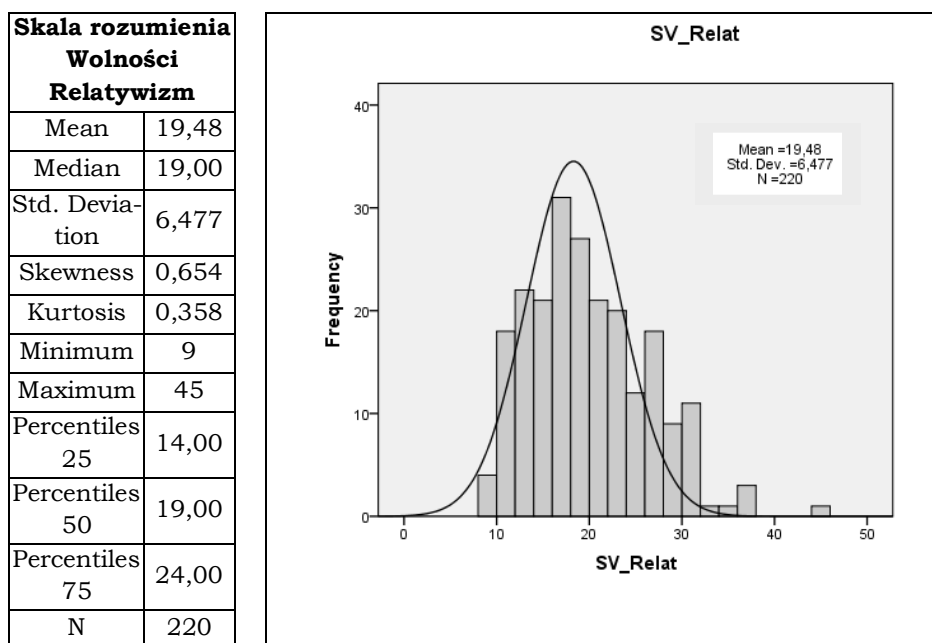
	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Cronbach's Alpha if Item Deleted
SV_1	43,02	53,537	0,164	0,734
SV_2	43,06	52,844	0,227	0,730
SV_3	44,23	46,361	0,435	0,707
SV_4	44,19	45,212	0,466	0,702
SV_5	43,72	45,879	0,482	0,701
SV_6	44,70	50,296	0,192	0,738

	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Cronbach's Alpha if Item Deleted
SV_9	44,43	45,561	0,443	0,705
SV_10	44,20	47,826	0,385	0,714
SV_11	44,23	50,102	0,212	0,735
SV_13	45,00	47,366	0,384	0,714
SV_14	43,92	46,428	0,514	0,699
SV_16	43,92	46,415	0,426	0,708
SV_22	44,41	49,799	0,252	0,729

Subskala *Relatywizm* (SRW-R)

Rozproszenie surowego wyniku subskali Relatywizm mieściło się w granicach od 9 do 45 punktów, ze średnim wynikiem 19,48 oraz odchyleniem standardowym 6,477. Weryfikacja rozkładu normalnego surowego wyniku za pomocą Testu Kołmogorowa-Smirnowa potwierdziła graniczną wartość normalnego rozkładu dystrybucji ($Z=1,316$; Asymp. sig.=0,063). Współczynnik skośności (skewness=0,654) wskazuje wyraźne prawostronne odchylenie dystrybucji, to znaczy, że wartości są zgrupowane poniżej średniej. Współczynnik spłaszczenia (kurtosis=0,358) wyraża stopień, w którym dystrybucja jest leptokurtyczna, to znaczy, że więcej wartości znajduje się w środku, a mniej na krawędzi dystrybucji (Tabela 11). Stopień rzetelności weryfikowany na podstawie Alfa-Cronbacha ($\alpha=0,726$) znajduje się w dolnej granicy akceptacji. Częściowe obliczenia Alfa-Cronbacha dla grup podzielonych według płci oraz państwa wskazują na niską rzetelność w grupie respondentów słowackich ($\alpha=0,563$) (Tabela 12). Z obliczeń i analizy pozycji subskali dla grupy respondentów słowackich wynika, że rzetelność jest obniżana przez pozycje nr 21 i 17. W przypadku ich wyłączenia wewnętrzna spójność skali przekroczyłaby wartość 0,57. W przytoczonej grupie najsilniejsze nasyce nie wykazuje pozycja nr 15, a w przypadku jej wyłączenia współczynnik Alfa spadłby do 0,491.

Tabela 11. Podstawowe dane statystyczne oraz histogram dla skali *Skala rozumienia Wolności – Relatywizm*

Tabela 12. Porównanie wewnętrznej spójności skali *Skala rozumienia Wolności – Relatywizm* ze względu na różne typy grup

Cały zbiór n=234	Różnice międzykulturowe		Różnice między płciami	
	Polska n=140	Słowacja n= 94	Mężczyźni n=62	Kobiety n=172
$\alpha = 0,726$	$\alpha = 0,696$	$\alpha = 0,563$	$\alpha = 0,722$	$\alpha = 0,731$

Na podstawie analizy stwierdzono (Tabela 13), że pozycja nr 18 (*Wolność jest dziełem człowieka.*) obniża wewnętrzną spójność subskali. Po jej wyłączeniu, Alfa-Cronbacha zwiększyłoby się do 0,739. Z drugiej strony pozycja nr 15 (*Jedyna treść Wolności polega na możliwości zaspokajania potrzeb*), pozycja nr 7 (*Korzystanie z ludzkiej wolności oznacza prawo do robienia i mówienia czegokolwiek*) i pozycja nr 12 (*Wolność jest absolutnie najważniejszą rzeczą w życiu człowieka, i z tej przyczyny można jej dać pierwszeństwo przed drugim człowiekiem*) w największym

stopniu przyczyniają się do wewnętrznej spójności subskali *Relatywizm*.

Tabela 13. Statystyczne parametry i rzetelność subskali *Relatywizm* przy wyłączeniu pozycji

	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item- Total Correlation	Cronbach's Alpha if Item Deleted
SV_7	17,20	32,916	0,455	0,691
SV_8	17,69	34,043	0,410	0,700
SV_12	17,31	34,123	0,451	0,693
SV_15	17,55	33,984	0,511	0,685
SV_17	17,34	33,201	0,430	0,696
SV_18	17,03	36,675	0,199	0,739
SV_19	17,18	34,311	0,411	0,700
SV_20	17,21	34,023	0,432	0,696
SV_21	17,36	35,255	0,340	0,712

Międzygrupowe różnice oraz dyskryminacyjna trafność skali

Żeby sprawdzić *trafność dyskryminacyjną* wykorzystanych skali oraz wyszczególnić wrażliwość metod, z których korzystano ze względu na różne typy grup respondentów realizowana była analiza międzygrupowych różnic w wynikach skali. Zmiennymi dyskryminacyjnymi, w których potwierdziły się znaczące różnice pomiędzy poszczególnymi grupami były dychotomiczne socjodemograficzne zmienne płeć (mężczyzna-kobieta), miejsce zamieszkania (wieś-miasto) oraz państwo (Słowacja-Polska).

Biorąc pod uwagę noetyczny wymiar, siłę dyskryminacyjną w wynikach testów wykazywały zmienne mapujące przeżywanie oraz praktykowanie wiary. Na podstawie wyników można stwierdzić, że *Skala gotowości wyrzekania się czegoś w imię Wolności* (SOW) znacząco rozróżnia kobiety i mężczyzn z korzyścią dla mężczyzn ($p=0,002$) a wyniki wskazują tendencję wyraźnego różnicowania pomiędzy respondentami z Polski oraz ze Słowacji

($p=0,061$). Jednakże porównując wyniki grup wiekowo równorzędnych (19-25-letnich) te wyniki nie potwierdziły się.

Zmienna Państwo rozróżniała również obydwie grupy w Skala rozumienia Wolności – Relatywizm (SRW-R), w której znacząco wyższe wyniki osiągali polscy respondenci, nie tylko porównując cały zbiór ($p=0,000$), ale również porównując wiekowo równorzędne grupy ($p=0,000$). Porównując grupy w wieku 19-25 lat nie wykazano różnic w SOW, ale potwierdzone zostały znaczące różnice w Relatywizmie na poziomie 0,1% istotności. Ze względu na dychotomię wieś-miasto rozróżnienie statystycznie bardziej znacząco wskazywał Kwestionariusz przywiązania do miejsca (KPM), przy czym bardziej przywiązani do niego byli mieszkańcy wsi ($p=0,041$). Bardziej szczegółowe wyniki są przedstawione w Tabelach 14 a) do 14 c).

Tabela 14a. Międzygrupowe różnice: Płeć

Różnice v SOW w zależności od płci						
Płeć	n	Mean	SD	F	t-test	Sign. (2-tailed)
Kobiety	59	25,15	7,987	1,168	3,176	0,002
Mężczyźni	162	21,59	7,154			

Tabela 14b. Międzygrupowe różnice: Miejsce zamieszkania

Różnice v KPM w zależności od miejsca zamieszkania						
Miejsce zamieszkania	n	Mean	SD	F	t-test	Sign. (2-tailed)
Wieś	37	195,05	50,051	0,265	2,075	0,041
Miasto	51	172,22	51,620			

Tabela 14c. Międzygrupowe różnice: Państwo

Różnice w SOW pomiędzy respondentami ze Słowacji i Polski						
SOW	n	Mean	SD	F	t-test	Sign. (2-tailed)
Słowacja	88	23,70	6,998	0,554	1,882	0,061
Polska	133	21,77	7,799			
Różnice w SRW-Relatywizm pomiędzy respondentami ze Słowacji i Polski						
SRW-R	n	Mean Rank	Mann-Whitney U	Wilcoxon W	Z	Asymp. Sig. (2-tailed)
Słowacja	88	74,40	2631,500	6547,500	-6,877	0,000
Polska	132	134,56				
Różnice w SRW-Relatywizm pomiędzy respondentami ze Słowacji i Polski (19-25 lat)						
SRW-R	n	Mean	SD	F	t-test	Sign. (2-tailed)
Słowacja	63	15,89	4,454	5,527	-6,100	0,000
Polska	70	21,53	6,147			

(d) Przeżywanie wiary

Interesujące wnioski dotyczące trafności dyskryminacyjnej przyniosły wyniki w zależności od przeżywania wiary i praktykowania wiary. Okazało się, że Skala rozumienia Wolności-Uniwersalizm znacząco odróżnia osób które mocno przeżywały swoją wiarę i tych, którzy są neutralne w sprawach wiary ($p=0,026$). Wyniki również wskazują tendencję wyraźnego zróżnicowania pomiędzy respondentami w Skali rozumienia Wolności-Relatywizm ($p=0,088$) (Tabela 15).

Tabela 15. Przeżywanie wiary

Różnice w SRW-Uniwersalizm w zależności od praktykowania wiary						
SRW-U	n	Mean	SD	F	t-test	Sign. (2-tailed)
Silnie wierzący	36	50,28	6,227	1,369	2,272	0,026
Neutralni	30	46,47	7,403			
Różnice w SRW-Relatywizm w zależności od praktykowania wiary						
SRW-R	n	Mean Rank	Mann-Whitney U	Wilcoxon W	Z	Asymp. Sig. (2-tailed)
Silnie wierzący	37	29,93	404,500	1107,500	-1,708	0,088
Neutralni	29	38,05				

(e) Praktykowanie wiary

Najmocniejszym kryterium dyskryminującym dla wszystkich wykorzystanych metodyk było kryterium „praktykowanie wiary oraz religijnego zaangażowania”, w którym porównywana była grupa praktykującą wiarę bardzo intensywnie (np. częste uczestniczenie w mszy świętej, życie modlitewne) oraz grupa, która wiary nie praktykuje w ogóle (Tabela 16).

Wyniki wskazujące na przewagę osób mocno praktykujących wiarę zostały potwierdzone w Kwestionariuszu przywiązania do miejsca ($p=0,010$), Kwestionariuszu zadowolenia ze wspólnoty ($p=0,033$), w Skali gotowości wyrzekania się z czegoś w imię Wolności ($p=0,043$) jak również w Skali rozumienia Wolności – i w subskali Uniwersalizm (0,000) oraz subskali Relatywizm (0,054).

Tabela 16. Praktykowanie wiary

Różnica w KPM w zależności od praktykowania wiary						
	<i>n</i>	<i>Mean</i>	<i>SD</i>	<i>F</i>	<i>t-test</i>	<i>Sign. (2-tailed)</i>
Praktykujący +	27	198,48	50,626	0,151	2,654	0,010
Niepraktykujący	33	163,09	52,000			
Różnica w KSW w zależności od praktykowania wiary						
	<i>n</i>	<i>Mean</i>	<i>SD</i>	<i>F</i>	<i>t-test</i>	<i>Sign. (2-tailed)</i>
Praktykujący +	33	49,73	7,613	0,530	2,179	0,033
Niepraktykujący	37	45,49	8,559			
Różnica w SOW w zależności od praktykowania wiary						
	<i>n</i>	<i>Mean</i>	<i>SD</i>	<i>F</i>	<i>t-test</i>	<i>Sign. (2-tailed)</i>
Praktykujący +	30	26,33	8,066	0,336	2,060	0,043
Niepraktykujący	35	22,37	7,428			
Różnica w SRW-Uniwersalizm w zależności od praktykowania wiary						
	<i>n</i>	<i>Mean</i>	<i>SD</i>	<i>F</i>	<i>t-test</i>	<i>Sign. (2-tailed)</i>
Praktykujący +	29	52,41	5,018	2,984	3,981	0,000
Niepraktykujący	34	46,24	6,950			
Różnice w SRW-Relatywizm w zależności od praktykowania wiary						
	<i>n</i>	<i>Mean Rank</i>	<i>Mann-Whitney U</i>	<i>Wilcoxon W</i>	<i>Z</i>	<i>Asymp. Sig. (2-tail.)</i>
Praktykujący +	30	27,35	355,500	820,500	-1,923	0,054
Niepraktykujący	33	36,23				

Sprawdzanie trafności konwergencyjnej skal

Ze względów praktycznych podjęto decyzję o sprawdzeniu trafności konwergencyjnej (trafność diagnostyczna, concurrent validity) zastosowanych kwestionariuszy. W tego typu przypadkach walidacji, wyniki testu są korelowane z wynikami innego testu (zmiennej), który mierzy ten sam atrybut (Urbánek, Denglerová, Širůček, 2011). Silne pozytywne związki korelacyjne na 0,01% poziomie istotności zostały stwierdzone pomiędzy wynikami Kwestionariusza przywiązania do miejsca (KPM) i Skalą zadowolenia ze wspólnoty – KSZW ($r=0,696$) a uczuciem przynależności (belonging) do swojego miejsca zamieszkania ($r=0,553$). Z drugiej strony, silna korelacja negatywna na 0,01% poziomie istotności została stwierdzona w kwestionariuszach: przywiązanie do miejsca (KPM), zadowolenie ze wspólnoty (KSZW) oraz chęci wyprowadzenia się z miejsca swojego zamieszkania (Tabela 17a).

Silne pozytywne relacje (Tabela 17b) są widoczne również w Skali rozumienia Wolności – Uniwersalizm, która koreluje ze Skalą gotowości wyrzekania się czegoś w imię Wolności ($r=0,320$), Kwestionariuszem przywiązania do miejsca ($r=0,197$), Skalą KSZW zadowolenia ze wspólnoty ($r=0,146$) jak również z wiekiem respondentów ($r=0,152$). Dodatkowo do trafności dyskryminacyjnej poszczególnych subskal w Skali rozumienia Wolności jest również stwierdzenie, że korelacja między subskalą Uniwersalizm a Relatywizm jest niemal zerowa ($r=0,021$), z czego wynika, że mierzą one odmienne atrybuty rozumienia Wolności.

Tabela 17a.

		Przeżywanie miejsca		KSZW
		Dom	Odejście	
Przywiązanie do miejsca (KPM)	r	0,553	-0,553	0,696
	sig	0,000	0,000	0,000
Zadowolenia ze wspólnoty (KSZW)	r	0,463	-0,398	
	sig	0,000	0,000	

Tabela 17b.

		SOW	KSZW	KPM	Wiek	SRW-R
SRW- Uniwersalizm	r	0,320	0,146	0,197	0,152	0,021
	sig.	0,000	0,033	0,011	0,025	0,763
SRW-Relatywizm	r	-0,135	0,140			
	sig.	0,053	0,038			

Dyskusja i zakończenie

Mapowanie domocentrycznych i aksjologicznych korelatów relacji społecznych było realizowane przez badanie grup słowackich i polskich respondentów. Wybrana metoda miała zapewnić szeroką gamę udzielanych odpowiedzi, ze względu na wiek i płeć jak również w zależności od państwa, miejsca zamieszkania i poziomu jakości noetycznych jednostki. Przytoczone konstrukty zostały opracowane za pomocą pytań zawartych w ankiecie, które mierzyły poziom powiązania do miejsca zamieszkania, zadowolenia ze wspólnoty, do której respondenci należą, profilu postrzegania wartości Wolność oraz gotowości wyrzekania się czegoś na rzecz tej wartości.

Wyniki statystycznych procedur doprowadziły do sformułowania kilku wniosków.

- Rzetelność skali domocentrycznych weryfikowana za pomocą Alfa-Cronbacha wskazała na wysoką wewnętrzną spójność użytych metodyk – dla Przywiązania do miejsca wynosi $\alpha=0,978$; dla KSZW – Zadowolenie ze wspólnoty $\alpha=0,861$. Częściowe obliczenia wielkości Alfa-Cronbacha dla grup podzielonych według płci i państwa, również potwierdziły zachowanie równowagi oraz silną wewnętrzną spójnością obu skal ($\alpha>0,8$). Wniosek ten potwierdza ogólnie uznany pogląd, że w przypadku wewnętrznej spójności (Alfa-Cronbacha) dobre wartości mieszczą się w zakresie 0,8 do 0,9.

- Rzetelność skali i subskali zorientowanych aksjologicznie wykazywała większą zmienność we współczynnikach Alfa. Wewnętrzna spójność zredukowanej skali Skala gotowości wyrzeka-

nia się czegoś w imię Wolności – SOW była stosunkowo wysoka ($\alpha=0,883$).

– Jeżeli chodzi o rzetelność dwóch subskali Skale rozumienia Wolności – SRW, zostało stwierdzone, że subskala Uniwersalizm jest wewnętrznie bardziej spójna ($\alpha=0,733$), chociaż wartość Alfa-Cronbacha znajduje się bezpośrednio nad poziomem dolnej granicy wewnętrznej. Ogólnie za dolną granicę przyjmuje się wartość 0,7 (recenzyjny model EFPA). Częściowe wartości Alfa w poszczególnych grupach również się mieściły nad tą granicą ($\alpha>0,71$). Sprawdzenie psychometrycznych parametrów subskali Relatywizm wskazywało na swoistość ze względu na niektóre pozycje i niektóre typy zbiorów. Pomimo tego, że Alfa-Cronbacha dla całego zbioru ($\alpha=0,726$) znajdowało się na poziomie dolnej granicy akceptacji, częściowe obliczenia dla grup podzielonych według płci, oraz według państwa wskazują na niską rzetelność w grupie słowackich respondentów ($\alpha=0,563$). Halama (2011) przytacza, że przy porównywaniu grup w ramach całego zbioru wystarcza również wartość współczynnika na poziomie 0,6 do 0,7, jednakże na podstawie niniejszych badań stwierdzony poziom wewnętrznej spójności nie spełnia tego warunku.

– Wyniki analizy dyskryminacyjnej skal wskazały, że silnymi kryteriami dyskryminacyjnymi są dychotomiczne zmienne socjodemograficzne jakimi są płeć (mężczyzna-kobieta), miejsce zamieszkania (wieś-miasto) oraz państwo (Słowacja-Polska). Biorąc pod uwagę noetyczny wymiar, zmienne mapujące przeżywanie oraz praktykowanie wiary wykazywały siłę dyskryminacyjną w wynikach testów, jednocześnie dyskryminując kryterium praktykowanie wiary we wszystkich zastosowanych metodach.

– Dowodem na konwergencyjną trafność są duże korelacje ze zmiennymi, które teoretycznie mają ścisły związek z badanym konstruktem. Potwierdzono przypuszczenie, że Przywiązanie do miejsca mocno koreluje z KSZW – zadowoleniem ze wspólnoty ($r=0,696$; $p=0,000$) oraz wykazano silne pozytywne więzi na poziomie 0,01% istotności z Przeżywaniem poczucia zadowolenia się w danym miejscu oraz silne negatywne odczucia związane z chęcią odejścia lub wyprowadzenia się z tego miejsca.

– Subskala Uniwersalizm wykazuje silne korelacje linearne ze skalą Skala gotowości wyrzekania się czegoś w imię Wolności – SOW, natomiast wykazuje średnio silne korelacje z Przywiązaniem do miejsca, KSZW – zadowoleniem ze wspólnoty oraz wiekiem respondentów. To oznacza, że respondenci, którzy są starsi i którzy mają silniejsze związki ze swoim miejscem zamieszkania oraz są bardziej zadowoleni ze wspólnoty do której należą, osiągną wyższe wyniki w Subskali Uniwersalizm.

– Subskala Relatywizm wykazuje słabą pozytywną korelację ze skalą KSZW – zadowolenia ze wspólnoty, jednakże z drugiej strony wykazuje słabe negatywne związki ze skalą Skala gotowości wyrzekania się czegoś w imię Wolności – SOW. Trafność dywergencyjna niniejszej skali jest wykazana przez rozbieżności pomiędzy mierzonymi subskalami SRW-Uniwersalizm i SRW-Relatywizm, które identyfikowano na podstawie niskiej do zerowej korelacji pomiędzy badanymi zmiennymi ($r=0,021$).

Celem artykułu było przedstawienie projektu badawczego oraz sprawdzenie parametrów psychometrycznych metod projektu, który mapuje domocentryczne oraz aksjologiczne korelaty więzi społecznych. Badania wykazały relewantność metod, które były zastosowane, jak również wskazały dalszy kierunek ich sprawdzania oraz modyfikacji.

Bibliografia

1. Bańka A. 2002. *Spoleczna psychologia środowiskowa*. Warszawa: Wyd. Naukowe SCHOLAR.
2. Dyczewski L. 1993. *System wartości w świadomości młodzieży*. Ethos, 23, 1993, 6, 57–74.
3. Frankl V. E. 1996. *Lékařská péče o duši*. Brno: Cesta.
4. Frankl V. E. 1997. *Vůle ke smyslu*. Brno: Cesta.
5. Halama P. 2011. *Princípy psychologické diagnostiky*. Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis.
6. Hay, R. 1998. Sense of Place in Development Context. *Journal of Environmental Psychology*, 18, 5–29.
7. Chałas, K. 2009. *Wolność – trudną sztuką tworzenia siebie*, rozdz 2 (s. 138–169), KUL Manuskrypt.
8. Klčovánská E., Mráz M., Naništová E. (2014). *Obcy, bliski i najbliższy – ksenologiczne, aksjologiczne i domocentryczne korelaty relacji społecznych: teoretyczne refleksje*. W: E. Drozda-Senkowska (Eds.), *O więzi społecznej na Podlasiu i nie tylko: refleksje i pytania psychologii społecznej*. Białystok: Wyd. NWSP, 169–196.
9. Lewicka M. 2011. Place attachment: How far have we come in the last 40 years? *Journal of Environmental Psychology*, 31, 3, 207–230.

10. Lewicka M. 2012. *Psychologia miejsca*. Warszawa: Wyd. Naukowe SCHOLAR.
11. Lukasová E. 1997. *Logoterapie ve výchově*. Praha: Portál.
12. Mráz M. 2010. Religiozita – antropologická konštanta v postmodernom svete. In F: Horn, J. Štefanec, M. Janus (Eds.), *Nový humanizmus – výzva pre univerzitu*. Zborník z vedeckej konferencie. Badín: Kňazský seminár sv. Františka Xaverského, 56-60.
13. Naništová E. 2008. Psychológia domova: kontexty a teoretické východiská. In E. Naništová a kol., *Domov ako priestor bytia* (97-179). Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis.
14. Popielski K. 1994. *Noetyczny wymiar osobowości. Psychologiczna analizy poczucia sensu życia*. Lublin: KUL.
15. Proshansky H. M., Fabian A. K., Kaminhoff R. 1983. Place Identity: Physical World Socialisation of the Self. *Journal of Environmental Psychology*, 3, 57-83.
16. Ratzinger J. 1996. *Pravda, hodnoty a moc*. Prubířské kameny pluralistické společnosti. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
17. Sanger M. 1997. Sense of Place and Education. *Journal of Environmental Education*, 29, 1, 4-9.
18. Turner P., Turner S. 2006. Place, Sense of Place, and Presence. *Presence*, 15, 2, 204-217.
19. Urbánek T., Denglerová D., Širůček J. 2011. *Psychometrika. Měření v psychologii*. Praha: Portál.
20. Williams D. R., Roggenbuck J. W. 1989. *Measuring Place Attachment: Some Preliminary Results*. Paper presented at the Session on Outdoor Planning Management. NRPA Symposium on Leisure Research. San Antonio, Texas, October 20-22, 1989.
21. Williams D. R. 1995a. *Place Attachment Items*. Unpublished materials.
22. Williams D. R. et al. 1995b. *Measuring Place Attachment: More Preliminary Results*. Paper presented at the Outdoor Recreation Planning and Management Research Session, NRPA Leisure Research Symposium, San Antonio, Texas, October 4-8, 1995.
23. Williams D. R. 2000. *Notes on Measuring Recreational Place Attachment*. [online]. [cit.07.07.2012]. Dostupné na internete: http://www.fs.fed.us/rm/value/docs/pattach_notes.pdf.
24. Williams D. R., VASKE, J. J. 2003. The measurement of place attachment: Validity and generalizability of a psychometric approach. *Forest Science*, 49, 6, 830-840.

Dr hab. Katarzyna Laskowska

Niepaństwowa Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Białymstoku

NAPADY NA BANKI – REAKCJA PRACOWNIKÓW BANKÓW, KLIENTÓW I POLICJI

Streszczenie

Opracowanie stanowi analizę komunikatów policyjnych na temat napadów na banki. Ukazuje różnorodność zachowań pracowników banków oraz klientów i pracowników ochrony w czasie napadu na bank. Przedstawia szereg żmudnych działań podejmowanych przez Policję po otrzymaniu informacji o zdarzeniu. Przekonuje o potrzebie współpracy społeczeństwa z organami ścigania.

Słowa kluczowe: napad na bank, policja.

BANK ROBBERIES – A RESPONSE FROM BANK’S EMPLOYEES, CLIENTS AND THE POLICE

Abstract

The K. Laskowska’s study presents an analysis of police announcements for that period. It shows diversity of behavior of bank’s employees, clients and security staff during a robbery. It also describes a number of strenuous actions taken by the police after obtaining information about the incident. The study convinces of the need of cooperation between the society and law enforcement authorities.

Keywords: bank robbery, the police.

Napady na banki, czyli na instytucje stale dysponujące gotówką, stają się współcześnie coraz poważniejszym problemem. Istnieje zatem potrzeba badania tego zjawiska, zwłaszcza w kontekście reagowania różnych osób i instytucji na zaistniałe zdarzenie. Aby uzyskać wiążące dane o zachowaniach pracowników

banków, klientów oraz Policji w czasie napadu i bezpośrednio po nim dokonano analizy 118 policyjnych komunikatów z lat 2009-2013. Komunikaty pobrano ze strony internetowej Komendy Głównej Policji (KGP) z części „Aktualności”, z zakładki „Napady na banki”. W zdecydowanej większości informacje zawarte w komunikatach dotyczyły napadu na bank, placówkę udzielającą krótkoterminowych pożyczek gotówkowych, punkt opłat lub lombard. Analizą objęto cechy demograficzno-społeczne napastników oraz niektóre elementy ich zabronionych zachowań.

Z badań wynika, że najczęściej sprawcami napadów byli młodzi, niekarani mężczyźni, obywatelstwa polskiego, niejednokrotnie dobrze przygotowani do przestępstwa pod względem organizacyjnym (sposób działania w czasie napadu, zamaskowanie sprawcy, zaplanowanie ucieczki), zdeterminowani do osiągnięcia celu. Sposoby ich działania były różne: przez zaskoczenie, podstęp lub brutalny atak¹. Policyjne komunikaty dostarczyły też informacji o reakcji Policji i innych organów państwowych po napadzie.

Celem niniejszego opracowania jest pokazanie postaw pracowników banków i klientów oraz przedsięwzięć podejmowanych przez organy ścigania na rzecz efektywnego ścigania sprawców.

Reakcja pracowników banków

W świetle analizy policyjnych komunikatów pracownicy banków po zastraszeniu przez napastnika, najczęściej, posłusznie wydawali żadaną gotówkę². Czynili to w obawie o życie własne i innych członków personelu. Ale występowały także zachowania pracowników banków polegające na podjęciu działań zmierzających do niewydania pieniędzy napastnikowi lub do zawiadomienia Policji. Zdarzało się, że po żądaniu, wyartykułowanym przez

---

¹ Cechy sprawców i mechanizmy dokonywanych przez nich napadów na banki zostały szerzej przedstawione w innym opracowaniu K. Laskowskiej.

² <http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/91159,Zatrzymany-sprawca-napadu-na-placowke-bankowa.html>; <http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/61011,Zatrzymanie-podejrzanego-o-napady-na-banki.html>; <http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/54380,Posiedzi-za-dwa-napady-na-jeden-bank.html>, [20.10.2014].

napastnika, kasjerka stanowczo odmawiała przekazania gotówki. Taka zdecydowana reakcja czasem dezorientowała przestępcę, który „...wobec zdecydowanej postawy obecnych na miejscu pracowników, ...oddalił się”³ lub „...spłoszony wybiegł z lokalu”⁴. W innej sytuacji jedna z pracownic podjęła obronę pieniędzy szybko dokonując blokady drzwi wejściowych do pomieszczenia kasowego. Po nieudanej próbie wybicia szyby w okienku kasowym, napastnik ukradł więc tylko te pieniądze, które były w zasięgu jego ręki⁵.

W pewnym przypadku kasjerka pokazała mężczyźnie pustą metalową kasetkę oznajmiając, że nie ma żadnych pieniędzy. „Wtedy napastnik wybiegł z pomieszczenia i uciekł”⁶. W jednym z banków kasjerka szybko włączyła alarm, czym spłoszyła napastnika⁷. Innym razem „...przerażona kobieta schowała się przed napastnikiem i zaczęła wzywać pomocy, co spłoszyło mężczyznę”⁸. Jedna z pracownic nawet wobec groźby użycia noża, nie poddała się. Zaalarmowała pracowników ochrony, którzy zatrzymali napastnika⁹.

Pracownicy podejmowali też działania o charakterze pościgowym za przestępcą, który chciał jak najszybciej odjechać swoim samochodem stojącym na parkingu. Takiej „...realizacji planu sprawcy przeszkodził jeden z pracowników banku, który wybiegł za nim, alarmując o napadzie. Spłoszony złodziej nie chciał zdradzić, czym przyjechał i grożąc bronią mężczyźnie, który właśnie wysiadał ze swojego samochodu, zmusił go do zawiezienia się do Chorzowa”¹⁰.

---

³ <http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/69477,Zatrzymani-za-napady-na-bank-i-sklep.html>, [20.10.2014].

⁴ <http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/75750,Sprawcy-nieudanego-napadu-na-bank-zatrzymani.html>, [20.10.2014].

⁵ <http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/34430,Poszukiwany-za-napad-na-bank.html>, [20.10.2014].

⁶ <http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/92635,Policjanci-zatrzymali-sprawce-napadu.html>, [20.10.2014].

⁷ <http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/45026,Zatrzymany-sprawca-napadu-na-bank.html>, [20.10.2014].

⁸ <http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/69150,Podejrzany-o-napad-na-placowke-bankowa-zatrzymany.html>, [20.10.2014].

⁹ <http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/64986,Z-nozem-na-bank.html>, [20.10.2014].

¹⁰ <http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/53314,Areszt-za-napad-na-bank.html>, [20.10.2014].

Reakcja świadków

Analiza policyjnych komunikatów pokazała, iż świadkowie zdarzenia – klienci lub pracownicy ochrony – zachowują się różnie. Przede wszystkim jednak spełniają życzenie napastnika, ponieważ czują się zagrożeni, zwłaszcza, jeżeli agresor używa broni lub innego niebezpiecznego przedmiotu. Ale także ich bardzo szybka, przytomna, racjonalna, nieraz brawurowa postawa pozwalała na zatrzymanie sprawców napadu.

Klienci banków potrafili zachować się bardzo zdecydowanie, np. podczas napadu „... klientka wybiegła na zewnątrz lokalu i poprosiła będącego w pobliżu mężczyznę o pomoc”¹¹. W jednym ze zdarzeń „... dzięki pomocy postronnych osób udało się zablokować sprawcom drogę ucieczki. Zamknięto również drzwi wyjściowe do agencji oraz zawiadomiono oficera dyżurnego Policji. Sprawcy próbowali wydostać się na zewnątrz kopiąc i uderzając rękoma w przytrzymywane przez inne osoby drzwi”¹².

Czasem w udaremnieniu napadu pomagali przypadkowi świadkowie zdarzenia, reagując, gdyż zaniepokoił ich widok uciekającego mężczyzny. To oni wówczas alarmowali Policję¹³. Taką osobą była mieszkanka Obornik, która zobaczywszy w agencji zamaskowanych mężczyzn, z których jeden przystawił kasjerce broń do głowy, natychmiast zaalarmowała innych przechodniów i równocześnie Policję¹⁴. Pewien świadek, który „...zauważył zamaskowaną osobę pod bankiem, niezwłocznie powiadomił Policję”¹⁵. Inny – dostrzegłszy napastnika wybiegającego z biura udzielania pożyczek, pobiegł za nim i widząc samochód, do którego tamten wsiadł, spisał jego numery rejestracyjne i podał je

---

¹¹ <http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/85847,Zatrzymany-w-zwiazku-z-rozbojem.html>, [20.10.2014].

¹² <http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/57284,Napadli-na-ajencje-bankowa-wpadli-2-minuty-po-zgloszeniu.html>, [20.10.2014].

¹³ <http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/79860,Sprawcy-napadow-na-placowki-bankowe-w-rekach-policjantow.html>, [20.10.2014].

¹⁴ <http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/76290,Zatrzymani-sprawcy-napadu.html>, [20.10.2014].

¹⁵ <http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/51249,Uhonorowani-za-postawe-i-szybkie-dzialanie.html>, [20.10.2014].

policjantom¹⁶. Zdarzyło się też, że przechodnie przebywający w okolicy agencji bankowej zamknęli drzwi wejściowe do niej, uniemożliwiając tym samym ucieczkę napastnikom¹⁷. W pewnym banku, w momencie żądania wydania gotówki przez rabusia weszła kobieta, która go spłoszyła. Osoba ta „... po ostrzeżeniu kasjerki wycofała się, ale przytrzymując drzwi od zewnątrz jednocześnie zaalarmowała inne osoby, które powiadomiły telefonicznie Policję”¹⁸.

Było też tak, że przypadkowo obserwujący napad dwaj młodzi mieszkańcy Chorzowa, szybko rzucili się w pogoń za bandytą. Ujęli go i przekazali w ręce policjantów¹⁹. Podobne działanie w innym przypadku przebiegło bardziej dramatycznie, bowiem w wyniku szarpaniny między interweniującym przechodniem a napastnikiem doszło do zranienia tego pierwszego ostrym przedmiotem. Ranny trafił do szpitala²⁰.

Niejednokrotnie reagowali też pracownicy chroniący placówkę. Ich szybkie i zdecydowane interwencje płoszyły napastników²¹. W jednym z banków „... mężczyzna wpadł prosto w ręce konwojentów, którzy pojawili się w banku, aby odebrać pieniądze”²².

Również funkcjonariusze Policji patrolujący okolicę udaremniłi napad. W czasie obchodu policjanci zauważyli dwóch młodych mężczyzn obserwujących pobliską agencję bankową. Po chwili mężczyźni weszli do placówki, wyraźnie przygotowując się do napadu. Policjanci zatrzymali tych mężczyzn w korytarzu agencji, w chwili gdy zakładali na głowy kominiarki²³. Podobnie,

¹⁶ <http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/92635,Policjanci-zatrzymali-sprawce-napadu.html>, [20.10.2014].

¹⁷ <http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/76290,Zatrzymani-sprawcy-napadu.html>, [20.10.2014].

¹⁸ <http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/82980,Urwal-klamke-pozostajac-w-banku-jak-w-pulapce.html>, [20.10.2014].

¹⁹ <http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/81509,Ujeli-sprawce-napadu-na-bank.html>, [20.10.2014].

²⁰ <http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/85847,Zatrzymany-w-zwiazku-z-rozbojem.html>, [20.10.2014].

²¹ <http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/78515,Odpowie-za-napady-na-banki.html>, [20.10.2014].

²² <http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/79860,Sprawcy-napadow-na-placowki-bankowe-w-rekach-policjantow.html>, [20.10.2014].

²³ <http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/74461,Funkcjonariusze-udaremni- napad-na-bank.html>, [20.10.2014].

funkcjonariusze w siedzibie jednego z banków zauważyli mężczyznę mającego na twarzy kominiarkę, a w rękę trzymającego przedmiot przypominający broń. Funkcjonariusze błyskawicznie obezwładnili agresora, uniemożliwiając mu dokonanie napadu²⁴.

Reakcja Policji

Gros zgłoszeń o napadzie w analizowanych przypadkach pochodziła z telefonicznych zawiadomień pracowników zaatakowanego banku. W nielicznych sytuacjach zgłoszenie zostało dokonane przez firmę ochroniarską²⁵ lub świadka zdarzenia²⁶.

Po otrzymaniu zgłoszenia Policja zawsze podejmowała działania bardzo szybko. Przebiegały one dwutorowo. Jedne czynności były prowadzone bezpośrednio na miejscu zdarzenia, inne zmierzały do ustalenie sprawcy i poszukiwania go. Na miejsce zdarzenia kierowano grupę dochodzeniowo-śledczą²⁷, która przeprowadzała oględziny, zabezpieczała materiały dowodowe, wykonywała dokumentację fotograficzną, analizowała zapisy z monitoringu, ustalała i przesłuchiwała świadków. Dopiero na bazie wyników tych czynności policjanci typowali podejrzanego lub podejrzanych o napad²⁸. Opracowywano również portret psychologiczny mężczyzny, który mógł dopuścić się rozboju²⁹. W celu wykrycia sprawców wykorzystywano wyniki rozpoznawania środowisk przestępczych³⁰.

Jeżeli na miejscu napadu sprawca zostawił jakiś pakunek, policjanci podejmowali szczególne czynności, takie jak ewakuacja

---

²⁴ <http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/45342,Wpadl-sprawca-napadow-na-banki.html>, [20.10.2014].

²⁵ <http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/51708,Sprawca-napadu-na-bank-w-rekach-Policji.html>, [20.10.2014].

²⁶ <http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/76290,Zatrzymani-sprawcy-napadu.html>, [20.10.2014].

²⁷ <http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/68027,Zatrzymany-sprawca-napadu-na-bank.html>, [20.10.2014].

²⁸ <http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/92635,Policjanci-zatrzymali-sprawce-napadu.html>, [20.10.2014].

²⁹ <http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/79000,Sprawca-napadu-na-bank-zatrzymany.html>, [20.10.2014].

³⁰ <http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/72295,Policjanci-zatrzymali-mezczyzne-ktory-probowal-okrasc-bank.html>, [20.10.2014].

pracowników i klientów banku, zabezpieczenie miejsca zdarzenia, neutralizacja pakunku, ustalanie świadków³¹. W poszukiwaniach używano wówczas psa tropiącego³², a zdarzało się że również śmigłowca³³. Czasem stosowano blokady na drogach, którymi mógł uciekać sprawca³⁴.

W wielu przypadkach poszukiwania wymagały zaangażowania wielu sił i środków, tak jak np. podczas akcji w Krakowie, w której uczestniczyli funkcjonariusze z Wydziału Kryminalnego Komendy Wojewódzkiej Policji w Krakowie, Centralnego Biura Śledczego, Oddziału Prewencji Policji oraz Komendy Powiatowej Policji w Krakowie³⁵. W tego typu akcjach brali też udział policjanci z pododdziału antyterrorystycznego³⁶. Często informacje dotyczące napadu były rozsyłane do innych jednostek Policji³⁷. W związku z tym w razie potrzeby w poszukiwaniu włączali się policjanci z kilku województw i z Komendy Głównej Policji³⁸. Nie raz w celu wykrycia sprawców napadów powoływano specjalną grupę operacyjną złożoną z doświadczonych funkcjonariuszy Policji. Tak było np. w Poznaniu, Warszawie i Gdańsku, Grudziądzu, Mielcu, Krakowie³⁹. W Katowicach został nawet utworzony

³¹ <http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/72295,Policjanci-zatrzymali-mezczyzne-ktory-probowal-okrasc-bank.html>, [20.10.2014].

³² <http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/85847,Zatrzymany-w-zwiazku-z-rozbojem.html>, [20.10.2014].

³³ <http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/44950,Sprawca-napadu-na-bank-zatrzymany.html>, [20.10.2014].

³⁴ <http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/91159,Zatrzymany-sprawca-napadu-na-placowke-bankowa.html>, [20.10.2014].

³⁵ <http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/78515,Odpowie-za-napady-na-banki.html>, [20.10.2014].

³⁶ <http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/74825,Przyznali-sie-do-17-napadow.html>, [20.10.2014].

³⁷ <http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/92635,Policjanci-zatrzymali-sprawce-napadu.html>, [20.10.2014].

³⁸ <http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/67951,Poszukiwany-bankowy-zlodziej.html>, [20.10.2014].

³⁹ <http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/87679,Sprawcy-napadu-na-bank-zatrzymani-w-trakcie-ucieczki.html>;
<http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/53551,Zatrzymany-po-napadzie-na-bank.html>;
<http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/45583,Sprawcy-napadu-na-bank-zatrzymani.html>;
<http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/51708,Sprawca-napadu-na-bank-w-rekach-Policji.html>;
<http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/51254,Sprawcy-napadow-na-bank-i-kantory-w-Mielcu-zatrzymani.html>;

Zespół ds. Napadów KWP⁴⁰. Do działań zakrojonych na tak szeroką skalę dochodziło, głównie, w przypadkach podejrzenia posiadania przez napastnika broni lub podejrzenia o udział w kilku podobnych przestępstwach.

W niektórych sytuacjach za pomoc w ustaleniu danych osobowych sprawy była wyznaczona nagroda. Mogą ją wyznaczyć także poszkodowani, jak w przypadku złodzieja, który dokonał kilkunastu napadów w kilku województwach (ogłoszono wtedy nagrodę w wysokości 15 tys. złotych)⁴¹. Innym razem nagrodę ustalili wspólnie Komendant Wojewódzki Policji w Łodzi (5 tysięcy złotych)⁴² oraz Komendant Miejski w Zabrzu⁴³.

Według informacji zawartych w badanych komunikatach upływ czasu od popełnienia napadu do zatrzymania jego sprawcy przez Policję, z reguły był stosunkowo niedługi. Niejednokrotnie funkcjonariuszom udawało się zatrzymać sprawcę na gorącym uczynku⁴⁴ lub w bardzo krótkim czasie po napadzie, np.: 2 minuty po zgłoszeniu⁴⁵, kilka minut⁴⁶, po 8 minutach⁴⁷, po upływie pół godziny⁴⁸, niespełna godzinę później⁴⁹, 2 godziny po napa-

---

<http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/51240,Wpadl-mezczyzna-napadajacy-na-krakowskie-banki.html>, [20.10.2014].

⁴⁰ <http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/84878,Podejrzany-o-napady-na-banki-zatrzymany.html>, [20.10.2014].

⁴¹ <http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/67951,Poszukiwany-bankowy-zlodziej.html>, [20.10.2014].

⁴² <http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/56259,Nagroda-za-pomoc-w-zatrzymaniu-sprawcy-napadow.html>, [20.10.2014].

⁴³ <http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/49742,Zatrzymanie-sprawcy-napadow-na-banki.html>, [20.10.2014].

⁴⁴ <http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/53467,Zatrzymany-w-trakcie-napadu.html>; <http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/45342,Wpadl-sprawca-napadow-na-banki.html>, [20.10.2014].

⁴⁵ <http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/57284,Napadli-na-ajencje-bankowa-wpadli-2-minuty-po-zgloszeniu.html>, [20.10.2014].

⁴⁶ <http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/64150,Zatrzymani-chwile-pod-napadach.html>, [20.10.2014].

⁴⁷ <http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/51249,Uhonorowani-za-postawe-i-szybkie-dzialanie.html>, [20.10.2014].

⁴⁸ <http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/85847,Zatrzymany-w-zwiazku-z-rozbojem.html>; <http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/69150,Podejrzany-o-napad-na-placowke-bankowa-zatrzymany.html>, [20.10.2014].

⁴⁹ <http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/78611,Napadli-na-bank-wpadli-godzine-po-zdarzeniu.html>, [20.10.2014].

dzie⁵⁰, tego samego wieczoru (napad był o 17.00)⁵¹, tego samego dnia⁵², niespełna dwie doby później⁵³, niespełna miesiąc po zdarzeniu⁵⁴. Ale bywało, że do zatrzymań dochodziło dopiero po dwóch latach od zdarzenia.

Z analizy treści komunikatów policyjnych wynika, że pozytywne znaczenie w ściganiu i wykrywaniu sprawców napadów odgrywa monitoring. Często dzięki udostępnionym w mediach filmom lub zdjęciom z monitoringu policjanci otrzymywali od społeczeństwa wiele informacji, pomocnych do ustalenia i zatrzymania sprawcy⁵⁵. Tak było m.in. w Poznaniu, gdy policjanci badając sprawy napadów, umieścili w Internecie nagrania z monitoringu bankowego. Fotografie podejrzanego przyczyniły się do jego zatrzymania⁵⁶.

Obrazy z monitoringu pomagają sporządzić portret pamięciowy napastnika lub napastników⁵⁷ bardzo pomocny w rozwiązaniu sprawy⁵⁸. Na przykład, rysopis poszukiwanego napastnika został tak interesująco opracowany: „...mężczyzna w wieku ok. 30-35 lat, mający ok. 180-185 cm wzrostu, dobrze zbudowany z lekką nadwagą, o charakterystycznym lekko wystającym brzuchu oraz z tzw. drugą brodą. Podczas wypowiedzania poleceń charakterystycznie układa usta w tzw. kaczki dziób, mówi przez

⁵⁰ <http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/64480,Napadli-i-okradli-banki.html>, [20.10.2014].

⁵¹ <http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/80516,30-latek-podejrzany-o-napad-na-placowke-bankowa.html>, [20.10.2014].

⁵² <http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/39440,Po-odbyciu-kary-ponownie-napadl-na-bank.html>, [20.10.2014].

⁵³ <http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/72940,Zatrzymany-za-napad-z-nozem-na-lombard.html>, [20.10.2014].

⁵⁴ <http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/70247,Odpowie-za-napady-na-placowki-bankowe.html>, [20.10.2014].

⁵⁵ <http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/84878,Podejrzany-o-napady-na-banki-zatrzymany.html>, [20.10.2014].

⁵⁶ <http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/70247,Odpowie-za-napady-na-placowki-bankowe.html>, [20.10.2014].

⁵⁷ <http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/83926,Napadal-na-banki-w-czterech-województwach-zatrzymany-w-Kielcach.html>; <http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/83695,Policja-poszukuje-sprawcy-napadu.html>; <http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/81971,Poszukujemy-tego-mezczyzny.html>, [20.10.2014].

⁵⁸ <http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/79000,Sprawca-napadu-na-bank-zatrzymany.html>, [20.10.2014].

zęby bez żadnych naleciałości językowych. Podczas zdarzeń sprawca ubrany był w ciemne spodnie tzw. rybaczeki, bawełniane koszulki w różnych kolorach, przeważnie typu POLO, na nogach miał sandały, na głowie czapkę bejsbolówkę w ciemnym kolorze bez znaków firmowych. Sporadycznie zakładał okulary przeciwsłoneczne, a na rękę zegarek na bransoletce w kolorze srebrnym.⁵⁹ Do rysopisu z reguły jest dołączana informacja, że: „Policja prosi wszystkie osoby, które rozpoznają sprawcę o kontakt osobisty lub telefoniczny z Komisariatem Policji. Osobom, które pragną zachować anonimowość zapewniamy dyskrecję.”⁶⁰

Zdarzało się, że mimo publikacji portretu pamięciowego sprawcy Policja nie otrzymywała żadnych informacji od osób postronnych. Ale w pewnym przypadku, w trakcie patrolowania rejonu w centrum Kielc, dzielnicowi zauważyli mężczyznę odpowiadającego rysopisowi sprawcy⁶¹.

Jeżeli sprawców napadu zatrzymano w stosunkowo krótkim czasie od zdarzenia, to najczęściej dochodziło również do odzyskania całości⁶² lub większej części⁶³ zrabowanych pieniędzy. Niestety czasem sprawca szybko „...rozprawia się ze wszystkimi skradzionymi wcześniej pieniędzmi”⁶⁴, na przykład kupując „...markowe kosmetyki i odzież, biżuterię oraz sprzęt RTV”⁶⁵.

⁵⁹ <http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/68308,Portret-pamieciowy-sprawcy-rozboju.html>, [20.10.2014].

⁶⁰ <http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/79067,Policjanci-z-Bielawy-poszukuja-sprawcy-napadu-na-punkt-oplat.html>, [20.10.2014].

⁶¹ <http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/83926,Napadal-na-banki-w-czterech-województwach-zatrzymany-w-Kielcach.html>, [20.10.2014].

⁶² <http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/88441,Policjanci-zatrzymali-sprawce-napadu-na-bank.html>, [20.10.2014].

⁶³ <http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/80566,Areszt-dla-podejrzanego-o-napady-na-banki.html>;
<http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/71366,Zatrzymany-sprawca-rozboju-w-placowce-bankowej.html>;
<http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/57318,Rodzenstwo-rabowalo-pieniadze-z-bankow.html>;
<http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/52613,Sprawca-napadu-zatrzymany.html>, [20.10.2014].

⁶⁴ <http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/72940,Zatrzymany-za-napad-z-nozem-na-lombard.html>, [20.10.2014].

⁶⁵ <http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/42184,Sprawca-napadu-na-bank-ujety.html>, [20.10.2014].

Podczas zatrzymania przez Policję część podejrzanych przyznawała się do zarzutu/ów i nie stawiała oporu⁶⁶. Większość była bardzo zaskoczona zatrzymaniem, nie spodziewając się takiego finału napadu⁶⁷. Były przypadki prób stawiania oporu, lecz okazywało się to bezcelowe⁶⁸. Na miejscu zatrzymania policjanci znajdowali i zabezpieczali najczęściej: narzędzia użyte podczas napadu, ubrania, okulary, kominiarki, pieniądze, samochód służący do napadu⁶⁹.

Zatrzymanemu przestępcy przeważnie przedstawiano zarzut wymuszenia rozbójniczego lub jego usiłowania, rozboju lub jego usiłowania. Zachowanie przestępcze kwalifikowano jako pozbawienie wolności osoby, zmuszanie do określonego zachowania – jak w sytuacji pewnego uprowadzonego mężczyzny⁷⁰, nielegalne posiadanie broni⁷¹, spowodowanie uszczerbku na zdrowiu⁷². W celu zabezpieczenia biegu postępowania lub ze względu na zagrożenie wysoką karę pozbawienia wolności, wobec sprawców często stosowano tymczasowe aresztowanie, rzadziej – policyjny dozór, poręczenie majątkowe oraz zakaz opuszczania kraju.

Przeprowadzona analiza pokazuje, że często, pomimo dobrze przygotowanego napadu, brak powodzenia w jego realizacji następuje wskutek zdecydowanego zachowania pracowników banku, klientów lub przechodniów. Działania Policji po napadzie są podejmowane szybko i skutecznie, a na efektywność pracy wy-

---

⁶⁶ <http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/92635,Policjanci-zatrzymali-sprawce-napadu.html>;
<http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/85847,Zatrzymany-w-zwiazku-z-rozbojem.html>, [20.10.2014].

⁶⁷ <http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/91159,Zatrzymany-sprawca-napadu-na-placowke-bankowa.html>;
<http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/91081,Policjanci-udowodnili-zatrzymanemu-9-napadow-na-banki-i-objekty-handlowe.html>;
<http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/65256,Areszt-za-napad-na-bank.html>, [20.10.2014].

⁶⁸ <http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/68027,Zatrzymany-sprawca-napadu-na-bank.html>, [20.10.2014].

⁶⁹ <http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/68027,Zatrzymany-sprawca-napadu-na-bank.html>, [20.10.2014].

⁷⁰ <http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/53314,Areszt-za-napad-na-bank.html>, [20.10.2014].

⁷¹ <http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/66208,Zatrzymany-za-napady-na-banki.html>, [20.10.2014].

⁷² <http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/62204,Policja-poszukuje-sprawcow-napadu-na-wlasciciela-kantorow.html>, [20.10.2014].

krywczej policjantów korzystnie wpływa monitoring oraz współpraca ze społeczeństwem.

Bibliografia

1. <http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/34430,Poszukiwany-za-napad-na-bank.html>, [20.10.2014].
2. <http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/39440,Po-odbyciu-kary-ponownie-napadl-na-bank.html>, [20.10.2014].
3. <http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/42184,Sprawca-napadu-na-bank-ujety.html>, [20.10.2014].
4. <http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/44950,Sprawca-napadu-na-bank-zatrzymany.html>, [20.10.2014].
5. <http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/45026,Zatrzymany-sprawca-napadu-na-bank.html>,
6. <http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/45342,Wpadl-sprawca-napadow-na-banki.html>, [20.10.2014].
7. <http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/45583,Sprawcy-napadu-na-bank-zatrzymani.html>, [20.10.2014]
8. <http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/51708,Sprawca-napadu-na-bank-w-rekach-Policji.html>, [20.10.2014].
9. <http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/49742,Zatrzymanie-sprawcy-napadow-na-banki.html>, [20.10.2014].
10. <http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/51240,Wpadl-mezczyzna-napadajacy-na-krakowskie-banki.html>, [20.10.2014].
11. <http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/51249,Uhonorowani-za-postawe-i-szybkie-dzialanie.html>, [20.10.2014].
12. <http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/51254,Sprawcy-napadow-na-bank-i-kantory-w-Mielcu-zatrzymani.html>, [20.10.2014].
13. <http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/51708,Sprawca-napadu-na-bank-w-rekach-Policji.html>, [20.10.2014].
14. <http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/52613,Sprawca-napadu-zatrzymany.html>, [20.10.2014].
15. <http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/53314,Areszt-za-napad-na-bank.html>, [20.10.2014].
16. <http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/53467,Zatrzymany-w-trakcie-napadu.html>, [20.10.2014].
17. <http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/45342,Wpadl-sprawca-napadow-na-banki.html>, [20.10.2014].
18. <http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/53551,Zatrzymany-po-napadzie-na-bank.html>, [20.10.2014].
19. <http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/54380,Posiedzi-za-dwa-napady-na-jeden-bank.html>, [20.10.2014].
20. <http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/56259,Nagroda-za-pomoc-w-zatrzymaniu-sprawcy-napadow.html>, [20.10.2014].

21. <http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/57284,Napadli-na-ajencje-bankowa-wpadli-2-minuty-po-zgloszeniu.html>, [20.10.2014].
22. <http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/57318,Rodzenstwo-rabowalo-pieniadze-z-bankow.html>, [20.10.2014].
23. <http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/61011,Zatrzymanie-podejrzanego-o-napady-na-banki.html>, [20.10.2014].
24. <http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/62204,Policja-poszukuje-sprawcow-napadu-na-wlasciciela-kantorow.html>, [20.10.2014].
25. <http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/64150,Zatrzymani-chwile-pod-napadach.html>, [20.10.2014].
26. <http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/64480,Napadli-i-okradli-banki.html>, [20.10.2014].
27. <http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/64986,Z-nozem-na-bank.html>, [20.10.2014].
28. <http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/66208,Zatrzymany-za-napady-na-banki.html>, [20.10.2014].
29. <http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/67951,Poszukiwany-bankowy-zlodziej.html>, [20.10.2014].
30. <http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/68027,Zatrzymany-sprawca-napadu-na-bank.html>, [20.10.2014].
31. <http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/68308,Portret-pamieciowy-sprawcy-rozboju.html>, [20.10.2014].
32. <http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/69150,Podejrzany-o-napad-na-placowke-bankowa-zatrzymany.html>, [20.10.2014].
33. <http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/69477,Zatrzymani-za-napady-na-bank-i-sklep.html>, [20.10.2014].
34. <http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/70247,Odpowie-za-napady-na-placowki-bankowe.html>, [20.10.2014].
35. <http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/71366,Zatrzymany-sprawca-rozboju-w-placowce-bankowej.html>, [20.10.2014].
36. <http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/72295,Policjanci-zatrzymali-mezczyzne-ktory-probowal-okrasc-bank.html>, [20.10.2014].
37. <http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/72940,Zatrzymany-za-napad-z-nozem-na-lombard.html>, [20.10.2014].
38. <http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/74461,Funkcjonariusze-udaremnilo-napad-na-bank.html>, [20.10.2014].
39. <http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/74825,Przyznali-sie-do-17-napadow.html>, [20.10.2014].
40. <http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/75750,Sprawcy-nieudanego-napadu-na-bank-zatrzymani.html>, [20.10.2014].
41. <http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/76290,Zatrzymani-sprawcy-napadu.html>, [20.10.2014].
42. <http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/78515,Odpowie-za-napady-na-banki.html>, [20.10.2014].
43. <http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/78611,Napadli-na-bank-wpadli-godzine-po-zdarzeniu.html>, [20.10.2014].

44. <http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/79000,Sprawca-napadu-na-bank-zatrzymany.html>, [20.10.2014].
45. <http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/79067,Policjanci-z-Bielawy-poszukuja-sprawcy-napadu-na-punkt-oplat.html>, [20.10.2014].
46. <http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/79860,Sprawcy-napadow-na-placowki-bankowe-w-rekach-policjantow.html>, [20.10.2014].
47. <http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/80516,30-latek-podejrzany-o-napad-na-placowke-bankowa.html>, [20.10.2014].
48. <http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/80566,Areszt-dla-podejrzanego-o-napady-na-banki.html>, [20.10.2014].
49. <http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/81509,Ujeli-sprawce-napadu-na-bank.html>, [20.10.2014].
50. <http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/82980,Urwal-klamke-pozostajac-w-banku-jak-w-pulapce.html>, [20.10.2014].
51. <http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/83926,Napadal-na-banki-w-czterech-województwach-zatrzymany-w-Kielcach.html>, [20.10.2014].
52. <http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/84878,Podejrzany-o-napady-na-banki-zatrzymany.html>, [20.10.2014].
53. <http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/85847,Zatrzymany-w-zwiazku-z-rozbojem.html>, [20.10.2014].
54. <http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/87679,Sprawcy-napadu-na-bank-zatrzymani-w-trakcie-ucieczki.html>, [20.10.2014].
55. <http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/88441,Policjanci-zatrzymali-sprawce-napadu-na-bank.html>, [20.10.2014].
56. <http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/91081,Policjanci-udowodnili-zatrzymanemu-9-napadow-na-banki-i-objekty-handlowe.html>, [20.10.2014]. <http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/65256,Areszt-za-napad-na-bank.html>, [20.10.2014].
57. <http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/91159,Zatrzymany-sprawca-napadu-na-placowke-bankowa.html>, [20.10.2014].
58. <http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/92635,Policjanci-zatrzymali-sprawce-napadu.html>, [20.10.2014].

Mgr Magdalena Adamczyk
Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu

PRZESTĘPCZOŚĆ PRZECIWKO MIENIU W WOJEWÓDZTWIE PODLASKIM W LATACH 2000-2012

Streszczenie

Dla obywateli szczególnie dokuczliwa jest przestępczość przeciwko mieniu występująca jako kradzież cudzej rzeczy, kradzież z włamaniem i tak zwane przestępstwa rozbójnicze. Badania oparte na statystykach Policji i innych instytucji odpowiedzialnych za bezpieczeństwo i porządek publiczny nie odzwierciedlają w pełni stanu zagrożenia tą przestępczością. Badaniem nad przestępczością przeciwko mieniu objęto teren województwa podlaskiego i lata od 2000 do 2012. Analizowano dynamikę przestępstw stwierdzonych, postępowania wszczętych i wykrywalność przestępstw przeciwko mieniu w województwie podlaskim.

Słowa kluczowe: przestępczość przeciwko mieniu, przestępstwa stwierdzone, postępowania wszczęte, wykrywalność.

PROPERTY CRIMES IN THE PODLASKIE PROVINCE IN THE YEARS 2000-2012

Abstract

Property crimes, that is theft, burglary and the so called extortion crimes, are especially bothersome to the citizens. The research based on statistical data gathered by the Police and other institutions in charge of public safety and order do not present the entire scale of that form of crime. The research on property crime includes the area of the Podlaskie Province in the years 2000 to 2012. Dynamics of detected crimes, initiated investigations and detectability rate of property crimes in the Podlaskie Province were analysed.

Keywords: property crimes, detected crimes, initiated investigations, detectability

Uwagi wstępne

Przestępczość przeciwko mieniu jest szczególnie zauważalna i dokuczliwa dla obywateli, którzy zwykle nie mają do czynienia z przestępczością zorganizowaną lub gospodarczą¹, a znacznie częściej spotykają się z kradzieżami, niszczeniem mienia lub bójkami.

Badania oparte na statystykach Policji i innych instytucji odpowiedzialnych za bezpieczeństwo i porządek publiczny nie odzwierciedlają w pełni stanu zagrożenia jakąkolwiek przestępczością. Po pierwsze, niestety nie obejmują ciemnej liczby przestępstw, czyli zdarzeń, których nie zgłoszono organom ścigania². Po drugie są obarczone pewnym błędem, ponieważ część przestępstw stwierdzonych w danym roku nie zostaje w tym samym roku wykryta i wówczas statystyka roczna ulega pewnemu zmniejszeniu. Natomiast następne lata pokazują dane zawyżone – co jednak nie oznacza wzrostu przestępczości, lecz wykrycie sprawcy i zakwalifikowanie go do roku bieżącego pomimo, że zdarzenie nastąpiło rok lub nawet dużo wcześniej.

Jak pokazują dane w Tabeli 1 najwięcej przestępstw przeciwko mieniu (kradzież, kradzież z włamaniem oraz przestępstwa rozbójnicze) ogółem na badanym terenie, w latach 2000-2012 zostało dokonanych w powiecie białostockim – aż 60289, następny w kolejności był powiat łomżyński – 16618 oraz jako trzeci – powiat suwalski (15396 przestępstw).

---

¹ M. Adamczyk, *Kształtowanie się przestępczości pospolitej w latach 2000-2009*, „Nauka i Gospodarka”, 2011/12 nr 9, s. 64.

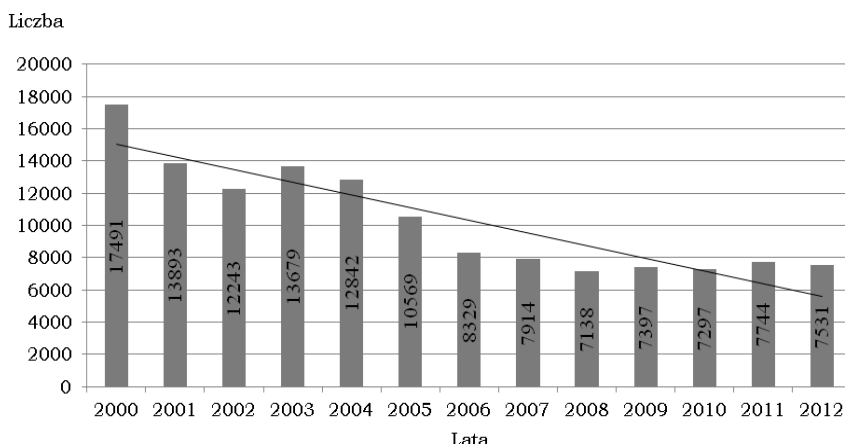
² Raport o stanie bezpieczeństwa w Polsce w roku 2011, s. 27.

Tabela 1. Przestępstwa przeciwko mieniu stwierdzone w powiatach województwa podlaskiego w latach 2000-2012

Rok / Powiat	Augustowski	Białostocki	Bielski	Grajewski	Hajnowski	Kolneński	Łomżyński	Moniecki	Sejneński	Siemiatycki	Sokołski	Suwałski	Wysoko Mazowiecki	Zambrowski	Razem
2012	292	3305	296	267	227	135	849	118	132	186	345	851	228	300	7531
2011	313	3332	275	264	278	126	1060	82	102	223	334	761	243	351	7744
2010	309	3366	227	229	205	135	837	129	104	211	254	882	163	246	7297
2009	337	3320	277	203	257	97	794	118	107	149	248	1090	139	261	7397
2008	322	3245	279	194	235	112	901	156	98	143	326	735	188	204	7138
2007	362	3437	335	219	315	122	1138	108	110	190	254	883	200	241	7914
2006	297	3569	261	272	343	91	934	142	101	277	296	1119	195	352	8329
2005	402	4838	393	323	467	120	1182	184	106	311	366	1333	282	262	10569
2004	490	5940	375	359	479	203	1660	264	158	323	404	1548	299	340	12842
2003	563	6517	465	405	485	224	1501	201	201	392	412	1507	376	430	13679
2002	430	5374	550	400	564	296	1361	197	152	434	415	1358	366	436	12243
2001	489	5896	529	477	466	275	1900	290	191	405	553	1450	362	610	13893
2000	576	8150	497	458	516	367	2501	325	230	447	591	1799	420	599	17491
Razem		60289					16618								15396

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji oraz Komendy Wojewódzkiej Policji w Białymstoku.

Wykres 1. Liczba przestępstw stwierdzonych przeciwko mieniu w województwie podlaskim w latach 2000-2012 (Tabela 1, Kolumna Razem)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji oraz Komendy Wojewódzkiej Policji w Białymstoku.

Od roku 2000 do 2012 liczba przestępstw stwierdzonych³ przeciwko mieniu wykazuje ogólny trend malejący. W ostatnim badanym roku – 2012 – w województwie podlaskim (Tabela 1, Wykres 1) zanotowano 7531 przestępstw przeciwko mieniu. Oznacza to spadek o 313 zdarzeń względem roku 2011 (7744). W roku 2010 było 7297 takich zdarzeń, a w 2009 – 7397. Najwięcej przestępstw przeciwko mieniu było w roku 2000.

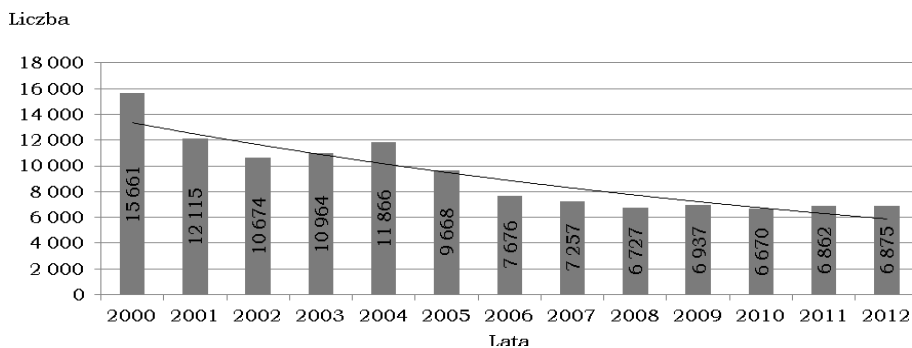
Wraz ze zmniejszającą się liczbą stwierdzonych przestępstw przeciwko mieniu występował trend spadkowy liczby postępowań wszczętych⁴ w tych sprawach (Wykres 2), niezależnie od pewnych

³ Przestępstwa stwierdzone to takie przestępstwa, które zostały popełnione, a informacje o tych przestępstwach dotarły do organów ścigania poprzez zawiadomienie o popełnieniu przestępstwa przez osobę poszkodowaną lub ze źródeł własnych organów ścigania.

⁴ Wszczęte postępowanie przygotowawcze jest to postępowanie (dochodzenie lub śledztwo) wszczęte przez jednostkę organizacyjną Policji w związku ze zdarzeniem, co do którego zachodzi podejrzenie, że jest przestępstwem, albo wszczęte przez prokuraturę. Do postępowań wszczętych są doliczane również dochodzenia wszczęte faktycznie, a następnie zakończone wydaniem postanowienia o umorzeniu i wpisaniem sprawy do rejestru przestępstw.

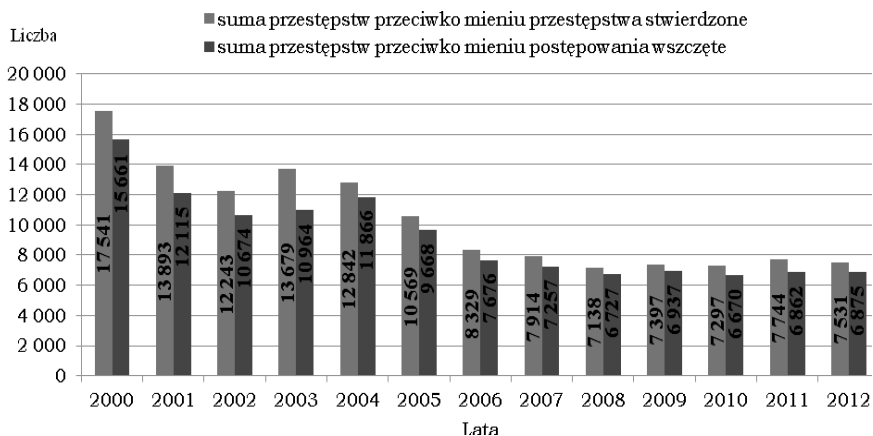
niewielkich wzrostów liczbowych w latach 2003 i 2004 oraz 2011 i 2012.

Wykres 2. Liczba postępowań wszczętych o przestępstwa przeciwko mieniu w województwie podlaskim w latach 2000-2012

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji oraz Komendy Wojewódzkiej Policji w Białymstoku.

Wykres 3. Liczba przestępstw stwierdzonych przeciwko mieniu a liczba postępowań wszczętych w tych sprawach w województwie podlaskim w latach 2000-2012

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji oraz Komendy Wojewódzkiej Policji w Białymstoku.

Liczba przestępstw stwierdzonych jest zawsze większa niż liczba wszczętych postępowań w danej kategorii zdarzeń. Taka też sytuacja występuje w przypadku przestępstw przeciwko mieniu popełnionych na terenie województwa podlaskiego w latach 2000-2012 (Wykres 3).

Tabela 2. Stan zagrożenia przestępczością przeciwko mieniu na 10000 mieszkańców w powiatach województwa podlaskiego w roku 2012

Lp.	Powiat	Kradzież cudzej rzeczy	Kradzież z włamaniem	Przestępstwa rozbójnicze
1	Augustowski	31,34	16,35	2,04
2	Białostocki	38,74	31,16	5,94
3	Bielski	24,79	23,93	2,24
4	Grajewski	34,14	17,07	3,05
5	Hajnowski	24,22	16,58	8,73
6	Kolneński	24,71	9,01	1,03
7	Łomżyński	43,05	25,64	5,60
8	Moniecki	15,00	11,67	1,43
9	Sejneński	40,60	21,02	1,43
10	Siemiatycki	22,40	15,14	2,13
11	Sokólski	23,98	24,55	0,71
12	Suwalski	51,06	26,34	3,82
13	Wysokomazowiecki	25,72	12,10	1,02
14	Zambrowski	37,50	27,78	2,48

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji oraz Komendy Wojewódzkiej Policji w Białymstoku.

Generalnie, najwyższe wskaźniki zagrożenia (Tabela 2) w 2012 roku wykazywało przestępstwo kradzieży cudzej rzeczy. W roku tym wskaźnik zagrożenia w województwie podlaskim

mieścił się w zakresie od 15 kradzieży cudzej rzeczy powiat moniecki do ponad 50 na 10000 mieszkańców w powiecie suwalskim. Na drugim miejscu znajduje się przestępstwo kradzieży z włamaniem (maksymalna wartość wskaźnika osiągnęła 31,6 przestępstw na 10000 mieszkańców w powiecie białostockim, a minimalna 9,01 w powiecie kolneńskim). Najmniejsze zagrożenie występuje ze strony przestępstw rozbójniczych (wskaźnik nie osiąga nawet wartości 10,0 na 10000 mieszkańców). W powiecie sokólskim wystąpił najniższy wskaźnik zagrożenia w przypadku przestępstw rozbójniczych (0,71), natomiast najwyższy w tej kategorii był w powiecie hajnowskim (8,73).

Kradzież cudzej rzeczy

Dane prezentowane w Tabeli 3 wskazują, że w roku 2012 najwięcej kradzieży cudzej rzeczy⁵ popełniono na terenie powiatów białostockiego, suwalskiego i łomżyńskiego. W powiatach monieckim, sejneńskim, kolneńskim liczba przestępstw kradzieży cudzej rzeczy była najniższa, w od 2005 roku w żadnym z nich nie przekroczyła 100.

---

⁵ Art. 278 kodeksu karnego. Kradzież.

§ 1. Kto zabiera w celu przywłaszczenia cudzą rzecz ruchomą, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5.

§ 2. Tej samej karze podlega, kto bez zgody osoby uprawnionej uzyskuje cudzy program komputerowy w celu osiągnięcia korzyści majątkowej.

§ 3. W wypadku mniejszej wagi, sprawca podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do roku.

§ 4. Jeżeli kradzież popełniono na szkodę osoby najbliższej, ściganie następuje na wniosek pokrzywdzonego.

§ 5. Przepisy § 1, 3 i 4 stosuje się odpowiednio do kradzieży energii lub karty uprawniającej do podjęcia pieniędzy z automatu bankowego.

Tabela 3. Przestępstwo kradzieży cudzej rzeczy w powiatach województwa podlaskiego w latach 2000-2012

Rok / Powiat	Augustowski	Białostocki	Bielski	Grajewski	Hajnowski	Kolnenski	Komżyński	Moniecki	Sejnski	Siemiatycki	Sokołski	Suwałski	Wysoko mazowiecki	Zambrowski
2012	184	1688	144	168	111	96	492	63	85	105	168	535	151	166
2011	206	1768	151	143	135	84	540	45	69	113	164	452	163	208
2010	177	1778	110	139	100	76	458	66	66	103	122	454	107	140
2009	197	1606	130	126	93	58	398	45	57	76	114	664	84	142
2008	216	1734	118	139	115	57	492	83	74	92	170	444	117	114
2007	233	1612	129	139	130	61	544	56	48	108	128	483	132	133
2006	185	1719	121	152	169	46	476	87	53	118	160	512	93	144
2005	262	2168	202	203	217	68	594	91	63	151	206	551	153	149
2004	293	2492	164	195	196	94	688	121	71	156	237	611	147	186
2003	341	2740	199	201	200	93	616	100	86	173	242	614	203	185
2002	240	2122	205	180	208	127	566	87	84	176	206	593	161	115
2001	260	2162	172	171	159	90	634	119	100	149	252	643	163	132
2000	297	2833	192	178	196	120	701	137	100	183	229	706	182	169

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji oraz Komendy Wojewódzkiej Policji w Białymstoku.

Tabela 4. Dynamika, o podstawie stałej, postępowań wszczętych o przestępstwo kradzieży cudzej rzeczy w województwie podlaskim w latach 2000-2012

Rok	Liczba postępowań wszczętych o kradzież cudzej rzeczy art. 275 art. 278 (art. 279 w tym kradzież samochodu)	Dynamika 2000 = 100%
2012	3976	- 37,14
2011	4085	- 35,42
2010	3826	- 39,51
2009	3830	- 39,45
2008	3935	- 37,69
2007	3918	- 38,06
2006	4001	- 36,75
2005	4902	- 22,50
2004	5552	- 12,23
2003	5143	- 18,69
2002	4856	- 23,23
2001	5155	-18,50
2000	6325	—
	Razem: 59504	—
	Średnio rocznie: 59504:13=4577,23	-29,93

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji oraz Komendy Wojewódzkiej Policji w Białymstoku. Dynamika o podstawie stałej postępowań wszczętych o kradzież cudzej rzeczy została obliczona wg wzoru: rok następny do roku 2000, pomnożone przez 100, minus 100, np. [(liczba z 2012: liczba z 2000 x 100) - 100]. Wynik podano w %.

Dynamika o podstawie stałej⁶ postępowań wszczętych o kradzież cudzej rzeczy w województwie podlaskim w całym badanym okresie jest ujemna (Tabela 4). W latach 2001-2005 występowały wahania w tempie zmniejszania się liczby postępowań wszczętych o przestępstwo kradzieży cudzej rzeczy od tylko - 12,23% w 2004 roku do nawet - 23,23% w roku 2002. Natomiast od roku 2005 dynamika spadku regularnie osiąga wartości przekraczające 30% tych zdarzeń, oczywiście w stosunku do roku 2000 przyjętego jako podstawę. Zatem nastąpiła stabilizacja zmniejszania się liczby wszczynanych postępowań w ślad za zmniejszającą się liczbą stwierdzonych przestępstw kradzieży cudzej rzeczy (Tabela 3).

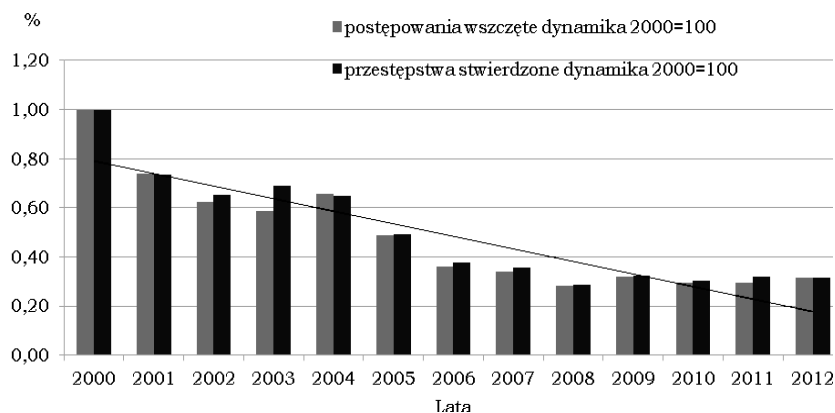
⁶ Miary dynamiki o podstawie stałej (jednopo podstawowe) określają zmiany, które występowały w kolejnych okresach w odniesieniu do okresu przyjętego, jako podstawę.

Kradzież z włamaniem

W roku 2012 ogółem w województwie podlaskim stwierdzono 2887 przypadków kradzieży z włamaniem. Oznacza to spadek liczby stwierdzonych kradzieży z włamaniem o około 1% w porównaniu z rokiem 2011, kiedy to odnotowano ich 2902. W latach 2000-2003 liczba kradzieży z włamaniem wahała się osiągając około 31% spadku przestępstw w porównaniu z rokiem 2000. W kolejnych latach 2004-2011 jest zauważalna dalsza tendencja spadkowa. Rok 2012 to wzrost kradzieży z włamaniem o 185 przestępstw względem roku 2011. Dynamika o podstawie stałej w roku 2012 przedstawia spadek przestępczości o około 6300 zdarzeń tj. 68% względem roku 2000.

Wykres 4. Dynamika stwierdzonych przestępstw kradzieży z włamaniem⁷ oraz postępowań wszczętych w województwie podlaskim w latach 2000-2012 (2000=100)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji oraz Komendy Wojewódzkiej Policji w Białymstoku

⁷ Art. 279 kodeksu karnego. Kradzież z włamaniem.

§ 1. Kto kradnie z włamaniem, podlega karze pozbawienia wolności od roku do lat 10.

§ 2. Jeżeli kradzież z włamaniem popełniono na szkodę osoby najbliższej, ściganie następuje na wniosek pokrzywdzonego.

Wykres 4 pokazuje dynamikę spadku liczby przestępstw stwierdzonych kradzieży z włamaniem oraz dynamikę spadku postępowań wszczętych. Jedynie w roku 2003 dynamika spadku postępowań wszczętych była wyraźnie mniejsza niż dynamika spadku przestępstw stwierdzonych. W pozostałych latach liczby te są względem siebie prawie równoległe.

Przestępstwa rozbójnicze

Przestępczość rozbójnicza⁸ w każdym z powiatów województwa podlaskiego miała tendencję malejącą (Tabela 5).

W latach 2000-2002 obserwowano spadek, po czym w roku 2003 przestępczość ta znacznie wzrosła osiągając łącznie 1391 przestępstw. Kolejne lata 2004-2008 to ponowny okres spadku. W roku 2009 znowu nastąpił wzrost ogółem we wszystkich powiatach Podlasia o 107 przestępstw względem roku 2008. Średnia arytmetyczna z lat 2010-2012 wynosi prawie 578 przestępstw rozbójniczych rocznie. Najwięcej przestępstw rozbójniczych w całym badanym okresie ogółem na Podlasiu wystąpiło w roku 2000, bo 2165.

---

⁸ Art. 280 kodeksu karnego. Rozbój.

§ 1. Kto kradnie, używając przemocy wobec osoby lub grożąc natychmiastowym jej użyciem albo doprowadzając człowieka do stanu nieprzytomności lub bezbronności, podlega karze pozbawienia wolności od lat 2 do 12.

§ 2. Jeżeli sprawca rozbójcu posługuje się bronią palną, nożem lub innym podobnie niebezpiecznym przedmiotem lub środkiem obezwładniającym albo działa w inny sposób bezpośrednio zagrażający życiu lub wspólnie z inną osobą, która posługuje się taką bronią, przedmiotem, środkiem lub sposobem, podlega karze pozbawienia wolności na czas nie krótszy od lat 3.

Art. 281 kodeksu karnego. Kradzież rozbójnicza.

Kto w celu utrzymania się w posiadaniu zabranej rzeczy, bezpośrednio po dokonaniu kradzieży, używa przemocy wobec osoby lub grozi natychmiastowym jej użyciem albo doprowadza człowieka do stanu nieprzytomności lub bezbronności.

Art. 282 kodeksu karnego. Wymuszenie rozbójnicze.

Kto, w celu osiągnięcia korzyści majątkowej, przemocą, groźbą zamachu na życie lub zdrowie albo gwałtownego zamachu na mienie, doprowadza inną osobę do rozporządzenia mieniem własnym lub cudzym albo do zaprzestania działalności gospodarczej, podlega karze pozbawienia wolności od roku do lat 10.

Tabela 5. Przestępstwa rozbójnicze w powiatach województwa podlaskiego w latach 2000-2012

Rok / Powiat	Augustowski	Białostocki	Bielski	Grajewski	Hajnowski	Kolnenski	Łomżyński	Moniecki	Sejnski	Siemiatycki	Sokołski	Suwałski	Wysoko mazowiecki	Zambrowski
2012	12	259	13	15	40	4	64	6	3	10	5	40	6	11
2011	12	257	9	34	17	7	144	4	2	8	11	64	15	17
2010	14	298	15	8	22	0	161	5	1	12	9	77	11	10
2009	12	356	14	9	53	4	99	4	6	13	9	81	3	11
2008	8	313	8	4	17	3	90	7	2	9	20	64	8	14
2007	17	353	8	14	70	8	94	3	4	6	13	99	7	15
2006	10	483	20	10	23	4	95	10	4	11	21	139	19	20
2005	10	614	11	15	51	2	93	7	10	15	16	136	16	8
2004	22	777	26	23	37	4	132	9	6	15	28	169	13	21
2003	22	784	40	42	29	10	132	18	17	21	28	204	15	29
2002	23	534	79	25	21	12	135	14	9	42	33	173	73	51
2001	21	798	59	72	50	20	364	30	20	28	48	183	49	235
2000	27	899	20	21	47	33	543	14	35	20	61	210	30	190

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji oraz Komendy Wojewódzkiej Policji w Białymstoku.

Analiza pokazuje, że najbardziej spadła liczba przestępstw rozbójniczych w powiecie białostockim z 899 w 2000 do 259 w 2012. W tym samym czasie zauważalny stał się również spadek w powiecie łomżyńskim, w którym liczba tych przestępstw zmalała o 479, w suwalskim o 170, w sokólskim o 56, w sejneńskim o 32, kolneńskim o 29, wysokomazowieckim o 24, augustowskim o 15, siemiatyckim o 10, monieckim o 8, bielskim i hajnowskim o 7, a w grajewskim o 6. Tabela 6 przedstawia udział procentowy przestępstw rozbójniczych w strukturze przestępczości w poszczególnych powiatach województwa podlaskiego w latach 2000-2012. W ostatnim badanym roku (2012) udział procentowy przestępstw rozbójniczych był wyższy aniżeli w roku 2011 w powiatach: białostockim, monieckim, bielskim, siemiatyckim, hajnowskim i sejneńskim. Tylko w powiecie augustowskim udział ten nie uległ zmianie. W pozostałych powiatach udział procentowy omawianych tutaj przestępstw zmniejszył się.

Wykrywalność⁹ w poszczególnych kategoriach przestępstw przeciwko mieniu w latach 2000-2012 w całym województwie podlaskim jest różna w zależności od kategorii rozpatrywanego przestępstwa (Wykres 5). Najwyższa wykrywalność wystąpiła przy przestępstwach rozbójniczych, na przestrzeni badanych lat układając się w sinusoidę z maksimami w latach 2001 (74,0%) oraz 2011 (71,4%) i kształtując się na poziomie od 52,3% (2006) do 74% (2001).

Wykrywalność kradzieży z włamaniem była znacznie niższa ale ustabilizowana na poziomie ponad 23% (od 23,7% – 2003 do 33,2% – 2011). Z kolei wykrywalność kradzieży cudzej rzeczy wykazuje regularny wzrost (od 22,5% – 2003 do 32,5% – 2012) (Wykres 4).

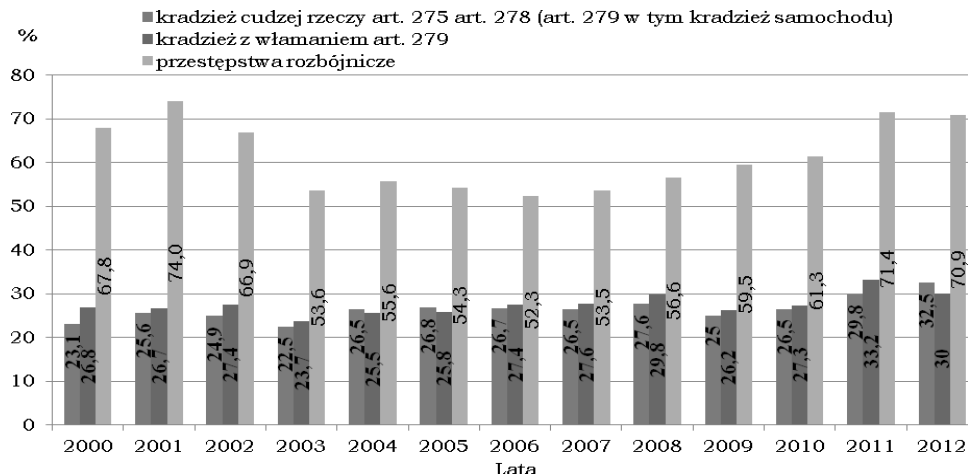
⁹ Wykrywalność oznacza stosunek liczby wykrytych przestępstw w danym roku przez liczbę przestępstw stwierdzonych w danym roku oraz powiększonej o przestępstwa stwierdzone w podjętych postępowaniach, a umorzonych w latach poprzednich z powodu nie wykrycia sprawcy. M. Adamczyk, Kształtowanie się przestępczości pospolitej w latach 2000-2009, „Nauka i gospodarka”, 2011/2 nr 9.

Tabela 6. Udział procentowy stwierdzonych przestępstw rozbójniczych w przestępczości ogólnej w powiatach województwa podlaskiego w latach 2000–2012

Rok / Powiat	Augustowski	Białostocki	Bielski	Grajewski	Hajnowski	Kolneński	Komżyński	Moniecki	Sejneński	Siemiatycki	Sokołski	Suwałski	Wysoko mazowiecki	Zambrowski
2012	5,71	3,85	4,04	5,14	8,39	3,60	2,98	4,58	2,52	4,76	1,66	2,44	2,26	1,74
2011	5,71	3,82	2,80	11,64	3,56	6,31	6,71	3,05	1,68	3,81	3,64	3,90	5,66	2,69
2010	6,67	4,43	4,66	2,74	4,61	0,00	7,50	3,82	0,84	5,71	2,98	4,69	4,15	1,58
2009	5,71	5,29	4,35	3,08	11,11	3,60	4,61	3,05	5,04	6,19	2,98	4,94	1,13	1,74
2008	3,81	4,65	2,48	1,37	3,56	2,70	4,19	5,34	1,68	4,29	6,62	3,90	3,02	2,22
2007	8,10	5,52	2,48	4,79	14,68	7,21	4,38	3,34	3,36	2,86	4,30	6,03	2,64	2,37
2006	4,76	7,18	6,21	3,42	4,82	3,60	4,43	7,63	3,36	5,24	6,95	8,29	7,17	3,16
2005	4,76	9,13	3,42	5,14	10,69	1,80	4,33	5,34	8,40	7,14	5,30	8,29	6,04	1,27
2004	10,48	11,55	8,07	7,88	7,76	3,60	6,15	6,87	5,04	7,14	9,27	10,30	4,91	3,42
2003	10,48	11,66	12,42	14,38	6,08	9,01	6,15	13,74	14,29	10,00	9,27	12,43	5,66	4,59
2002	10,95	7,94	24,53	8,56	4,40	10,81	6,29	10,69	7,56	20,00	10,93	10,54	27,55	8,07
2001	10,00	11,87	18,32	24,66	10,48	18,02	16,96	22,90	16,81	13,33	15,89	11,46	18,49	37,18
2000	12,86	13,37	6,21	7,19	9,85	29,73	25,30	10,69	29,41	9,52	20,20	12,80	11,32	30,08

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji oraz Komendy Wojewódzkiej Policji w Białymstoku.

Wykres 5. Wykrywalność przestępstw przeciwko mieniu w województwie podlaskim w latach 2000-2012

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji oraz Komendy Wojewódzkiej Policji w Białymstoku.

Zakończenie

Analiza badanego materiału pozwala na sformułowanie następujących uogólnień:

1. Największa przestępczość przeciwko mieniu w województwie podlaskim wystąpiła w roku 2000.
2. Najwięcej przestępstw przeciwko mieniu w latach 2000-2012 zanotowano w powiecie białostockim.
3. Liczba przestępstw przeciwko mieniu w województwie podlaskim w roku 2012 uległa wyraźnemu zmniejszeniu względem roku 2000.
4. Podobnie liczba postępowań wszczętych w badanym okresie utrzymywała tendencję spadkową.
5. Wśród przestępstw przeciwko mieniu największe zagrożenie stanowi przestępstwo kradzieży cudzej rzeczy.
6. Wykrywalność przestępstwa kradzieży cudzej rzeczy w ostatnich latach leży w granicach 30%.

7. Znacznemu zmniejszeniu uległa liczba kradzieży z włamaniem.
8. Udział procentowy przestępstw rozbójniczych w strukturze przestępczości w województwie podlaskim od roku 2010 kształtuje się na poziomie maksymalnie ponad siedmiu procent.

Prezentowana analiza zjawiska przestępczości przeciwko mieniu oparta na danych statystycznych pokazuje stan zagrożenia tą przestępczością w województwie podlaskim. Nie odzwierciedla ona jednak warunków w jakich stan zagrożenia ukształtował się a jedynie pokazuje pewną sytuację liczbową.

Zmienne niezależne, a więc warunki, które mogły się przyczynić się do powstałego obrazu statystycznego to np. bezrobocie na badanym obszarze, liczba jego mieszkańców, struktura demograficzna a nawet zasady prowadzenia samej statystyki. Przy ocenie stanu bezpieczeństwa istotna jest także charakterystyka sił odpowiedzialnych za porządek i bezpieczeństwo publiczne w regionie.

Bibliografia

1. Adamczyk M., Kształtowanie się przestępczości pospolitej w latach 2000-2009, „Nauka i Gospodarka”, 2011/2 nr 9.
2. Raport o stanie bezpieczeństwa w Polsce w roku 2011.
3. http://statystyka.policja.pl/portal/st/1118/63961/Kradziez_art_278.html
4. http://statystyka.policja.pl/portal/st/1118/63963/Kradziez_z_wlamaniem_art_279.html
5. http://statystyka.policja.pl/portal/st/1118/63964/Rozboj_art_280.html
6. <http://prawoity.pl/wiadomosci/kradziez-rozbojnicza-art-281-kodeksu-karnego>
7. http://pl.wikipedia.org/wiki/Kradzie%C5%BC_rozb%C3%B3jnicza
8. http://statystyka.policja.pl/portal/st/1118/63972/Wymuszenie_rozbojnicze_art_282.html

Prof. zw. dr hab. Andrzej Peplowski

ROLA I ZADANIA SŁUŻB W SYSTEMIE BEZPIECZEŃSTWA PUBLICZNEGO

**Pod redakcją Marka Górki,
Wydawnictwo Politechniki Koszalińskiej,
Koszalin 2013, ss. 387, ISBN 978-83-7365-312-2**

Problematyka bezpieczeństwa od wielu lat znajduje się w zainteresowaniu licznych ośrodków naukowych w całej Polsce. Najwięcej uwagi poświęca się zagadnieniom teoretycznym dotyczącym bezpieczeństwa narodowego (bezpieczeństwa państwa) lub bezpieczeństwa wewnętrznego. Dominujący wcześniej czynnik militarny dawno przestał być jedynym definiowanym elementem. Aktualnie trwają dyskusje związane z terminologią, w szczególności dotyczące poprawności definiowania bezpieczeństwa a zwłaszcza stosowania określeń „bezpieczeństwo narodowe” i „bezpieczeństwo państwa”. Rzadziej natomiast spotyka się publikacje na temat bezpieczeństwa publicznego albo bezpieczeństwa lokalnego. Niewątpliwie łatwiej jest wypowiadać się na temat współczesnych zagrożeń ze strony terroryzmu w skali międzynarodowej lub globalnej, ponieważ pojawia się coraz więcej polskich i zagranicznych publikacji nawiązujących do najgroź-

niejszych wydarzeń w innych państwach. Trudniej jest analizować przyczyny zjawisk stwarzających realne zagrożenie w niewielkim mieście a nawet w skali całego państwa.

Z pola widzenia znikają lokalne zagrożenia mające bezpośredni wpływ na poczucie bezpieczeństwa mieszkańców Polski. Podobnie, zbyt mało miejsca w literaturze przedmiotu zajmuje organizacja i funkcjonowanie organów i służb odpowiedzialnych za bezpieczeństwo i porządek publiczny. Terroryzm stwarzający potencjalne zagrożenia praktycznie w każdym miejscu i czasie jest wprawdzie nieprzewidywalnym i najgroźniejszym zjawiskiem ale to nie usprawiedliwia ograniczania badań nad bezpieczeństwem lokalnym. Biorąc pod uwagę możliwość niespodziewanego ataku terrorystycznego wobec przypadkowej zbiorowości lub obiektu o drugorzędym znaczeniu, badanie sprawności i gotowości do działań struktur odpowiedzialnych za stan bezpieczeństwa staje się priorytetowym zadaniem.

Recenzowana monografia wychodzi na przeciw takim oczekiwaniom. Jako punkt wyjścia przyjęto bezpieczeństwo lokalne, w dalszej kolejności dokonano analizy roli i zadań służb w wymiarze ogólnokrajowym, a następnie w perspektywie bezpieczeństwa międzynarodowego. Na tle tych rozważań zostały podjęte, bardziej szczegółowo, wybrane aspekty funkcjonowania służb specjalnych oraz rola edukacji dla bezpieczeństwa publicznego.

Autorzy opracowania słusznie zwracają uwagę na specyfikę współczesnych uwarunkowań, takich jak: dynamiczny rozwój technologii, nasilające się zagrożenia w tzw. cyberprzestrzeni, szczególne położenie Polski w Europie i wynikające z tego powodu problemy związane z przestępczością zorganizowaną, przemytem ludzi i towarów. Coraz bardziej są widoczne konsekwencje wadliwej polityki społecznej w skali globalnej, czynniki demograficzne, edukacyjne i kulturowe w szybko zmieniającym się świecie. Postępująca globalizacja niesie ze sobą korzyści stwarzając jednak nowe poważne zagrożenia.

Spośród problematyki podjętej w recenzowanej monografii najcenniejsze są kwestie odnoszące się do wpływu uwarunkowań zewnętrznych na organizację i działalność nie tylko wyspecjalizowanych służb i instytucji ale także np. roli mediów w informowaniu społeczeństwa o wydarzeniach mających bezpośredni

wpływ na bezpieczeństwo lokalne. Autorzy zwracają uwagę na wzrastające znaczenie informowania społeczeństwa o możliwościach zaistnienia określonych zagrożeń, a szczególnie o metodach indywidualnego postępowania w sytuacjach stanowiących zagrożenie dla zdrowia.

Przedstawiając bezpieczeństwo imprez masowych w monografii zwrócono uwagę, iż istotna jest nie tylko odpowiedzialna postawa organizatorów ale także właściwa koordynacja działań wszystkich podmiotów odpowiedzialnych za prawidłowy przebieg imprezy. Na przykład, Policję w Koszalinie z powodzeniem realizuje program prewencyjno-edukacyjny zachęcający do kulturalnego kibicowania oraz przestrzegania przepisów obowiązujących podczas imprez masowych.

Zapewnienie poczucia bezpieczeństwa w wymiarze lokalnym jest szczególnie ważne w odniesieniu do turystyki. Specyficzne zadania w miejscowościach nadmorskich, w których liczba mieszkańców okresowo wzrasta kilkakrotnie, realizują takie służby, jak: Policja, Służba Celna, Państwowa Straż Pożarna, Państwowa Inspekcja Sanitarna, Żandarmeria Wojskowa, Wodne ochotnicze Pogotowie Ratunkowe, odpowiednie służby medyczne, organy samorządowe itd. Wiodącą rolę odgrywa Policja, mobilizująca wszystkie służby i instytucje do podejmowania przedsięwzięć profilaktycznych i kontrolnych w ramach swoich kompetencji. Systematyczne analizy stanu bezpieczeństwa w miejscowościach nadmorskich województwa zachodniopomorskiego oraz realizacja takich programów, jak: *Bezpieczne wakacje*, *Bezpieczny weekend* i *Trzeźwy poranek*, przyniosły wymierne efekty w postaci spadku liczby kradzieży z włamaniem, rozbojów, kradzieży mienia i samochodów. Uległ poprawie stan techniczny obiektów wczasowych oraz sanitarny obiektów gastronomicznych, zwiększyło się bezpieczeństwo w kąpieliskach nadmorskich i śródlądowych.

Innym istotnym problemem podjętym w recenzowanej pracy jest funkcjonowanie agencji ochrony mienia w centrach handlowych. Rola tych instytucji w zapewnieniu bezpieczeństwa i porządku publicznego rzadko jest doceniana. Tymczasem z prowadzonych badań wynika, iż realizacja zadań nałożonych na pracowników agencji ochrony korzystnie wpływa na poczucie bez-

pieczeństwa lokalnego. Dobra organizacja pracy, całodobowy monitoring, zabezpieczenia techniczne, zarówno elektroniczne, jak i mechaniczne, patrole wewnętrzne i zewnętrzne. Do zadań personelu poszczególnych agencji należy m.in.; ochrona przed kradzieżą lub uszkodzeniem elementów wyposażenia, uniemożliwienie wejścia na teren chronionych obiektów osób pod wpływem alkoholu lub środków odurzających, zwracanie uwagi na pozostawione podejrzone torby, paczki, plecaki. Dobre wykonywanie tych zadań przyczynia się nie tylko do ograniczania wykroczeń i przestępstw ale także do ujawniania przygotowywanych aktów terrorystycznych.

Interesujące ustalenia zawiera rozdział monografii poświęcony roli służby więziennej w resocjalizacji penitencjarnej. Okazuje się, że istotną rolę w resocjalizacji odgrywa poprawny stosunek funkcjonariuszy służby więziennej do skazanych. Ponadto istotne jest oddziaływanie na skazanych poprzez: zajęcia sportowe, środki terapeutyczne, kary dyscyplinarne, organizację zajęć kulturalno-oświatowych, pracę oraz nauczanie. Z przeprowadzonych badań w jednej z placówek wynika, iż sport jest traktowany jako środek rozładowujący napięcia, frustrację, samo agresję emocjonalną, wrogość wobec otoczenia czy też skłonności do odwetu. Skuteczna resocjalizacja może zapewnić readaptację społeczną więźniów, a w konsekwencji doprowadzić do ich powrotu do społeczeństwa.

Kolejny rozdział przedstawia w sposób wyczerpujący miejsce Służby Więziennej w systemie bezpieczeństwa państwa. Celnie podkreślono znaczenie tej służby zarówno w okresie pokoju, jak i w poza militarnym systemie obronnym.

Także rozdział dotyczący Straży Ochrony Kolei zasługuje na uwagę ze względu na wiele interesujących danych dotyczących nie tylko uprawnień, zadań i organizacji tej służby ale przede wszystkim rezultatów jej działalności.

Interesujące rozważania zawierają rozdziały dotyczące realizacji polityki kryminalnej Służby Celnej w zwalczaniu lokalnej przestępczości. Podkreślono, że Służba Celna prowadząc walkę z przemytem i łamaniem prawa celnego, akcyzowego oraz hazardowego nie tylko organizuje kontrole ale także podejmuje liczne akcje prewencyjne i edukacyjne. Ilustracją skali przemytu na

granicy wschodniej są dane liczbowe. Okazuje się, że tylko w 2009 r. Podlaski Oddział Straży Granicznej ujawnił ponad 70 prób przemytu 63 mln 347 tys. sztuk papierosów oraz 38 pojazdów wartości 992500 zł. Dzięki stosowaniu nowoczesnych metod kontroli granicznej wielkość ujawnianego przemytu corocznie wzrasta. Na uwagę zasługuje rozdział dotyczący Programu Bezpieczeństwa Celnego. Program ten opiera się na współpracy przedsiębiorców gospodarczych, jednostek administracji publicznej oraz rządów w zakresie utworzenia procedur zapewniających ochronę łańcucha dostaw, m.in. przed kradzieżami, terroryzmem, przemytem ludzi i broni masowego rażenia.

Wiele wartościowych ustaleń zawierają rozdziały monografii dotyczące funkcjonowania służb w perspektywie bezpieczeństwa międzynarodowego. Na szczególną uwagę zasługują uwagi na temat podstaw prawnych oraz aspektów psychologicznych wydawania cudzoziemców w ramach Unii Europejskiej. Do problematyki tej nawiązują następne rozdziały monografii o roli Służby Celnej w kreowaniu polityki transgranicznego przemieszczania towarów a także na temat celów, zadań i uprawnień Straży Granicznej.

Reasumując, recenzowana monografia zawiera wartościowy materiał naukowy pogłębiający wiedzę odnoszącą się do problematyki bezpieczeństwa wewnętrznego a szczególnie bezpieczeństwa lokalnego. Skłania do refleksji, że stan bezpieczeństwa lokalnego powinien stanowić podstawę do jakichkolwiek ocen organizacji i efektów działalności wszystkich służb i organów odpowiedzialnych za bezpieczeństwo i porządek publiczny w Polsce.

Dr hab. Denis Solodov

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski

MODELE NAUCZANIA W KRYMINALISTYCE: HISTORIA I WSPÓŁCZESNOŚĆ

**Pod redakcją prof. N. P. Jabłokowa i prof. V. J. Shepitko,
„Wydawnicza Agencja Apostyl”,
Charków 2014, ss. 226, ISBN 978-966-2517-15-6**

Recenzowana książka jest zbiorem prac naukowych, zrealizowanych w ramach wspólnego ukraińsko-polsko-rosyjsko-litewskiego projektu badawczego. Proponowane czytelnikowi artykuły są z punktu widzenia omawianej w nich problematyki pewną kontynuacją rosyjsko-ukraińskiej monografii z 2012 roku *Stan współczesny i rozwój kryminalistyki*. Recenzowana praca z wielu powodów, a przede wszystkim z punktu widzenia tematyki przedstawionych w niej artykułów, składu autorów, jest pozycją unikatową i rzadko spotykaną na współczesnym rynku publikacji kryminalistycznych. Zawiera ona analizę procesu powstania i ewolucji kryminalistyki jako dyscypliny dydaktycznej w poszczególnych krajach. Opisane zostały współczesne metody nauczania w kryminalistyce, stosowane na uczelniach wyższych na Ukrainie, w Polsce, Rosji i Litwie, zaznaczono też aktualne problemy dydaktyki, z których większość ma charakter „transgraniczny”, zaproponowano formy ich rozwiązania.

Recenzowane opracowanie składa się z trzech rozdziałów. Rozdział pierwszy pokazuje problemy nauczania kryminalistyki, które są aktualne dla wybranych krajów europejskich. Rozdział ten składa się z czterech połączonych wspólną tematyką artykułów, pokazujących stan dydaktyki kryminalistycznej w Polsce (prof. H. KołECKI), na Litwie (prof. H. Malewski), Ukrainie

(prof. V. J. Shepitko) i w Rosji (prof. N. P. Jabłokow). Rozdział drugi nosi tytuł *Kryminalistyka w systemie kształcenia prawników*. Jest to również zbiór czterech artykułów, autorstwa znanych przedstawicieli nauki kryminalistyki. Rozpoczyna go artykuł prof. J. P. Garmajewa pod tytułem *Najlepsze osiągnięcia kryminalistyki w procesie odnowienia modułu praktycznego w kształceniu prawników*. Tekst dr G. Kędzierskiej jest poświęcony studiowaniu kryminalistyki w Polsce. Artykuł prof. W. J. Kołdina koncentruje się na problemach stosunków wzajemnych pomiędzy Państwowym Standardem kształcenia prawników w Rosji a potrzebami współczesnej praktyki stosowania prawa. Artykuł dra M.W. Shepitko nosi tytuł *Kryminalistyka jako dyscyplina dydaktyczna w strukturze kształcenia prawników*. W rozdziale trzecim, ostatnim, zostały zamieszczone artykuły, przedstawiające współczesne metody i metodyki nauczania kryminalistyki, praktykowane na uczelniach wyższych na Ukrainie, w Polsce, na Litwie i w Rosji. Rozdział składa się z ośmiu artykułów:

- dr W. I. Aleksejczuk pt. *Współczesne problemy wykładania kryminalistyki na Ukrainie (w warunkach obowiązywania nowego ustawodawstwa karno-procesowego)*,
- dr W. W. Białous pt. *Rola technologii informacyjnych w rozwoju dydaktyki kryminalistycznej*,
- dr S. W. Wielikanow pt. *Rola teorii przyczynowości w nauczaniu kryminalistyki*,
- dr M. W. Kapustina pt. *Podójście systemowe w dydaktyce kryminalistycznej*,
- dr hab. I. O. Perepieczyna pt. *Podójście systemowe w kształceniu kadry, zajmującej się nauczaniem kryminalistyki*,
- dr hab. W. W. Tisienko, dr O. P. Wasiuk pt. *Kwestie problemowe nauczania kryminalistyki w okresie współczesnym*,
- dr A. W. Tkaczew pt. *Możliwości kryminalistyki jako dyscypliny dydaktycznej w formowaniu myślenia twórczego u studentów*,
- dr hab. J. J. Centrow pt. *Dydaktyka wykorzystywania podójścia systemowego w procesie dydaktycznym przy nauczaniu kryminalistyki*.

Wszyscy Autorzy reprezentują znane ośrodki akademickie – Wydział Prawa Moskiewskiego Uniwersytetu Państwowego im. M. W. Łomonosowa w Moskwie (W. J. Koldin, I. O. Perepieczyna, J. J. Centrow, N. P. Jabłokow, A. W. Tkaczew), Buriatski Uniwersytet Państwowy w Ułan-Udzie (J. P. Garmajew), Uniwersytet Narodowy – Akademię Prawa Ukrainy im. Jarosława Mądrego w Charkowie (V. J. Shepitko, W. I. Aleksejczuk, W. W. Białous, S. W. Wiekikanow, M. W. Kapustina), Uniwersytet Narodowy Ukrainy – Odesską Akademię Prawa w Odessie (W. W. Tisienko, O. P. Wasiuk), Wyższą Szkołę Pedagogiki i Zarządzania im. Mieszka I w Poznaniu (H. Malewski), Niepaństwową Wyższą Szkołę Pedagogiczną w Białymstoku (G. Kędzierska), Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza (H. Kołecki).

Recenzowana praca jest adresowana do wykładowców, doktorantów, studentów, pracowników naukowych, oraz przedstawicieli organów wymiaru sprawiedliwości. Po przeczytaniu książki nie mam wątpliwości, że taki szeroki zakres jej „odbiorców” został określony słusznie. Pracownicy naukowcy i dydaktyczni znajdą w niej wiele ciekawych informacji, dotyczących wykorzystywanych na uczelniach wyższych różnych krajów metodyk nauczania kryminalistyki, studenci zobaczą jak wyglądają zajęcia z kryminalistyki u ich zagranicznych „kolegów”, praktycy zaś po zapoznaniu się z książką będą mogli sprecyzować swoje wymagania co do programów dydaktycznych kształcenia przyszłych prawników. Bez względu na to, że każdy ze współautorów opisuje model nauczania kryminalistyki, obowiązujący w jego własnym kraju, po przeczytaniu książki mam wrażenie, że omawiane w poszczególnych artykułach problemy mają charakter uniwersalny, transgraniczny. Z przedstawionych w pracy doniesień wynika, że w każdym kraju przed kryminalistykami (i teoretykami, i praktykami) stają podobne wyzwania. Niestety, jak i poprzednia publikacja z tej serii, recenzowana książka została napisana w języku rosyjskim, co może sprawić trudność w jej obiorze części polskich czytelników. W związku z tym, moje zadanie, jako recenzenta to również to, żeby w miarę możliwości przybliżyć polskiemu Czytelnikowi najważniejsze idee zawarte w artykułach.

Rozdział pierwszy – Problemy nauczania kryminalistyki w krajach Europy – otwiera artykuł prof. Huberta Kołeckiego,

przedstawiający stan współczesnej kryminalistyki na polskich uczelniach wyższych. Autor podkreśla istnienie pewnej tradycji nauczania kryminalistyki w Polsce i to, że kryminalistyka z przyczyn obiektywnych stanowi niezbędną część programów kształcenia kadry prawniczej na wielu uniwersytetach. Jednak:

- a. obecnie problematyka kryminalistyczna coraz częściej pojawia się w innych niż dotychczas obszarach praktyki prawniczej (na przykład, prawnikom, funkcjonującym w administracji publicznej oraz prawie cywilnym, potrzebna jest wiedza o możliwościach weryfikacji autentyczności dokumentów),
- b. w wielu obszarach praktyki prawniczej potrzebna jest podstawowa wiedza z dziedziny metod prowadzenia śledztwa,
- c. coraz częściej w procedurach prawniczych (sądowych i administracyjnych) pojawia się potrzeba opiniowania przez biegłych, co wymaga od prawników wiedzy z zakresu, na przykład, wartości diagnostycznej stosowanych przez biegłych metod, prawidłowego oceniania w danym szczególnym przypadku wartości dowodowej wniosków końcowych przedstawionych w opinii przez biegłego (s. 6-8).

Zdaniem prof. H. KołECKiego, cel nauczania kryminalistyki polega na przekazywaniu studentom wydziałów prawa podstawowej wiedzy teoretycznej z zakresu taktyki, techniki i metodyki ścigania przestępstw, w tym przestępstw gospodarczych. Celem nauczania kryminalistyki nie jest natomiast przygotowywanie studentów do praktycznych czynności taktycznych i techniczno-kryminalistycznych. Autor trafnie zwraca uwagę na to, że w Polsce absolwent wydziału prawa, przyszły prokurator, sędzia, adwokat lub radca prawny, w procesie nauczania kryminalistyki nie otrzymuje żadnej wiedzy, dotyczącej aspektów kryminalistycznych popełnienia i zwalczania zorganizowanej przestępczości gospodarczej. W artykule została pokazana struktura przedmiotu, podano przykładową tematykę wykładów i zajęć praktycznych, opisano sprzęt techniczny, w który standardowo wyposaża się katedry kryminalistyki w Polsce. W części końcowej artykułu prof. H. KołECKi opisuje kierunki badań naukowych w dziedzinie kryminalistyki, rozwijane na poszczególnych polskich uczelniach wyższych.

Metamorfozy, przez które przeszła i wciąż przechodzi dydaktyka kryminalistyczna na sąsiedniej Litwie, opisuje w swoim artykule prof. H. Malewski. Autor podaje ciekawe informacje, dotyczące historii nauczania kryminalistyki na Litwie. W ramach periodyzacji historii litewskiej kryminalistyki Autor wyróżnia cztery etapy:

- druga połowa XIX wieku do końca I Wojny Światowej,
- okres pomiędzy dwoma wojnami,
- druga połowa XX wieku,
- period współczesny, który rozpoczął się na styku XX-XXI wieków.

Litwa została państwem niezależnym dopiero po 1918 roku. Od tego momentu rozpoczyna się historia kryminalistyki litewskiej. Od 1918 do 1940 roku podstawowym kierunkiem jej rozwoju było kształcenie kadr policyjnych i śledczych, oraz naukowo-techniczne zabezpieczenie dochodzenia i śledztwa. Kryminalistyka i ekspertyza sądowa nosiły wtedy charakter ściśle praktyczny. Rozwojowi litewskiej kryminalistyki na początkowym etapie towarzyszyły liczne problemy prawne i kadrowe. W okresie międzywojennym dydaktyka kryminalistyki na Litwie wzorowana była na modelu germańskim. W czasach radzieckich zaczął dominować model rosyjski. Dotyczyło to zarówno prawa procesowego, jak i metodyki kryminalistycznej. Wciąż, jednak, były problemy kadrowe, w związku z czym na potrzeby praktyki powoływano specjalistów z innych regionów Związku Radzieckiego. Autor podkreśla wkład w rozwój kryminalistyki litewskiej pracowników naukowo-dydaktycznych z Wydziału Prawa Uniwersytetu w Wilnie. Po przywróceniu niepodległości państwowej rozpoczęła się dyskusja odnośnie możliwych kierunków rozwoju ojczystej kryminalistyki. Faktycznie wybierano spośród trzech modeli: zachodnioeuropejskiego, rosyjskiego i oryginalnego, własnego. Obecnie proces ten jeszcze trwa. Autor wiele pisze o sukcesach litewskiej szkoły kryminalistycznej. W 1990 roku utworzono Litewską Akademię Policji. Pierwszy podręcznik z kryminalistyki, obejmujący głównie problemy techniki kryminalistycznej, ukazał się w 1998 roku. Nowy dwutomowy podręcznik w języku litewskim pojawił się dopiero niedawno, w 2012 roku. Pierwszą częścią objęto w nim teorię kryminalistyki i technikę, drugą zaś –

taktykę i metodykę prowadzenia śledztwa. W 2001 r. utworzono Litewskie Towarzystwo Kryminalistyczne. Od 2002 r. obrony prac doktorskich odbywały się z udziałem naukowców z innych krajów – z Rosji, Czech, Polski i Łotwy. W okresie od 2001 do 2008 roku obroniono 9 rozpraw doktorskich z kryminalistyki. Od 2007 roku głównym ośrodkiem naukowo-dydaktycznym w dziedzinie kryminalistyki stała się Katedra Kryminalistyki na Uniwersytecie im. Mikołasa Romerisa w Wilnie. Od 1999 roku litewscy kryminaliści w ścisłej współpracy z kolegami z innych krajów organizują cykl międzynarodowych konferencji pod nazwą *Kryminalistyka i ekspertyza sądowa: nauka, nauczanie, praktyka*. Na zakończenie, prof. H. Malewski wskazuje na potrzebę dokonania rewizji dotychczasowych priorytetów we współczesnej dydaktyce kryminalistycznej. Nauczanie kryminalistyki, jego zdaniem, nie powinno być celem samym w sobie, nauczaniem wyłącznie dla nauczania. Jest to narzędzie, z którego powinni korzystać prawnicy, pracownicy organów ścigania karnego i biegli, każdy w ramach swojej kompetencji. Należy opracować stosunkowo niewielki uniwersalny program bazowego kursu z kryminalistyki, przeznaczony dla wszystkich „odbiorców” wiedzy kryminalistycznej, oraz specjalistyczne programy dla poszczególnych rodzajów potencjalnych „adresatów”.

Artykuł prof. V. J. Shepitko, kierownika Katedry Kryminalistyki na Uniwersytecie Narodowym – Akademii Prawa Ukrainy im. Jarosława Mądrego, dotyczy problemów stanowienia i rozwoju kryminalistyki jako dyscypliny dydaktycznej na Ukrainie. Interesującym i mało znanym jest przytaczany przez Autora fakt, że popularyzacja kryminalistyki na Ukrainie była związana z działalnością dydaktyczno-naukową austriackiego profesora Hansa Grossa. W 1898 r. Profesor staje się dziekanem Wydziału Prawa na Uniwersytecie w Czerniowcach (wtedy – część Imperium Austro-Węgierskiego, obecnie zaś miasto w zachodniej Ukrainie). Początki ukraińskiej kryminalistyki to tacy znani naukowcy jak profesor A. D. Kisielew i profesor N. S. Bokarius. W czasach radzieckich kryminalistyka ukraińska osiąga wysoki poziom rozwoju. W 1973 r. ukazuje się podręcznik z kryminalistyki pod redakcją profesora W. P. Kołmakowa, a w 1988 roku – podręcznik o metodyce prowadzenia spraw w poszczególnych rodzajach

przestępstw. Po odzyskaniu przez Ukrainę niepodległości w Katedrze Kryminalistyki Akademii Prawa Ukrainy im. Jarosława Mądrego rozpoczyna się praca nad nowym podręcznikiem w języku ojczystym. Zostaje on opublikowany w 1998 roku, a już w 2001 roku Katedra wydaje pełny dwutomowy kurs kryminalistyki w języku ukraińskim. Autor informuje, że obecnie na Ukrainie funkcjonuje ponad tysiąc uczelni o różnej formie własności i o różnym stopniu akredytacji. Wśród nich znajdują się 15 uniwersytetów klasycznych, mających w swojej strukturze wydziały prawa. Istnieją również uniwersytety, specjalizujące się wyłącznie w dziedzinie prawa. Należą do nich Uniwersytet Narodowy – Akademia Prawa Ukrainy im. Jarosława Mądrego, oraz Uniwersytet Narodowy Ukrainy – Odessa Akademia Prawa. Autor odpowiada na aktualne obecnie dla kryminalistów pytania: kto powinien uczyć w kryminalistyce, kto musi uczyć się kryminalistyki, od jakiego momentu i w jaki sposób powinno się uczyć kryminalistyki. Jego zdaniem, uczyć kryminalistyki powinien kryminalista, posiadający wiedzę praktyczną. Biorąc pod uwagę kompleksowy charakter przedmiotu kryminalistyki nasuwa się pytanie, czy taki wykładowca może wyklądać całą kryminalistykę, czy raczej powinien ograniczyć się do szczególnych jej rozdziałów. Autor pozostawia odpowiedź na to pytanie otwartą. Prof. V. J. Shepitko podkreśla, że podstawy kryminalistyki powinni znać wszyscy przyszli prawnicy. Proces nauczania musi składać się z wykładów, połączonych z szerokim wykorzystywaniem środków multimedialnych, zajęć praktycznych i wystarczającej ilości zajęć laboratoryjnych. Na zakończenie Autor podkreśla, że kryminalistyka jest ważną dyscypliną uniwersytecką, niezbędną w kształceniu prawników i przygotowywaniu ich do samodzielnej działalności praktycznej. Przegląd metod nauczania kryminalistyki na Ukrainie kontynuuje dr M.W. Shepitko – pracownik ukraińskiego Instytutu Naukowo-Badawczego problemów przestępczości (s. 128-142), dr W. I. Aleksejczuk – asystent w Katedrze Kryminalistyki Akademii Prawa Ukrainy im. Jarosława Mądrego (s. 143-154), dr W. W. Bielous – docent, pracownik Instytutu Naukowo-Badawczego problemów przestępczości (s. 154-167), dr S. W. Wielikanow – docent w Katedrze Kryminalistyki Akademii Prawa Ukrainy im. Jarosława Mądrego (s. 167-178), dr M. W. Ka-

pustina – asystent w Katedrze Kryminalistyki Akademii Prawa Ukrainy im. Jarosława Mądrego (s. 179-188). W artykułach wskazuje się potrzebę zmian w strukturze nauczania kryminalistyki w związku z nowelizacją procesu karnego na Ukrainie. Dr W. I. Aleksejczuk proponuje poszerzyć granice kryminalistyki jako dyscypliny dydaktycznej poprzez włączenie do grona omawianych zagadnień kwestii, dotyczących metodyczno-kryminalistycznego zabezpieczenia postępowania sądowego (s. 153). Prof. W. W. Tisienko i dr O. P. Wasiuk opisują perspektywy rozwoju metod nauczania kryminalistyki z punktu widzenia przygotowania wykładowcy, oraz zabezpieczenia technicznego procesu dydaktycznego (s. 196-207).

W kolejnym artykule prof. N. P. Jabłokow koncentruje się na problemach i perspektywach rozwoju dydaktyki kryminalistycznej w Rosji. Autor pisze o formowaniu tak zwanego „myślenia kryminalistycznego” lub „światopoglądu kryminalistycznego” u prawników, a przede wszystkim u przyszłych śledczych. Umiejętność takiego myślenia pozwala adekwatnie rozpoznawać realne sytuacje kryminalistyczne, podejmować racjonalne decyzje taktyczne i techniczno-kryminalistyczne, prognozować rozwój wydarzeń w ramach toczącego się postępowania karnego. Podstawą myślenia kryminalistycznego są metody z dziedziny logiki, psychologii, teorii gier, teorii gier refleksyjnych, heurystyki, modelowania informacyjnego i analizy faktologicznej. Jednocześnie Autor zwraca uwagę na brak nie tylko odpowiedniej koncepcji teoretycznej, dotyczącej myślenia kryminalistycznego, ale również brak metod dydaktycznych nauczania studentów nawyków takiego myślenia. Autor proponuje następujące rozwiązanie. Przede wszystkim, nauczanie myślenia kryminalistycznego powinno stać się centralnym zadaniem kryminalistyki jako dyscypliny dydaktycznej. Proces nauczania powinien składać się z kilku etapów: w trakcie zajęć podstawowych dokonuje się teoretycznej analizy istoty poszczególnych metod myślenia kryminalistycznego, potem każdy poszczególny temat należy łączyć z rozwiązywaniem odpowiednich zagadek myślowych. Warto szerzej stosować nowoczesne technologie komputerowe, organizować gry tematyczne i dyskusje. W trakcie gry tematycznej wykładowca musi z czasem powoli wycofać się, dając studentom większą wol-

ność w podejmowaniu decyzji, dbając tylko o zachowanie należytego kierunku dyskusji. Taka metoda będzie sprzyjała rozwojowi u studentów samodzielnego myślenia kryminalistycznego.

Temat rozwoju specjalistycznego myślenia u studentów prawa w ramach zajęć z kryminalistyki podnosi w swoim artykule również dr A. W. Tkaczew – docent w Katedrze Kryminalistyki Moskiewskiego Uniwersytetu Państwowego (s. 207-213).

Autor następnego opracowania – profesor J. P. Garmajew – celnie zwraca uwagę, że współczesna kryminalistyka dawno temu „przerosła” swój potencjał. Kryminalistyka przestała być nauką policyjną, koncentrującą się wyłącznie na problemach ścigania karnego sprawców przestępstw. Kryminalistyczne środki i metody są skutecznie wykorzystywane w innych dziedzinach praktyki prawniczej – w działalności operacyjno-rozpoznawczej, sędziowskiej, prokuratorskiej, eksperckiej i adwokackiej. Kryminalistyka pomaga w ustaleniu faktów, mających znaczenie prawne, w procesie cywilnym, arbitrażowym oraz administracyjnym. Kryminalistyka stała się, więc, nauką interdyscyplinarną. Autor zwraca uwagę na jakość przygotowywania przyszłych prawników, specjalizujących się w sferze postępowania karnego. Jest ona jego zdaniem niedostatecznie wysoka, co zostało spowodowane niewielką rolą elementów praktycznych w procesie kształcenia. Autor proponuje oprzeć się o „paradygmat czterech pozycji”. Idea polega na takim ułożeniu materiału dydaktycznego, które uwzględniałoby pozycję obiektywną (właściwą, na przykład, dla naukowca), pozycję sędziego, pozycję oskarżyciela i pozycję obrońcy w danej sprawie karnej. W ten sposób studenci otrzymują pełny obraz rzeczywistego przebiegu procesu karnego. Z punktu widzenia praktyki, wygląda to następująco: w ramach zajęć z taktyki i metodyki kryminalistycznej studenci mogą zgodnie ze swoimi preferencjami odgrywać rolę sędziego, oskarżyciela lub obrońcy, realizując pod kontrolą wykładowcy właściwe dla danej „postaci” procesowej metody i środki (składając wnioski, wnosząc skargi itd.). Należy się zgodzić z Autorem, którego zdaniem tak prawnik, jak i student prawa powinien patrzeć na każdą sprawę z perspektywy minimum trzech pozycji – obiektywnej, oskarżycielskiej i adwokackiej, umieć obronić każdą z nich, pro-

gnozować wynik końcowy sprawy, i to, jaką pozycję w sprawie najprawdopodobniej zająłby sąd.

Dr G. Kędzierska przybliży Czytelnikowi rosyjskojęzycznemu problematykę nauczania kryminalistyki w Polsce. Autorka stwierdza, że w Polsce przed II Wojną Światową nie istniała faktycznie baza uniwersytecka dla badań w dziedzinie kryminalistyki. Na niektórych uczelniach, co prawda, odbywały się zajęcia, ale prowadzili je głównie medycy sądowi lub pracownicy organów ścigania karnego. Po wojnie kryminalistykę zaczęto wykładać na uniwersytetach w Warszawie i Łodzi, później – w Krakowie, Poznaniu i we Wrocławiu. W 1956 r. na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego stworzono pierwszą katedrę kryminalistyki. Jej twórcą i kierownikiem został prof. Paweł Horoszowski – autor pierwszego polskiego podręcznika z kryminalistyki. W 1970 z inicjatywy prof. M. Kulickiego otwarto katedrę kryminalistyki na Uniwersytecie im. Mikołaja Kopernika w Toruniu. Pani dr G. Kędzierska zwraca uwagę, że podstawowym problemem współczesnej kryminalistyki jako dyscypliny dydaktycznej jest jej fakultatywny charakter w kształceniu prawników, a co z tego wynika – mała liczba godzin, poświęconych nauczaniu tego przedmiotu. Ogranicza to z kolei liczebność kadry dydaktycznej. Natomiast na kierunku „Bezpieczeństwo wewnętrzne” kryminalistyka należy do przedmiotów obowiązkowych. Zdaniem dr G. Kędzierskiej, jest to sytuacja paradoksalna. Autorka opisuje aktualny system nauczania kryminalistyki w Polsce. Słusznie krytykuje pogląd, że kryminalistyka ma z prawem mało wspólnego. W rzeczywistości wiedza kryminalistyczna w zakresie techniki, oraz taktyki potrzebna jest nie tylko prawnikom, specjalizującym się w prawie i procesie karnym. Pomaga ona również w rozwiązywaniu problemów, powstających na gruncie prawa administracyjnego, cywilnego, budowlanego. Specyfiką polskiego modelu nauczania jest to, że wiedza kryminalistyczna jest przekazywana studentom pod różnymi nazwami: przedmiot może nazywać się „Kryminalistyka”, lecz faktycznie w jego ramach omawia się zagadnienia wyłącznie techniki lub wyłącznie taktyki kryminalistycznej. Największy wybór przedmiotów z kryminalistyki mają studenci prawa Uniwersytetu Warszawskiego. Ważnym składnikiem systemu nauczania kryminalistyki w Polsce

jest kształcenie kadry dla Policji, Straży Granicznej i innych podobnych struktur państwowych. Organizuje się również specjalne kursy, na przykład, w ramach Polskiego Towarzystwa Kryminalistycznego. Autorka zwraca uwagę na to, że w Polsce nie ma standardowego systemu przygotowywania biegłych (ekspertów) na potrzeby wymiaru sprawiedliwości i praktyki kryminalistycznej. Zdarza się, że osoby, znajdujące się na listach biegłych sądowych sądów okręgowych, nie mają odpowiednich kwalifikacji do wykonania powierzanych im zadań. W związku z tym w Polskim Towarzystwie Kryminalistycznym organizowano specjalne kursy dla kandydatów na biegłych z dziedziny badań dokumentów. Autorka opisuje też obowiązujący na polskich wydziałach prawa system tak zwanych „efektów kształcenia”. System ten, jak słusznie spostrzega nie do końca uwzględnia specyfikę omawianej tu nauki. W tekście opisano również metody nauczania kryminalistyki, stosowane na uczelniach wyższych w Polsce, w tym w szkołach policyjnych. Nie można nie zgodzić się z Autorką sugerującą, że kryminalistyka powinna stać się przedmiotem obowiązkowym w programie kształcenia przyszłych prawników, a liczba godzin kryminalistyki dla studentów prawa, musi być zwiększona.

Prof. W. J. Koldin, reprezentujący wiodący ośrodek akademicki Rosji – Uniwersytet Państwowy w Moskwie, Katedrę Kryminalistyki, w swoim artykule zwraca uwagę na aktualne rozbieżności, występujące pomiędzy nauczaniem kryminalistyki a praktyką stosowania prawa w realiach rosyjskich. Obecnie przyjęty w Rosji tak zwany Państwowy Standard kształcenia w ramach specjalności „Jurysprudencja” ma na celu kształcenie prawnika „o szerokim profilu”. Przy tym Standard ten nie uwzględnia ukształtowanej przez lata struktury zawodów prawniczych. W wyniku tego w kształceniu prawników kwestie, związane ze stroną praktyczną procesu stosowania prawa, ustąpiły miejsca stronie formalnej, treściowej. Studenci nie otrzymują tak jak wcześniej nawyków praktycznych w dziedzinie ustalenia faktów o znaczeniu prawnym, ponieważ akcent został położony na nawyk kwalifikacji prawnej i na prawidłowej wykładni prawa, co jest oczywiście niezbędnym, ale tylko jednym z wielu elementów w pracy prawnika. W Standardzie takie przedmioty jak medycyna

sądowa, psychiatria, statystyka, cybernetyka i podstawy księgowości – dyscypliny, które wcześniej należały do obligatoryjnych – „zaliczono” do przedmiotów nieobowiązkowych. Specjalizacja studentów prawa na ostatnich rocznikach, praktykowana na Wydziałach Prawa, nie rozwiązuje niestety tego problemu. Prawdę mówiąc, kryminalistyka w Rosji, w odróżnieniu od Polski, wciąż znajduje się na liście przedmiotów obowiązkowych. Nie mniej, jednak, przyszłym rosyjskim prawnikom brakuje wiedzy praktycznej z zakresu współczesnych technologii, stosowanych w realizacji ekspertyz sądowych. „Stymuluje” to bierność absolwentów wydziałów prawa w ocenie merytorycznej dowodów naukowych. Na zakończenie Autor proponuje radykalne zmiany w systemie nauczania prawników. Podstawą kształcenia powinny stać się trzy elementy: teoria, metodologia, oraz szeroko rozumiana technologia stosowania norm prawa.

Problemy dydaktyczne w swoim artykule omawia prof. J. J. Centrow (s. 213-222). Autor stwierdza, że podejście systemowe w procesie nauczania kryminalistyki pozwala wyodrębnić podstawowe elementy działalności przestępczej, zbadać jej strukturę, powiązania pomiędzy poszczególnymi elementami, zademonstrować specyficzne składniki informacyjno-strukturalnej charakterystyki procesu śledztwa. O podejściu systemowym w kształceniu prawników pisze również prof. I. O. Perepieczyna z Katedry Kryminalistyki Uniwersytetu Moskiewskiego. Autorka szczególnie uwagę zwraca na problem niedostatecznego przygotowywania przyszłych pracowników organów wymiaru sprawiedliwości do oceniania merytorycznego opinii biegłych, między innymi wyników badań DNA. Zwraca uwagę na to, jak niewiele rosyjskich podręczników z kryminalistyki odzwierciedla współczesny stan wiedzy kryminalistycznej. Część aktualnych tematów z zakresu nauk sądowych, między innymi matematyczna interpretacja rezultatów identyfikacji kryminalistycznej, wariografia, fotografia cyfrowa, zostaje w nich pominięta. Zastrzeżenia Autorki budzą również negatywne zmiany w rosyjskim systemie przygotowywania kadr naukowych, zaistniałe od niedawnych w związku z reformą kształcenia wyższego.

Podsumowując, recenzowany zbiór artykułów oceniam bardzo wysoko. Chcę podkreślić wysoką jakość przedstawionych w nim publikacji. Publikacja ma bezsporne walory nie tylko teoretyczne, ale również i praktyczne. Proponowane w artykułach rozwiązania problemów istniejących w sferze dydaktyki kryminalistycznej noszą charakter uniwersalny. Mogą one być skutecznie zastosowane nie tylko w kraju, z którego pochodzi autor. Temat, któremu została poświęcona książka jest od lat niesłusznie omijany przez kryminalistyków-praktyków. Książka znakomicie uzupełnia powstałą na skutek tego lukę w publikacjach, dotyczących zagadnień dydaktyki kryminalistycznej.

**Dr Agnieszka Hendo-Milewska, mgr Izabela Kaczyńska,
dr Marek Jastrzębski**

Niepaństwowa Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Białymstoku

**OGÓLNOPOLSKA KONFERENCJA NAUKOWA:
ZMIENIAJĄCA SIĘ PRZESTRZEŃ ŻYCIA
WSPÓŁCZESNEGO CZŁOWIEKA
– SZANSE, ZAGROŻENIA, WYZWANIA**

Białystok 23 maja 2014

Konferencja odbyła się dnia 23 maja 2014 roku w siedzibie Niepaństwowej Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Białymstoku. Organizacją przedsięwzięcia zajmowała się Katedra Pedagogiki, pod kierunkiem prof. zw. dr hab. Jadwigi Izdebskiej, Katedra Psychologii, na czele z prof. zw. dr hab. Ewą Drozda-Senkowską oraz Zakład Bezpieczeństwa Wewnętrznego, kierowany przez dra Zbigniewa Siemaka. Całość konferencji została zorganizowana przy stałej współpracy i konsultacji z władzami uczelni: Panią Kanclerz Leontyną Jakoniuk oraz Panem Dyrektorem Adamem Jakoniukiem. W skład Komitetu Naukowego Konferencji weszli: prof. zw. dr hab. Jadwiga Izdebska, prof. zw. dr hab. Ewa Drozda-Senkowska oraz dr Zbigniew Siemak. W składzie Komi-

tetu Organizacyjnego znaleźli się także: mgr Izabela Kaczyńska, dr Agnieszka Ilendo-Milewska oraz dr Wiesław Smolski.

Obrady Konferencji rozpoczął Jego Magnificencja Rektor NWSP w Białymstoku dr Marek Jasiński, prof. NWSP. Jego Magnificencja Rektor powitał serdecznie wszystkich uczestników, a szczególnie gości z zaprzyjaźnionych uniwersytetów – dr hab. Agatę Cudowską, dr hab. Katarzynę Laskowską z Uniwersytetu w Białymstoku, prof. zw. dr hab. Ewę Olszewską oraz prof. zw. dr hab. Marię Matur. Dr M. Jasiński przywitał gości ze Słowacji dr hab. Ewę Klčovanską, prof. zw. dr hab. Mariana Mraza z Uniwersytetu w Trnawie i dr hab. Ewę Naništową z Uniwersytetu w Bratysławie. Do NWSP przybyli również dr hab. Danuta Opozda z Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, dr Bogdan Chmieliński z Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, dr Stanisław Zarobny z Akademii Pomorskiej, podinspektor Bogusława Łuksza z Komendy Wojewódzkiej Policji w Białymstoku a także Marian Maciejewski Dyrektor Centrum Zarządzania Kryzysowego Urzędu Miasta w Białymstoku.

Wprowadzenia merytorycznego w problematykę konferencji dokonała prof. zw. dr hab. Jadwiga Izdebska, która zwróciła uwagę na konteksty znaczeniowe tematu konferencji stawiając główne pytanie badawcze: czym jest w istocie przestrzeń życia współczesnego człowieka, w jakim sensie zmienia się i może stanowić szansę, zagrożenie bądź wyzwanie? Pani Profesor przypomniała formułę Floriana Znanieckiego, wedle której przestrzeń jest dana człowiekowi ze współczynnikami humanistycznym, jako zawsze czyjaś przestrzeń, jakościowo różnorodna, zmienna, dodatnio lub ujemnie oceniana. Dalej głos zabrała prof. zw. dr hab. Ewa Drozda-Senkowska na temat psychologicznych aspektów przestrzeni życia współczesnego człowieka w kontekście koncepcji psychologii ekologicznej Kurta Lewina. Z fascynacji Lewina we współczesnej psychologii pozostała m.in.: świadomość ryzyka redukcjonizmu psychologicznego, przyjęcie różnych poziomów wyjaśniania zjawisk (indywidualny, grupowy, społeczno-środowiskowy), fascynacja kontekstem, rozważania na temat motywacji. Przede wszystkim zaś owocem fascynacji Lewina jest nowa dziedzina – psychologia środowiskowa, która uświadamia, że środowisko jest istotnym wektorem uwarunkowań człowieka. Z kolei

dr Zbigniew Siemak zaproponował wprowadzenie w problematykę przestrzeni życia współczesnego człowieka w ujęciu nauk o bezpieczeństwie. Zwrócił uwagę, że potrzeba bezpieczeństwa należy do podstawowych elementów przestrzeni życia współczesnego człowieka, a szczególna rola nauk o bezpieczeństwie polega na wieloaspektowym badaniu tego problemu.

Moderatorami obrad plenarnych byli: J.M. Rektor dr Marek Jasiński oraz dr Agata Popławska. W tej części prof. zw. dr hab. Jerzy Niemiec zabrał głos na temat pedagogicznych kontekstów przemian widnokręgów życia. Prelegent zwrócił uwagę na pedagogiczny aspekt szeregu zmian w przestrzeni życia współczesnego człowieka. Między innymi, wskazał znaczenie sporu o wartości pomiędzy aksjocentryzmem i pajdocentryzmem w kontekście zmian w edukacji. Prof. zw. dr hab. Tadeusz Wieczorek omówił projektowanie badań pedagogicznych, zauważając, że wpływ paradygmatu postpozytywistycznego na projektowanie badań pedagogicznych jest nadal znaczący. Przejawia się on w dominacji metod ilościowych nad jakościowymi. Istnieje zatem potrzeba by dziś, w badaniach pedagogicznych, integrować metody ilościowe i jakościowe, stosując metody mieszane.

Dr hab. Michał Balicki poruszył zagadnienie przedmiotów i podmiotów współczesnych zagrożeń edukacyjnych zwracając uwagę na związek zagrożeń edukacyjnych z przestrzenią życia współczesnego człowieka. Mówca zauważył, że wiele zagrożeń edukacyjnych koncentruje się wokół problemu wolnej (nienarzuconej odgórnie) edukacji. Wśród tych zagrożeń warto wymienić: niską jakość edukacji, rynkową presję na instytucje organizujące proces edukacji, niskie nakłady na edukację, duże marnotrawstwo czasu, przedwczesne kończenie procesu edukacji, a także uzależniania, przemoc i agresję, które wkraczają w przestrzeń edukacyjną.

Treść prezentacji *Koncepcja koherencji w przewyżczeniu zagrożeń i budowaniu poczucia bezpieczeństwa personalnego* szczegółowo omówiła dr hab. Agata Cudowska. Referat ten koncentrował się wokół tezy, wedle której wysokie poczucie koherencji, rozumianej jako całościowa orientacja człowieka, sprzyja kształtowaniu wysokiego poczucia bezpieczeństwa personalnego. Prelegentka zwróciła uwagę na trzy aspekty poczucia koherencji

– zrozumiałość, zaradność oraz sensowność. Wszystkie one rozwijają się w toku socjalizacji, nabywania doświadczeń przez jednostkę podczas dorastania i dojrzwania. Tym samym mogą być również kształtowane w procesie edukacji. Ostatecznie zatem, edukacja powinna mieć na celu umożliwienie jednostce zdobywania wysokiego poczucia zrozumiałości świata, silnego poczucia zaradności i sensowności. Wszystko to razem przekłada się na wysokie poczucie koherencji i zarazem sprzyja kształtowaniu się dużego poczucia bezpieczeństwa personalnego.

Z kolei prof. zw. dr hab. Piotr Majer mówił o „*Pewności*” do emerytury w świetle procesów demograficznych. W referacie podjęto temat bezpieczeństwa personalnego w aspekcie pewności zabezpieczenia emerytalnego. Zwrócono uwagę na dwie funkcje zabezpieczenia emerytalnego – zabezpieczenie materialne dla osób w podeszłym wieku, a także ekwiwalent związany z wcześniejszą pracą zawodową. Prelegent wykazał słuchaczom historyczne i ekonomiczne uwarunkowania współczesnych systemów emerytalnych, porównał też systemy przyjęte w różnych państwach europejskich. Pan Profesor podjął się również próby przewidywania przyszłych tendencji w zakresie systemów emerytalnych. Niestety w świetle procesów demograficznych i ich konsekwencji, tzn. tendencji do podnoszenia wieku emerytalnego i postulowania zastąpienia dotychczasowego systemu tzw. emeryturą obywatelską bądź również emeryturą kapitałową, nie można mieć „pewności” emerytury.

Po krótkiej przerwie kawowej dalej obradowano na sesji, której moderatorami były prof. zw. dr hab. Ewa Drozda-Senkowska oraz dr Joanna Nawrocka. Jako pierwszy wystąpił prof. zw. dr hab. Marian Mraz, z referatem *Przestrzeń człowieka i przestrzeń dla człowieka. Spatio-temporalny wymiar życia ludzkiego*, proponując w nim spojrzenie na problem przestrzeni życia współczesnego człowieka z perspektywy filozoficznej. Pan Profesor zwrócił uwagę na fakt, iż można mówić o „przestrzeni człowieka” i „przestrzeni dla człowieka”. Z tego punktu widzenia przestrzeń egzystencji człowieka łączy się z jej czasowością. Przestrzeń to uniwersalna sfera egzystencji i jawienia się sensu a czas to horyzont naszego istnienia. Ostatecznie, elementy przestrzeni życia człowieka wskazują na upływający czas, dlatego też istotnie można

mówić o spatio-temporalnym wymiarze życia ludzkiego. Człowiek to *homo-cosmicus* poprzez horyzont swoich najgłębszych pragnień, czyli dążenia do osiągnięcia absolutnej wolności w przestrzeni i nieśmiertelności w czasie.

Dr Marek Jasiński zapoznał uczestników konferencji z tematem *Lęk przed sukcesem jako znaczące zagrożenie psychologiczne na drodze do rozwoju osobistego*, koncentrując się na klinicznych aspektach zagrożeń związanych z przestrzenią życia człowieka współczesnego. Zwrócił uwagę na lęk przed sukcesem jako psychologiczne zagrożenie na drodze do rozwoju osobistego. Sukces jest czymś, czego każda jednostka pragnie, ale jednocześnie czasem boi się sukcesu z powodu jego ujemnych następstw. Tą niechcianą „ceną za sukces” może być: alienacja społeczna, osamotnienie (ze względu na niechęć do rywalizacji z osobą osiagającą sukces), ujawnienie skrywanych bądź niechcianych cech osobowości (utrata dotychczasowego wizerunku), obawa przed „byciem na cenzurowanym”, przed eskalacją wymagań wobec siebie, negatywne uczucia towarzyszące osiągnięciu sukcesu niewłaściwymi moralnie metodami lub nieporozumienia w związkach damsko-męskich wywołane dominacją kobiety osiagającej sukces.

W kolejnym referacie dr hab. Eva Naništova oraz dr hab. Eva Klčovanská przedstawiły własne badania na temat *Wolność i jej znaczenie dla studentów szkół wyższych w kontekście miejsca (porównanie w ramach miejsc w Polsce i na Słowacji)* Autorki rozwiązywały trzy problemy badawcze: czy istnieją znaczące relacje między osobistą oceną a przeżywaniem wolności i znaczeniem miejsca? W jakich kategoriach respondenci opisują własne koncepcje wolności? W których atrybutach można zidentyfikować międzykulturowe różnice w pojmowaniu wolności? Efektem badań było ustalenie ciekawych zależności dotyczących znaczenia wolności w hierarchii wartości studentów szkół wyższych w kontekście miejsca. Przykładowo: dla respondentów z Polski najważniejsze obszary wolności to dziedzina materialno-ekonomiczna, prawa człowieka i dziedzina moralno-etyczna. Natomiast dla respondentów ze Słowacji najważniejsze obszary wolności to: tworzenie związków i dziedzina religijna.

Dr hab. Danuta Opozda prezentując temat *Kierunki zmian współczesnych modeli rodzicielstwa – wyzwania i zagrożenia* zaznaczyła, że rodzicielstwu można przyjrzeć się z perspektywy cech uniwersalnych (stałych), a także z perspektywy cech zmiennych. Zmiany są dzisiaj zauważalne w modelach ról rodzicielskich. Jeden kierunek tych zmian, zdaniem prelegentki, zmierza od „modelu romantycznego” i „modelu swobody”, poprzez „rodzicielstwo powolne” do „rodzicielstwa refleksyjnego” i „niezależnościowego”. Drugi, natomiast przebiega od „progresywizmu” i „wzajemności”, przez „rodzicielstwo bliskości” i „rodzicielstwo świadome”, „zaangażowane”, po „rodzicielstwo generatywne” i „współzależności” (współzależności emocjonalnej zwłaszcza). Prelegentka uważa, że w kontekście zmian współczesnych modeli rodzicielstwa zagrożeniem jest to, że rodzicielstwo staje się kategorią pulsującą, migoczącą. Występuje jednocześnie radykalna wieloparadygmatyczność, która likwiduje normatywność i wywołuje brak ujęć syntetycznych. Niepokojący jest rozwój w kierunku „permissywizmu” i „rodzicielstwa relatywnie przyzwalającego”, stanowiąc wyzwanie dla teoretyków i praktyków.

Zagadnienie *Fałszywych alarmów bombowych jako zagrożenia przestrzeni społecznej* poruszyła dr hab. Katarzyna Laskowska. Zagrożenia dla przestrzeni życia współczesnego człowieka związane z fałszywymi alarmami bombowymi dotyczą zarówno społeczeństwa jak i państwa. Generują koszty społeczne i ekonomiczne związane z ewakuacją czasem dużej ilości osób, są zagrożeniem dla zdrowia i życia, gdy informacja dotyczy na przykład podłożenia bomby w szpitalu. Alarmy bombowe stanowią zagrożenie psychologiczne skoncentrowane na poczuciu braku bezpieczeństwa, podważają autorytet państwa, obciążają budżet państwa kosztami akcji organów ścigania. Wyzwaniem jest przede wszystkim wychowanie i wyedukowanie mądrego, odpowiedzialnego społeczeństwa, którego członkowie swoich porażek i frustracji nie będą realizowali poprzez powiadamianie organów ścigania o fałszywych alarmach bombowych.

Poglądy prezentowane w wystąpieniach spotkały się z ogromnym zainteresowaniem uczestników konferencji. W dyskusji prof. zw. dr hab. Ewa Drozda-Senkowska zapytała prof. zw. dra hab. Mariana Mraza o jego opinię na temat związku pomiędzy zagro-

zeniami oraz wyzwaniem w przestrzeni życia współczesnego człowieka. Pan Profesor opowiedział się za ścisłym związkiem pomiędzy tym, co stanowi wyzwanie i tym, co stanowi zagrożenie – w analogii do związku pomiędzy czasem i przestrzenią życia człowieka. Dr Joanna Nawrocka odnosząc się do wystąpienia dra Marka Jasińskiego zauważyła, że z reguły ludzie posługując się terminem „sukces” rozumieją go w wąskim znaczeniu. Pani Doktor zasugerowała, że może należy szerzej propagować rozróżnianie określeń „sukces” i „osiągnięcie”. Zwróciła również uwagę, że sukces może grozić społecznym ostracyzmem, gdyż istnieje zjawisko w psychologii znane jako „kąpanie się w cudzej chwale”. Zapytała również prelegenta o relacje pomiędzy wyzwaniami i zagrożeniami w kontekście jego referatu. Dr Marek Jasiński w odpowiedzi stwierdził, że w kontekście drogi do sukcesu możliwe są różne typy związków pomiędzy tymi kategoriami. Prof. zw. dr hab. Ewa Drozda-Senkowska zadała pytanie związane z tematyką referatu dr hab. Evy Naništovej i dr hab. Evy Klčovanskiej: jak kategoria wolności w świetle ich referatu jest związana z kategoriami zagrożenia i wyzwania? Zdaniem prelegentek zagrożeniem jest spadająca wrażliwość w odbieraniu wolności jako ważnej wartości, ponieważ dzisiaj wolność wydaje się czymś oczywistym. Wyzwaniem natomiast jest aksjologiczna kultywacja przez nauczycieli i edukację jednowymiarowego podejścia do wolności oraz nauczanie uczniów i studentów wyjścia z koncentracji wyłącznie na sobie samym. Dr Joanna Nawrocka zapytała dr hab. Danutę Opozde o proces towarzyszenia rodzica w rozwoju dziecka oraz rolę nakładania na dziecko ograniczeń w procesie wychowania. W odpowiedzi dr hab. Danuta Opozda podkreśliła asymetryczność relacji rodzic – dziecko w procesie wychowania. W tematyce fałszywych alarmów bombowych prof. zw. dr hab. Ewa Drozda-Senkowska zainteresowała się czy istnieją osoby, dla których sytuacja wywołana przez owe alarmy jest jednocześnie zagrożeniem i wyzwaniem. W odpowiedzi dr hab. Katarzyna Laskowska dała hipotetyczny przykład potwierdzający taką możliwość. Dr Marek Jasiński, wspomniawszy, że podczas jego wizyty na Uniwersytecie w Trnawie miało miejsce ogłoszenie alarmu bombowego, na szczęście fałszywego, a wywołanego przez studentkę,

która w koszu na śmieci umieściła atrapę tykającego zegara, przygotowaną na zajęcia.

Po dyskusji odbyło się uroczyste wręczenie egzemplarzy pierwszego numeru czasopisma *Zagadnienia Społeczne*, którego wydawanie podjęła Niepaństwowa Wyższa Szkoła Pedagogiczna. Dr Grażyna Kędzierska – sekretarz czasopisma – rozdała egzemplarze członkom Rady Naukowej Czasopisma, Kolegium Redakcyjnego oraz autorom artykułów. Następnie Pani prof. zw. dr hab. Ewa Drozda-Senkowska, jako redaktor naukowy oraz Kierownik Katedry Psychologii wręczyła egzemplarze książki *O więzi społecznej na Podlasiu i nie tylko. Refleksje i pytania psychologii społecznej* wszystkim autorom artykułów znajdujących się w tej publikacji. Każdy z pozostałych uczestników Konferencji również otrzymał egzemplarz czasopisma oraz książki.

Obrady pierwszej sesji panelowej *Przestrzeń współczesnego człowieka (dzieci, młodzież, osoby dorosłe) – w kontekście zachodzących przemian oraz nowych szans* prowadzili prof. zw. dr hab. Marian Mraz oraz dr Agata Jacewicz.

Dr Agata Popławska przedstawiając temat *Młodzież w przestrzeni aksjologicznej – teoria i badania* podkreśliła, że człowiek funkcjonuje w świecie różnorodnych wartości. Przestrzeń aksjologiczna to – według dr Agaty Popławskiej – sfera naznaczona myśleniem o wartościach, aksjologiczne doświadczenie podmiotu a także wymiar uwewnętrzniania wartości. Dr Agata Popławska wyróżniła w swojej prezentacji, za T. Kocowskim, pięć funkcji wartości: orientacyjną, integrującą, motywację w kierunku aktywności, meta decyzyjną, socjalizacyjną i gratyfikacyjną. Przybliżyła także funkcje wartości według innych autorów, między innymi według A. Sękowskiego i M. Szymańskiego. Dr Agata Popławska, przedstawiła badania własne 100 narracji na temat *Ja i moja sytuacja w świecie. Dziś i jutro*. Osiągnięte wyniki wskazują, że badani (wśród nich wolontariusze, harcerze a także osoby ceniące wartości religijne) cenią wartości rodzinne, edukacyjne, allocentryczne i prospołeczne oraz są zorientowani na ich realizację w życiu.

Następnie dr Paweł Karpowicz omówił zagadnienie *Człowiek wobec środowiska naturalnego – dynamika zmian cywilizacyjnych* wskazując, że ostatecznie aktualne społeczeństwo będzie

ocenione z punktu widzenia stanu ekologicznego świata. Autor analizował przemiany demograficzne w ciągu kolejnych epok oraz związane z tym problemy eksploatacji i zanieczyszczeń zbiorników wodnych, lasów, problemy żywienia ludności, pustynnienie ziemi, ginących gatunków zwierząt i roślin, globalnego ocieplenia. Dr Paweł Karpowicz wysunął postulat rezygnacji z fascynacji światem przedmiotów materialnych oraz sztucznego mnożenia potrzeb i konsumpcji.

Dr Agata Jacewicz mówiła o badaniach własnych na temat *Środowisko przyrodnicze jako źródło doświadczeń językowych i ekologicznych 5- 7- latków*. Prelegentka badała zasób słownictwa ekologicznego dzieci pięcio- i siedmioletnich z województwa podlaskiego (duże miasto, małe miasto, wieś), stosując metodę pomiaru środowiska. Badaniem objęto ponad 400 przedszkolaków. Autorka pokazała także źródła wiedzy ekologicznej dzieci.

W treści prezentacji *Plany edukacyjne nauczycieli szkół podstawowych z terenów wiejskich i małych miast województwa podlaskiego* dr Ewa Romanowska zwróciła uwagę na konieczność podnoszenia kwalifikacji zawodowych nauczycieli wynikającą ze zmiany przestrzeni politycznej, społecznej, oświatowej, rozwoju nauki i techniki, oczekiwań wobec szkoły, środowiska społecznego i rodziców uczniów a także zmian wynikających z rozwoju osobowości, kompetencji i funkcjonowania nauczyciela w określonym środowisku społeczno-kulturowym. Tu również zostały zaprezentowane badania własne, którymi objęto grupę 218 nauczycieli z 19 szkół podstawowych oraz 14 gmin województwa podlaskiego. Celem badań było poznanie opinii pedagogów zatrudnionych w szkołach z terenów wiejskich i małych miast na Podlasiu na temat planów własnego rozwoju zawodowego i przeszkód w rozwoju. Uzyskane wnioski wskazują, iż 52% badanych nie planuje studiów podyplomowych (48% ukończyło już studia podyplomowe). Główne przyczyny w niepodejmowaniu studiów podyplomowych przez nauczycieli to: koszty (40%), obowiązki rodzinne (25,8%) oraz obowiązki zawodowe (16,8%).

Kolejnym prelegentem była mgr Izabela Kaczyńska, która zapoznała uczestników sesji z tematem *Przestrzeń szkoły wyższej w budowaniu autorytetu nauczyciela akademickiego*. Autorka wskazała ważność podjętego tematu w kontekście współczesnych

przemian społeczno-cywilizacyjnych. Podkreśliła, iż tożsamość młodego człowieka buduje się przede wszystkim w szkołach wyższych w czasie szeroko rozumianego procesu wychowania i kształcenia. Zostały też przedstawione wypowiedzi studentów na temat autorytetu nauczyciela akademickiego.

W zakończeniu tej sesji mgr Anna Tywończuk-Gieniusz zajęła się tematem *Problemy zniesławienia internetowego w kontekście bezpieczeństwa jednostki*. W wystąpieniu wyjaśniono definicję zniesławienia, rozumiejąc je jako takie pomówienie osób fizycznych albo instytucji, które nadwyręży wizerunek osoby i które będzie oczernieniem. Dalej Pani Magister podkreśliła, że Internet pozbawia osobę zniesławioną praw w sytuacji, gdy 1) okres przedawnienia to jeden rok od momentu przyjęcia informacji o oczernieniu, 2) brak jest spersonalizowanego logicznie autora, który oczernia, 3) poznanie IP komputera jest według Sądu niewystarczające do wniesienia oskarżenia.

Druga sesja panelowa obradowała w tym samym czasie. Jej tematem przewodnim była *Przestrzeń społeczna – nasycona dysfunkcją, zagrożeniami (lub w aspekcie zagrożeń)*. Moderatorzy tej sesji to dr hab. Michał Balicki oraz dr Marek Jastrzębski. Pierwsza prelegentka, dr Kamilla Łąguna-Raszkiwicz podniosła kwestie *Przestrzeni czasu i miejsca w perspektywie osób bezrobotnych. Komunikat z badań*. Zabierając głos Pani Doktor podkreśliła znaczenie pamięci miejsca jako tworzywa dla edukacji i zmiany społecznej, dalej charakteryzując bezrobotnych jako grupę o specyficznych potrzebach i oczekiwaniach.

Kryzys tożsamości współczesnego człowieka a rozwój nowych technologii podjął dr Marek Jastrzębski. Postawił on problem: w jakim sensie kryzys tożsamości człowieka współczesnego jest związany z gwałtownym rozwojem nowych technologii? Analizując ruch transhumanizmu, który postuluje radykalną transformację natury człowieka za pomocą nowoczesnych technologii, wydawać by się mogło, że to właśnie nowe technologie są główną przyczyną kryzysu tożsamości człowieka współczesnego. Dr Marek Jastrzębski podkreślił jednak, że to nie nowe technologie tylko antropologiczny redukcjonizm, jego przemożny wpływ na badaczy i ogół społeczeństwa, jest najważniejszą przyczyną sprawczą kryzysu tożsamości współczesnego człowieka. Nowe

technologie przyczyniły się do tego kryzysu tylko w tym sensie, że stanowiły dla ogółu społeczeństwa perswazyjny argument na rzecz słuszności owego redukcjonizmu często przyjmowanego w naukach przyrodniczych.

Następnie dr Andrzej Puliński zapoznał słuchaczy z zagadnieniem przestrzeni zagrożonego dzieciństwa w okresie stalinizmu na terenie województwa białostockiego. Przedstawił on wpływ ówczesnego prawa na tworzenie bezpieczeństwa dzieci, podkreślił, że było to prawo pozbawiające bezpieczeństwa pewnych grup chroniących „młode państwo”. Wskazał założenia dekretu z 1946 roku, czyli małego kodeksu karnego eliminujące w wielu przypadkach „wrogów” władzy ludowej. Omówił też tajne organizacje młodzieżowe – ich funkcjonowanie, rolę i znaczenie.

Ostatnim prelegentem w tej sesji panelowej był mgr Zbigniew Szpakowicz, omawiając *Zachowania społeczne dzieci i młodzieży, jako zakłócenia dla procesu nauczania*. Podkreślił on, że przemoc fizyczna jest najczęściej stosowaną formą zachowań społecznych, omówił też pojęcie przestępczości nieletnich. Zauważył, że szkoła podstawowa bywa często „szkołą przetrwania” dla dzieci, bowiem obserwuje się wyraźny wzrost przestępczości w szkołach. Na koniec wymienił i scharakteryzował krótko pięć kategorii przestępstw: kradzieże rozbójnicze, uszczerbek na zdrowiu, kradzież cudzej rzeczy, zgwałcenie i przestępstwa narkotykowe.

W trzeciej sesji panelowej prowadzonej na temat *Psychologiczne uwarunkowania relacji człowieka – przestrzeń jego życia*, w której moderatorami były dr hab. Eva Klčovanská oraz prof. zw. dr hab. Ewa Drozda-Senkowska, wypowiedzieli się członkowie Katedry Psychologii NWSP. Obrady w sesji rozpoczęła dr Joanna Nawrocka prezentacją na temat *Medytacje o zagubionych znaczeniach kresu życia*. Prelegentka przedstawiła przestrzeń śmierci i umierania, jako doświadczenie więzi ze światem i z życiem na przykładzie roślin. Zaprezentowała współczesne postawy Polaków wobec śmierci i umierania podkreślając, że – zdaniem Polaków – najważniejsze towarzyszenie w śmierci to pogrzeb (75,3%), a skojarzenia i odczucia wobec słowa śmierć – to zaduma i refleksja (71,9% Polaków). Natomiast na uwagę zasługują wyniki badań świadczące o tym, że opinie i przekonania związane ze śmiercią

są silnie wysyczone lękiem a w poglądach nie ma treści duchowych. Śmierć, cały czas, kojarzy się Polakom jako postać z kosą w ręku. Prelegentka przypomniała ustalenia współczesnych badań psychologii tanatologicznej. Pytania zadawane prelegentce dotyczyły znaczenia roślin w symbolice i powiązaniu ze śmiercią. Członkowie sesji zgodzili się, że Polacy rzadko podejmują temat śmierci, a powinno się mówić o nim tak jak rozważa się inne życiowe sprawy.

Następnie dr Katarzyna Hamer omówiła prezentację *Plaga przemocy?* którą przygotowała razem z Panią dr Hanną Hamer. Pani Doktor w bardzo uporządkowany i profesjonalny sposób w czytelnej prezentacji multimedialnej rozpoczęła wystąpienie od rozważania, czy Polacy czują się bezpiecznie? Otóż wyniki badań wskazują, że w 1996 roku 67% Polaków obawiało się, że może stać się ofiarą przestępstwa, zaś w 2013 roku, obawa ta dotyczyła tylko 39% Polaków. Inne badania donoszą o 64% Polaków w 2013 roku deklarujących, że czują się w Polsce bezpiecznie. Autorka odniosła wyniki badań naukowych do zestawień i danych Komendy Głównej Policji i raportu z 2012 roku, następnie dokonała porównania ze skalą zabójstw na świecie i skalą przestępstw w krajach Unii Europejskiej. Wszystkie te rozważania Pani Doktor przeprowadziła na tle pytania: skąd się bierze nieprawdziwe przekonanie o „pladze zabójstw” lub przemocy? Tutaj zdaniem prelegentki należy zwrócić uwagę na rolę mediów w kształtowaniu nierealistycznej wiedzy o świecie. Autorka podsumowała prezentację wnioskami z analizy zestawień statystycznych i wiedzy z zakresu psychologii społecznej. Refleksja jednego z uczestników sesji dotyczyła znaczenia poruszanego zagadnienia w obszarze pomocy społecznej i zwiększającej się liczby zespołów interdyscyplinarnych pracujących nad zapobieganiem przemocy.

Dr Agnieszka Iłendo-Milewska zaproponowała rozważenie kwestii *Analizy związku pomiędzy poziomem regulacji wewnętrznej uczniów gimnazjum a percepcją środowiska szkolnego, w świetle teorii samodeterminacji Deciego o Ryana*. Dr A. Iłendo-Milewska zauważyła, że w ostatnich latach coraz więcej badań koncentruje się wokół samoregulacji, dlatego w pierwszym rzędzie ważne jest poznanie i analizowanie związku pomiędzy poziomem samoregulacji a percepcją środowiska szkolnego. W drugiej kolejności

trzeba opracować wskazówki dla rodzaju działań podejmowanych w szkole, w celu zwiększenia poziomu samoregulacji uczniów w szkole. Autorka przedstawiła raporty z prowadzonych wspólnie badań w tym obszarze i na ich tle wyniki badań własnych. Omówiła także podstawę teoretyczną badań, wyjaśniła definicje, podkreśliła przyjęte założenie badawcze i omówiła krótko narzędzia badawcze. Badani to 198 uczniów gimnazjum – trzy klasy I, trzy klasy II, trzy klasy III, łącznie 94 dziewczęta i 106 chłopców, w wieku 14-17 lat.

Ostatni w tej sesji panelowej, dr n. med. Dariusz Juchnowicz, poruszył zagadnienie *Wpływu współczesnej diety na stan psychiczny człowieka*. Zagadnienie to prezentowano w następującym porządku: 1) wpływ diety na występowanie zaburzeń psychicznych; 2) zaburzenia glutenozależne; 3) oś jelitowo-mózgowa. Szczególnie podkreślono kwestię zmiany w diecie, relację dieta a koncepcje etiopatogenetyczne depresji oraz depresje na świecie a diety narodowe. Prezentowano suplementy diety, które mają związek z depresją i rodzajem spożywanych napojów a ryzykiem depresji. Krótkiej charakterystyce podlegały trzy diety dominujące w USA w latach 2004-2011, z charakterystyką badań klinicznych. Intensywna dyskusja na temat znaczenia przestrzeni życia człowieka w rozprawach psychologii społecznej podsumowała trzecią sesję panelową.

Czwarta, to sesja panelowa *Przestrzeń życia człowieka – w kontekście bezpieczeństwa i zagrożeń – wyzwanie dla edukacji dla bezpieczeństwa*. Obradami tej sesji kierowali: prof. zw. dr hab. Piotr Majer oraz dr Zbigniew Siemak. Rozpoczął dr Wiesław Smolski prezentacją na temat *Bezpieczeństwo młodzieży szkolnej – wyniki badań własnych*, przygotowaną wspólnie z drem Zbigniewem Siemakiem. Prelegent zwięźle omówił wyniki badań 120 uczniów białostockich szkół za pomocą sondażu diagnostycznego. Kwestionariusz ankiety obejmował następujące problemy badawcze:

- Jaki jest poziom zadowolenia z życia?
- Jaki jest poziom poczucia bezpieczeństwa na terenie miasta Białegostoku?
- Jakie czynniki stanowią największe zagrożenie dla bezpieczeństwa?

- Jakie zagrożenia bezpieczeństwa występują na terenie szkoły?
- Kto (jaka instytucja) wpływa i w jakim stopniu na poczucie bezpieczeństwa?

Dalej z referatem *Edukacja dla bezpieczeństwa – jako czynnik kształtujący bezpieczną przestrzeń dzieci i młodzieży* wystąpił dr Bogdan Chmieliński. W wystąpieniu znalazły się wymagania, cele oraz treści nauczania przedmiotu *Edukacja dla bezpieczeństwa*. Prelegent stawiane tezy uzasadniał na licznych przykładach, w kontekście szerokiej gamy zagrożeń, spotykanych zarówno w Polsce, jak i na świecie. Autor krytycznie odniósł się do braku przedmiotu *Edukacja dla bezpieczeństwa* na studiach wyższych oraz powielania treści nauczania w gimnazjum i szkole średniej. Zdaniem Pana Doktora w celu zapewnienia wysokiej efektywności nauczania takiego przedmiotu dążyć do maksymalnego upracticznienia zajęć ucząc i utrwalając umiejętności potrzebne w codziennym życiu, w konkretnych sytuacjach zagrożenia i nieszczęśliwych wypadków.

Dr Andrzej Urbanek wspólnie z dr Stanisławem Kozdrowskim ustosunkowali się do kwestii *Przestrzeni bezpieczeństwa ekologicznego w życiu człowieka*. W krótkim wystąpieniu dr A. Urbanek pokazał problematykę bezpieczeństwa ekologicznego w życiu człowieka, szczególną uwagę zwracając na rolę i znaczenie człowieka w środowisku, zarówno w aspekcie teoretycznym jak i historycznym. Odniósł się również do zagrożeń i nowych wyzwań stawianych bezpieczeństwu ekologicznemu. W podsumowaniu przedstawił skutki, jakie wynikają z niewłaściwego użytkowania środowiska przez człowieka.

Na temat *Szans, zagrożeń i wyzwań bezpieczeństwa w strategicznych dokumentach rozwoju państwa* mówił dr inż. Marek Strzoda. Wystąpienie dotyczyło kształtowania bezpieczeństwa społeczeństwa w perspektywie 2030 r. Zaprezentowano Strategię Rozwoju Państwa, w tym wybrane strategie sektorowe rozwoju transportu, kapitału ludzkiego, kapitału społecznego, energetycznego i bezpieczeństwa narodowego. Pan Doktor podjął próbę odpowiedzi na pytanie: W jaki sposób państwo stwarza warunki do kształtowania bezpieczeństwa społeczeństwa?

W ostatnim referacie podczas tej sesji panelowej dr Karolina Malinowska-Krutul przedstawiła swój punkt widzenia *Prawnych aspektów bezpieczeństwa tymczasowo aresztowanego*, prezentując podstawy prawne i procedurę tymczasowego aresztowania. Autorka w formie tabelarycznej przedstawiła statystykę tymczasowego aresztowania tak w skali kraju, jak i województwa zwracając uwagę na duży odsetek ludzi niesłusznie aresztowanych. Ostatecznie rozgorzała dyskusja na temat bezpieczeństwa przestrzeni życia człowieka w dobie zagrożeń asymetrycznych.

Po zakończeniu obrad w sesjach panelowych ich moderatorzy dokonali krótkiego zbilansowania wystąpień na spotkaniu plenarnym. Prof. zw. dr hab. Jadwiga Izdebska dokonała podsumowania Konferencji i wraz z Panią Prof. Ewą Drozda-Senkowską oraz Panem dr Zbigniewem Siemakiem nakreślili kierunki dalszych prac naukowo-badawczych związanych z problematyką przestrzeni życia człowieka.

Dr Hanna Hamer

Niepaństwowa Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Białymstoku

**KONFERENCJA NAUKOWA:
V EDYCJA PODLASKIEJ SZKOŁY
MEDYCYNY PALIATYWNEJ**

Nowa Wola 7 czerwca 2014

Na Podlasiu, od pięciu lat, hospicja pod patronatem wojewódzkiego konsultanta w dziedzinie medycyny paliatywnej organizują spotkania pracowników i zaproszonych gości – ekspertów medycznych i psychologicznych, w celu wymiany doświadczeń, polepszenia opieki nad pacjentami terminalnie chorymi i pogłębienia integracji środowiska (www.hospicjum.podlasie.pl). Dotychczas takie sesje odbyły się w Wigrach i trzykrotnie w Białymstoku. W 2014 roku po raz pierwszy zaproszono naukowców różnych specjalności i konferencja nabrała charakteru w pełni naukowego.

Wykładowców i licznych gości, gospodarz konferencji dr n. med. Paweł Grabowski przywitał wykładem *Profesjonalizm medyczny na nowo odczytany*. Podkreślał konieczność doskonalenia miękkich umiejętności społecznych w kontakcie lekarza z pacjentem, jego rodziną, fizjoterapeutami i personelem pielęgniarstwowym, kładąc nacisk na współpracę, otwartość, chęć ustawicznego rozwoju i kierowanie się wartościami wyższymi. Dobitnie potępił trzy zasady wszczepione mu przez wykładowców na studiach: „Pamiętajcie, że a) każdy pacjent to idiota, b) unikajcie rodziny chorego jak zarazy, c) dbajcie głównie o własne interesy”. Humanistyczne przesłanie wykładu dra Grabowskiego (m.in. wiara w dobroć, bliski kontakt z pacjentem, uśmiech, uważne słuchanie, unikanie tzw. „zrezygnowanego rozsądku” u lekarzy)

spotkało się z entuzjastycznym aplauzem słuchaczy. Na zakończenie prelegent przedstawił sylwetkę dra Alberta Schweitzera (1875-1965), teologa, filozofa, który zdobył nagrodę Nobla w dziedzinie medycyny.

Następnie mgr Monika Ksepko, psycholog, pracująca w hospicjum w Nowej Woli mówiła „O potrzebie doskonalenia umiejętności komunikacyjnych w opiece paliatywnej” – o tym jak trudno zmierzyć się choremu z własnym, pełnym bólu, światem, jak trudno zaakceptować nieuchronnie nadchodzącą śmierć, jak przezwyciężać przejmujący lęk. Także o tym, jak przygotować pacjenta do odejścia, szanując zarazem autonomię jego decyzji oraz jak przekazywać umierającym pacjentom i ich rodzinom trudne informacje. Sugerowała unikanie takich barier w kontakcie, jak osądzanie, dawanie rad, porównywanie, żartowanie, flirtowanie (!), stawianie siebie (lekarza) na pozycji autorytetu. Podkreślała wartość w zespole paliatywnym wzajemnego wsparcia wśród lekarzy, rolę zaufania, kompromisów i współpracy, co sprzyja nie tylko dobrym relacjom, ale także poczuciu bezpieczeństwa u pacjentów i wzrostowi efektywności i satysfakcji z pracy u lekarzy i pielęgniarce.

Kolejna prelegentka, dr n. med. Jolanta Iwanowska z Białostockiego Centrum Onkologii przedstawiła *Trudne decyzje w medycynie paliatywnej*. Poruszyła niezwykle kontrowersyjny temat eutanazji dobrowolnej i bez zgody (nieprzytomnego) pacjenta oraz czynnej (podanie trucizny) i biernej (zaniechanie leczenia podtrzymującego życie). Omówiła liczne warunki wydania zgody na eutanazję w Holandii (od 1990 roku), Belgii, Albanii, Luksemburgu, oraz w trzech stanach USA: w Texasie, Oregonie i Montanie, podkreślając zarazem zapis w Polskim Kodeksie Etyki Lekarskiej: „nie wolno stosować eutanazji w żadnej formie, bo to zabójstwo”. Odróżniła od eutanazji sedację paliatywną, czyli podanie leków zmniejszających cierpienie umierającego, głównie w zespole splotania, co także budzi wiele kontrowersji i bywa traktowane jako „pozbycie się kłopotu dla wygody rodziny”. Wykładowczyni poparła zarazem ideę zaprzestania uporczywej terapii, czyli podtrzymywania funkcji życiowych przedłużających cierpienia osoby, która bez leków i/lub respiratora umarłaby z pewnością. Art. 32 Kodeksu Etyki Lekarskiej mówi, że „lekarz

w stanach terminalnych nie ma obowiązku podtrzymywania życia”. Lekarze w Polsce bojąc się jednak posądzenia o eutanazję pozorują działania i unikają wzięcia odpowiedzialności za los umierającego (czemu prelegentka nie dziwi się, bo uzasadnianie w polskim sądzie decyzji o zaprzestaniu uporczywej terapii bywa przykre, żmudne i może skończyć się posądzeniem lekarza nawet o zabójstwo). Pacjent (o dziwo!) „nie ma prawa umrzeć w karetce” (cytat z wykładu), dlatego stosuje się zabiegi reanimacyjne w szpitalu, aby móc stwierdzić, że śmierć nastąpiła na oddziale. Mocnym akcentem końcowym było stwierdzenie dr Iwanowskiej, że opieka paliatywna jest przeciwna działaniom skierowanym na skrócenie życia chorego, a nastawiona na wszechstronną całościową opiekę nad terminalnie chorym człowiekiem.

Następny mówca, mgr Marian Lech, psycholog i psychoterapeuta, omówił zasady tzw. treningu Balinta w zespole hospicyjnym. Ten rodzaj zajęć przypominający do złudzenia dobrze znany od 50. lat rogersowski trening interpersonalny jest nastawiony na nazywanie przeżywanych emocji i rozumienie ich wzajemnego powiązania, zarówno przez lekarza, jak i pacjenta terminalnego we wzajemnej relacji. Podczas treningu Balinta grupa lekarzy od 8 do 12 osób analizuje kolejne swobodne i szczerze opowieści uczestników o ich przeżyciach z pracy w hospicjum, wykorzystując także technikę psychodramy. Przesłanie wystąpienia mgra Lecha: „jeśli nie zrozumiesz dokładnie chorego pacjenta, nie możesz mu pomóc” spotkało się z aprobatą audytorium.

Na temat alternatywnych technik komunikacji z chorym u kresu życia wypowiedział się mgr Sebastian Kukło z Białostockiego Centrum Onkologii – m.in. o języku migowym dla osób niesłyszących i słabo słyszących, o piktogramach dla autystyków, o piśmie Braille’a dla niewidzących i słabo widzących, o piśmie Lorme’a dla głuchoniewidzących. Niezwykle żywo przedstawiany wykład (szkoda, że bez prezentacji multimedialnej) uzupełniały ciekawe informacje o naskalnych obrazkach w różnych jaskiniach, o znaczeniu kolorów, dźwięków (w tym – m.in. o porozumiewaniu się gwizdami na kanaryjskiej wyspie Gomera), gestów, dotyku (atawizm!), o ciekawym wykorzystywaniu emotikonów (choć gubi się wtedy żart, ironię i inne niuanse komunikacji

społecznej) w użyciu smartphonów i tabletów. Wykład mgra Kukło poszerzył wiedzę słuchaczy o alternatywnych sposobach komunikacji, nie tylko z ciężko chorym człowiekiem.

Radcy prawni mec. Piotr Nikończuk i mec. Karol Kafka szczegółowo omówili niedoskonałości prawne art. 32 Kodeksu Etyki Lekarskiej, zwłaszcza brak definicji „stanu terminalnego” oraz przedstawili zagrożenia dla lekarzy wynikające z treści art. 148, 150 i 15i Kodeksu Karnego. Karany może być w Polsce także ten, kto „zaniecha wysiłku pomocy widząc, że ktoś chce popełnić samobójstwo”. Wielu lekarzy blokuje w działaniach uwalniających pacjentów od zbędnych cierpień fakt, że Polska nie ratyfikowała Europejskiej Konwencji Bioetycznej (czyli np. tzw. testamenty życia są nieważne).

Po przerwie, dr Zbigniew Bomert poruszył problematykę tworzenia elektronicznej dokumentacji medycznej dla hospicjum domowego. Pod adresem biuro@dla-lekarza.pl autor udziela wszelkich potrzebnych informacji przy tworzeniu takiej dokumentacji z zachowaniem ochrony danych osobowych przed niepowołanymi ludźmi i z różnymi zabezpieczeniami niepożądanego utraty danych medycznych.

Następnie dr Hanna Hamer z NWSP w Białymstoku wygłosiła wykład *Wypalenie zawodowe a stres i depresja* wskazując sposoby ochrony przed skutkami wypalenia zawodowego (wykład dostępny na stronie internetowej hospicjum.podlasie.pl). Przewidywała się (z kilkoma barwnymi przykładami) popularnemu pogładowi, że to tylko słaba psychicznie jednostka odpowiada za swój stan, stawiając tezę, że w równym stopniu winny jest kryzys w organizacji, nieprawidłowy system pracy, niedbający o ludzi pracodawca. Wypalenie zawodowe ma sześć głównych źródeł: przeciążenie pracą, brak wpływu osoby na to co się wokół i z nią dzieje, zbyt niskie wynagrodzenie (zwłaszcza zmiana: mniej płacy za więcej pracy), pogorszenie relacji międzyludzkich, planowe niszczenie współpracy w zespole i konieczność wyboru między sprzecznymi wartościami (np. stosowanie się do sztywnych przepisów regulaminu vs postępowanie zgodne z własnym, odmiennym systemem wartości). Po omówieniu splotu „stres-depresja-wypalenie zawodowe” wykładowniczy przywołała model idealnego pracodawcy:

rozumie trudną sytuację pracownika, stosuje indywidualne podejście, ulepsza działania organizacji, aby przeciwdziałać zawodowemu wypalaniu się innych członków zespołu, zmniejsza obciążenia (a praca jest sensowna i doceniana), daje tyle autonomii, aby pracownik mógł mieć poczucie wpływu i kontroli, nagradza cyklicznie w różny sposób, stosuje działania fair play (nie kłamie, nie manipuluje), wysyła na urlop, rozumie znaczenie psychoterapii, a nade wszystko – nie obciąża jednostki winą za wypalenie zawodowe.

Słuchacze ze zrozumieniem przyjęli informację, że to tylko postulowany ideał... Wątek sposobów radzenia sobie z wypaleniem zawodowym był kontynuowany na warsztatach.

Mgr Małgorzata Anna Charyton z Instytutu Etnologii i Antropologii Kulturowej Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu zaprezentowała wykład *Nieuleczalnie chorzy w świecie medycyny komplementarnej i alternatywnej Podlasia – perspektywa antropologii medycznej*. Punktem wyjścia były trzy (nieprawdziwe) stwierdzenia: a) obcy jest gorszy, b) każdy obcy jest gorszy, c) zawsze każdy obcy jest gorszy. Obcym dla lekarza jest tzw. szeptucha. Zainteresowanie słuchaczy wzbudziły konkretne wywiady z terminalnie chorymi niechętnymi medycynie tradycyjnej, wybierającymi właśnie szeptuchy. Medycyna ludowa (nie tylko ziołolecznictwo) z elementami parapsychologii jest na Podlasiu niezwykle popularna, zwłaszcza na wsiach. Prelegentka wysunęła przypuszczenie, że dzieje się tak dlatego, iż lekarze bywają w kontakcie zimni i obcy (a szeptucha ciepła, życzliwa, „swoja”); że czas kontaktu z lekarzem jest bardzo ograniczony (u „babki” dowolnie długi); że pomoc specjalisty jest narzucana pokornemu pacjentowi (u szeptuchy kładzie się nacisk na samoleczenie aktywnego klienta); że lekarz preferuje jeden sposób leczenia (w medycynie alternatywnej jest wiele technik pomocy); że lekarz ostro karcni nieposłusznych pacjentów (w przeciwieństwie do szeptuchy). Mgr Charyton postulowała lekarzom, aby pytać chorego „jak mu pomóc i następnie akceptować wybrany przez pacjenta sposób”, z czym trudno się zgodzić, zważywszy, że w dobie internetu chorzy ludzie kierują się bałamutnymi informacjami m.in. z Google’a i wierzą im bardziej niż specjalistom. Pójście tą

drogą może skończyć się tragicznie dla pacjenta (i w konsekwencji dla lekarza). Audytorium zgodziło się natomiast z prelegentką, że ludzie mają prawo do odmowy operacji, bo np. silnie wierzący – w życiu po śmierci nie chcą być pozbawieni narządów lub inaczey okaleczeni. Odmowa poddania się zabiegom chirurgicznym nie musi oznaczać głupoty ani tchórzostwa.

Pani prof. Anna Kwiatkowska z Instytutu Psychologii PAN z Warszawy wystąpiła z niezwykle ciekawym wykładem *Koncepcje zdrowia, choroby i śmierci z perspektywy psychologii kulturowej*. Autorka szeroko omówiła Podlasie jako region zróżnicowany kulturowo, przeciwstawiając kulturę indywidualistyczną (m.in. etniczni Polacy, katolicy, mężczyźni, młodzi z miast i raczej zamożni) kulturze kolektywistycznej (m.in. mniejszości narodowe na Podlasiu, prawosławni i protestanci, starsi i raczej biedni). Wysznuęła również tezę, że w kulturze indywidualistycznej bez wysokiego poczucia własnej wartości nie może być mowy o zdrowiu. Idealem dojrzałej, zdrowej osoby jest tam afirmowanie JA, nacisk na realizację własnych potrzeb, gdzie cenionymi wartościami są: autorefleksja, niezależność każdego rodzaju, samorealizacja, hedonizm, poszukiwanie wrażeń, otwartość, rywalizacja. Pani Profesor wyraźnie skłaniała się w stronę kultury kolektywistycznej, w której o zdrowiu świadczy raczej dbałość o dobro grupy. Dalej zostało omówione pojęcie „starości” różnie rozumiane na świecie. I tak np. w Tybecie starość nadchodzi „kiedy najstarszy syn się ożeni”, u Eskimosów „kiedy wnuk ma już 8 lat” itd. Wykład zakończyło pokazanie rozumienia pojęcia „pomyślnej starości” w kulturze indywidualistycznej vs kolektywistycznej. Szkoda, że na omówienie choroby i śmierci z perspektywy psychologii kulturowej zabrakło już czasu.

Część wykładową zamknęły rozważania duchownych o cierpieniu, które warto i należy zaakceptować, co z pewnością pomaga odejść umierającym, którym medycyna nie jest już w stanie pomóc. Rozumiejąc duchowe przesłanie tego wątku, warto jednak podkreślić, że idea pomocy lekarskiej i psychologicznej, idea funkcjonowania hospicjów zakłada ograniczanie do minimum cierpienia terminalnie chorych ludzi. Na zakończenie pierwszej części Konferencji – podlaski konsultant ds. opieki paliatywnej dr Dariusz Kożuchowski, porównując nakłady na hospicja na

przestrzeni kilkunastu lat stwierdził, że finansowanie hospicyjnej opieki domowej jest obecnie zdecydowanie niewystarczające.

W drugiej części Konferencji odbyło się pięć warsztatów: 1. Praktyka radzenia sobie z wypaleniem zawodowym (dr Hanna Hamer); 2. Umiejętności komunikacyjne w praktyce zespołu hospicyjnego (mgr Monika Ksepko, dr n. kf. Agnieszka Wójcik); 3. Grupa Balinta – jak doskonalić jakość relacji w zespole i w pracy z osobą chorą i jej bliskimi (mgr Marian Lech); 4. Prawo medyczne dla osób pracujących w hospicjum (mec. Piotr Nikończuk, mec. Karol Kafka); 5. Alternatywne metody komunikacji (mgr Sebastian Kukło, mgr Wojciech Romatowski). Osoby uczestniczące w wykładach i warsztatach otrzymały certyfikaty.

Uczestnicy konferencji zgodnie podkreślali wysoką jakość wystąpień, ciekawy i zróżnicowany dobór tematów, perfekcyjną organizację konferencji.

Dr Zbigniew Siemak

Niepaństwowa Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Białymstoku

**MIĘDZYNARODOWA KONFERENCJA NAUKOWA:
RODZINNA EUROPA.
EUROPEJSKA MYŚL POLITYCZNA
A WYZWANIA XXI WIEKU**

Wilno 9-11 kwietnia 2014

Wkroczenie ludzkości w XXI wiek oraz dynamiczne zmiany, jakie zachodzą we współczesnym świecie, powodują, że przeobraża się również rola myśli politycznej w kształtowaniu regulacji prawno-społecznych. Wynika to z faktu, iż koncepcje polityczne aktualne jeszcze trzydzieści, dwadzieścia lat temu w obecnej rzeczywistości uległy radykalnej zmianie a niekiedy nawet przewartościowaniu. W związku z tym niezbędny jest dyskurs i konfrontacja poglądów w obrębie szeroko pojmowanej współczesnej myśli politycznej. Taką rolę miało spełnić spotkanie naukowców z Polski, Litwy i innych krajów na międzynarodowej naukowej konferencji w Wilnie.

Konferencja odbyła w Domu Kultury Polskiej w Wilnie, a została zorganizowana przez Polskie Towarzystwo Myśli Politycznej i Stowarzyszenie Naukowców Polaków Litwy. Kilkudziesięciu naukowców z Litwy i Polski dyskutowało o procesach zachodzących w europejskiej myśli politycznej, o kwestiach mniejszości narodowych w Europie Środkowej i Wschodniej, o sprawach politycznych, gospodarczych i społecznych dotyczących tego regionu. Główny nurt debaty skupił się wokół:

- współczesnych tendencji rozwojowych politycznej myśli europejskiej,
- tradycji europejskiej myśli politycznej,
- globalizacji we współczesnym świecie,
- regionalizacji w jednoczącej się Europie,
- roli i znaczenia mniejszości narodowych,
- oraz bezpieczeństwa państw europejskich.

Rozpoczynając spotkanie współprzewodniczący konferencji prof. dr Henryk Malewski z SNPL powiedział: „Mamy nadzieję, że konferencja przysłuży się nie tylko lepszemu zrozumieniu istniejących problemów na linii Wilno – Warszawa, m.in. spraw związanych z mniejszością polską na Litwie, ale także newralgiczności spraw mniejszości narodowych w państwach naszego obszaru, bowiem sprawy mniejszości narodowych stały się bardzo ważne w dzisiejszych czasach”.

W licznych wypowiedziach uczestników, typowo politologiczny temat przewodni konferencji był szeroko postrzegany przez pryzmat nauk filozoficznych, historycznych, fizycznych, pedagogicznych i nauk o bezpieczeństwie. W rzeczywistości konferencja miała charakter interdyscyplinarny i objęła swoim zakresem także sprawy dotyczące Partnerstwa Wschodniego, sprawy polsko-litewskie, a w szczególności aktualne wydarzenia ukraińskie.

Mottem konferencji było określenie *Rodzinna Europa* użyte przez Czesława Miłosza, które według dr hab. Macieja Marszała, z Polskiego Towarzystwa Myśli Politycznej powinno być wyznacznikiem europejskiego myślenia o problemach, które stoją przed Europą w XXI wieku. Zdaniem Pana Profesora tylko w rodzinie powinno się rozmawiać o sprawach, które jej dotyczą – o jej historii, aktualnych problemach i wyzwaniach przyszłości. Właśnie w Wilnie – mieście dialogu, gdzie obok siebie żyli i żyją Polacy, Litwini, Białorusini, Ukraińcy, Żydzi, Rosjanie i przedstawiciele wielu innych narodowości, warto rozmawiać o wspólnej Europie.

Uczestników konferencji przywitała Edita Tamošiūnaitė, wiceminister oświaty i nauki Litwy. W wystąpieniu stwierdziła, że intensywność i różnorodność zmian oraz procesów towarzyszących globalizacji wpływa na konieczność ponownego przemyślenia roli i funkcji, jakie powinny spełniać współczesne państwa. Współczesny świat i Europa ulegając procesom globalizacji przekształcają się coraz bardziej w wielokulturową rzeczywistość, w której swojego miejsca szukają także wspólnoty narodowe. Dlatego poczucie własnej tożsamości narodowej wśród współcześnie funkcjonujących w Europie dużych i małych społeczności wymaga głębszej refleksji.

Konferencję patronatem objął ambasador RP na Litwie Jarosław Czubiński. Zabierając głos powiedział: „Jako ambasador Rzeczypospolitej Polskiej przebywam na Litwie od dziewięciu miesięcy, reprezentując tu polską rację stanu i nasze interesy oraz sprzyjając rozwojowi współpracy między naszymi krajami. Życzę, żeby rozpoczynająca się konferencja spełniła oczekiwania jej uczestników i przyczyniła się do zaangażowania naszych społeczeństw i państw w procesy integracyjne zarówno w wymiarze historycznym, jak i bieżącym”.

Podczas obrad zostały wygłoszone 62 referaty na dwóch sesjach plenarnych (wprowadzającej i podsumowującej) i sześciu sesjach panelowych. Podczas sesji plenarnej wprowadzającej w pierwszym dniu, która odbyła się w Sali Koncertowej, wygłoszono pięć referatów. Dr hab. Anna Machnikowska z Uniwersytetu Gdańskiego, omówiła zmiany prawa własności w krajach Europy Środkowo-Wschodniej. Z kolei prof. zw. dr hab. Zbigniew Kurcz z Uniwersytetu Wrocławskiego wskazał problem odnajdo-

wania myśli europejskiej w mniejszościowych i regionalnych kontekstach. Natomiast dr hab. Roman Drozd z Akademii Pomorskiej w Słupsku w bardzo interesujący sposób przedstawił ukraińską mniejszość narodową w Polsce i jej wpływ na współczesne polsko-ukraińskie relacje międzypaństwowe w ujęciu historycznym. Współczesna myśl polityczna Ukrainy, jej instytucjonalizacja, perspektywy oraz rozwój w XXI wieku były tematem referatu dra hab. Iwana Monolatija (Instytut Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu Jana Kochanowskiego, Filia w Piotrkowie Trybunalskim, Przykarpacki Narodowy Uniwersytet w Iwano-Frankiwsku). Sesję zakończył referat dra hab. Zdzisława Juliana Winnickiego (Uniwersytet Wrocławski) odnoszący się do ideologii państwowej Republiki Białorusi w aspekcie teorii i praktyki.

Drugiego dnia obrady konferencyjne toczyły się równolegle w sześciu sekcjach panelowych. Sekcja pierwsza odnosiła się do globalizacji we współczesnym świecie, druga wielokulturowości Europy, trzecia tradycji europejskiej myśli politycznej, czwarta – współczesnych tendencji rozwojowych politycznej myśli europejskiej, piąta – problemów bezpieczeństwa w Europie Środkowo-Wschodniej w kontekście wyzwań i zagrożeń XXI wieku, natomiast szósta do dylematu: *Nauki humanistyczne a społeczeństwo*.

W konferencji udział wzięli pracownicy Zakładu Bezpieczeństwa Wewnętrznego Niepaństwowej Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Białymstoku: dr Wiesław Smolski i dr Zbigniew Siemak. Dr Wiesław Smolski uczestniczył w obradach panelu piątego, na którym przedstawił swoje badania odnoszące się do cyberterroryzmu jako zagrożenia bezpieczeństwa państwa. W wystąpieniu Pana Doktora znalazły się m.in. podstawowe definicje związane z rozumieniem cyberterroryzmu, obszary działalności organizacji terrorystycznych, a także sposoby i metody przeprowadzania ataków cyberterrorystycznych. Szczególna uwaga została zwrócona na bezpieczeństwo państwa w aspekcie prowadzenia wojen w cyberprzestrzeni. Natomiast dr Zbigniew Siemak uczestniczył w obradach sekcji pierwszej, gdzie zaprezentował referat na temat systematyki zagrożeń bezpieczeństwa państwa występujących we współczesnym świecie. Wystąpienie oprócz, próby zdefiniowania bezpieczeństwa, sygnalizowało także problemy związane z klasyfikacją współczesnych wyzwań i zagrożeń państwa oraz

odnosiło się do zagrożeń asymetrycznych jako nowej koncepcji postrzegania bezpieczeństwa w dzisiejszym, zglobalizowanym świecie. Tematy poruszone przez pracowników NWSP spotkały się z szerokim zainteresowaniem uczestników konferencji, o czym świadczyły liczne pytania skierowane do autorów referatów a także ożywiona dyskusja po wygłoszonych referatach.

Konferencja zakończyła się sesją plenarną, podczas której dokonano podsumowania obrad. Sprawozdawcy poszczególnych paneli jednomyślnie orzekli, że cele jakie postawiono konferencji zostały osiągnięte, co według referentów zmaterializowało się w postaci:

- po pierwsze, przybliżenia najistotniejszych problemów współczesnej myśli politycznej oraz jej znaczenia we współczesnym świecie,
- po drugie, zaprezentowania na forum naukowym bieżących problemów myśli politycznej co pozwoliło wskazać nie tylko jej rolę wobec zachodzących przemian społecznych, ale i określić jej wpływ na bieżące prawodawstwo,
- po trzecie, dyskursu wywołanego konferencją jak i konfrontacją poglądów, a także zaprezentowanych idei i wypracowaniu stanowisk badawczych, które będą rozwijane w dalszym procesie naukowym, co niewątpliwie przyczyni się do lepszego zrozumienia procesów zachodzących w XXI wieku w Europie i świecie.

Potwierdzeniem osiągnięcia takiego efektu przez Konferencję jest wypowiedź prof. dra Bogusława Grużewskiego z Instytutu Pracy i Badań Litwy w Wilnie, w której stwierdził, że *...był fizyk, był polonista, historyk, prawnik, ekonomista, socjolog, specjalista od bezpieczeństwa – wszyscy starali się mówić o polityce, o wielokulturowości, o wpływach, o zagrożeniach. Wiele uwagi poświęcono rozbieżnościom pomiędzy prawem a rzeczywistością wyrażając zdanie, że przed Unią Europejską, która zakłada uporządkowanie stosunków politycznych i społecznych, stoi jeszcze dużo pracy, zanim unijna ideologia prawna stanie się rzeczywistością. Świadczą o tym wydarzenia na Ukrainie, które udowodniły, że udawanie porządku nie zapewnia porządku.*

Dr Henryk Malewski

Litewskie Towarzystwo Kryminalistyczne

10. MIĘDZYNARODOWA KONFERENCJA NAUKOWA: KRYMINALISTYKA I EKSPERTYZA SĄDOWA: NAUKA, STUDIA, PRAKTYKA

Ukraina Zakarpacka 26-27 czerwca 2014

W obwodzie Zakarpackim Ukrainy, w centrum wypoczynkowym „Voevodino”, w dniach 26-27 czerwca 2014 roku odbyła się 10 międzynarodowa konferencja naukowa „Kryminalistyka i ekspertyza sądowa: nauka, studia, praktyka”. Organizatorami konferencji były podmioty litewskie i ukraińskie: Międzynarodowy Kongres Kryminalistów z siedzibą w Charkowie (Ukraina), Litewskie Towarzystwo Kryminalistyczne, Litewskie Centrum Ekspertyzy Sądowej i Ukraiński Państwowy Uniwersytet Prawa im. Jarosława Mądrego.

Zamiast wstępu

Idea organizowania międzynarodowych konferencji pod takim tytułem powstała w katedrze kryminalistyki¹ byłego Litewskiego Uniwersytetu Prawa (dzisiaj to Uniwersytet im. Michała Romera) w Wilnie. Dążąc do aktywizacji działalności naukowo-badawczej i dydaktycznej, propagowania osiągnięć kryminalistyki wśród pracowników organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości oraz zacieśniania współpracy międzynarodowej zdecydowano, że katedra kryminalistyki musi stać się inicjatorem po-

---

¹ Kierownikiem Katedry Kryminalistyki był wówczas autor tego tekstu.

wołania Litewskiego Towarzystwa Kryminalistycznego² i przystąpić do organizowania międzynarodowych naukowo-praktycznych konferencji kryminalistycznych w cyklu dwuletnim. Planowane konferencje miały być platformą do dyskusji i wymiany doświadczeń pomiędzy przedstawicielami nauki kryminalistycznej i środowiskami zawodów prawniczych, organów ścigania oraz wymiaru sprawiedliwości. Szczególne miejsce w tym było przewidziane dla kryminalistyki akademickiej. W dalszej perspektywie przewidziano przeniesienie tego dyskursu na poziom międzynarodowy dążąc do integracji środowisk kryminalistycznych krajów europejskich.

Przemiany polityczne i społeczno-ekonomiczne ostatniego dziesięciolecia XX wieku w sposób naturalny otworzyły wiele krajów na NOWE, w tym także w dziedzinie szeroko pojmowanej nauki kryminalistycznej. Zanikanie barier i ściślejsza współpraca z organami ścigania krajów zachodnich pozwoliła realnie ocenić poziom wykształcenia pracowników oraz stan naukowo-technicznego wyposażenia, szczególnie w laboratoriach ekspertyzy sądowej w byłych krajach systemu komunistycznego. Równocześnie, szeroka analiza publikacji kryminalistycznych z różnych części Europy Zachodniej pokazała faktyczny stan i priorytety rozwojowe kryminalistyki w tych krajach. Dla kryminalistów bloku wschodniego stało się ważne szybkie doprowadzenie do szeroko rozumianej wymiany osiągnięć i doświadczeń na linii Wschód – Zachód, pomiędzy podstawowymi szkołami kryminalistyki – germańską, wschodnio-europejską, romańską i anglo-amerykańską. Biorąc to pod uwagę, w pierwszej kolejności, planowano nawiązanie bliższych kontaktów z kryminalistykami sąsiednich krajów w celu wymiany doświadczeń na temat założeń podstawowych szkół kryminalistyki.

---

² Litewskie Towarzystwo Kryminalistyczne zostało założone w 2001 roku w Wilnie, a jego pierwszym prezesem był Henryk Malewski. Inicjatorami założenia byli nauczyciele akademicy katedry kryminalistyki byłego Litewskiego Uniwersytetu Prawa oraz przedstawiciele laboratoriów kryminalistycznych. Wśród założycieli byli też funkcjonariusze organów ścigania, a nawet dwóch sędziów.

Pierwsza konferencja kryminalistyczna, która została zorganizowana w 1999 roku³ miała charakter kameralny, gdyż wśród kilkunastu referentów byli tylko naukowcy z Polski i Litwy. Od III konferencji podstawowym jej organizatorem we współpracy z innymi podmiotami stało się Litewskie Towarzystwo Kryminalistyczne. W następnych konferencjach geografia uczestników rozszerzyła się na przedstawicieli aż kilkunastu państw. Uczestnikami tych naukowych spotkań byli naukowcy i praktycy organów ścigania, wymiaru sprawiedliwości oraz biegli z Austrii, Czech, Estonii, Litwy, Łotwy, Kazachstanu, Niemiec, Polski, Rosji, Serbii, Słowacji, Słowenii, Szwecji, Ukrainy, Węgier oraz Włoch. Zawsze na tych konferencjach znaczącą grupę stanowili przedstawiciele polskiej kryminalistyki. Krótka retrospektywa tych konferencji była przedstawiona w informacji dr Grażyny Kędzierskiej w pierwszym numerze czasopisma *Zagadnienia Społeczne*⁴.

Zgodnie z ustaleniami Zarządu Litewskiego Towarzystwa Kryminalistycznego od roku 2012, w latach parzystych, miały być przeprowadzane „zamięscowe konferencje” (poza granicami Litwy), które w celu odróżnienia od konferencji organizowanych na Litwie, są oznaczane cyfrą arabską. Pierwsza taka zamięscowa konferencja (oznaczona numerem 8) została zorganizowana przez Uniwersytet Państwowy w Petersburgu przy współudziale Litewskiego Towarzystwa Kryminalistycznego.

Podsumowując obrady IX międzynarodowej konferencji naukowej „Kryminalistyka i ekspertyza sądowa: nauka, studia, praktyka”, która odbyła się w Wilnie (21-22 czerwca 2013 r.) organizatorzy powiadomili zebranych, że następna 10. zamięscowa konferencja ma się odbyć w Charkowie (Ukraina). Przedstawiciele strony ukraińskiej na czele z prezesem Międzynarodowego Kon-

---

³ Materiały pokonferencyjne zostały wydane w zeszytach naukowych Uniwersytetu. Patrz, „Jurisprudencija“, Lietuvos teisės universiteto mokslo darbai, 18 (10) tomas, Vilnius 2000.

⁴ Patrz, G. Kędzierska, *IX międzynarodowa konferencja: Kryminalistyka i ekspertyza sądowa: nauka, studia, praktyka*, „Zagadnienia Społeczne“, 1 (1) 2014, s. 247–252.

gresu Kryminalistyków prof. Valerym Shepitko⁵ zaprosili zebranych na spotkanie w 2014 roku na Ukrainie.

Proces organizacji konferencji

Jesienią 2013 roku rozpoczęto rutynową pracę organizacyjną, a przedstawiciele Litewskiego Towarzystwa Kryminalistycznego uzgodnili z kolegami ukraińskimi miejsce, termin i podstawowe tematy przyszłej konferencji. W uzgodnionej radzie naukowej konferencji oprócz ukraińskich i litewskich naukowców byli przedstawiciele Czech, Polski i Rosji. Konferencja miała się odbyć w dniach 26-27 czerwca 2014 roku w Charkowie. W zaproszeniu, organizatorzy zaproponowali kilka podstawowych tematów, które miały dominować w dyskusjach. Wśród nich szczególne miejsce miały mieć: problematyka zbliżania i koordynacji badań naukowych w czasach globalizacji, współczesna problematyka zmian i transformacji w taktyce i metodyce kryminalistycznej, kryminalistyczne aspekty przeciwdziałania przestępczości zorganizowanej, problematyka ekspertyzy sądowej ze szczególnym uwzględnieniem wykorzystywania współczesnych technologii.

Podobnie jak w przypadku wcześniejszych konferencjach, przed jej rozpoczęciem, miała być wydana publikacja książkowa. Zainteresowanie udziałem w konferencji było bardzo duże, o czym świadczy ponad sto artykułów naukowych zakwalifikowanych do publikacji i wydanych w dwutomowym zbiorze artykułów naukowych⁶. Autorami tych publikacji byli przedstawiciele akademickiej kryminalistyki, biegli, prokuratorzy, adwokaci oraz funkcjonariusze organów ścigania z jedenastu krajów.

Normalny tok przygotowania konferencji został zakłócony kryzysem politycznym, który początki miał na Majdanie w Kijowie. Był to sprzeciw społeczeństwa obywatelskiego działaniom władz, kierowanych przez ówczesnego prezydenta W. Janukowycy.

---

⁵ Profesor dr hab. Valery Shepitko jest kierownikiem katedry kryminalistyki Ukraińskiego Państwowego Uniwersytetu Prawa im. Jarosława Madrego.

⁶ „*Kriminalistika ir teismo ekspertizė: mokslo, studijos, praktika 10^a* 2 dailių mokslo straipsnių rinkinys. Charkovas, Publishing House „Apostille” 2014. Sudarytojai – prof. dr Hendryk Malewski, prof. hab. dr Valery Shepitko.

cza. Eskalacja napięcia, początkowo mającego polityczny podtekst i dotyczącego drogi rozwoju Ukrainy, przeradza się w wielopłaszczyznowy konflikt z elementami wojny domowej, a następnie i ukrytej interwencji wojskowej. W południowo-wschodnich regionach Ukrainy, wśród części mieszkańców rosyjskojęzycznych, narastają separatystyczne nastroje, które są wspierane oficjalnie i nieoficjalnie przez różne struktury rosyjskie, co doprowadza do aneksji Krymu przez Rosję. W związku z zamieszkami na Krymie i w Doniecku, a także w Charkowie, gdzie miała się odbywać 10. międzynarodowa konferencja naukowa „Kryminalistyka i ekspertyza sądowa: nauka, studia, praktyka”, jej organizatorzy stanęli przed poważnym dylematem – czy konferencja ma się w ogóle odbyć, a jeżeli tak, to gdzie, tym bardziej, że na początku marca 2014 roku było już ponad 90 zgłoszeń do udziału w jej obradach. Po dyskusjach, organizatorzy ze strony ukraińskiej, według rzymskiej zasady *pacta sunt servanda*, postanowili po uzgodnieniach ze stroną litewską, że konferencja, nie bacząc na wszelkie przeszkody, ma się odbyć na Ukrainie, chociaż w innym miejscu.

Tym trybem w uroczym zakątku Ukrainy Zakarpackiej, nieopodal granicy słowackiej, w centrum wypoczynkowym „Voevodino” w dniach 26–27 czerwca 2014 roku odbyła się 10. międzynarodowa konferencja naukowa „Kryminalistyka i ekspertyza sądowa: nauka, studia, praktyka”. W konferencji bezpośrednio uczestniczyło 40 ukraińskich naukowców i specjalistów oraz kilkunastu przedstawicieli nauki kryminalistycznej z Czech, Litwy, Polski, Słowacji i Węgier. Trzeba podkreślić, że niestety z udziału w konferencji zrezygnowało kilkudziesięciu uczestników, co niewątpliwie wiązało się z sytuacją geopolityczną na Ukrainie i w jej otoczeniu.

Program konferencji przewidywał przeprowadzenie 4 sesji plenarnych i wysłuchanie 26 wybranych referatów oraz 17 krótkich 5-minutowych wystąpień sygnalizujących podstawowe idee już opublikowanych tekstów. Po każdej sesji plenarnej przewidziano czas na dyskusję, co, biorąc pod uwagę fakt, że nie wszyscy uczestnicy dotarli na konferencję i wygłoszono tylko 17 referatów i kilkanaście krótkich wystąpień, zrealizowano z nawiązką. Językami konferencji były ukraiński, angielski i rosyjski. Organi-

zatorzy zapewnili jakościowe tłumaczenie symultaniczne sprzyjające aktywności uczestników konferencji.

Obrady konferencyjne

Otwierając obrady, współprzewodniczący rady naukowej konferencji prof. dr. hab. Valery Shepitko i prof. dr Henryk Malewski w krótkich wystąpieniach przywitani zebranych, przedstawili podstawowe założenia i cele tej konferencji oraz życzyli jej uczestnikom owocnych obrad.

Rozpoczynając pierwszą sesję prof. dr hab. Valery Shepitko w referacie „Kryminalistyka w systemie nauk prawnych i jej znaczenie we współczesnym świecie” skoncentrował się na teoretycznych i metodologicznych zagadnieniach kryminalistyki oraz perspektywie postrzegania jej problemów we współczesnym świecie. Pan Profesor podkreślił, że zmienia się paradygmat nauki kryminalistycznej, zaznaczył, że porównując z innymi naukami, procesy unifikacyjne w światowej kryminalistyce (za wyjątkiem techniki kryminalistycznej) torują sobie drogę z dużymi oporami. Nowoczesne technologie w ostatnich dziesięcioleciach radykalnie zmieniły możliwości współczesnego globalnego społeczeństwa. Dotyczy to także dziedzin zainteresowania kryminalistyki – przestępczości i jej zwalczania, a to wymaga nowych strategii rozwojowych tak dla nauki kryminalistycznej, jak i dla wdrażania jej osiągnięć w działalność organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości.

Jedyną uczestniczką z Polski była prof. dr hab. Anna Kozińczak, która swój referat odniosła do problemów identyfikacji ze szczególnym uwzględnieniem możliwości i znaczenia pomiarów w badaniach eksperckich. W metodach identyfikacyjnych pomiaru są bardzo ważną, ale nie jedyną ich składową. Chociaż wzrasta możliwość obiektywizacji pomiarów, to nadal ważną pozostaje funkcja świadomej i kompetentnej ich oceny. Z kolei referat dr. Istvana Laszlo Gala (Węgry) był poświęcony problematyce korupcyjnej na Węgrzech, pod względem jej oceny oraz regulacji w nowym kodeksie karnym.

Prof. dr hab. Valeryi Tishchenko (Ukraina) wygłosił referat *Treść i granice metodyk dochodzenia przestępstw*. Najbardziej znana koncepcja kryminalistyki w szkole wschodnioeuropejskiej ma cztery podstawowe działy: teorię i metodologię kryminalistyki, technikę kryminalistyczną, taktykę kryminalistyczną i metodykę kryminalistyczną (czyli metodykę dochodzenia określonych rodzajów przestępstw). Tradycyjnie, w tym ostatnim dziale kryminalistyki znajdują się modele czynności dochodzeniowo-śledczych w sprawach dotyczących zabójstw i przestępstw seksualnych, kradzieży i rozbojów, przestępstw gospodarczych etc. Prof. V. Tishchenko zaznaczył, że w czasach obecnych tworzy się coraz więcej różnych metodyk, co w zasadzie jest uzasadnione, ponieważ organy ścigania ciągle stykają się z nowymi rodzajami przestępstw. Jednak te nowe metodyki nie zawsze spełniają wymagania, które stawia przed nimi praktyka. Zdaniem prof. V. Tishchenko trzeba opracować bazowe (modelowe) metodyki, które następnie można by było tylko dostosowywać do specyfiki badania określonych nowych rodzajów przestępstw.

Pierwsza sesja zakończyła się aktywną dyskusją o pojęciu i zakresie kryminalistyki, zmianach jej paradygmatu, wyzwaniach, które są stawiane przed nauką kryminalistyczną we współczesnym globalnym świecie. W czasie tej dyskusji kilka osób zasygnalizowało problemy, które wymieniono w programie konferencji, w krótkich wystąpieniach.

Drugą sesję rozpoczął prof. dr Henryk Malewski z referatem *Ocena wniosków badania eksperckiego* (współautor doc. dr Gabrielė Juodkaitė-Granskienė). Myślą przewodnią wystąpienia była analiza poziomów oceny opinii biegłego. Opinia biegłego, jako dowód, zgodnie z k.p.k. Litwy, jest oceniana przez niezawisły sąd. Ale oprócz tej procesowej oceny są też inne formy i poziomy oceny opinii biegłego. W referacie wspomniano o ocenie opinii biegłego przez prokuratora i obrońcę, która nie ma wiążących procesowych następstw, ale może stanowić podstawę do czynności skierowanych na powołanie innego biegłego lub przeprowadzenie innych czynności procesowych. W referacie analizowano też ocenę opinii biegłego z punktu widzenia merytorycznego. W pewnym sensie można mówić o „samoocenie” procesu badania eksperckiego i jego wniosków, dokonywanych przez samego biegłego.

W badaniach identyfikacyjnych, zgodnie z wymaganiami stawianymi przez standardy zarządzania jakością, jest dokonywana analiza takiej opinii przez innego biegłego. Dodatkowym zabezpieczeniem jest formalna kontrola materiałów ekspertyzy i samej opinii przez kierownika placówki eksperckiej lub upoważnioną przez niego osobę. Dr Jozef Metenko (Słowacja) swoje wystąpienie poświęcił teoretycznym zagadnieniom śladów cyfrowych w kryminalistyce oraz ich znaczeniu w dochodzeniu przestępstw popełnianych z wykorzystywaniem współczesnych technologii informatycznych, w tym Internetu. Prof. dr Iwan Kohutyh (Ukraina) w swoim wystąpieniu donosił o współczesnych problemach taktyki i metodyki kryminalistycznej, zwracając szczególnie uwagę na ich treść, strukturę i zasięg. Ferenc David (Węgry) przedstawił wizję potencjalnych zagrożeń terrorystycznych na Węgrzech i ich minimalizacji ze szczególnym uwzględnieniem problematyki finansowania terroryzmu. Prokurator Jurgita Baltrušienė (Litwa) zaprezentowała wycinek swoich badań, dotyczących przemytu papierosów. Uwaga w tym referacie była skoncentrowana na aspektach międzynarodowo-prawnego zwalczania tej formy przestępczości zorganizowanej.

Dyskusja po referatach z drugiej sesji skoncentrowała się na problematyce śladów w kryminalistyce, ze szczególnym uwzględnieniem śladów cyfrowych oraz o metodach stosowanych w ekspertyzie sądowej i ich ocenie. W czasie dyskusji niemało uwagi zebrani poświęcili przestępczości zorganizowanej w różnych jej przejawach.

Trzecią sesję rozpoczęli doc. dr Marek Fryštak i doc. dr Dagmar Bartonikova (Czechy). Wystąpienie czeskich kryminalistów dotyczyło ekspertyzy pismoznawczej i jej znaczenia w sprawach karnych. Autorzy przedstawili prawne uregulowania dotyczące dowodów, w tym i dowodu z opinii biegłego ze szczególnym uwzględnieniem ekspertyzy pismoznawczej. Następnie nawiązując do tematyki poprzedniego referatu, omówiono skalę wniosków w opiniach pismoznawczych, stosowaną w Litewskim Centrum Ekspertyzy Sądowej. Ten referat zaprezentowała ekspert Rasa Tamošiūnaitė (Litwa). Referentka zaprezentowała dyskusję, która się toczy od dłuższego czasu wśród biegłych pismoznawców, w kwestii czy nadal ma pozostać skala z katego-

rycznymi wnioskami, dotyczącymi osoby, która się podpisała lub napisała określony tekst, czy też warto zmienić koncepcję i stosować, jak to jest w niektórych krajach, tylko wnioski z różną skalą prawdopodobieństwa. Prof. dr Jozsef Orban (Węgry) skoncentrował się na subiektywności w ekspertyzie sądowej ze szczególnym uwzględnieniem sieci Bayesowskiej.

Doc. dr Helen Aleksandrenko (Ukraina) wystąpiła z referatem *O strukturze metodyki dochodzenia w sprawach o seryjnych zabójstwach na tle seksualnym*. Myślą przewodnią była w nim teza o konieczności opracowania samodzielnej metodyki badania takiego rodzaju przestępstw, gdyż stosowana współcześnie ogólna metodyka badania nie uwzględnia w dostatecznej mierze szeregu cech specyficznych, które wynikają z seksualnego charakteru takich przestępstw. Doc. dr Roman Błahuta (Ukraina) poświęcił swoje wystąpienie dopuszczalności i granicom przymusu w czynnościach dochodzeniowo-śledczych.

Dyskusję po trzeciej sesji zdominowała tematyka ekspertyzy ze szczególnym uwzględnieniem ekspertyzy pismoznawczej, problem granic dopuszczalności przymusu w czynnościach dochodzeniowo-śledczych (w tym i samo ich pojęcie) oraz kształcenia i szkolenia w zakresie kryminalistyki. Referat prof. Jozsefa Orbana też wywołał żywą polemikę.

W drugim dniu konferencji pierwszy referat o szkoleniu biegłych i opracowywaniu wspólnych eksperckich metodyk badawczych wygłosiła wicedyrektor Charkowskiego instytutu ekspertyzy sądowej dr Ella Simakova-Yefremian (Ukraina). Dr Galina Avdeeva analizowała współczesne problemy powoływania biegłych w świetle nowego k.p.k. Ukrainy. Dr Larisa Derecha (Ukraina) mówiła o międzynarodowej współpracy w dziedzinie ekspertyzy sądowej. Wykorzystaniem wiadomości specjalnych w procesie kontradiktoryjnym zajęła się biegła z Doniecka Olga Perepichka.

Po sesji odbyła się ożywiona debata z pogranicza kryminalistyki i prawa, w kwestiach wiadomości specjalnych i ekspertyzy sądowej. Dyskusja po czwartej sesji miała też charakter podsumowujący, co stworzyło możliwość wystąpienia z krótkimi wypowiedziami takim osobom, jak dr Michail Shepitko, doc. dr Olesya Vashchuk, doc. dr Vasyl Bilous i inni.

Po zakończeniu obrad konferencyjnych i dyskusji prof. Valery Shepitko powiadomił zebranych, że zgodnie z harmonogramem jest przewidziane przeprowadzenie zebrania Międzynarodowego Kongresu Kryminalistów, z porządkiem dziennym przewidującym dwa punkty. Pierwszym, jest prezentacja przygotowanego przez Zarząd Międzynarodowego Kongresu Kryminalistów projektu medalu im. Herberta Mannsa, który ma być nadawany za wybitne zasługi w rozwijaniu nauki kryminalistycznej oraz zacieśnianie międzynarodowej współpracy kryminalistów. Prezes Międzynarodowego Kongresu Kryminalistów prof. Valery Shepitko zaprezentował w skrócie życiorys i osiągnięcia naukowe wybitnego kryminalistyka, profesora uniwersytetów w Irkucku i Saratowie, Herberta Mannsa. Zebrani jednogłośnie poparli propozycję prof. V. Shepitki. Drugim punktem zebrania było przyjęcie memorandum o zacieśnianiu międzynarodowej współpracy kryminalistów.

Ostatnim akordem konferencji było jej podsumowanie oraz zaproszenie na następną konferencję. Prof. V. Shepitko podkreślił, że niezależnie od aktualnej sytuacji, kryminalistom ukraińskim przy udziale kolegów litewskich udało się zorganizować i przeprowadzić konferencję na dobrym poziomie merytorycznym, za co serdecznie podziękował jej uczestnikom.

Prof. H. Malewski powiadomił wszystkich obecnych, że Zarząd Litewskiego Towarzystwa Kryminalistycznego uprzejmie zaprasza tu obecnych i wszystkich zainteresowanych na tradycyjną XI międzynarodową konferencję naukową „Kryminalistyka i ekspertologia sądowa: nauka, studia, praktyka”, która się odbędzie w końcu czerwca na Litwie. Dokładna informacja o terminie i miejscu konferencji zostaną zamieszczone na stronie Międzynarodowego Kongresu Kryminalistów oraz innych stronach internetowych, a indywidualne zaproszenia do udziału w tej konferencji będą rozsyłane jesienią 2014 roku.

Dr Katarzyna Hamer

Instytut Psychologii Polskiej Akademii Nauk

**KONFERENCJA INTERNATIONAL SOCIETY
OF POLITICAL PSYCHOLOGY:
IDEOLOGIE I KONFLIKT IDEOLOGICZNY**

Rzym 4-7 lipca 2014

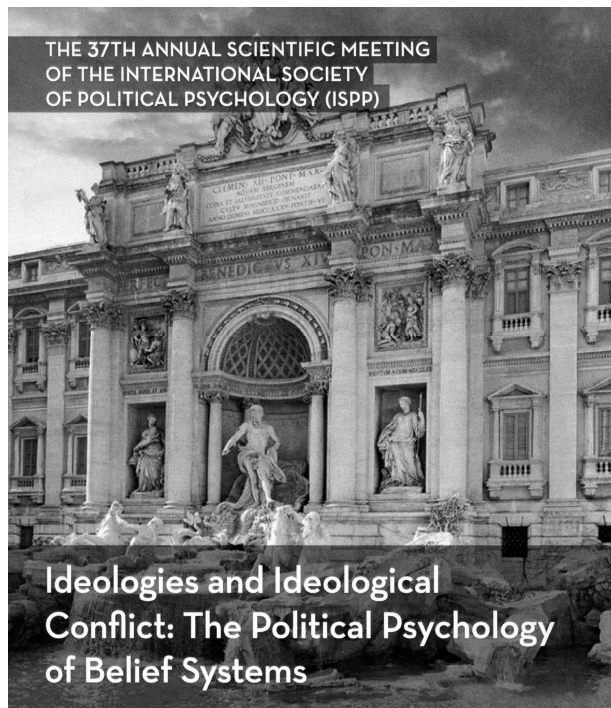
W dniach 4-7 lipca 2014 w Rzymie (Włochy) odbył się doroczny zjazd Międzynarodowego Stowarzyszenia Psychologii Politycznej (International Society of Political Psychology). Konferencja odbywała się pod hasłem *Ideologie i konflikt ideologiczny: psychologia polityczna systemów przekonań (Ideologies and ideological conflict: The political psychology of belief systems)*.

ISPP to powstała w 1978 roku międzynarodowa interdyscyplinarna organizacja, otwarta dla wszystkich zainteresowanych badaniem zależności między psychologią a polityką: psychologów, politologów, psychiatrów, historyków, socjologów, ekonomistów, antropologów, a także dziennikarzy, przedstawicieli rządów itp. W tej chwili należy do niej ponad 800 osób z obu Ameryk, Europy, Azji, Bliskiego Wschodu i Afryki.

Konferencja w Rzymie to już 37. doroczne spotkanie ISPP. Zgromadziła ponad 700 uczestników z ponad 50. krajów całego świata. W tym samym czasie, w sąsiednich salach odbywało się jednocześnie aż 12 tematycznych sesji konferencyjnych, co sprawiło, że uczestnikowi niezwykle trudno było zdecydować, którą z nich wybrać. Można też było posłuchać jednego z trzech wystąpień plenarnych (wygłaszanych przez światowej sławy profesorów takich jak Stanley Feldman, Bert Klandermans i Kristen Renwick Monroe) oraz sesji posterowej, w której zaprezentowano aż 77 plakatów. W tym samym czasie odbywało się także sympozjum

poświęcone uchronowaniu kariery prof. Johna L. Sullivana, znanego psychologa politycznego i nauczyciela akademickiego (University of Minnesota), laureata wielu międzynarodowych nagród.

Wykład prof. Stanleya Feldmana, aktualnego prezydenta ISPP, miał tytuł *The Political Consequences of Empathy: Ideology, Caring, and Social Welfare Attitudes* (polityczne konsekwencje empatii: ideologia, troska i stosunek do opieki społecznej).

4-7 JULY 2014
Rome, Italy, Ergife Palace Hotel

Prof. Bert Klandermans, zdobywca nagrody Harolda Lasswella za wybitny wkład w naukę i były prezydent ISPP, swój wykład zatytułowany *The Virtue of Comparison: On Times, Places, Issues, and Comparison* poświęcił zaletom badań porównawczych. Zalety

te pokazywał na przykładzie swoich licznych badań prowadzonych m.in. w Afryce (badania podłużne – porównania dotyczące czasu), na całym świecie (protesty przeciwko wojnie w Iraku – porównania dotyczące miejsca), w Hiszpanii i Holandii (protesty farmerów – porównania dotyczące czasu i miejsca).

Pani prof. Kristen Renwick Monroe, była prezydent ISPP, a także zdobywczyni wielu prestiżowych nagród za wybitny wkład w naukę i etykę, podjęła tematykę *A darkling plain: stories of conflict and humanity during war*. Rozważała, w jaki sposób ludzie utrzymują swoje człowieczeństwo w trakcie wojen i co pozwala im przetrwać ten okrutny czas. Wskazywała także, iż jest bardzo mało badań na ten temat. *Darkling Plain* to prowadzona przez nią inicjatywa poświęcona zmianie tego stanu rzeczy, polegająca m.in. na psychologicznej analizie historii wojennych.

Podczas konferencji przyznano doroczne nagrody w kilku kategoriach:

- Alexander George Book Award – Christian Welzel za książkę *Freedom Rising: Human Empowerment and the Quest for Emancipation*,
- Best Dissertation Award – Kizzy Gandy (Australian National University) za pracę *Identity and Public Attitudes to Foreign Aid: A framework for Bottom – Up Policy Reform*,
- David O. Sears Book Award – Deborah Jordan Brooks za książkę *He Runs, She Runs: Why Gender Stereotypes Do Not Harm Women Candidates*,
- Erik Erikson Award for Early Career Achievement (dla młodego naukowca) – Chris Sibley (University of Auckland),
- Harold Lasswell Award for Distinguished Scientific Contributions (za wybitny wkład w naukę) – M. Kent Jennings (University of California Santa Barbara),
- Nevitt Sanford Award for Professional Contributions to Political Psychology (za profesjonalny wkład w psychologię polityczną) – Leonie Huddy (Stony Brook University), współautorka podręcznika *The Oxford Handbook of Political Psychology* (2013),
- Noel Markwell Media Award – Thomas B. Edsall (Columbia University),

- Roberta Sigel Award 1 (za najlepszy artykuł młodego naukowca) – Cecil Meeusen (University of Leuven) za artykuł *The Effect of Cross-group Friendship on the Intergenerational Transmission of Anti-immigrant Prejudice among Adolescents*,
- Roberta Sigel Award 2 (za najlepszy artykuł młodego naukowca jako pierwszego autora) – Smadar Cohen – Chen (University of Sheffield, wraz ze współautorami: Richardem J. Crispem i Eranem Halperinem), za artykuł *Belief in a Changing World Induces Hope and Promotes Peace in Intractable Conflicts*.

Następny 38. zjazd ISPP odbędzie się w San Diego w Kalifornii (USA) w dniach 3-6 lipca 2015, pod hasłem *The Psychology of Encounter and the Politics of Engagement*. Głównym problemem tego zjazdu będą obejmowały m.in. rozważanie takich zagadnień jak:

- przeciwdziałanie segregacji i wykluczeniu społecznemu, dzieleniu się społeczeństw i konfliktom międzygrupowym dzięki dialogowi, integracji, pojednaniu, trosce,
- odpowiedzialność etyczna,
- a także wzmacnianiu pozytywnych relacji wspólnotowych i politycznej aktywności.

Warto też wiedzieć, że kolejny, 39. zjazd (w roku 2016) będzie miał miejsce w Warszawie. Więcej szczegółów pojawiać się będzie na stronie internetowej ISPP: <http://www.ispp.org/meetings/future>.

Dr Zbigniew Siemak

Niepaństwowa Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Białymstoku

II OGÓLNOPOLSKIE WARSZTATY STUDENCKICH KÓŁ NAUKOWYCH KRYMINALISTYKI WYŻSZA SZKOŁA POLICJI

Szczytno, 14-16 maja 2014

W dniach 14-16.05.2014 r. odbyły się II Ogólnopolskie Studenckie Warsztaty Kryminalistyczne w Szczytnie zorganizowane przez Studenckie Koło Nauk Kryminalistycznych (dalej: SKNK) działające w strukturach Wydziału Bezpieczeństwa Wyższej Szkoły Policji. W warsztatach wzięło udział dziewięciu studentów Koła Naukowego Kryminalistyki Niepaństwowej Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Białymstoku¹ oraz studenci Kół Naukowych Kryminalistyki z Akademii Obrony Narodowej w Rembertowie, Wyższej Szkoły Informatyki i Zarządzania w Rzeszowie i Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie.

Założeniem warsztatów było pogłębienie wiedzy teoretyczno-praktycznej uczestników odnoszącej się do oględzin miejsca zdarzenia. Spotkanie miało zatem część teoretyczną i praktyczną. Część teoretyczną przeprowadzono w salach dydaktycznych Wyższej Szkoły Policji, natomiast część praktyczna odbyła się na terenie Ośrodka Wypoczynkowego WSPol. nad jeziorem Wałpusz.

Warsztaty rozpoczęły się o godz. 12.00 spotkaniem uczestników z organizatorami w Bibliotece Głównej Uczelni. W uroczystym otwarciu II Studenckich Warsztatów Kryminalistycz-

---

¹ W warsztatach wzięli udział studenci III roku kierunku Bezpieczeństwo Wewnętrzne: Sylwia Domańska, Martyna Falkowska, Tomasz Karny, Ewelina Karpowicz, Adam Kipa, Sylwester Kowalczyk, Emilia Rainko, Edyta Roszkowska, Elwira Syperek.

nych, oprócz uczestników warsztatów, wzięło udział kierownictwo Wyższej Szkoły Policyjnej – prorektor ds. studenckich Pani insp. dr hab. Izabela Nowicka i kierownik Zakładu Kryminalistyki Instytutu Badań nad Przestępczością Kryminalną i Terroryzmem Wydziału Bezpieczeństwa Wewnętrznego – Pani podinsp. dr Magdalena Zubańska. Inaugurację swoją obecnością zaszczylicili również nauczyciele akademicy z Zakładu Kryminalistyki: kom. Arkadiusz Błaszczuk (opiekun SKKN), mł. insp. dr Renata Włodarczyk, kom. Zbigniew Włodarczyk, asp. Rafał Kopta oraz dr Hanna Bobińska.

Następnie, zgodnie z programem warsztatów, przystąpiono do realizacji części teoretycznej, która miała charakter repetytorium obejmującego problematykę podstawowej wiedzy kryminalistycznej. Główną rolę w repetycji wiedzy kryminalistycznej odegrali studenci WSPol. – członkowie SKNK, którzy w swoich wystąpieniach przedstawili prezentacje na temat śladów kryminalistycznych, w szczególności z zakresu daktyloskopii, traseologii, mechanoskopii, osmologii, biologii kryminalistycznej, fotografii kryminalistycznej oraz dokumentacji sporządzanej podczas oględzin miejsca zdarzenia.

Rankiem następnego dnia podsumowano pierwszy dzień warsztatów przeprowadzając konkurs z wiedzy kryminalistycznej. Wzięły w nim udział czteroosobowe drużyny z poszczególnych kół naukowych². Po konkursie wiedzy teoretycznej studentka WSPol. z SKNK, pokazała i omówiła wyposażenie walizki kryminalistycznej, po czym studenci udali się do ośrodka wypoczynkowego WSPol. w miejscowości Stare Kiejkuty nad jeziorem Wałpusz. Tam zrealizowano część praktyczną warsztatów – oględziny miejsca zdarzenia. Każda z grup studenckich otrzymała walizkę kryminalistyczną i wylosowała „swoje” miejsce przestępstwa – domek letniskowy, do którego dokonano włamania z kradzieżą. Zadaniem grupy było ujawnienie i zabezpieczenie, pod względem technicznym i procesowym, śladów kryminalistycznych, pozostawionych na miejscu zdarzenia – wewnątrz i na zewnątrz domku. Podczas oględzin uczestnicy warsztatów wcielali się, jak to sami kreślili, „w różne role: technika kryminalistycznego, prokuratora lub śledczego”. Po zakończeniu oględzin i zrobieniu

---

² Zespół NWSP reprezentowali studenci w składzie: Adam Kipa, Elwira Syperek, Martyna Falkowska i Sylwia Domańska. Drużyna z NWSP zajęła w konkursie trzecie miejsce.

pamiętkowego zdjęcia studentom zorganizowano integracyjne ognisko.

Tego samego dnia, wieczorem, studenci NWSP wyjechali do Białegostoku, zabierając ze sobą zdobytą wiedzę, przede wszystkim praktyczną, oraz swoje konkursowe prace (np. gipsowe odlewy śladów traseologicznych), nawiązane nowe kontakty oraz moc wrażeń. Wyjazd na warsztaty kryminalistyczne do WSPol. w Szczytnie studenci NWSP ocenili bardzo pozytywnie. W ich opinii spotkanie to dało możliwość:

- „wzbogacenia swojej wiedzy”,
- „brania udziału, **po raz pierwszy**, w czynnościach wykonywanych przez technika kryminalistyki”,
- „poznania wielu ciekawych ludzi i wyjątkowej Szkoły w Szczytnie (...)”,
- „nauczenia się wielu nowych rzeczy z kryminalistyki”,

- „wymiany wiedzy z zakresu techniki kryminalistycznej z innymi uczestnikami warsztatów”.

Wyjazd na II Ogólnopolskie Studenckie Warsztaty Kryminalistyczne w Szczytnie zorganizowała dr Grażyna Kędzierska, która także wraz z drem Zbigniewem Siemakiem sprawowała opiekę nad studentami NWSP podczas ich pobytu w Szczytnie.

NIEPAŃSTWOWA WYŻSZA SZKOŁA PEDAGOGICZNA W BIAŁYMSTOKU W LATACH 2000-2005

2000 Jest to rok kontynuacji badań Uczelni nad reformą oświaty w Polsce. Na ten temat 25 marca NWSP zorganizowała Konferencję Naukową *Wdrożenie reformy oświaty edukacja i społeczeństwo XXI wieku*. Wzięło w niej udział, poza reprezentantami nauki, wielu przedstawicieli administracji państwowej i samorządowej. Wśród zaproszonych gości znaleźli się: Minister Edukacji Narodowej, Wojewoda Podlaski, Marszałek Sejmiku Województwa Podlaskiego, Kurator Oświaty, posłowie na Sejm RP, Prezydent Miasta Białegostoku, Rektorzy białostockich Uczelni, dyrektorzy podlaskich szkół podstawowych, Dowódca Jednostki Wojskowej z Białegostoku oraz wójtowie podlaskich gmin. Cel główny konferencji sprowadzał się do rozważań wokół reformy edukacji narodowej. W trakcie konferencji kluczowe referaty wygłosili: prof. dr hab. Urszula Ostrowska na temat *Etosu słowa „edukacja” w XXI wieku* oraz dr hab. Andrzej Pawilonis – *Edukacja społeczeństwa przyszłości*. Obrady konferencji uświetnił koncert kwartetu smyczkowego pod kierownictwem prof. zw. dra hab. Artura Miliana. Ponadto podczas Konferencji miało miejsce ważne wydarzenie, które przeszło do historii Uczelni – pierwszym absolwentom NWSP wręczono dyplomy ukończenia wyższych studiów zawodowych a także słuchaczom Podyplomowych Studiów Nauczania Blokowego świadectwa ich ukończenia.

20-21 maja 2000 W Olsztynie odbyły się Mistrzostwa Polski Szkół Wyższych w Taekwondo WTF. W zawodach uczestniczyli także studenci NWSP. Na mistrzostwach zdobyli 3 medale – dwa złote i jeden brązowy. Dwa złote medale w wadze do 57 kg, przyniosła Urszula Knyżewska (jedyna w zawodach podwójna mistrzyni), jeden w walkach, drugi w poomse (układy). Natomiast trzeci medal, brązowy, zdobył Andrzej Wardzyński w wadze do 87 kg. Opiekunem medalistów był trener taekwondo mgr Stanisław Zduniak

18 listopada 2000 Zorganizowano drugą konferencję *Edukacja obronna – dylematy i perspektywy*. Uczestniczyli w niej przedstawiciele parlamentu polskiego, Ministerstwa Obrony Narodowej, Urzędu Marszałkowskiego i Urzędu Miejskiego w Białymstoku (v-ce prezydent miasta), Komendy Wojewódzkiej Policji w Białymstoku, Komendy Wojewódzkiej Policji w Olsztynie, Wojewódzkiego Sztabu Wojskowego w Białymstoku, oficerowie JW 1451, redaktor gazety *Polska Zbrojna* w Warszawie oraz nauczyciele akademicy i studenci NWSP. Tematyka Konferencji objęła proces edukacji w dziedzinie bezpieczeństwa prowadzony przez system oświatowy RP oraz instytucje bezpieczeństwa – wojsko i Policję. W części merytorycznej jako pierwszy wystąpił Romuald Szeremietiew Sekretarz Stanu I zastępca Ministra Obrony Narodowej. W wygłoszonym wykładzie przedstawił problemy edukacji obronnej w świetle potrzeb sił zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej na przełomie XX i XXI wieku. Kolejnymi mówcami byli: Komendanci Wojewódzcy Policji – woj. podlaskiego i warmińsko-mazurskiego. Omówili oni zagadnienia przeciwdziałania przestępczości w Polsce północno-wschodniej, prezentując w swoich wystąpieniach skalę przestępczości w poszczególnych województwach, a także podejmowane, przez policję podlaską i warmińsko-mazurską, konkretne działania zapobiegające przestępczości, w tym edukacyjne. Po tych wystąpieniach odbyła się dyskusja, w której wzięli udział również studenci NWSP ze specjalności: wychowanie obronne z problematyką przestępczości. Studenci interesowali się głównie problematyką szkolenia wojskowego na potrzeby sił zbrojnych RP. Wrazili także swoje oczekiwania w tym względzie. Podsumowaniem dyskusji a zarazem i konferencji było wystąpie-

nie dra hab. Andrzeja Pawilonisa, który przedstawił realizowaną koncepcję szkolenia wojskowego w JW 1451 w Białymstoku. W przerwie obrad wystąpił zespół muzyczny JW. 1451 w Białymstoku.

2001 W roku akademickim 2001/2002 NWSP wraz z Komendą Wojewódzką Policji w Białymstoku i młodzieżą z białostockich szkół ponadpodstawowych współtworzyła cykl programów o ważnych problemach wychowawczych. Programy były nadawane w Telewizji Regionalnej Białystok. Tematyka programów dotyczyła m.in. uzależnień wśród młodzieży, przestępczości w województwie podlaskim, tolerancji, miłości oraz świata wartości. Od nowego roku akademickiego 2001/2002, Uczelnia poszerzyła swoją ofertę edukacyjną o kolejną specjalność: pedagogikę społeczno-wychowawczą z edukacją zdrowotną.

2002 25 lutego 2002 roku NWSP zorganizowała kolejną, czwartą, konferencję naukową *Reforma oświaty wobec wyzwań Integracji Europejskiej*. Udział w konferencji wzięli: przedstawiciele władz samorządowych (wiceprezydenci Białegostoku, burmistrzowie, starostowie, wójtowie) i Kuratorium Oświaty województwa podlaskiego, dyrektorzy białostockich szkół oraz społeczność akademicka Uczelni. W części zasadniczej referaty wygłosili: prof. dr hab. Urszula Ostrowska o *Edukacji wobec wyzwań integracji europejskiej*, dr Witold Wincenciak o *Szansach małej szkoły wobec wyzwań integracji europejskiej* oraz mgr Ryszard Pszczółkowski z Kuratorium Oświaty w Białymstoku o *Wychowanie dzieci i młodzieży w XXI wieku*. Po wystąpieniu referentów odbyła się ożywiona dyskusja nad istotnymi przemianami zachodzącymi w reformującym się systemie oświaty w kontekście zbliżającej się integracji z UE. W przerwie obrad konferencyjnych odbył się koncert muzyczny zespołu prowadzonego przez prof. zw. dra hab. Artura Miliana.

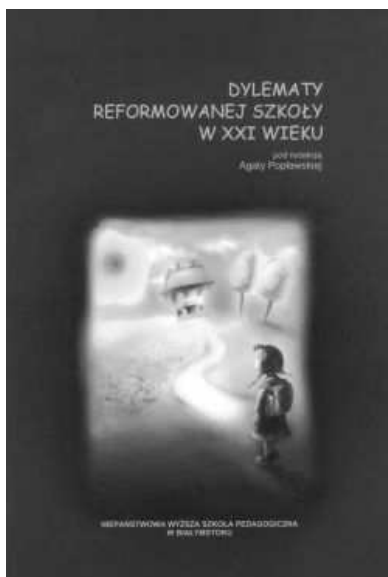
W roku akademickim 2001/2002 powstała biblioteka NWSP. Biblioteka NWSP jest ogólnouczelnianą jednostką organizacyjną o charakterze naukowym. Mieści się w budynku głównym przy Al. Jana Pawła II 91. Dysponuje pomieszczeniami o powierzchni 147 m². Zadaniem Biblioteki jest gromadzenie, opracowywanie

i udostępnianie zbiorów oraz prowadzenie działalności informacyjnej. Biblioteka udostępnia zbiory studentom i pracownikom naukowym NWSP, a innym zainteresowanym umożliwia korzystanie z nich zgodnie z Regulaminem Biblioteki. Czytelnia biblioteki z wolnym dostępem do czasopism została przystosowana do cichej pracy studentów i pracowników naukowych. Czytelnia biblioteki posiada wydzielone stanowiska komputerowe z bezpłatnym dostępem do Internetu i komputerowego katalogu zbiorów bibliotecznych Libra 2000. Studenci NWSP mogą korzystać także z bezprzewodowego dostępu do sieci internetowej. Program biblioteczny Libra 2000 umożliwia studentom przeglądanie katalogu bibliotecznego oraz zamawianie książek przez Internet. Biblioteka gromadzi księgozbiór w zakresie odpowiadającym potrzebom Uczelni, przede wszystkim publikacje z dziedziny pedagogiczno-psychologicznej tj. resocjalizacji, pracy socjalnej, wychowania obronnego, edukacji medialnej, edukacji wczesnoszkolnej, przedszkolnej i zdrowotnej, kryminologii oraz kryminalistyki, bezpieczeństwa wewnętrznego, wydawnictwa prawnicze i informatyczne. Dodatkowo biblioteka posiada bogaty wybór publikacji z takich dziedzin jak socjologia, polityka społeczna, nauki polityczne, etyka, filozofia. Biblioteka stale wzbogaca swój księgozbiór o pozycje wydawnicze z zakresu dziedzin będących przedmiotem badań naukowych na Uczelni.

2003 NWSP została właścicielem nowego budynku przy al. Jana Pawła II 91 w Białymstoku i tam przeniósła swoją działalność. W dniu 27 kwietnia Uczelnia zorganizowała w Teatrze Dramatycznym im. Aleksandra Węgierki bezpłatny koncert dla dzieci z Białegostoku *Podarujmy dzieciom radość*. Gośćmi koncertu byli m.in. Majka Jeżowska, Jacek Wójcicki, Michał Olszański, Magda Gołaszewska, zespoły taneczne *Szał* i *Rytm*. W koncercie wziął udział także chór studencki NWSP. Na scenie teatru, po raz pierwszy, wystąpiły dzieci z Domu Dziecka Nr 2 w Białymstoku. Oprócz zorganizowania koncertu, który był świetną zabawą dla zgromadzonych dzieci, Uczelnia wspomogła finansowo ten Dom Dziecka.

2004 W październiku, równocześnie z uroczystą Inauguracją roku akademickiego 2004/2005, na kierunku pedagogika zainaugurowano kolejną specjalność – edukacja medialna z projektowaniem graficznym.

2005 W związku ze zmianą prawa oświatowego NWSP działa na podstawie Ustawy z dnia 27 lipca 2005 roku Prawo o szkolnictwie wyższym. Zakończono badania naukowe poświęcone reformie oświaty w Polsce. W związku z tym ukazała się pierwsza książka wydana przez wydawnictwo Niepaństwowej Wyższej Szkoły Pedagogicznej, *Dylematy Reformowanej szkoły w XXI wieku* pod redakcją dr Agaty Popławskiej.

10-11 marca 2005 W NWSP odbyła się I Międzynarodowa Konferencja Naukowa *Edukacja międzykulturowa jako wyzwanie XXI wieku*. Celem zasadniczym konferencji była: a) próba odpowiedzi na pytania dotyczące istoty i sensu humanistyki oraz edukacji międzykulturowej, b) omówienie niepokojących problemów współczesności, granic, zagrożeń, niepewności o rodzaj, jakość i przebieg spotkania z ludźmi innej narodowości, języków, religii i kultur. W Konferencji wzięli udział nauczyciele akademicy z różnych ośrodków akademickich polskich i zagranicznych,

przedstawiciele Urzędu Wojewódzkiego i Urzędu Marszałkowskiego województwa podlaskiego oraz przedstawiciele Kuratorium Oświaty w Białymstoku. Podczas konferencji, w dwóch sesjach, wygłoszono dziesięć referatów.

I sesja:

- prof. dr hab. Selim Chazbijewicz, *Edukacja kulturowa na przykładzie asymilacji i akulturacji grupy etnicznej Tatarów polskich*,
- dr Tadeusz Karabowicz, *Literatura ukraińska w Polsce po roku 1956 i jej rola w edukacji międzykulturowej*,
- prof. dr hab. Mirosław J. Śmiałek, *Nauczyciel w przestrzeni międzykulturowej*,
- dr hab. Marian Marcinkowski, *Czas wolny i rekreacja w procesie edukacji międzykulturowej*,
- dr Monika Wróblewska, *RAZEM OSOBNO – poszukiwanie tożsamości w odmienności kulturowej*,
- mgr Mariusz Bałakier, *Postawy Polaków wobec Żydów w świetle obecnych przemian polityczno-społecznych*,
- prof. dr hab. Teresa Zaniewska, *Polsko-tatarskie związki kulturowe*.

II sesja:

- prof. dr hab. Ała Danilenko, *Źródła osobliwości przedstawienia międzykulturowego*,
- dr Ewa Romanowska, *Edukacja międzykulturowa w ramach programu „Młodzież dla Europy” w Polsce i na Podlasiu*,
- mgr Magdalena Wojtkowiak, *Edukacja międzykulturowa. Moduł duński*.

Konferencję uświetnił tatarsko-ukraiński dialog poetycki zatytułowany *Piewcy stepowej Hellady*. Był to wieczór autorski Selima Chazbijewicza i Tadeusza Karabowicza przy opracowaniu muzycznym Zofii Marszałek. Uroczystość artystyczną zakończył występ oktetu wokalnego „Gaudium”.

10 maja 2005 W tym dniu zorganizowano kolejną ogólnopolską konferencję naukową *Dobro dziecka w rodzinie*. Podstawowe zadania konferencji to:

- wymiana poglądów na temat kondycji współczesnej rodziny, rozpatrywanej w aspekcie jej działań na rzecz ogólnego dobra i rozwoju dziecka,
- omówienie problematyki związanej z szeroko pojmowanym funkcjonowaniem rodziny, warunkami pełnienia podstawowych funkcji, w szczególności funkcji realizowanych wobec dziecka,
- wywołania dyskusji na temat koncepcji dotyczących sposobów udzielania rodzinie różnorodnego wsparcia przez instytucje, organizacje, fundacje, stowarzyszenia, kościoły i grupy wyznaniowe.

Udział w Konferencji wzięli przedstawiciele różnych ośrodków akademickich z całej Polski oraz przedstawiciele Kuratorium Oświaty w Białymstoku, Urzędu Marszałkowskiego Województwa Podlaskiego w Białymstoku, Miejskiego Ośrodka Pomocy Rodzinie w Białymstoku. Konferencja rozpoczęła się obradami plenarnymi, podczas których referaty wygłosili: prof. dr hab. Jadwiga Izdebska nt. *Współczesnego dziecka i obrazu jego dzieciństwa – nowe szanse wychowawcze oraz zagrożenia*, prof. dr hab. Teresa Kukułowicz *Wspomóc rodzinę w zapewnieniu dobrego wychowania dziecka* oraz mgr Roman Doroszkiewicz o *Skali zagrożenia oraz formach działań podejmowanych przez Policję odnośnie przemocy w rodzinie*.

Dalsze obrady odbyły się w dwóch sekcjach problemowych, na których wygłoszono 18 referatów. Tematem obrad sekcji I był *Obraz dziecka i dzieciństwa – historia i współczesność*. Podczas obrad osiem osób wygłosiło następujące referaty:

- dr Barbara Dude, *Tematyka rodzinna w kształceniu zintegrowanym*,
- dr Małgorzata Głoskowska-Sołdatow, *Rodzice i dziecko – aksjologiczne aspekty obrazu dziecka*,
- dr Iwona Kulesza, *Dobro dziecka w literaturze pamiętnikarskiej*,
- dr Anna Nosek, *Literatura dziecięca w terapii lęków u dzieci*,
- mgr Tomasz Sosnowski, *Relacje: dziecko – ojciec i ich znaczenie w procesie wychowania rodzinnego*,

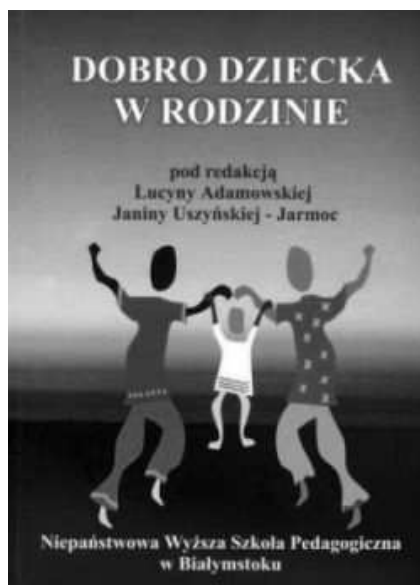
- dr Janina Uszyńska-Jarmoc, *Rodzinne uwarunkowania obrazu JA i poczucia własnej wartości dziecka*,
- dr hab. Adam Winiarz, *Edukacja domowa dzieci w polskich rodzinach wiejskich XIX wieku*,
- dr Monika Wróblewska, *Doświadczenia emocjonalne i społeczne dziecka w rysunku*.

W czasie II Sekcji zajmowano się zagadnieniami wchodzącymi do tematyki *Instytucje wspierające dziecko i rodzinę*. W trakcie trwania obrad wystąpiło dziesięć osób z następującymi referatami:

- dr Lucyna Adamowska, *Formy pomocy społecznej świadczone dziecku i rodzinie*,
- mgr Beata Gaworko-Składanek, *Integracja sądu opiekuńczego w sprawowaniu władzy rodzicielskiej*,
- mgr Agnieszka Ilendo-Milewska, *Wychowanie jako proces tworzenia warunków wspomagających dziecko w rozwoju*,
- dr Agata Jacewicz, *Rola rodziny w realizowaniu potrzeb dziecka*,
- dr Elżbieta Jaszczyszyn, *Znaczenie metody modelowania i zadaniowej w wychowaniu rodzinnym*,
- dr Grażyna Kędzierska, *Przestępstwo znęcania się w opinii społecznej*,
- dr Katarzyna Laskowska, *Prawna ochrona rodziny i nieletniego w świetle kodeksu karnego Federacji Rosyjskiej*,
- dr Agata Popławska, *Współdziałanie rodziców ze szkołą na rzecz dobra dziecka na przykładzie szkół STO*,
- dr Jolanta Szada-Borzyszkowska, *Organizacja wczesnej pomocy terapeutycznej dziecku niepełnosprawnemu i jego rodzinie*,
- mgr Anna Tuszyńska, *Policyjne działania na rzecz ochrony dziecka*.

Efektom konferencji zorganizowanych w 2005 roku były dwie publikacje zwarte, wydane przez wydawnictwo NWSP. Pierwsza to *Edukacja międzykulturowa jako wyzwanie XXI wieku* pod redakcją naukową Teresy Zaniewskiej, druga *Dobro dziecka w rodzinie*,

pod redakcją naukową Lucyny Adamowskiej i Janiny Uszyńskiej-Jarmoc.

Dr Zbigniew Siemak

WYMOGI EDYTORSKIE CZASOPISMA „ZAGADNIENIA SPOŁECZNE”

- Edytor tekstu Word (format doc. lub docx.).
- Styl czcionki: Bookman Old Style.
- Wielkość czcionki tekstu głównego – 11 pkt.
- Wielkość czcionki przypisów – 10 pkt.
- Interlinia (światło) tekstu głównego – 1,5 wiersza.
- Interlinia (światło) przypisów – 1 wiersz.
- Tekst wyjustowany.
- Marginesy standardowe – wszystkie po 2,5 cm.
- Wcięcie akapitowe powinno być wykonane pojedynczą tabulacją tj. 1,25 cm.
- W funkcji „Akapit” odstęp przed i po należy ustawić na 0 pkt.
- Jako sposób wyróżnienia tekstu stosuje się dla zwrotów w językach obcych (np. angielski, niemiecki, łaciński) wyłącznie *kursywę*, a dla zwrotów w języku polskim **wytluszczenie**.
- Nie należy stosować podkreśleń i druku rozstrzelonego.
- Tytuły książek podaje się *kursywą*, tytuły czasopism w „cudzysłowie”.
- Wypunktowania należy dokonywać znakiem –.
- Imię i nazwisko pojawiające się pierwszy raz należy zapisać w pełnym brzmieniu, przy ponownym pojawieniu się podaje się jedynie nazwisko.
- Odsyłacz cyfrowy przypisu należy umieścić bezpośrednio po fragmencie, do którego odnosi się przypis (przed kropką kończącą zdanie).
- Tytuł powinien być napisany czcionką 14 pkt. Bookman Old Style z **wytluszczeniem** oraz wyśrodkowany.
- Śródtytuły powinny być napisane czcionką Bookman Old Style, 12 pkt. z **wytluszczeniem**.
- Śródtytuły nie powinny być numerowane.
- Śródtytuły należy oddzielić od tekstu głównego od góry i od dołu pojedynczą interlinią.
- Nie należy stosować tzw. twardych spacji i automatycznego dzielenia wyrazów.
- Nie należy przenosić tzw. bękartów i wdów.
- Aby publikacja uzyskała punktację objętość artykułu musi wynosić przynajmniej 20.000 znaków lecz sugerowane jest nieprzekraczanie

30.000 znaków. Liczba ta obejmuje znaki ze spacjami, pola tekstowe, przypisy dolne i końcowe.

- Autorzy powinni dołączyć do tekstu następujące informacje: stopień (lub tytuł) naukowy, tytuł zawodowy, imię, nazwisko, afiliację (katedra, wydział, uczelnia) i umieścić je w lewym górnym rogu strony tytułowej artykułu pisane *kursywą*.
- Do artykułu powinno być dołączone streszczenie w języku polskim oraz angielskim (do 1000 znaków), słowa kluczowe w języku polskim oraz angielskim (5-10) oraz tłumaczenie tytułu artykułu na język angielski. Umieszcza się je po tekście głównym.
- Wymagane jest sporządzenie bibliografii załącznikowej. Umieszcza się ją na końcu artykułu.

Tabele i rysunki

- Opisy tabel i rysunków (zdjęć, schematów, map, itp.) powinny być zlokalizowane bezpośrednio nad i pod nimi (bez światła).
- Tabele (tab.) i rysunki (rys.) powinny być ponumerowane oddzielnie.
- Nagłówki tabel oraz rysunków powinny być wyrównane do lewej i pisane czcionką: Bookman Old Style, 11 pkt.
- Źródło powinno być również wyrównane do lewej, pisane czcionką: Bookman Old Style, 11 pkt. kursywą.
- Tekst w tabelach powinien być pisany czcionką: Bookman Old Style, 10 pkt.

Przypisy

- W przypisach nie podaje się nazw wydawnictw.
- W kolejnych przypisach odnoszących się do pozycji już cytowanych stosuje się odpowiednio zapis w języku łacińskim: *ibidem*, *op. cit.* lub *passim*.
- Każdy przypis powinien kończyć się kropką.
- Przypisy powinny być zamieszczone u dołu stron (przypisy dolne).

UWAGA!

**Wydawca zastrzega sobie prawo odrzucenia
artykułów niedostosowanych do wymogów edytorskich
oraz skracania artykułów zbyt obszernych**